ARHITECTURĂ ROMÂNEASCĂ VECHE

Eugenia GRECEANU

ANSAMBLUL URBAN MEDIEVAL PITEŞTI

PARALELA 45

dr. arh. Eugenia GRECEANU

ANSAMBLUL URBAN MEDIEVAL PITEȘTI

Domnului Ioan-Liviu
Sovan, cu speranța unei
retipăriri mult mai
reușite a Botoșanilor
și cu bune gânduri
Eugenia Greceanu
martie 2008

PARALELA 45

Editat de Direcţia Judeţeană pentru Cultură, Culte şi Patrimoniu Cultural Naţional Argeş
Sponsori: SC Proiect Argeş SA, SC Celly SRL, arhitecţi Maria şi Alexandru Mulţescu
Redactori: arhitect Eugenia Greceanu
arhitect Alexandru Mulţescu
Culegere: Mihaela Nica
DTP: Digital Media Works
Coperta 1: Biserica Sfinţii Voievozi a schitului Buliga, dărâmată în 1897
Foto – Al. Antoniu, *Albumul General al României*, Bucureşti, 1893
Coperta 4: Uşa de intrare a casei Fostiropol, Bd. Republicii, nr. 66. Foto – arh. Al. Mulţescu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
GRECEANU, EUGENIA
Ansamblul urban medieval Piteşti / dr. arh. Eugenia Greceanu; pref. de Florian Georgescu. – Piteşti : Paralela 45, 2007
ISBN 978-973-47-0246-6

I. Georgescu, Florian (pref.)

72(498 Piteşti)

JUDEȚUL ARGEȘIŬ

MARCA

Hartă lucrată de

NICOLAE MICHĂILESCU

Profesor

LEGENDA

- Capitală
- Comună urbană saŭ târg
- Comună rurală saŭ cătun
- Mănăstire
- Linie ferată
- Șosea națională
- Șosea județeană

I Plaiul Loviștea
II Plasa Argeșiŭ
III " Pitești
IV " Oltu-Topologŭ
V " Cotmeana-Gălășești

JUDEȚUL VÂLCEA

JUDEȚUL MUSCEL

JUDEȚUL OLT

JUDEȚUL TELEORMAN

J. DÂMBOVIȚA

J. VLAȘCA

R.VÂLCEI

PITEȘTI

Câineni

Gura Văii

Curtea de Argeș

Prundu

Corbu

Podu Broșteni

Telești

Costești

Lunca

Păduref

Jonești

Vulpești

Cornățel

Stolnici

Martalogi

Rătești

Rociu

Răscăeți

Slobozia

Isvoru de sus

Isvoru de jos

ȘESUL BURDEA

ȘESUL GĂVANULUI

Rîul Argeșiŭ

R. Dâmbovița

R. Teleorman

Figura 1

PREFAȚA NOII EDIȚII DIN 2007

Autorul moral al ediției din 1982 este tehnicianul Grigore Crişan, care a declanşat întocmirea unui prim studiu de circuit intern, în 1974, solicitat în nume personal, fără ştirea Consiliului Popular Judeţean în cadrul căruia răspundea de protecţia monumentelor istorice, întrucât "ăştia vor acum să dărâme şi Teiuleanu şi Craiovei !"

Mă pregăteam să încep studiul Botoşanilor, insistent cerut de vicepreşedintele Octavian Cratchi, conştient de valoarea ansamblului astăzi iremediabil denaturat.

Ca atare, m-a surprins acceptarea înlocuirii de către Vasile Drăguţ, directorul monumentelor istorice în faza letală a Direcţiei patrimoniului cultural naţional, având în vedere conflictul dintre conducerea politico-administrativă a judeţului Argeş şi piteştenii exasperaţi de prevederea dărâmării a 90% din oraşul vechi. Un memoriu de protest cu peste 100 de semnături ale localnicilor, adresat comitetului central PCR, fusese trimis la DPCN pentru analizare şi referire.

Am realizat în trei exemplare "Studiul de determinare a zonelor cu valoare istorică şi artistică din oraşul Piteşti", proiect nr. MD I05/ 1974-1975, cu 60 pagini, 4 planşe şi 234 fotografii executate de autor.

Exemplarul trimis Consiliului Popular Judeţean pentru orientarea sistematizării, a avut un efect benefic pentru autor, bucurându-se de aprecierea favorabilă a primului secretar Ion Dincă, reflectată peste doi ani, când devenise prim-secretar al municipiului Bucureşti, în acordarea permisiunii de susţinere a propriei teze de doctorat, blocată "la sector" în 1974 de către directorii DPCN. În schimb, sărmanul Grigore Crişan a plătit scump delictul de opinie şi de verticalitate care nu putea să rămână

necunoscut şefilor săi; i s-a inscenat o luare de mită pentru eliberarea unui aviz, a făcut închisoare şi a fost supus condamnării publice, fiind obligat să mături esplanada centrală.

Studiul din 1975 a fost reluat pentru publicare în 1981 şi a apărut în 1982, în cadrul Muzeului naţional de istorie al R.S.R., în care se înfiinţase o secţie de cercetare a ansamblurilor urbane şi rurale, cu cercetători preluaţi în 1978 de la răposata Direcţie a patrimoniului cultural naţional. În republicarea actuală, am păstrat semnătura lui Florian Georgescu pe prefaţa iniţială, redactată evident de autoare, fiind bine cunoscută seninătatea cu care acest pitoresc activist cultural semna lucrări elaborate de subordonaţii săi, inclusiv propria teză de doctorat. Doresc însă, prin aceasta, să accentuez meritul lui Florian Georgescu în publicarea studiilor mele privind Botoşanii (1981) şi Piteştii (1982), întrucât nici o altă editură - începând cu cea a Academiei - nu ar fi acceptat lucrări în care era condamnată campania în plină desfăşurare a distrugerii ansamblurilor istorice, punându-se în lumină valorile dispărute sau ameninţate şi menţionându-se anul dărâmării la obiectele de arhitectură. Duşmanii declaraţi ai lui Florian Georgescu au explicat acceptarea publicării prin faptul că nu le-a citit textul, rezemându-se pe autoritatea ştiinţifică incontestabilă a referenţilor care mi-au acordat cu generozitate şi curaj ample referate de specialitate : Nicolae Stoicescu şi Panait I. Panait, pentru ambele studii; prof. arh. Grigore Ionescu pentru Piteşti şi prof. Ioan Caproşu pentru Botoşani. Această justificată încredere în opinia unor cercetători renumiţi, total diferită de aroganţa activiştilor ignari, a fost tratată drept inconştienţă de către pragmaticii adăpostiţi în instituţii de cultură şi este posibil ca publicarea unor critici - fie ele şi subînţelese - la adresa remodelării socialiste a oraşelor româneşti să fi fost una dintre cauzele mojiceştii concedieri a lui Florian Georgescu, model de "soldat credincios al Partidului": a fost anunţat la ora 12 de către ministrul Suzana Gâdea, de faţă cu "comitetul oamenilor muncii" împietrit de uimire, că este invitat să îşi strângă obiectele personale, nemaiavând dreptul să păşească după ora 16 în muzeul la a cărui întemeiere luase parte, în 1970.

În modesta formă editorială a MIRSR, apreciată drept medievală de către un cunoscut redactor al editurii "Meridiane", "Ansamblul urban medieval Piteşti" a pătruns în lumea cercetării şi chiar a învăţământului superior, fără a opri valurile succesive de distrugere a oraşului vechi, expuse în partea nou adăugată a actualei editări. Pe plan local, istoricul aşezării, expediat la Piteşti în 1981, înainte de publicare, la cererea insistentă a lui Radu Stancu, directorul Muzeului judeţean, care îl cerea pentru includerea într-o monografie a oraşului, reclamată urgent de autodeclaratul istoric Ilie Ceauşescu, a avut darul de a fertiliza veleităţile publicistice ale unui brelan de activişti culturali: Petre Popa, Paul Dicu şi Silvestru Voinescu, declanşând apariţia unui val de istorii ale oraşului, care au culminat cu Istoria Municipiului Piteşti publicată în 1988 de însăşi Editura Academiei şi în care "împrumuturile" din aparatul critic şi din documentarea pe teren s-au transformat progresiv în rezultate ale cercetării colectivului de autori.

Evenimentele din decembrie 1989 au făcut ca acest opus să devină o raritate bibliofilă, ca şi suita Omagiilor, din cauza osanalelor deşănţate deslănţuite la adresa stejarului de la Scorniceşti şi a academicienei sale soţii.

EUGENIA GRECEANU
Iulie 2006

PREFAȚĂ

În colecția „Ansambluri istorice arhitecturale", Muzeul Național de Istorie al R.S. România publică un nou studiu: Ansamblul urban medieval Pitești. Pentru cei care nu cunosc decât orașul contemporan titlul poate surprinde, întrucât doar un număr restrâns de monumente medievale și câteva grupări de clădiri ce poartă amprenta sfârșitului de veac XIX trezesc astăzi bănuiala că impunătorul ansamblu de arhitectură modernă din zona centrală s-a ridicat – nu pe locul unui sat, așa cum greșit s-a afirmat chiar în unele publicații de specialitate –, dar în vatra unuia dintre cele mai vechi centre urbane ale Țării Românești.

Într-adevăr, împreună cu Rușii de Vede, Piteștii se situează pe locul al treilea în ordinea cronologică a menționării orașelor din Țara Românească, după Câmpulung și Curtea de Argeș în 1300, urmate de Slatina și Brăila în 1368. Documentul din 1388 mai 20, în care se amintește „hotarul Piteștilor", consemnează organizarea orășenească a așezării, hotarul indicând teritoriul administrat de un oraș, în timp ce existența centrului de schimb medieval se situează în orice caz în perioada unificării teritoriale și politice a Țării Românești[1].

În ceea ce privește arhitectura vechiului oraș, nu au lipsit voci care să semnaleze existența unor valori demne de a fi ocrotite[2]. Pentru a scoate în relief calitățile – și așa evidente – ale noului centru, se remarcă însă tendința de depreciere a ansamblului pre-existent[3], uitându-se observațiile făcute în 1904 de Nicolae Iorga, care încheia astfel scurta prezentare a istoricului așezării: „Din toate aceste împrejurări, ce nu se află tocmai așa nicăire, se alcătui chipul frumosului orășel, grămădit între muncele. Nici sărăcie și nici risipă, ci o fericită stare de mijloc, harnică și econoamă"[4]. O confirmare – dacă

mai este necesară – a opiniei lui Nicolae Iorga se regăseşte în caracterizarea Piteştilor făcută de Ion Simionescu în 1925: „Dintre toate oraşele vechiului regat, Piteştii singuri mi-au lăsat impresia de o mai mare satisfacere a cerinţelor unui oraş, îmbinând curăţenia cu o deosebită îngrijire dată locuinţelor, străzilor şi chiar gustului artistic. Mahalale cu case scunde, intrate în pământ, cu acoperiş de stuh ori chiar draniţă, aici, în Piteşti, nu se prea află ... Tot aşa sunt străzi, cum e Şerban Vodă, care îţi aduc aminte părţi din oraşele ardelene. Bine asfăltuită, curată, e împrejmuită de case mari, cum e Tribunalul, Sfatul negustoresc, Primăria, iar în fund, lângă biserica Sf. Niculae, un mic boschet de arbori umbreşte bustul marelui om de stat Ion Brătianu"[5].

Argeşean de origine, am avut prilejul de a cunoaşte oraşul vechi şi putem afirma că aprecierile citate mai sus nu sunt exagerate sau superficiale. Ne apare neîntemeiată, ca atare, denigrarea acestui centru istoric românesc, cu atât mai mult cu cât renunţarea cu bună ştiinţă la o structură urbană moştenită, atunci când un ansamblu modern se suprapune nemijlocit vetrei istorice, este o formulă de veche tradiţie, folosită şi astăzi în numeroase ţări. Alegerea acestei soluţii în baza unor criterii obiective, care includ şi dorinţa de reprezentare a noului organism social, nu are nevoie să se sprijine pe contestarea capacităţii de creaţie urbană a generaţiilor precedente. Dimpotrivă, cunoaşterea şi preţuirea documentului de gândire colectivă reprezentat de oraşul vechi este în măsură să ajute la o mai bună cuprindere a transformărilor de ordin economic, politic şi social pe care le-a adus epoca noastră. Acesta este şi scopul urmărit prin lucrarea de faţă.

Pentru reconstituirea structurii urbane şi a etapelor sale de evoluţie, autorul lucrării de faţă a folosit concomitent datele documentare, vechile reprezentări cartografice şi rezultatele propriilor cercetări de teren, efectuate într-o fază când restructurarea urbană nu afectase în întregime zona centrală, fapt care a permis detectarea unor elemente de arhitectură medievală conservate în special la nivelul pivniţelor. Transpunerea tuturor acestor date în ridicările topografice realizate în jurul anului 1960 a condus la regăsirea caracteristicilor unei aşezări care a jucat un rol de primă importanţă în istorica Ţării Româneşti, atât prin activitatea sa economică, în continuă ascendenţă, cât şi prin structura sa socială complexă, reflectată în alcătuirea ansamblului urban.

Ne exprimăm speranţa că publicarea acestei lucrări – pe lângă aportul teoretic la cunoaşterea urbanismului medieval românesc – va contribui la declanşarea unui nou sistem de abordare a restructurării urbane sub aspectul asigurării unei documentaţii concludente privind structura preexistentă şi va determina în final publicarea unei monografii complete a Piteştilor, a cărei lipsă este resimţită de specialişti[6].

Prof. dr. FLORIAN GEORGESCU
Directorul Muzeului Naţional de Istorie

NOTE

1) Dinu C. Giurescu, Ţara Românească în veacurile XIV – XV, Bucureşti, 1973, p. 254 – 255.

2) Manifestările culturale din 1968, prilejuite de comemorarea a 580 de ani de la „prima" menţiune documentară a oraşului (în fapt, prima menţiune care a ajuns până la noi, traversând valurile repetatelor distrugeri ale arhivelor româneşti), au favorizat apariţia în ziarul „Secera şi ciocanul" şi în revista „Argeşul" a numeroase articole elaborate de cercetători locali. Atenţia cercurilor de specialişti asupra fondului construit existent la acea dată a fost atrasă şi de studiul lui Radu Creţeanu, Date privind monumentele vechi din Piteşti şi punerea lor în valoare în cadrul acţiunii de sistematizare a oraşului, publicat în „Buletinul monumentelor istorice", XXXIX, nr. 3, 1970, p. 64 – 70.

3) „... Adevărul e că despre Piteşti se putea zice orice, numai frumos să nu-i fi zis. Probabil că locul cel mai necăjit în târg era - centrul, obişnuitul centru al oraşelor de câmpie şi dintre dealuri, ca o tarabă mare şi neîngrijită ca ea, partea unde se lăţea uliţa mare ca să încapă pe margini sumedenie de prăvălii şi pe mijloc toate interesele publice ale gospodarilor. Cele câteva clădiri cu fală, presărate ca fala aceasta să se vadă, ruşinau şi mai mult casele de rând joase, din chirpici şi cărămidă, împărăţind în ogrăzi săteşti, între pomi fructiferi şi brazde de ceapă" – Tudor Octavian, Piteşti – un oraş frumos, în „Flacăra", XXVIII, nr. 18 (1247), 3 mai 1979, p. 12; „Cine ar mai putea recunoaşte ceva din vechiul târg sărăcăcios de câmpie în noul şi modernul oraş Piteşti ?" – Cezar Lăzărescu, Două treimi din populaţia ţării – în case noi, în „Scânteia", XLVIII, nr. 11497, 9 august 1979, p. 1; „Case multe şi mărunte, ascunse după garduri rupte de vreme, inundau centrul civic ... Piteştiul este astăzi cunoscut şi admirat mai ales pentru îndrăzneala, radicală aş zice, a edililor care au desţelenit o zestre stufoasă şi anostă" ... - Romulus Diaconescu, Reperele civilizaţiei, în „România liberă", XXXIX, nr. 11487, 5 octombrie 1981, p. 1.

4) N. Iorga, Drumuri şi oraşe din România, Bucureşti, 1904, p. 52

5) I. Simionescu, Oraşe din România, Bucureşti, 1925, p. 199

6) N. Stoicescu, Lucrările de istorie locală în ultimele decenii, în „Revista de istorie", tom. 31, nr. 3, 1978, p. 509.

PRÉFACE

Le Musee National d'Histoire de Roumanie publie une nouvelle etude dans la collection "Ensembles historiques d'architecture": L'Ensemble urbain medieval de Piteşti. Ceux qui ne connaissent que la ville contemporaine peuvent etre surpris par la titre, car seulement un nombre restraint de monuments medievaux et quelques groupes de batiments qui portent l'empreinte de la fin du XIXe siecle laissent supposer que l'imposant ensemble d' architecture moderne de la zone centrale a ete construit - non sur la place d'un village, comme on l'a affirme meme dans certains ouvrages de specialite -, mais au coeur d'un des plus anciens centres urbains de Valachie. En effet, de meme que Ruşii de Vede, Piteşti se classe troisieme, du point de vue chronologique, en ce qui concerne la mention des villes de Valachie, apres Câmpulung et Curtea de Argeş en 1300, suivies de Slatina et Brăila en 1368. Le document du 20 mai 1388, qui mentionne "la limite de Piteşti", enregistre l'organisation urbaine de la localite, les limites indiquant le territoire administre par une ville, tandis que le fonctionnement du centre d'echange medieval remonte en tout cas a la periode d'unification territoriale et politique de la Valachie (premiere moitie du XIVe siecle)[1].

En ce qui concerne l'architecture de l'ancienne ville, plusieurs chercheurs ont deja signale l'existence de valeurs dignes d'etre protegees[2]. Cependant , afin de rehausser les qualites incontestables du nouveau centre, des tendences se sont manifestees en vue de deprecier l'ensemble preexistant[3], sans tenir compte des observation faites en 1904 par notre grand historien Nicolae Iorga, qui concluait ainsi le bref expose de l'histoire de la ville: "Toutes ces circonstances, qui ne se retrouvent pas n'importe ou, ont contribue a former

l'image de cette belle petite ville, ramassee entre les collines. Ni pauvrete ni gaspillage, mais une heureuse situation moyenne, diligente et econome"[4]. L'opinion de Nicolae Iorga este confirmee, si necessaire, par la description de Piteşti que faisait en 1925 le savant Ion Simionescu: "Parmi toutes les villes de l'Ancien Royaume <Valachie et Moldavie>, seul Piteşti m'a donne l'impression de satisfaire en grande mesure aux exigences d'une ville, joignant la proprete a un soin tout special accorde aux habitations, auz rues et meme au gout artistique. A Piteşti, il est rare de trouver des banlieues a maisons basses presque a meme la terre, recouvertes de roseaux ou de bardeaux. Il y a des rues telle que Şerban Vodă qui vous rappellent certains quartiers des villes transylvaines. Bien pavee, propre, elle est bordee d'edifices imposants tels que le Tribunal, le Conseil des marchands, la Mairie, - et tout au fond, pres de l'eglise St.Nicolas, un bosquet ombrage le buste du grand homme d'etat Ion Brătianu"[5].

Etant originaire du district d'Argeş, nous avons eu l'occasion deconnaître l'ancienne ville et nous pouvons affirmer que les opinions ci-dessus ne sont ni exagerees ni superficielles. Par consequent, le denigrement de ce centre historique roumain nous paraît manquer de fondement, d'autant plus que le fait de renoncer de propos delibere a une structure urbaine heritee, quand un ensemble moderne se superpose exactement sur le centre historique, correspond a une formule de vieille tradition, usitee encore aujourd'hui dans de nombreux pays. Le choix de cette solution, conformement a de criteres objectifs, parmi lesquels se range aussi le desir de representer le nouvel organisme social, n'a pas besoin d'etre justifie par le refus d'admettre la capacite de creation urbaine des generations precedentes. Au contraire, la conaaissance et l'appreciation du document de pensee collective represente par l'ancienne ville ne peut qu'aider a une meilleure comprehension des transformations d'ordre economique, politique et social apportees par notre epoque. C'est aussi le but poursuivi par cet ouvrage.

Pour reconstituer la structure urbaine et ses etapes d'evolution, l'auteur de ce livre a utilise en egale mesure les donnees documentaires, les anciennes representations cartographiques et les resultats de ses propres recherches sur les lieux, effectuees a une epoque on le rearnenagement urbain n'avait pas encore affecte totalement la zone centrale, ce qui lui a permis de decouvrir des elements d'architecture medievale conserves surtout au niveau des caves. La representation de toutes ces donnees sur les levers topographiques etablis vers 1960, a permis de retrouver les caracteristiques d'une localite qui a joue un role de premiere importance dans l'histoire de Valachie, tant par son activite economique, en permanente ascension, que par sa structure sociale complexe, refletee dans la composition de l'ensemble urbain.

Nous esperons que la publication de cet ouvrage, tout en aidant a augmenter les connaissances concernant l'urbanisme medieval roumain, contribuera au declanchement d'un nouveau systeme d'aborder le reamenagement urbain, base sur une documentation approfondie en ce qui regarde la structure preexistante, - et determinera finalement la publication d'une monographie complete de Piteşti, dont le manque est ressenti par les specialistes.

Prof. dr. FLORIAN GEORGESCU
Directeur du Musee National d'Histoire

NOTES:

1 Dinu C. Giurescu, Ţara Românească în veacurile XIV - XV (La Valachie aux XIVe - XVe siecles), Bucureşti, 1973, p. 254 - 255.

2 Les manifestations culturelles occasionnees par la commemoration de 580 ans depuis la "premiere" mention documentaire de la ville (en realite, par la premiere mention qui soit parvenue jusqu'a nous, rechappant des nombreuses vicissitudes et destructions des archives roumaines), ont favorise la publication de plusieurs articles, ecrits par les chercheurs locaux dans le journal "Secera şi ciocanul" et dans la revue "Argeşul". Le fond construit existant a cette date a ete etudle aussi par Radu Creţeanu dans Date privind monumentele vechi din Piteşti şi punerea lor în valoare în cadrul acţiunil de slstematizare a oraşului (Donnees concernant les vieux monuments de Piteşti et leur mise en valeur dans le cadre de l'amenagement de la ville), public dans "Buletinul monumentelor istorice", XXXIX, nr. 3, 1970, p. 64 - 70.

3 "... En effet on pouvait tout dire sur Piteşti, sauf qu'il etait beau. Probablement que la partie la plus desolee du bourg etait le centre, l'habituel centre des villes de plaine et d'entre collines, qui ressemblait a un grand etalage mal soigne: c'etait la partie ou la grande rue s'elargissait pour faire place au bord a une foule de boisiques et, au milieu, a tous les interets publics des habitants. Les quelques batiments vaniteux, parsemes de maniere a faire etalage de leur vantardise, faisaient honte d'autant plus aux maisons communes et basses, en torchis et briques, regnant dans des cours rustiques, entre des arbres fruitiers et des carres d'oignons" - Tudor Octavian, Piteşti, un oraş frumos (Piteşti, une belle ville), dans "Flacăra", XXVIII, nr. 18 (1247) du 3 mai 1979, p. 12; "Qui pourrait reconnaître quelque chose du vieux et minable bourg de plaine, dans la nouvelle ville moderne de Piteşti ?" - Cezar Lăzărescu, Două treimi din populaţia ţării – în case noi (Deux tiers de la population du pays - dans de nouvelles maisons), dans "Scânteia", XLVIII, nr. 11497 du 9 aout 1979, p.1; "Beaucoup de maisons minuscules, cachees derriere des haies detruites par le temps, avaient innonde le centre civique ... Aujourd'hui, Piteşti est connu et admire surtout pour l'audace, radicale meme, des ediles qui ont defriche un heritage touffu et insipide..." - Romulus Diaconescu, Reperele civilizaţiei (Les reperes de la civilisation), dans "România liberă", XXXIX, nr. 11487 du 5 octobre 1981, p.1.

4 N. Iorga, Drumuri şi oraşe din România (Routes et villes de Roumanie), Bucureşti, 1904, p. 52.

5 I. Simionescu, Oraşe din România (Villes de Roumanie), Bucureşti, 1925, p. 199.

6 N. Stoicescu, Lucrările de istorie locală în ultimele decenii (Travaux d'histoire locale dans les dernieres decenies), dans "Revista de istorie", tome 31, nr. 3, 1978, p. 509.

FOREWORD

The National History Museum of Romania publishes a new study in the collection "Architectural historic ens embles": The medieval urban essemble of Piteşti. For those who know only the contemporary town, this title might be surprising, since only a small number of medieval monuments and a few building groups, bearing the mark of late XIXth century, make us assume that the stately, modern architectonic ensemble in the central zone was erected - not on the place of a village, as asserted even in some speciality works - but in the heart of one of the most ancient urban centers of Wallachia. In fact, in the chronological order of Wallachian towns mentioned in documents, Piteşti - together with Ruşii de Vede - are placed third, after Câmpulung and Curtea de Argeş, in 1300, followed by Slatina and Brăila in 1368. The document of 1388 May 20, which mentions the "limits of Piteşti", registers its urban organization, limits meaning the territory administrated by a town, whereas the beginnings of the medieval exchange center are to be traced back to the period of Wallachia's territorial and political unification[1].

Concerning the architecture of the old town, there were many opinions to draw attention on the existence of some values worth to be protected[2]. But, in order to emphasize the qualities already evident of the new center, a tendency to denigrate the pre-existent ensemble can be noticed[3], disregarding the observations made in 1904 by our great historian, Nicolae Iorga, who closes as follows a short account of Piteşti's history: "... Of all these circumstances, which are not to be found everywhere, arose the fine image of the small town, huddled betwenn hills. Neither poverty, nor squandering, but a happy middle condition, industrious

and thrifty"[4]. If necessary, Iorga's opinion is confirmed by the description of Piteşti made in 1925 by Ion Simionescu: "From all the towns of the Ancient Kingdom <Moldavia and Wallachia>, only Piteşti gave me the impression to fulfil in greater measure the requirements of a town, combining cleanliness with a special care given to dwellings, streets and even to the artistic taste. Here in Piteşti, we hardly find slums with low houses, sunk into the earth and covered with thatch or shingles ... There are also streets, such as Şerban Vodă, which remind you of certain parts of Transylvanian towns. Well paved, clean, it is surrounded with great buildings such as the Tribunal, the Merchant's Council, the Townhall - and at the end, near St. Nicholas' church, a small grove shades the bust of the great statesman Ion Bratianu"[5].

Being a native of the Arges district, I had the occasion to know the old town and I can affirm that the overmentioned descriptions are not exaggerated or superficial. Therefore, the disparagement of this historic Romanian center seems unfounded, - all the more so as the deliberate renunciation to an inherited urban structure, when a modern ensemble is directly superposed on the historic precinct, is a traditional formula, still used in many countries. The adoption of such a solution, based on objective criteria which include also the wish for representing a new social structure, needs not to be justified by denying the capacity of former generations to create urban ensembles. On the contrary, the knowledge and appreciation of the document of collective mentality represented by an old town contributes to a better understanding of all the economic, politic and social transformations brought by our times.

In order to reconstitute the urban structure and its evolution stages, the author of this work has concomitently used documentary data, old maps and the results of her own researches on the spot carried out in a stage when the town replanning had not yet totally affected the central zone, so that she was able to detect certain elements of medieval architecture, preserved especially at cellar levels. By mapping all these data on topographical surveys made towards 1960, it became possible to rediscover the characteristics of a town having played a prominent part in the history of Wallachia, by its permanently increasing economic activity and complex social structure, reflected in the organization of its urban ensemble.

We hope that the publication of this work shall contribute - not only to a better knowledge of the Romanian medieval urbanism, but also to the starting of a new approach to urban replanning, by ensuring a concludent documentation concerning the pre-existent structure - and, finally, to induce the publication of a complete monograph about Piteşti, whose absence is felt by all specialists[6].

Prof.dr. FLORIAN GEORGESCU
Director of the National History Museum

NOTES:

1 Dinu C. Giurescu, Ţara Românească în veacurile XIV - XV, (Wallachia in the XIVth - XVth centuries), Bucureşti, 1973, p. 254 - 255.

2 The cultural events of 1968, occasioned by the commemoration of 580 years from Piteşti's "first" documentary mention (actually, the first mention which reached us, in spite of the repeated destructions and losses which the Romanian records had to undergo), prompted the publication of many articles in the "Secera şi ciocanul" paper and the "Argeş" magazine, written by local researchers. The attention of specialists on the ensemble existing by that time was also drawn by the study of Radu Creţeanu, Date privind monumentele vechi din Piteşti şi punerea lor în valoare în cadrul aţiunii de sistematizare a oraşului (Data concerning the ancient monuments in Piteşti and their emphasizing by town planning), published in "Buletinul monumentelor istorice", XXXIX, nr. 3, 1970, p. 64 - 70.

3 "... As a matter of fact, when speaking about Piteşti, all terms were suitable, except that of beautiful. The most miserable place in the borough was probably its center, the usual center of plain and midhill towns, ressembling to a great market stall and likewise neglected. That was the place where the main street widened to make room for a multitude of shops on the border and for all the public householder's interests, right in the middle. The few boastful buildings, scattered so as to point out this boasting, put to shame the common low houses, made of adobe and bricks, ruling in village courtyards, among fruit trees and onion drills"- Tudor Octavian, Piteşti, un oraş frumos (Piteşti, a beautiful town), in "Flacăra", XXVIII, nr. 18 (1247), 3 May 1979, p. 12; "Who could be able to recognize anything from the old, shabby borough of the plain - in the new and modern town of Piteşti ?" - Cezar Lăzărescu - Două treimi din populaţia ţării - în case noi (Two thirds of the country population - in new houses), in "Scînteia", XLVIII, nr. 11497, 9 August 1979, p. 1 ; "Many tiny houses, hidden behind weather broken fences, flooded the civic center ... Piteşti is known and admired today especially for the boldness, radical I would say, of its municipal administration, who has fallowed a dense and dull heritage" - Romulus Diaconescu, Reperele civilizaţiei (Guide marks of civilization), in "România Liberă", XXXIX, nr. 11487, 5 October 1981, p. 1).

4 N. Iorga, Drumuri şi oraşe din România (Roads and towns in Romania), Bucureşti, 1904, p. 52.

5 I. Simionescu, Oraşe din România (Romanian towns), Bucuresti, 1925, p. 199.

6 N. Stoicescu, Lucrările de istorie locală în ultimele decenii (Local history works in the last decades), in "Revista de istorie", t. 31, nr. 3, 1978, p. 509.

INTRODUCERE

Oraşul Piteşti, capitala judeţului Argeş, a devenit în zilele noastre unul dintre marile centre industriale ale ţării. Complexitatea funcţiilor economice, politice şi culturale ale comunităţii urbane contemporane a implicat o restructurare radicală a vechii aşezări, în al cărei perimetru s-au instalat instituţiile politico-administrative şi culturale ale unui oraş nou. Centrul acestui ansamblu modern este apreciat drept o reuşită a urbanismului românesc, cu valoarea confirmată de reala atracţie afectivă exercitată asupra locuitorilor şi vizitatorilor oraşului.

Concepţia de sistematizare, conturată în preajma anului 1960, a pornit de la premisa existenţei unui „oraş – târg", care ar fi avut caracterul de sat până în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Ca atare, cu excepţia monumentelor istorice declarate prin lege[1], ansamblul arhitectural moştenit a fost considerat drept o creaţie târzie, cu valoare estetică limitată, justificând soluţia de integrare în ansambluri noi a unui număr restrâns de clădiri selecţionate pentru conservare. Această concepţie, departe de a constitui un caz izolat, se întâlneşte adesea în judecarea fondului construit existent al tuturor oraşelor din Moldova şi Ţara Românească – şi chiar al acelor oraşe din Transilvania şi Banat care nu au fost înconjurate cu ziduri de apărare. Evoluţia cercetărilor de arhitectură şi urbanism medieval este pe cale de a demonstra lipsa de temei a unor asemenea datări şi aprecieri de calitate[2].

Doar cunoaşterea din timp a valorii unui ansamblu istoric poate asigura conservarea şi integrarea sa organică în structura oraşului contemporan, prin prevederea în proiectele de sistematizare a unor măsuri cu grad foarte ridicat de complexitate şi dificultate (amintim doar costul lucrărilor de asanare, care cuprinde şi numărul de aparta-

mente în construcţii noi pe care le reclamă mutarea – temporară sau definitivă – a locatarilor din imobilele vechi). Chiar şi centrele istorice din Sibiu sau Braşov nu s-ar fi bucurat de un regim special de protecţie, reflectat în soluţii de sistematizare orientate către relaţia armonioasă dintre vechi şi nou, dacă nu ar fi existat acea conştiinţă a valorii organismului urban medieval, în care toate elementele – arhitectură, regim de înălţime, reţeaua de străzi, structura subterană a pivniţelor ş.a. – contribuie la exprimarea modului de viaţă şi a organizării unor comunităţi libere, dăruite cu privilegii pe care nu le-au avut satele evului mediu. Conştiinţa importanţei ansamblului s-a conturat în aceste oraşe cu ajutorul unor studii apărute cu începere din a doua jumătate a sec. al XIX-lea[3], care au explicat închegarea vechii structuri urbane, dezvăluindu-i logica şi – prin aceasta – calitatea de document de cultură şi gândire socială.

O astfel de calitate a fost negată oraşelor din Moldova şi Ţara Românească, cu toată bogata lor bibliografie, care s-a axat însă, în ceea ce priveşte structura urbană, pe o analiză „punctuală" a elementelor cu valoare istorică şi artistică, fără a se încerca regăsirea logicei de grupare a celulelor urbane. În consecinţă, s-a generalizat prejudecata (contrazisă la fiecare pas de datele istorice) absenţei unor structuri urbane, diferenţiate pe mod de producţie şi stratificare socială, până în preajma veacului nostru, când „zona centrală a vechilor târguri" ar fi fost „îmbogăţită cu clădiri administrative de o oarecare monumentalitate, iar pe străzile comerciale locul caselor de lemn, dispuse liber, cu terenuri mari în jurul lor, a fost luat de clădiri de zid aşezate în regim închis"[4].

Difuzarea largă a acestei prejudecăţi a condus la restructurarea radicală a unor oraşe binecunoscute pentru rolul economic şi politic pe care l-au avut în evul mediu românesc (Suceava, Bacău, Galaţi, Piatra Neamţ, Roman, Târgovişte, Craiova), şi chiar a celor două capitale, Iaşi şi Bucureşti[5], care însumează cel mai mare număr de lucrări monografice scrise înainte de 1945. Cu atât mai firească ne apare prejudecata dezvoltării Piteştilor, ca oraş, abia cu începere din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în cazul unui centru urban care nu are până în prezent o monografie[6] şi care nu figurează decât cu un singur monument istoric într-o singură lucrare de sinteză[7].

Există însă şi un argument obiectiv pentru nerecunoaşterea vechimii ansamblului urban din Piteşti: dinamica vieţii economice, în continuă ascendenţă, a acestui străvechi oraş şi în special explozia urbană din a doua jumătate a sec. al XIX-lea au impus înlăturarea periodică a programelor care îşi pierduseră actualitatea (de exemplu, curţile domneşti în sec. al XVIII-lea), precum şi transformarea rapidă, în pas cu moda timpului, a învelişului exterior al construcţiilor, ascunzându-se astfel preţioase mărturii ale arhitecturii medievale. Este un proces caracteristic pentru oraşele prospere din întreaga lume, răspunzând dorinţei de afirmare în spiritul propriei epoci, care reprezintă o constantă a psihologiei individuale şi colective. Doar oraşele cu economie stagnantă au conservat fără alterări esenţiale structuri şi elemente urbane făurite de-a lungul veacurilor, exemplele oraşelor învecinate, Câmpulung şi Curtea de Argeş, fiind concludente în acest sens.

Aceeaşi vitalitate economică din trecut a făcut însă, ca oraşul Piteşti să ocupe un loc din ce în ce mai important în lucrările de istorie privind economia Ţării Româneşti, mai ales în cele elaborate după 1950, în spiritul recunoaşterii interesului primordial al producţiei şi schimbului de mărfuri pentru evoluţia oraşelor. Lucrările de sinteză[8] au declanşat o creştere a atenţiei pentru istoria şi cultura Piteştilor, „în care nu s-a întâmplat nimic" în afară de o harnică activitate comercială şi meşteşugărească de ale cărei roade s-a bucurat întreaga organizare a statelor feudale româneşti. Numeroasele studii apărute pe

plan local, în presă şi în publicaţiile instituţiilor de cultură ale judeţului Argeş, au evidenţiat continuitatea de creaţie materială şi spirituală între trecutul şi prezentul oraşului, proiectând astfel pe fundalul istoriei realizările contemporane.

Cu aceeaşi intenţie, studiul de faţă[9] îşi propune să reconstituie imaginea urbanistică şi arhitecturală a oraşului medieval Piteşti, urmărită în evoluţia sa până în pragul celui de al doilea război mondial. Atrăgând atenţia asupra cuprinderii unui sector limitat din istoria Piteştilor, autorul doreşte să precizeze concomitent că, departe de a considera acest studiu drept încheiat, speră că lucrarea oferită astăzi publicului va declanşa o acţiune de cercetări pluridisciplinare, care vor îmbogăţi materialul cunoscut şi vor reduce coeficientul de ipoteză, inevitabil însemnat în lipsa săpăturilor arheologice sistematice şi a unor cercetări de arhivă exhaustive. Astfel întregit, documentul de cultură urbană reprezentat de structura vechiului oraş, precum şi de creaţia arhitecturală din trecut, se va integra firesc în viitoarea monografie a oraşului contemporan.

Reconstituirea imaginii oraşului dispărut nu ar fi fost posibilă fără sprijinul binevoitor acordat autorului de către numeroşi cercetători şi cunoscători ai trecutului Piteştilor, dintre care amintim pe Ion Cruceană, Dumitru Udrescu, Alexandru Enescu şi Radu Creţeanu. Un ajutor de primă importanţă l-a constituit colaborarea arhitecţilor Maria şi Alexandru Mulţescu la descoperirea şi relevarea etapelor medievale de construcţie ale unor clădiri, dintre care o parte au dispărut între timp.

Ridicările topografice care au precedat sistematizarea ne-au fost puse la dispoziţie de directorul Institutului judeţean de proiectare, arh. Vladimir Perceac. Conducerea Institutului de cercetări şi proiectări pentru sistematizare, locuinţe şi gospodărie comunală (I.S.L.G.C.) din Bucureşti ne-a permis folosirea documentaţiei fotografice executate în intervalul 1952 – 1966.

Definitivarea textului destinat publicării a beneficiat de observaţiile şi sugestiile formulate cu colegială exigenţă de către dr. Nicolae Stoicescu, dr. Panait I. Panait şi prof. emerit dr. doc. Arh. Grigore Ionescu.

Tuturor le aducem şi pe această cale mulţumirile şi expresia recunoştinţei noastre.

NOTE

1) Prin H.C.M. 1160/1955 au fost declarate monumente de arhitectură trei biserici din vatra istorică a oraşului (Sf. Gheorghe, Mavrodolu şi Sf. Nicolae), precum şi alte două biserici din perimetrul administrativ: schitul Trivale şi Sfinţii Voievozi „Meculeşti" din Găvana.

2) Un rol de primă importanţă în demonstrarea existenţei unor ansambluri medievale orăşeneşti în Moldova şi Ţara Românească, constituite conform legilor de funcţionare care au dirijat evoluţia oraşelor europene şi, prin aceasta, net deosebite de structura satelor, a revenit cercetărilor arheologice efectuate la Suceava şi la Bucureşti. Dacă în primul caz rezultatele cercetărilor nu au mai putut influenţa soluţia de sistematizare conturată anterior, în schimb cercetările arheologice efectuate de Muzeul de Istorie a Municipiului Bucureşti au determinat un ansamblu de măsuri de protecţie a vestigiilor culturii urbane medievale, conducând şi la restaurarea zonei Lipscani – Curtea Veche, ameninţată cu ani în urmă de o restructurare care – practic – o desfiinţa (vezi Gheorghe Curinschi, Centrele istorice ale oraşelor, Bucureşti, 1967, p. 123, fig. 84). Cu privire la stadiul concepţiilor referitoare la urbanismul medieval din România, vezi E. Greceanu, Un problème actuel: l'urbanisme médiéval en Roumanie, în „Revue roumaine d'histoire", XVIII, 1979, nr. 1, p. 133 – 153.

3) Majoritatea studiilor privesc centrul de producţie şi schimb, înconjurat cu ziduri de apărare şi locuit cu începere din sec. al XVI-lea aproape în exclusivitate de germani, fără a se ocupa de cartierele extra muros (vezi: Hermann Hienz, Quellen zur Volkskunde und Heimatkunde der siebenbürger Sachsen, Leipzig, 1940; Paul Niedermaier, Die städtebauliche and architektonische Entwicklung einiger Städte Siebenbürgens vom 12. bis zum 16. Jahrhundert, în Studien zur Geschichte der mitwohnenden Nationalitäten in Rumänien und ihrer Verbrüderung mit der rumänischen Nation, Bucureşti, 1976, p. 126 - 221).

4) Gh. Curinschi, op. cit., p. 32, 34; idem, Conservarea specificului oraşelor. Înnoirea fondului construit urban, un proces legic, în „Revista muzeelor şi monumentelor" (=RMM), seria „Monumente istorice şi de artă", nr. 2, 1975, p. 27 – 28.

5) O explicaţie o găsim şi în caracterizarea celor două capitale care apare în Istoria României, vol. III, Bucureşti, 1964, p. 679: „Bucureştii şi Iaşii au rămas oraşe cu o suprafaţă prea întinsă, cu străzi întortochiate şi strâmte, care nu ţineau seama de un plan urbanistic, fiindcă proprietarii nu se lăsau expropriaţi <<în scopuri de utilitate publică>>. Haosul şi capriciul care au determinat configuraţia oraşelor noastre erau imaginea samavolniciei şi arbitrariului clasei stăpânitoare".

6) Manuscrisul din 1883 al lui Dimitrie I. Butculescu, păstrat în biblioteca Muzeului judeţean Argeş – nr. Inventar 3545 –, este o schiţă de plan pentru o monografie, cu rubrici completate parţial. Manuscrisul este intitulat: Piteşti. Position géographique. Histoire. Les monuments. Son industrie.

7) Biserica Sf. Gheorghe apare la Grigore Ionescu, Istoria arhitecturii în România, vol. II, Bucureşti, 1965, p. 108 – 109.

8) Citâm dintre principalele lucrări: Ştefan Pascu, Meşteşugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea, Bucureşti, 1954; V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV – XVII), Bucureşti, 1957; Istoria României, vol. II, Bucureşti, 1962; ibidem, vol. III, Bucureşti, 1964; ibidem, vol. IV, 1964; Constantin C. Giurescu, Târguri sau oraşe şi cetăţi moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea, Bucureşti, 1967; Ştefan Olteanu şi Constantin Şerban, Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova în evul mediu, Bucureşti, 1969, Nicolae Grigoraş, Instituţii feudale din Moldova. I. Organizarea de stat până la mijlocul sec. al XVIII-lea, Bucureşti, 1971; Dinu C. Giurescu, Ţara Românească în secolele XIV – XV, Bucureşti, 1973. Pentru bibliografia Piteştilor anterioară anului 1970 vezi Nicolae Stoicescu, Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România. I. Ţara Românească, vol. II, Craiova, 1970, p. 486 – 490 şi 522 – 523.

9) Lucrarea de faţă foloseşte documentarea integral revizuită a proiectului elaborat în 1975, în cadrul Direcţiei Patrimoniului Cultural Naţional, intitulat: „Studiu de determinare a zonelor cu valoare istorică şi artistică din oraşul Piteşti", şef proiect arh. Eugenia Greceanu, număr proiect MD 105 / 1975, păstrat în arhiva D.P.C.N., a Consiliului popular judeţean Argeş şi a Consiliului popular al municipiului Piteşti.

ORAŞUL NOSTRU

Nu poţi scrie despre Piteşti fără să te cuprindă o tristeţe iremediabilă! Este un oraş care atât a suferit, încât mă mir cum a avut puterea de a se reinventa continuu!

Piteştiul nu este un oraş istoric. Sau **nu mai este!** Din păcate! Asta nu înseamnă că nu a fost un oraş splendid, până când buldozerele lui Ceauşescu l-au distrus iremediabil. 90 % ! A mai rămas 10 %, dar şi din acest 10 % s-a mai distrus 90 % după anul 1990, din ignoranţă, neştiinţă sau, poate, rea voinţă. Am mai rămas cu 10 % din 10 %, adică un procent din întreg. E drept că atunci, după 1990, exista şi un vid legislativ care a permis multe nenorociri, din păcate, unele cu character definitiv.

În toate ţările civilizate din lume există oraşe istorice, de care se ţine cu toate puterile pentru că acestea sunt dovada vie a dăinuirii respectivului popor pe acele meleaguri. Oraşul istoric conţine elemente esenţiale ale unei culturi anterioare! Numai la noi dacă s-ar putea distruge în întregime - ar fi perfect!

Astăzi ai impresia că trăieşti într-un oraş în care se împletesc, mai mult sau mai puţin fericit, clădiri vechi cu tradiţie şi istorie alături de clădiri noi, reprezentante ale mileniului trei, clădiri bine proporţionate, cu altele la care te întrebi dacă au avut arhitecţi şi dacă au avut, cum au trecut prin şcoală aceştia.

De ce distrugem spaţiile verzi, din ce în ce mai puţine, din ce în ce mai agresate, mai izolate doar pentru a fi înlocuite cu „splendidul",... asfalt, sau , ...beton, sau ... pavele?

De ce nu mai există regulamente ce se respectă strict, de ce nu mai sunt aliniamente decât pe hârtie, de ce s-au creat precedente periculoase care atrag după ele altele?

De ce stresul se accentuează şi de ce nu există, în mod real, locuri de promenadă!

De ce nu avem urbanişti care să iubească oraşul?!

De ce nu construim un oraş nou, un centru comercial şi de afaceri care să nu aibă legătură cu oraşul vechi şi unde se poate dezvolta în voie toată imaginaţia arhitecţilor care se simt jigniţi că nu sunt lăsaţi să proiecteze după sufletul lor, în centrul istoric?

De ce suntem atât de insensibili cu râul Argeş, care ne dă viaţă de peste 2000 de ani şi-i întoarcem spatele când ar putea fi construite nişte faleze senzaţionale cu restaurante, esplanade, terase, poduri, spaţii comerciale etc?

De ce nu protejăm centrul vechi prin crearea centrului nou astfel încât presiunea acestuia din urmă asupra primului să înceteze?

De ce ne complacem în a ne înghesui în spaţii cât mai mici cu clădiri cât mai înalte şi cât mai epatante pentru a „reuşi" să eclipsăm şi să sufocăm echilibrul arhitectural şi constructiv al unor imobile ce *„stau"* extrem de bine în locul în care au fost construite?

De ce nu mai ai pe unde să te plimbi cu copiii, de ce nu poţi să-l încânţi pe un străin cu splendorile oraşului tău, de ce devine tot mai agasantă şi mai obositoare o plimbare, la pas, prin centru, de ce oamenilor le-a pierit zâmbetul şi mândria de a fi piteşteni?

Iată întrebări fără răspuns pe care cei în drept nici măcar nu le aud şi drept urmare - nici nu au de gând să răspundă vreodată! Şi ne mai mirăm că există o înghesuială teribilă, că nu putem respira, că nu avem străzi suficiente, că e mereu mai cald şi mai poluat, iar privirea îţi oboseşte pentru că nu are unde şi pe ce să se odihnească!

Să sperăm ca lucrarea de faţă va reuşi, de această dată, să mai domolească furia „demolatorilor", să-i facă să privească cu mult mai mult respect clădirile, iar cele care *plâng* să fie restaurate şi nu distruse! După părerea mea, oraşul ar trebui să intre rapid într-un proces de regenerare urbană pentru a-şi putea regăsi o identitate, măcar apropiata de cea iniţială, iar pentru aceasta avem nevoie imensă de specialişti ca Doamna Doctor Arhitect Eugenia Greceanu!

Poate că aşa ne vom regăsi mândria de a fi cetăţeni ai *Piteştilor*! Are cineva urechi de auzit…?

Bogdan Cioabă

Director,
Direcţia Judeţeană pentru Cultură, Culte şi
Patrimoniu Cultural Naţional Argeş

CAP. I.
ISTORICUL ORAŞULUI MEDIEVAL PITEŞTI

Procesul separării meşteşugurilor de agricultură, care stă la baza apariţiei oraşelor medievale, este constatabil documentar în ţările române cu începere din sec. al XII-lea, iar izvoarele şi cercetările arheologice permit urmărirea lui până în sec. al X-lea[1]. În cadrul acestei evoluţii generale, ridicarea unora dintre sate la forma de organizare a oraşelor a avut loc în a doua jumătate a sec. al XIII-lea, atunci când stabilirea Hoardei de Aur în sudul Rusiei a blocat marele drum al Novgorodului, impunând astfel traversarea bazinului răsăritean al Dunării de către circulaţia majoră a schimburilor de mărfuri dintre Occident şi Orient. Noua direcţie a comerţului de tranzit a determinat şi – concomitent – a beneficiat de aşezarea la Liov, Suceava, pe Dunăre şi la Marea Neagră a neguţătorilor genovezi, deveniţi mijlocitorii comerţului dintre ţările apusene şi ţinuturile stăpânite de Hoarda de Aur[2]. Pe străvechea reţea a căilor naturale de comunicaţie s-a grefat în consecinţă, după marea invazie tătară din 1241, o reţea de tranzit internaţional (fig.1), organizată în bună parte de neguţătorii italieni[3]. Principalele oraşe medievale ale provinciilor istorice româneşti s-au dezvoltat pe aceste artere, a căror importanţă a fost astfel definită de Petre P. Panaitescu: „Pe un drum comercial, ca depozite de marfă, ca centre de schimb, adică iarmaroace, se nasc oraşele, centre de negustori şi meseriaşi, deci drumul de comerţ dă naştere în chip necesar unor aşezări de tip urban ..."[4].

Dintre satele aşezate pe căile comerciale majore s-au dezvoltat ca oraşe acele aşezări care au beneficiat nu de o singură, ci de mai multe condiţii favorabile pentru înflorirea negoţului şi a meşteşugurilor: posibilitatea de apărare, oferită uneori de sit şi adesea de prezenţa unei cetăţi voievodale, re-

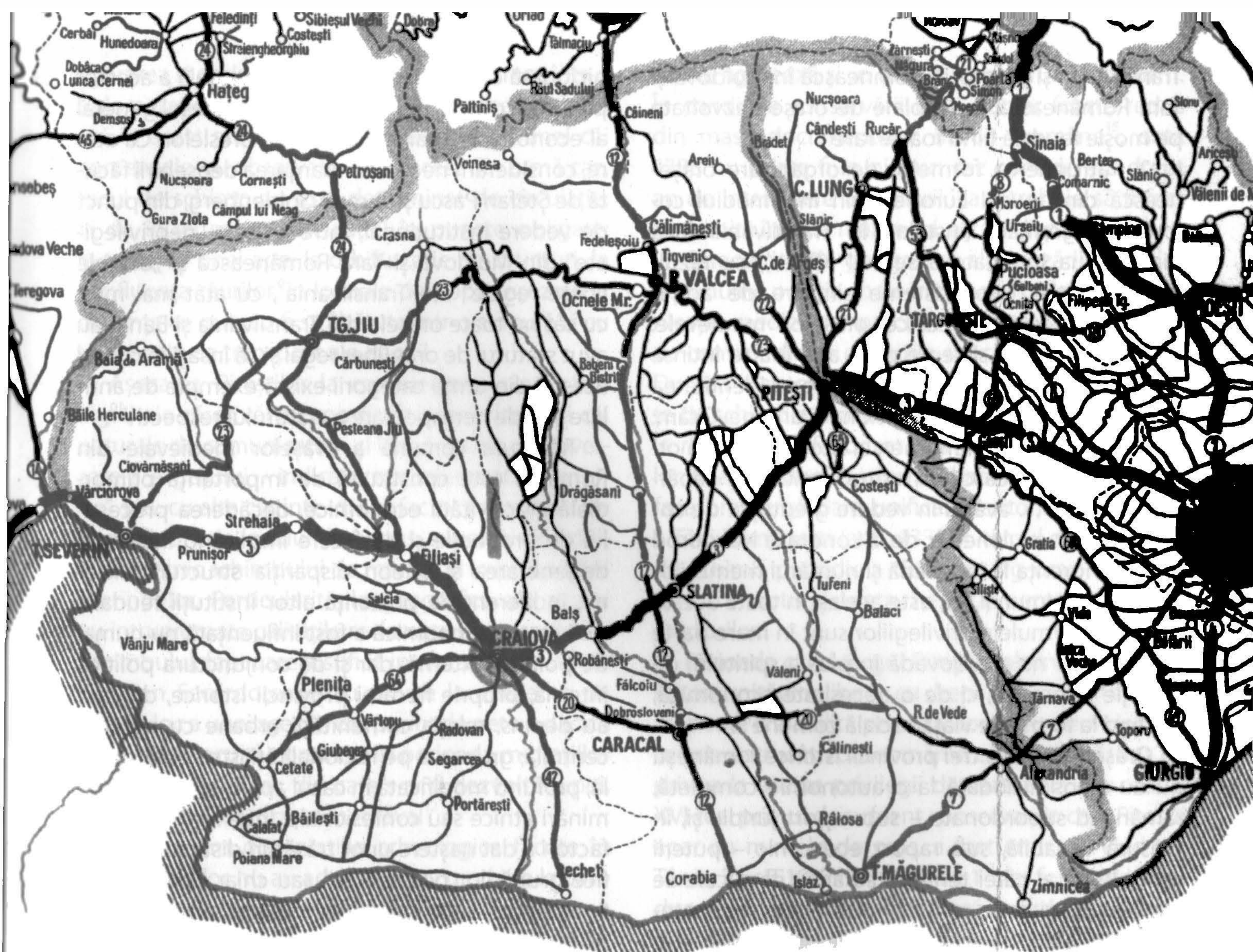

Figura 2. Așezarea orașului Pitești în rețeaua drumurilor de tranzit

gale sau domnești; intersecția mai multor drumuri comerciale; vecinătatea unui loc de traversare a râurilor; așezarea pe linia de contact dintre câmpie și deal, care favorizează desfacerea unor produse din medii geografice diferite ș.a.

De ambele părți ale arcului carpatic, orașele s-au constituit ca niște comunități autonome și privilegiate, cu organizație politică și economică asemănătoare determinată de următorii factori:

1. Interesul conducătorilor formațiilor pre-statale (cnezi, voievozi) și ai statelor feudale (regele Ungariei pentru Transilvania, domnitorii Moldovei și ai Țării Românești) pentru dezvoltarea unor centre de meșteșugari și negustori, în care puterea centrală găsea surse însemnate de venituri și o alianță de nădejde împotriva tendințelor de anarhie feudală. Acestui fapt i se datorează așezarea orașelor pe domeniul regal (fundus regius) în

Transilvania şi pe moşie domnească în Moldova şi Ţara Românească, exemplele de oraşe dezvoltate pe moşie feudală fiind foarte rare[5].

2. Pătrunderea formelor de organizare orăşenească din apusul Europei prin intermediul coloniştilor germani (instalaţi în Transilvania încă din a doua jumătate a sec. al XII-lea), cu rezultatul apariţiei unor sisteme similare de administraţie internă[6], specifice oraşelor medievale. Regăsirea acestor sisteme pe o arie foarte întinsă a fost explicată de P.P. Panaitescu prin identitatea modului de producţie al economiei urbane. Cităm: „... E chiar un mare fenomen al istoriei, această organizaţie orăşenească cu forme identice, la depărtări colosale, ... având în vedere greutăţile de comunicaţie în evul mediu, de la Londra la Novgorod şi de la Florenţa la Iaşi. Până şi numărul membrilor consiliului comunal, 12, este acelaşi în toate aceste oraşe, iar formulele privilegiilor sunt în mare parte la fel. Totuşi nu e o dovadă în plus a spiritului de imitaţie al omului, ci de o necesitate economică, ducând la forme de viaţă socială comune"[7].

Oraşele din cele trei provincii istorice româneşti nu au ajuns niciodată la o autonomie completă, rămânând subordonate – sub raport juridic şi, în măsură variabilă, sub raport economic – puterii centrale pe al cărei teritoriu se aflau, fapt care se explică prin vitregia condiţiilor istorice, cu necontenite războaie şi năvăliri, care nu le-au permis să se dispenseze de protecţia conducătorilor politici ai ţării. Oraşele au beneficiat însă de privilegiile proprii comunităţilor de acest fel: dreptul de autoadministrare prin sfatul ales de orăşeni, dreptul de a hotărî asupra aşezării unor „străini" în hotarul oraşului, calitatea de oameni liberi acordată tuturor orăşenilor, indiferent de stratificarea bazată pe avere din interiorul comunităţii[8]. Tendinţa progresivă de amestec în administraţia internă a oraşelor, manifestată de domnitorii Moldovei şi ai Ţării Româneşti mai ales cu începere din sec. al XVII-lea, nu a implicat niciodată desfiinţarea oficială şi integrală a acestor privilegii, care ar fi adus după sine regresul general al economiei urbane şi dispariţia breslelor. Ca atare, considerăm necesară nuanţarea deosebirii făcută de Ştefan Pascu şi Samuil Goldenberg, din punct de vedere instituţional, între oraşele „neprivilegiate" din Moldova şi Ţara Românească şi „oraşele libere regale" din Transilvania[9], cu atât mai mult cu cât nu toate oraşele din Transilvania şi Banat au avut statutul de oraş liber regal şi că însăşi în cadrul acestei din urmă categorii există exemple de anulare sau de nerespectare a statutului respectiv[10].

Trăsătura comună a oraşelor medievale din România este constituită de importanţa primordială a activităţii economice, decăderea procesului de producţie şi desfacere implicând inevitabil degenerarea şi uneori dispariţia structurii urbane, indiferent de prezenţa altor instituţii feudale. Activitatea economică a fost influenţată nu numai de politica externă, dar şi de conjunctura politică internă, proprie fiecărei provincii istorice, de care au depins: relaţia comunităţii urbane cu puterea centrală; gruparea pe naţionalităţi; structura socială, profund modificată în cazul apariţiei unor discriminări etnice sau confesionale. Intervenţia acestor factori a dat naştere unor trăsături distincte, specifice grupărilor pe provincii sau chiar unei anumite categorii de oraşe din cadrul aceleaşi provincii. Adăugate la îmbinarea mereu nouă a avantajelor economice şi geografice care au determinat organizarea unui oraş, toate trăsăturile amintite au modelat, în final, personalitatea de neconfundat a fiecărui oraş medieval.

*

* *

Un studiu relativ recent privind urbanismul medieval[11] explică geneza oraşelor prin satisfacerea a trei necesităţi fundamentale, denumite „elemente de origină" ale aglomerărilor omeneşti: hrana,

apărarea şi schimbul. Schimbul se poate face într-o aglomeraţie pre-existentă, într-o aglomeraţie creată în acest scop, precum şi de-a lungul unei căi comerciale, cu observaţia că, în acest din urmă caz, locul de schimb nu este determinat de circulaţie, ci de întreruperea circulaţiei în puncte obligate: la trecerea unei ape, la o bifurcaţie de drumuri, la confluenţa râurilor, în locurile de popas aşezate la distanţe ce puteau fi străbătute într-o singură zi cu mijloacele de transport ale epocii.

Aşezarea Piteştilor la confluenţa a cinci râuri (fig.4) ale căror văi au constituit în permanenţă căi naturale de comunicaţie – şi lângă un loc de traversare a Argeşului – indică drept „element de origine" sau, cu alte cuvinte, drept factor primordial de geneză funcţia locului de popas, a locului de întâlnire prielnic schimbului de mărfuri şi împrospătării merindelor. Particularităţile geografice ale sitului au întrunit toate calităţile reclamate de necesitatea schimbului, fapt care justifică ipoteza formulată de Aurelian Sacerdoţeanu cu privire la existenţa pe acelaşi loc a unei aşezări din perioada geto – dacică şi romană, locuită continuu în perioada migraţiilor sub forma unui sat, din care s-ar fi dezvoltat apoi, în sec. al XIV-lea, oraşul medieval[12].

Până acum observaţiile arheologice făcute în vatra Piteştilor nu au adus dovezi cu privire la continuitatea de locuire în intervalul sec. IV – XII, ceea ce nu constituie o infirmare a ipotezei de mai sus, având în vedere absenţa unor cercetări sistematice Aceleaşi observaţii au surprins însă, în centrul oraşului, vestigii de cultură materială databile cu începere din prima jumătate a sec. al XIII-lea[13] şi au pus astfel în lumină primele repere certe referitoare la vechimea oraşului medieval, închegat cel mai târziu în a doua jumătate a sec. al XIII-lea la întâlnirea unor căi ale comerţului de tranzit internaţional.

Prima menţiune documentară a Piteştilor datează abia din 1388 mai 20 când, printre daniile făcute de Mircea cel Bătrân ctitoriei sale de la Cozia, figurează şi „o moară în hotarul Piteştilor"[14]. În condiţiile conservării unui număr foarte redus din masa documentelor slavo – române[15], data 1388 nu poate fi în nici un caz considerată drept an de întemeiere a aşezării, care trebuie să fi fost pomenită în acte mai vechi, astăzi dispărute.

Caracteristicile geografice ale aşezării Piteştilor – şi anume poziţia cheie în reţeaua căilor de comunicaţie medievale, precum şi amplasarea la zona de contact dintre dealurile subcarpatice şi câmpia Dunării – au creat premisele dezvoltării unei pieţe de schimb a produselor interne şi externe, care, la rândul ei, a favorizat dezvoltarea meşteşugurilor. În acest stadiu, atins probabil de Piteşti încă în faza premergătoare unificării teritoriale şi politice a Ţării Româneşti (ante 1330)[16], târgul definit ca loc de schimb periodic a devenit târg-oraş, adică un centru structural pentru negoţ şi pentru producţia mărfurilor.

Perioada când târgul Piteşti a obţinut privilegiile comunităţilor libere, cu drept de autoconducere, nu poate fi stabilită pe baza documentelor de cancelarie, întrucât consemnările care s-au păstrat cu privire la aceste privilegii datează abia din sec. al XVI-lea: primul document conservat, în care Piteştii apar cu numele de oraş, a fost emis de Vlad cel Tânăr, în <1510 – 1511> aprilie 1[17], iar forma de conducere autonomă reprezentată de judeţ (primar) şi de cei 12 pârgari aleşi de comunitate este amintită pentru prima dată într-un hrisov al lui Mihnea Turcitul, emis în 1582 august 27, în care se spune că o amendă a fost plătită „în oraş la Piteşti, înaintea judeţului şi înaintea a 12 pârgari"[18]. Ca şi pentru vechimea aşezării, caracterul tardiv al acestor menţiuni este rezultatul soartei triste pe care au avut-o de-a lungul veacurilor arhivele şi documentele din ţările române (vezi nota 15), dar se poate presupune că avantajele economice ale Piteştilor au implicat primirea drepturilor specifice organizării orăşeneşti imediat după constituirea statului feudal

unitar al Ţării Româneşti, când principalele târguri erau în fiinţă[19]. Numai astfel se explică desemnarea Piteştilor cu numele de „oraşul nou" – Nuwestad în relaţia călătoriei lui Peter Sparnau şi Ulrich von Tennstädt din anul 1385[20] – precum şi cu numele de „târgul nou" – Nieuwemere sau Nieuwermerkt – luat în sensul de oraş în Itinerariul de la Bruges, redactat între 1380 – 1390[21].

VIAŢA ECONOMICĂ ÎN SECOLELE XIII – XV

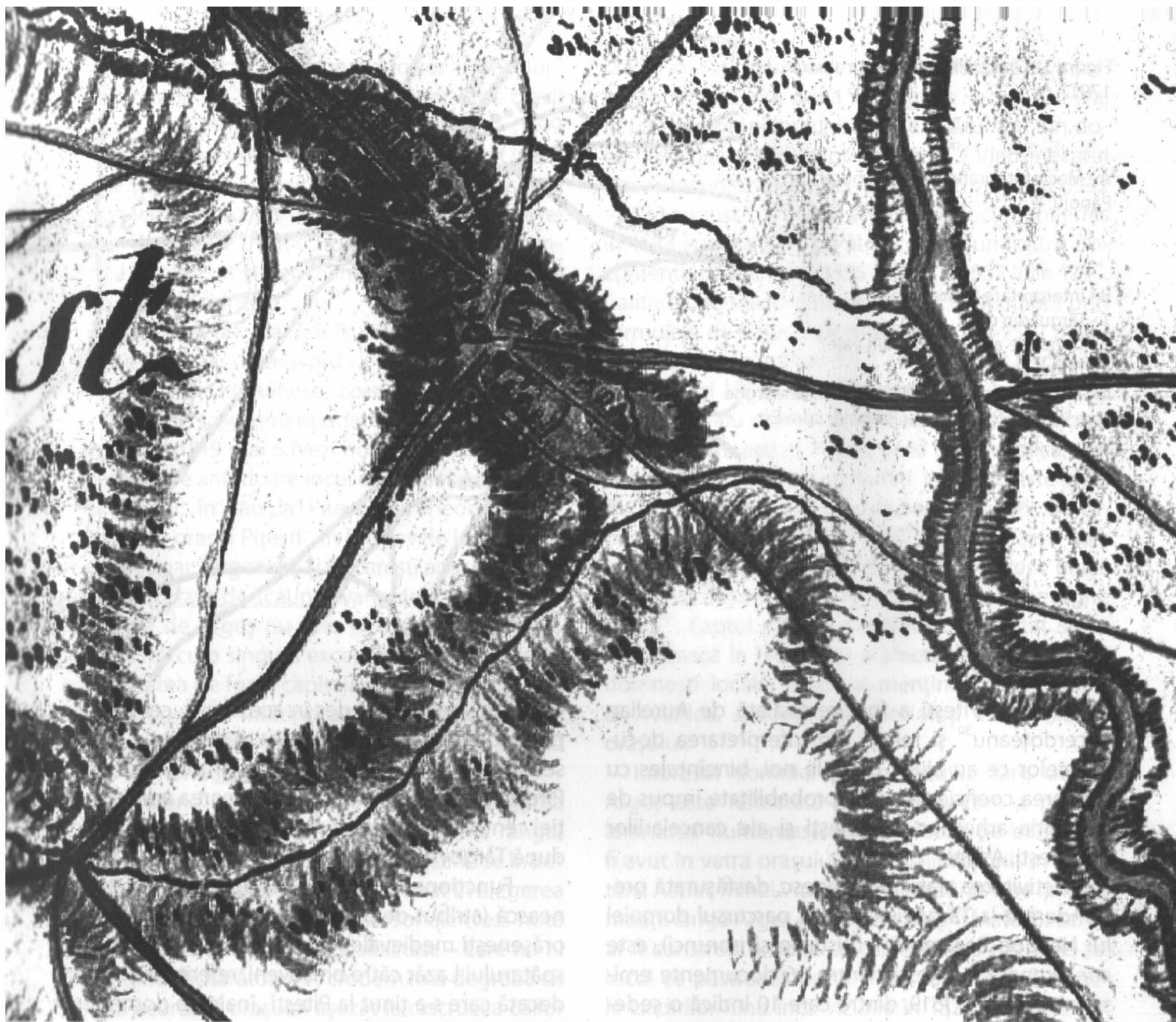
În linii mari, apariţia oraşelor medievale are la bază procesul separării meşteşugurilor de agricultură, dar – în cazul particular al Piteştilor – acest proces este strâns legat de organizarea pieţei de schimb, întrucât intersecţia drumurilor comerciale, condiţionate de relief, a impus închegarea aşezării pe un teren impropriu exploatării agricole. Ca atare, până la instaurarea dominaţiei otomane, negoţul a constituit activitatea economică dominantă a comunităţii urbane, în timp ce meşteşugurile au cunoscut o dezvoltare relativ lentă, datorită în parte şi vecinătăţii cu centrele meşteşugăreşti de veche tradiţie din Curtea de Argeş şi Câmpulung, care s-au menţinut până la sfârşitul sec. al XVI-lea pe locul al doilea după Târgovişte şi Bucureşti[22].

Cu toate acestea, documentele permit constatarea dezvoltării pe care au avut-o din cele mai vechi timpuri meşteşugurile din Piteşti aferente morăritului şi viticulturii, fapt care rezultă atât din frecvenţa menţionării morilor în actele de cancelarie[23], începând cu hrisovul de danie din 1388 (vezi nota 14), precum şi din importanţa podgoriilor din zona oraşului, dintre care cea de la Ştefăneşti apare ca loc de redactare a unui act domnesc din 1508 noiembrie 1: „A scris Tudor diac la Ştefăneşti în Podgorie"[24].

Participarea ţărilor române la comerţul sud – est european, atestată în scris chiar din ultimele decenii ale sec. al XIII-lea, s-a intensificat cu începere din sec. al XIV-lea, în condiţiile de securitate sporită a tranzitului, asigurate de către domnie[25]. În intervalul sec. XIII – XV circulaţia mărfurilor de import la Piteşti este dovedită de observaţiile lui Dinu Rosetti privind provenienţa şi datarea fragmentelor ceramice descoperite aici: ceramică de tradiţie bizantină din prima jumătate a sec. al XIII-lea; olărie transilvăneană din perioada sec. XIII – XIV; vas de sticlă de Murano, databil în a doua jumătate a sec. al XIV-lea[26]. În ceea ce priveşte exportul, se poate presupune că Piteştii au început să livreze porturilor dunărene, încă din sec. al XIV-lea, produsele zonelor aferente pieţei oraşului, dar acest fapt este cunoscut documentar abia în 1533 septembrie 18, când domnitorul Vlad Vintilă se adresează „orăşenilor din Piteşti şi din Argeş şi din Râmnic", cerându-le să plătească vama „la vad la Diiu în mâna slugii sfintei mănăstiri de la Tismana" şi precizând taxele vamale pentru produsele exportate: sare, cai, boi, vaci, berbeci, grâu, butoaie cu vin[27]. Compararea ariilor geografice care gravitau, din punct de vedere economic, către cele trei oraşe permit să se deducă precedenţa Piteştilor în exportul de grâne şi vin, după cum Râmnicul era desigur principalul exportator de sare.

FUNCŢIA DE CURTE DOMNEASCĂ

Atât vitalitatea economică a oraşului, cât şi legătura directă cu capitalele Ţării Româneşti – Curtea de Argeş, Câmpulung, Târgovişte, Bucureşti – au determinat alegerea Piteştilor ca sediu al curţii şi cancelariei domneşti. Calitatea de loc al sfatului domnesc poate fi dedusă dintr-un hrisov al lui Basarab cel Tânăr – Ţepeluş, datat 1481 august 16, care se încheie cu precizarea: „Drăgoi a scris, în Piteşti"[28]. Modul de menţionare a locului nu ar constitui în sine o dovadă pentru existenţa curţii, ştiut fiind că numeroase acte se redactau în reşedinţele tempo-

rare ale domnitorilor, pe parcursul călătoriilor întreprinse în ţară, dar formula de datare a unui hrisov din 1517 noiembrie 22 justifică ipoteza funcţionării cancelariei pe lângă o curte domnească, încă din sec. al XV-lea: „Şi eu, Moisi scriitor, care a, scris în noile curţi din oraşul Piteşti ...”[29]. Doar cercetările arheologice vor putea arăta dacă prin „noile curţi” s-a subînţeles refacerea unor curţi mai vechi sau dacă s-a consemnat astfel prima apariţie a unui ansamblu domnesc în Piteşti. Rămâne sigur că în 1517 se încheiase ridicarea unei curţi domneşti, începută probabil în 1512, anul venirii la domnie a lui Neagoe Basarab.

Atenţia specială acordată de către domni-

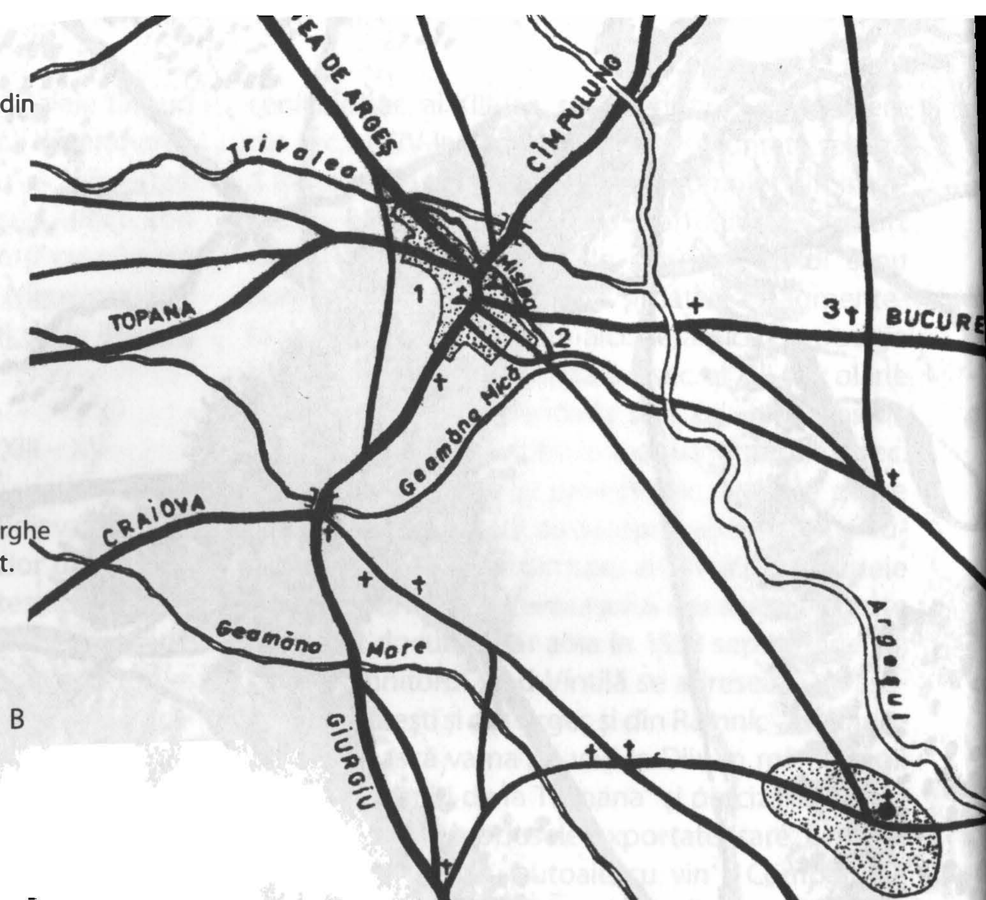

Figura 3 - Oraşul Piteşti în harta austriacă din 1791.

A - Macrofotografie, clişeu - Andrei Pănoiu;

B - Interpretare E. Greceanu:
1 - Târgul din deal;
2 - Târgul de afară (Târgul din vale);
3 - Târgul Dealului.
În centrul oraşului apar Bisericile Sf. Gheorghe spre Vest şi Sf. Vineri (sau Precista) spre Est.

tor oraşului Piteşti a fost semnalată de Aurelian Sacerdoţeanu[30] şi reiese din interpretarea documentelor ce au ajuns până la noi, bineînţeles cu aplicarea coeficientului de probabilitate impus de dispariţia arhivelor orăşeneşti şi ale cancelariilor domneşti. Astfel:

- Activitatea sfatului domnesc, desfăşurată preponderent la Târgovişte pe tot parcursul domniei lui Neagoe Basarab (41 hrisoave şi porunci), este consemnată la Piteşti pentru 16 documente emise între 1516 şi 1519, dintre care 10 indică o şedere continuă a domnitorului în acest din urmă oraş între ianuarie – iulie 1519. Un număr egal (16) de hrisoave şi porunci domneşti dovedesc întrunirea sfatului la Bucureşti între 1512 – 1518, însă fără continuitate de reşedinţă. Şi mai redus este numărul de acte emise din Curtea de Argeş – doar 10, între 1514 – 1518[31] –, deşi se poate presupune că domnitorul a venit foarte des în acest oraş, cel puţin în perioada de ridicare a mănăstirii pe care o ctitorise. Rezultă în orice caz o paritate între Bucureşti şi Piteşti în ceea ce priveşte funcţionarea administraţiei centrale, ambele situându-se pe locul al doilea după Târgovişte.

- Funcţionarea scaunului de judecată domnească (atribut de primă importanţă al organizării orăşeneşti medievale) este dovedită de scrisoarea spătarului Lazăr către braşoveni, referitoare la o judecată care s-a ţinut la Piteşti „înaintea domnului", în jurul anului 1519, între doi locuitori din Brăneşti şi un braşovean[32].

- Ridicarea noilor curţi (fapt grăitor în sine) s-a efectuat probabil în forme şi proporţii ce depăşeau programul unei reşedinţe locale, judecând după accentuarea caracterului de reprezentare în formula de datare a actelor domneşti: „Şi eu,

Florea, carii am scris în minunatul foişor al Pitiştilor" (1518 ianuarie 18)[33]; „Eu, Danciul cel mic între diaci, care am scris în minunatul scaun în Piteşti" (1519 mai 6)[34]. Calificativul „minunat(ă)" este întâlnit în actele ce s-au păstrat din vremea lui Neagoe Basarab doar în legătură cu ansambluri rezidenţiale majore: curtea domnească din Târgovişte[35], curtea domnească din Bucureşti[36] şi mănăstirea din Curtea de Argeş, ctitoria domnitorului[37].

Toţi factorii de mai sus subliniază intenţia lui Neagoe Basarab de a acorda Piteştilor funcţia de capitală a Ţării Româneşti, ceea ce rezultă şi din caracterul de scaun menţionat pentru prima dată în actul din 1519 mai 6 (vezi nota 34), în timp ce în documentele anterioare locul de redactare este indicat simplu: „în" sau „la" Piteşti – şi, uneori, cu specificaţia „în oraşul Piteşti". În hrisoavele lui Neagoe Basarab, doar Târgovişte şi Bucureşti apar cu denumirea de cetate de scaun şi variantele ei[38], în timp ce Curtea de Argeş nu este niciodată desemnată în acest fel, cu o singură excepţie care îi aminteşte însă calitatea de fostă capitală – şi anume, scaunul vechilor domni[39], întărind astfel semnificaţia precisă de sediu al administraţiei centrale pe care o aveau termenii scaun, cetate şi cetate de scaun.

Constatând că Neagoe Basarab pregătea Piteştilor un mare viitor, ridicând oraşul la rangul de scaun domnesc, Aurelian Sacerdoţeanu se întreba dacă domnitorul nu a fost îndemnat în alegerea sa de vecinătatea unor moşii personale (vezi nota 30). Fără a exclude această posibilitate – care nu ni se pare însă hotărâtoare –, credem mai degrabă că atenţia acordată oraşului aşezat la răscrucea căilor de comunicaţie medievală s-a încadrat în politica domnitorului doritor de a păstra „o cumpănă perfectă între cele două provincii care alcătuiau Ţara Românească"[40], legătura directă cu Craiova apărând hotărâtoare pentru exercitarea unei autorităţi egal distribuite.

După moartea lui Neagoe Basarab, funcţionarea la Piteşti a sfatului domnesc este atestată cu intermitenţe până în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, în timpul domniilor lui Radu de la Afumaţi (un document datat 1528 septembrie 2)[41], Vlad Înecatul (şase documente emise între 1532 mai 2 şi 1532 – 1533 august 10)[42], Vlad Vintilă (un document emis în 1533 august 28)[43] şi Pătraşcu cel Bun (patru documente datate între 1555 iulie 5 şi 1557 iulie 17)[44]. Calitatea de scaun domnesc este consemnată prin formulele de datare ale hrisoavelor din 1532 mai 2 („în cetatea de la Piteşti")[45], 1532 mai 28 („scaunul Piteşti")[46] şi 1555 iulie 5 („în scaunul de la Piteşti")[47]. După 1557 nu mai există dovezi ale activităţii cancelariei domneşti în Piteşti, ceea ce se explică prin concentrarea acestei activităţi în Târgovişte şi la Bucureşti, a căror competiţie pentru funcţia de capitală, începută încă din 1459[48], va lua sfârşit abia în 1659, prin desemnarea Bucureştilor drept unică reşedinţă a curţii domneşti în timpul lui Gheorghe Ghica[49]. Faptul că sfatul domnesc a încetat să se întrunească la Piteşti nu a afectat existenţa curţii domneşti locale, care s-a menţinut până în sec. al XVIII-lea, datorită intensei vieţi economice a oraşului.

Interesul domniei pentru activul târg de pe Argeş este reflectată de tradiţie, care a păstrat amintirea numeroaselor proprietăţi pe care le-ar fi avut în vatra oraşului principalii domnitori munteni. Astfel, Mihai Viteazul ar fi stăpânit – pe lângă o moară lângă Argeş – şi case în oraş[50]; Matei Basarab ar fi construit o nouă curte, în Târgul din Vale, pe locul ce păstrează numele de „Curtişoara", urmele clădirilor fiind încă vizibile în 1825[51]; Constantin Şerban (1654 – 1658), ctitorul bisericii Sf. Gheorghe, ar fi ridicat lângă biserică un „palat cu dependinţe, curte şi grădină" pe locul unde se intersectau străzile Teiuleanu şi Craiovei[52]. În sfârşit, Constantin Brâncoveanu – ale cărui dese vizite, însoţite de curte, la viile sale din Ştefăneşti şi Valea Mare au fost consemnate de cronicarul Radu Greceanu[53] – ar

fi fost proprietarul casei din Piteşti situată pe str. Brâncoveanu nr. 25.

Este de la sine înţeles că aceste consemnări ale tradiţiei trebuiesc privite cu atenţie, mai ales pentru orientarea cercetării arheologice către clădiri şi zone semnificative. În stadiul actual, când datele arheologice lipsesc aproape în întregime, credem însă că tradiţia caselor domneşti ridicate „în inima târgului" de către domnitorii de după Neagoe Basarab are la obârşie prezenţa şi funcţionarea continuă, până în sec. al XVIII-lea, pe un amplasament excentric, a însăşi „noilor curţi" ale lui Neagoe Basarab. Susţinem această ipoteză prin următoarele deducţii:

Implantarea tardivă a programului complet de curte domnească în structura specifică a zonei de târg, caracterizată prin exploatarea la maximum a teritoriului, contravine logicei generale de funcţionare a oraşului medieval prin sacrificarea pe care o implică, pentru scopuri de reprezentare, a unor terenuri rentabile pentru domnie tocmai prin folosirea lor de către târgoveţi. Din acest motiv, curţile domneşti ale oraşelor s-au ridicat în apropierea zonei de târg, fără a pătrunde însă în zona rezervată activităţii de meşteşuguri şi comerţ, iar reprezentarea <u>în târg</u> a domnitorului a fost încredinţată bisericilor domneşti, care s-au ridicat întotdeauna în principalele pieţe – centre de schimb – ale oraşelor. Ca atare, nu este verosimilă părăsirea curţilor lui Neagoe Basarab la numai 100 de ani după ridicarea lor, atunci când ele corespundeau programului de curte şi nu stânjeneau viaţa târgului datorită amplasamentului la sud de oraş[54], în timp ce construirea unei noi curţi la intersecţia căilor majore de tranzit ar fi implicat desfiinţarea a câteva zeci de parcele, atât de rodnic folosite de către meşteşugari şi negustori – şi aceasta în plină epocă de înflorire economică a oraşului, când structura specifică zonei comerciale era definitiv conturată. După câte ştim astăzi, asemenea cazuri de turburare a vieţii târgului nu se întâlnesc în Moldova şi Ţara Românească şi sunt foarte rare în Transilvania, unde apar doar ca afirmări brutale ale unor noi forme de conducere politică sau socială[55]. Credem, în consecinţă, că „fundaţiile palatului" observate în veacul trecut (vezi nota 52) erau fie pivniţele dughenelor de pe străzile Teiuleanu şi Craiovei, fie pivniţele unor dughene dublând incinta bisericii Sf. Gheorghe, conform dispoziţiei care a constituit în multe cazuri zestrea ctitoriilor domneşti din pieţele târgurilor[56].

În ceea ce priveşte „Curtişoara" lui Matei Basarab, însăşi denumirea indică un program restrâns, limitat probabil la o casă a slujbaşilor domneşti care supravegheau activitatea „târgului de afară"; dacă acest program ar fi atins proporţiile unei noi curţi, faptul ar fi fost pomenit în cronica ţării sau în documente. Amplasamentul Curtişoarei – mai bine zis al locului ce păstrează amintirea proprietăţii domneşti – este astăzi precizat datorită detectării, în 1976, a vechiului han situat pe str. Târgu din Vale, la sud de linia ferată (fig. 2), care a fost fotografiat şi relevat înainte de dărâmarea sa, efectuată în acelaşi an. Caracteristicile constructive permit datarea clădirii cel mai târziu în sec. al XVIII-lea şi credem că despre ea se vorbeşte într-un act din 26 iulie 1847, prin care fraţii Ioan şi Drăghici Budişteanu fac un schimb de proprietăţi cu polcovniceasa Anica Enghel, amintindu-se şi „o întindere de loc cu han de zid pe dânsul, în marginea oraşului Piteşti, care se numeşte Curtişoara şi pe care se face şi târgul de săptămână al oraşului, în toate vinerile ..."[57].

Casa din str. Brâncoveanu nr. 25 (fig. 3), atribuită lui Constantin Brâncoveanu, are caracteristici arhitecturale neoclasice (frontonul şi tratarea intrării boltite) ce o situează în primele decenii ale sec. al XIX-lea. Este posibil ca decorul neoclasic să fi fost aplicat pe o structură mult mai veche – şi Piteştii oferă exemple concludente de asemenea suprapuneri –, dar ceea ce exclude după părerea noastră ideea

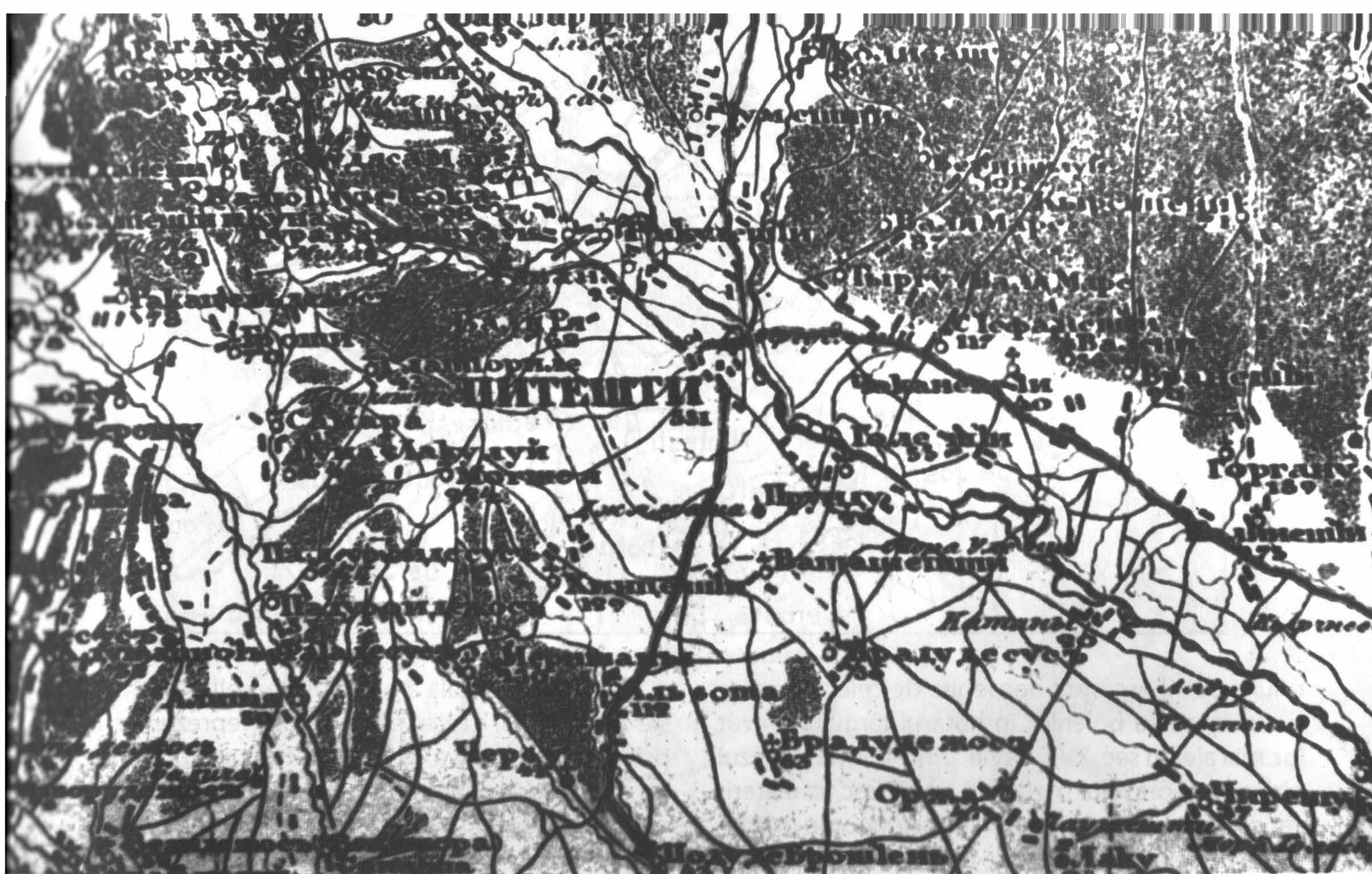

Figura 4 - Harta rusă din 1835, zona orașului Pitești. Macrofotografie clișeu A. Pănoiu.

de reședință domnească este programul specific hanurilor. Amploarea acestei clădiri, egalată doar de hanul Gabroveni din str. Sf. Vineri, conduce la ipoteza că ne-am putea afla în fața unui han domnesc, construit în timpul lui Costantin Brâncoveanu și „modernizat" stilistic în jurul anului 1800.

Atâta vreme cât cercetări arheologice sistematice nu vor preciza – printre alte aspecte de cultură urbană – numărul, amplasamentul, programul și proporțiile clădirilor ridicate în Pitești de către domnitorii Țării Românești, discuția acestor elemente va rămâne obligatoriu în domeniul ipotezelor sau, după originala expresie a lui Dimitrie Butculescu, în stadiul de nomadism[58], modificându-se după opinia fiecărui cercetător. Prezența curții domnești ca instituție în intervalul sec. XVI – XVIII rămâne însă o certitudine și dacă apariția ei la Pitești s-a datorat avantajelor geografice și economice ale târgului, nu este mai puțin sigur că funcționarea curții a influențat pozitiv dezvoltarea economică a orașului sub raportul producției meșteșugărești și al schimbului de mărfuri[59].

STRUCTURA SOCIALĂ

Tot curții domnești – și în special perioadei sale de apogeu din timpul domniei lui Neagoe Basarab – se datorează probabil structura socială complexă, specifică cetăților de scaun, în care boierii apar locuind în oraș încă din faza de funcționare a sca-

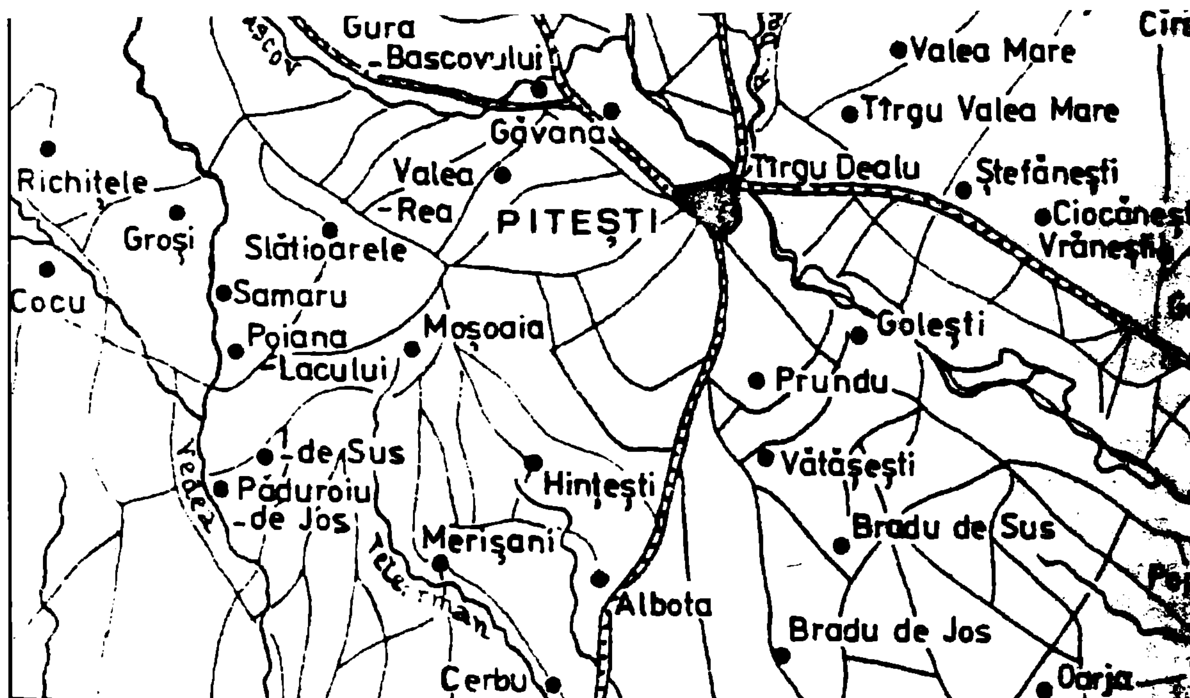

Figura 5 - Transcrierea hărţii ruse din 1835

unului domnesc, spre deosebire de celelalte oraşe unde aşezarea boierilor în hotarul târgului a avut loc mai ales în sec. XVII – XVIII[60]. Într-adevăr, în cazul obişnuit al oraşului medieval românesc, caracterizat prin regimul unei comunităţi autonome privilegiate, dependentă direct de domnie, se poate constata că până în sec. al XVII-lea boierii sunt practic inexistenţi în mediul urban (fapt reflectat şi de absenţa lor ca ctitori de biserici), în timp ce orăşenii se împart în două categorii: comunitatea târgoveţilor, prevalentă numeric – în sânul căreia apare o stratificare socială bazată pe avere – şi reprezentanţii puterii centrale: conducătorii militari ai cetăţilor, reprezentanţii domnitorului şi slujbaşii însărcinaţi cu strângerea birurilor domneşti. Excepţiile de la această regulă generală au fost constituite de:

- Populaţia aferentă marilor instituţii de cult (mănăstiri domneşti, episcopii, mitropolii), organizate adesea ca un oraş independent, cu sat al propriilor meşteşugari[61]. În cadrul acestor unităţi stratificarea socială era extrem de nuanţată, pornind de la conducătorul cu rang de mare feudal până la ţăranii dependenţi şi robi[62].

- Structura socială a oraşelor dezvoltate pe moşie boierească, caz extrem de rar, reprezentat în principal de Craiova, şi care nu trebuie confundat cu exemplele tardive de donaţie a unor târguri făcute de domnitori către mari boieri sau instituţii de cult[63].

- În sfârşit cazul care ne interesează pentru Piteşti, al capitalelor din Moldova şi Ţara Românească. Funcţia cetăţii de scaun a determinat – pe lângă dezvoltarea mult mai amplă a curţilor domneşti, în raport cu celelalte curţi locale- şi apariţia unor zone rezidenţiale ale marilor boieri, situate în preajma curţilor domneşti încă din sec. XIV – XVI la Curtea de Argeş, Târgovişte, Bucureşti sau Iaşi.

La Piteşti, gruparea curţilor boiereşti pe „uliţa boierească", denumită şi „uliţa grecilor" (astăzi str. 1 Mai), se situează în unghiul format de două mari căi comerciale – respectiv drumul spre Câmpulung – Târgovişte – Bucureşti şi drumul spre Curtea de Argeş –, la o distanţă apreciabilă de curtea domnească atestată documentar la „gura Geamănei" (fig. 12). Reperele de datare a acestui ansamblu pornesc in 1564, anul de zidire a bisericii

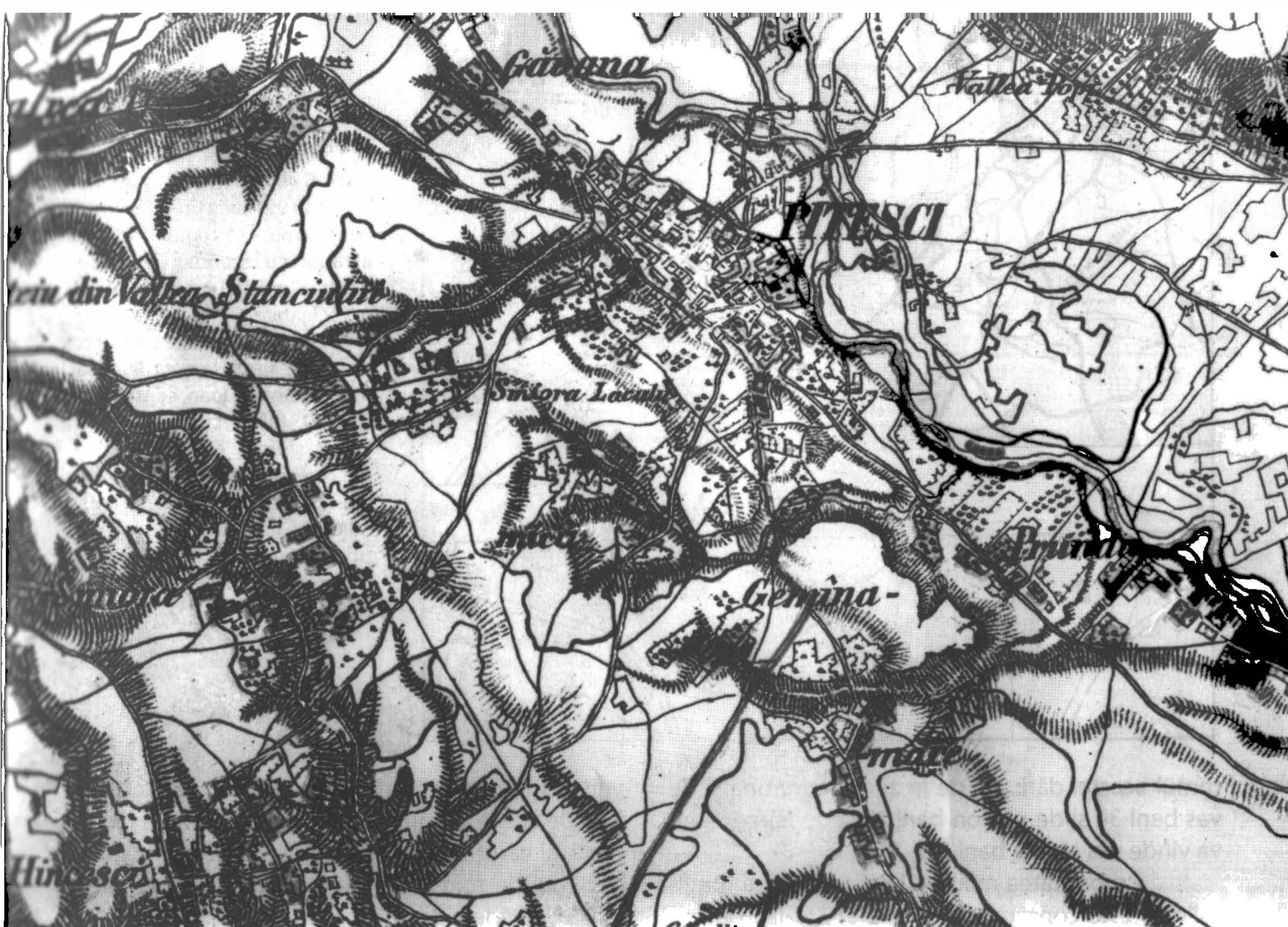

Figura 6 - Planul oraşului Piteşti în harta Szathmary 1864. Macrofotografie, clişeu A. Pănoiu.

Buna Vestire, ctitorie a logofătului Ioan Norocea[64] şi cuprind două nuclee cu pivniţe înalte (fig. 17, 18), databile în intervalul 1666 – 1670 datorită asemănării lor cu pivniţele casei lui Mareş Băjescu din Băjeşti[65] (fig. 78). Menţiunile documentare consemnează însă, cu începere din sec. al XIV-lea, importante posesiuni boiereşti în imediata vecinătate a Piteştilor şi anume la Ştefăneşti[66], la Vieroşi[67], precum şi în satul Cătun din „dealul Piteştilor"[68]. Acest ultim nume desemnează zona cu vii de pe malul stâng al Argeşului, care cuprindea satele Ştefăneşti şi Valea Mare, având şi un târg propriu pe drumul Bucureştilor, denumit Târgul Dealului[69] (fig. 9 şi 12).

Apartenenţa satelor din „dealul Piteştilor" la ocolul oraşului poate fi dedusă din faptul că orăşenii erau proprietari de vii – localizate ca atare pe malul stâng al Argeşului –, pentru care dădeau domniei darea care apare în documente cu numele de „vinăriciul din oraş de la Piteşti" şi care poate fi urmărită pe bază de documente până în timpul domniei lui Radu Paisie (1535 – 1545). O cruce de piatră din <1635> ridicată de Matei Basarab pe locul unde se ţinea Târgul Dealului precizează cuan-

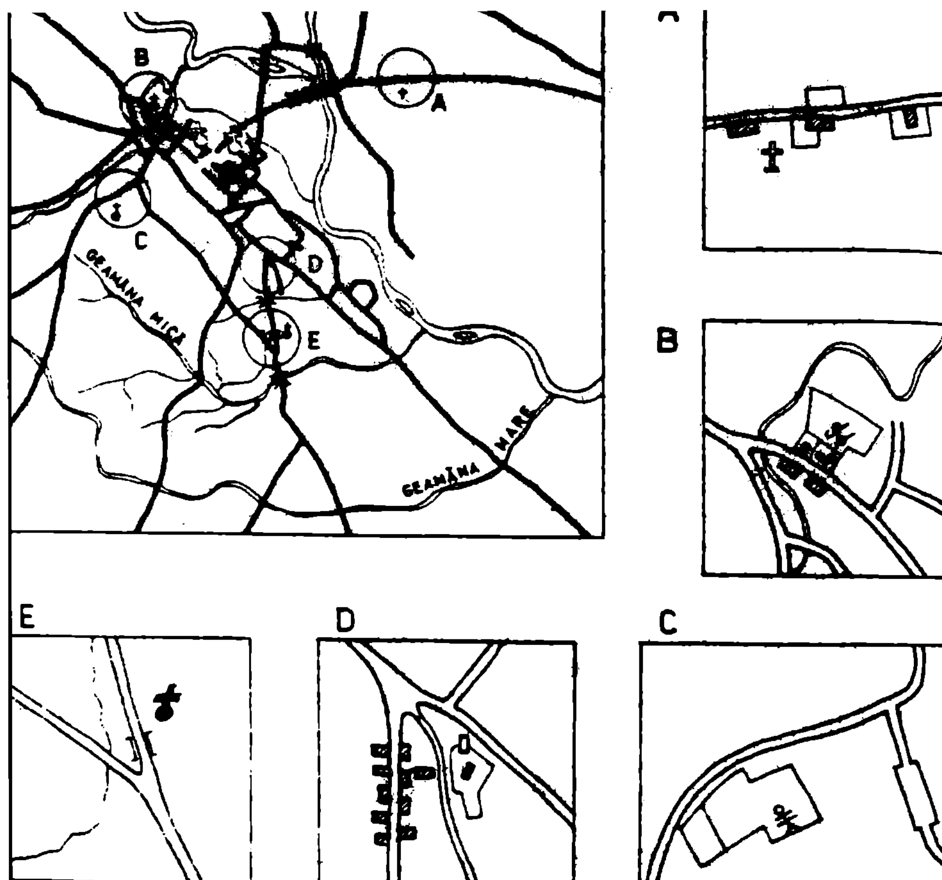

Figura 7 - Interpretarea hărţii Szathmary (construcţiile de zid sunt indicate prin haşuri, iar cele de lemn prin contur înnegrit): A - Târgul Dealului, crucea poate fi cea ridicată de Matei Basarab în 1635; B - Metohul Mânăstirii Trivalea, cu indicaţia unei biserici de lemn (simbol cartografic deformat în raport cu legenda); C - Intersecţia străzilor Smeurei şi Exerciţiului în vecinătatea Târgului din Deal; simbolul cartografic deformat corespunde amplasamentului Bisericii de lemn Sf. Ioan, construită în 1728; D - Intersecţia străzilor Fraţii Goleşti şi Craiovei; Conturul înnegrit corespunde amplasamentului Bisericii de lemn pe al cărei loc s-a ridicat în 1826 - 1828, Biserica de zid Sf. Ilie (eroare cartografică); E - Intersecţia străzilor Exerciţiului şi Craiovei.

tumul acestei dări: „... de în zece vedre una şi de vas bani 30 şi de plocon bani 12 şi de părpăr care va vinde vas să dea bani 12..."[70].

Proprietatea mixtă – boierească şi a megieşilor – este consemnată în sec. al XVI-lea pentru satul Prundu. În 1528, jumătate din „satul Piteşti", care aparţinuse vistierului Oancea, a fost dăruită mănăstirii Argeşului împreună cu vecinii, câmpul care este pentru hrană şi morile. Menţionarea morilor permite ipoteza de identificare a „satului Piteşti" cu satul Prundu, delimitat spre nord de pârâul Geamăna, la a cărui vărsare în Argeş sunt de asemenea consemnate mori. Pentru cel de al doilea tip de proprietate dispunem de documentul din 1570 ianuarie 14, prin care se întăreşte proprietatea unui Voico, ce îşi cumpărare vatră de casă „de la Salcie în Prund în vale în marginea livezilor"[71].

Rezultă că ocolul Piteştilor era folosit de târgoveţi, domnitori şi boieri, situaţie complexă deosebită de aceea a majorităţii oraşelor din ţările româneşti, al căror ocol aparţinea de drept orăşenilor[72]. Regimul de folosinţă reflectă structura socială şi, având în vedere posesiunile mobiliare în ocolul târgului consemnate încă din sec. al XVI-lea, se poate presupune că au existat curţi boiereşti în vatra oraşului încă din perioada „vechilor curţi", gruparea de pe str. 1 Mai reprezentând nu o fază incipientă, ci o mutare către centrul economic, determinată de dispariţia funcţiei de capitală.

VIAŢA ECONOMICĂ ÎN SEC. XVI – XVIII

Secolul al XVI-lea a adus cu sine prăbuşirea regatului Ungariei şi recunoaşterea suzeranităţii otomane de către ţările române. Pe plan economic, ocuparea de către turci a principalelor oraşe

Figura 8 - Planul Piteştilor în 1885, Colecţia Muzeului Judeţean Argeş

dunărene din Moldova și Țara Românească a făcut să scadă importanța negoțului internațional de tranzit, dependent de relațiile politice ale statelor europene cu Imperiul otoman. Monopolul turcesc asupra comerțului de export, implicând vânzarea obligatorie cu preț redus a unor anumite mărfuri, nu a afectat economia Piteștilor, datorită în primul rând bogăției în grâne și vite a zonei care gravita spre piața orașului. S-a putut astfel face față cererii turcești, rămânând marfă și pentru vânzare în alte părți. În al doilea rând, vinul, care nu era supus monopolului turcesc, a reprezentat una dintre marile surse de venituri ale orașului. Prezența negustorilor din Pitești cu aceste mărfuri, în <1533>, la „vad la Diiu" (vezi nota 27), demonstrează surplusul de mărfuri exportate în afara Imperiului otoman întrucât presupunem că prin vama de la Calafat se dirija exportul către Ragusa (Dubrovnik), orașul portuar care mijlocea schimburile comerciale între Turcia și Italia, plătind pentru aceasta tribut sultanului[73].

În arhivele Brașovului și ale Sibiului s-au păstrat documente care atestă schimburile comerciale cu Piteștii în prima jumătate a sec. al XVI-lea. Foarte importante apar în această perioadă schimburile cu Brașovul, ale cărui socoteli de venituri și cheltuieli arată că, în ordinea valorii schimburilor cu orașele din Țara Românească, Piteștii ocupau locul al 12-lea în 1503, al doilea în 1530, al treilea în 1543 și 1554, al patrulea în 1542 și 1545[74]. Relațiile comerciale cu Sibiul în intervalul 1500 – 1509 par mai reduse la prima vedere, registrul vigesimal sibian consemnând taxele plătite de 16 negustori din Pitești, menționați în general o singură dată, în timp ce la Brașov numeroși negustori piteșteni apar de două sau trei ori în același an, cum este de exemplu Oprea de Pitescht care vinde de trei ori, în 1503, căciuli, brâie și mantale[75].

Creșterea înregistrată de comerțul cu Brașovul în prima jumătate a sec. al XVI-lea trebuie pusă în legătură cu dezvoltarea meșteșugurilor, întrucât sărăcia mențiunilor documentare privind această activitate se datorește – după părerea noastră – distrugerii arhivelor orășenești și nu faptului că în sec. al XVI-lea „orașul Pitești nu ajunsese încă la o viață economică matură în adevăratul înțeles al cuvântului"[76], ceea ce ne apare în contradicție cu contextul economic și politic al perioadei respective. În cazul amintit mai sus al schimburilor cu Sibiul, s-a arătat că trebuie să se țină seama de pierderea corespondenței în slavonă, între sfatul sibian și orașele sau negustorii din Țara Românească (corespondență dovedită prin consemnarea sumelor plătite preotului român din Rășinari pentru traducere), precum și de faptul că sfatul din Sibiu nu ținea registre cu copiile scrisorilor trimise în Țara Românească. Absența documentelor nu este concludentă, ca atare, nici pentru relațiile comerciale ale Piteștilor, care ocupă totuși locul al șaselea în ansamblul schimburilor de mărfuri din perioada 18 februarie 1500 – 30 ianuarie 1501, efectuate cu Sibiul de către orașele și satele Țării Românești[77]. Chiar rarele precizări din socotelile Brașovului, referitoare la natura mărfurilor vândute de negustorii piteșteni, permit să se constate că pe lângă mărfuri ce puteau fi importate din Orient – covoare, de exemplu –, sau produse naturale ca lâna, ceara sau blănile de oaie, se vindeau și produse finite ale meșteșugarilor, în special cele din ramura țesăturilor și a îmbrăcămintii[78]. Presupunem că procesul diversificării meșteșugurilor a început la Pitești în sec. al XV-lea, determinând și interesul sporit al domniei pentru oraș, și că a evoluat progresiv către situația consemnată documentar în sec. al XVII-lea, când Piteștii se situează pe locul al patrulea în ansamblul producției de mărfuri a Țării Românești, având 20 de categorii de meșteșugari, după București (80 categorii), Târgoviște (50 categorii) și Craiova, în timp ce Câmpulung crește doar de la 10 la 14 categorii, iar Curtea de Argeș

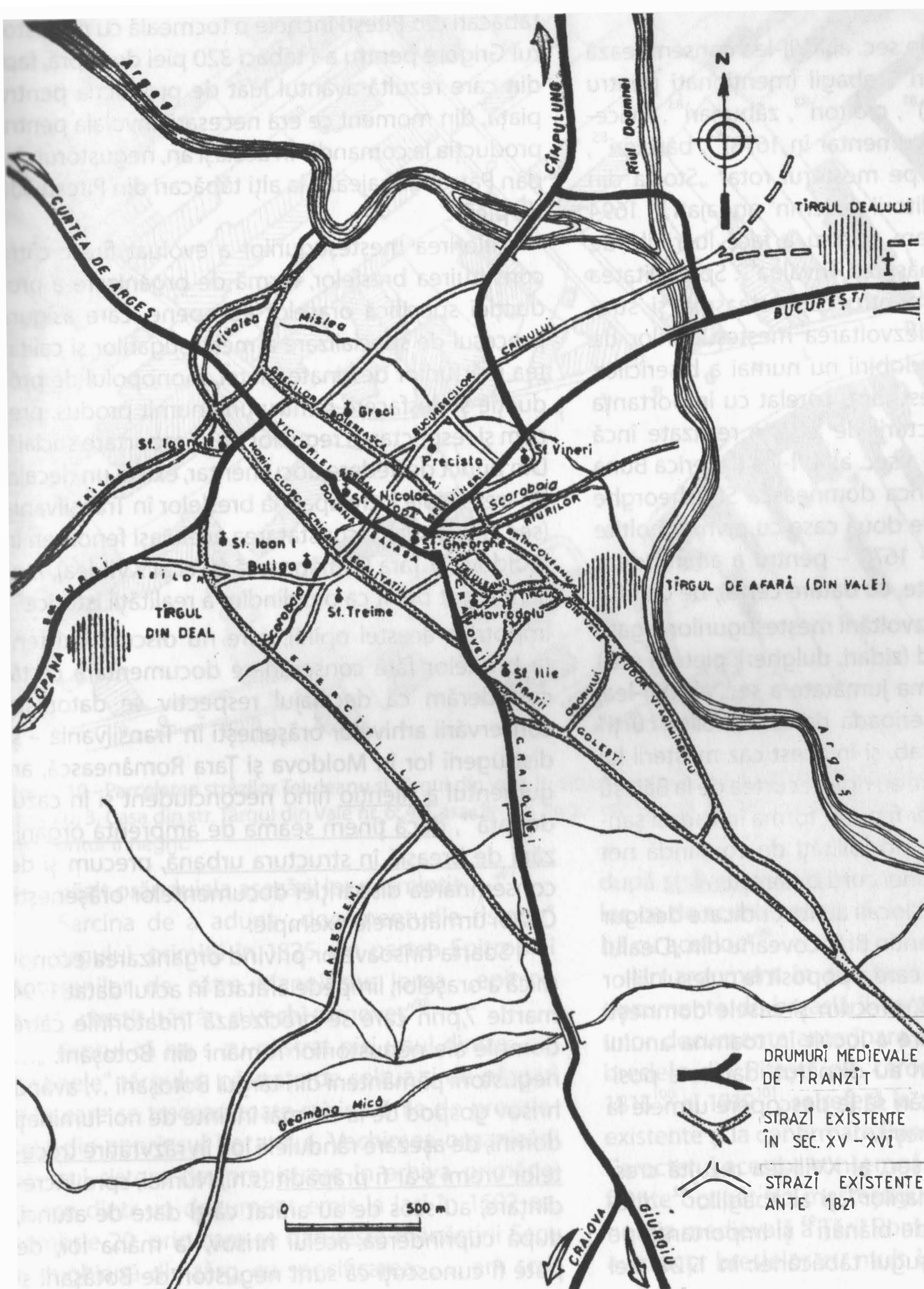

Figura 9 - Analiza rețelei de străzi a Piteștilor. Nu sunt indicate rețelele de străzi deschise după 1864.

decade[79].

Documentele sec. al XVII-lea consemnează la Piteşti pe cizmari[80], abagii (menţionaţi pentru prima dată în 1830)[81], croitori[82], zăbunari[83], măcelari (consemnaţi documentar în 1678)[84], bărbieri[85], meşteri căldărari[86], pe meşterul rotar „Stoica din Piteşti"[87] şi pe „cioplitorii de lemn" angajaţi în 1694 de episcopul Varlaam pentru a face lucrările de sculptură de la mănăstirea Trivalea[88]. Specialitatea sculpturii în lemn pentru catapeteasmă şi strane demonstrează dezvoltarea meşteşugurilor de artă destinate împodobirii nu numai a bisericilor, dar şi a caselor. Acest fapt, corelat cu importanţa programelor arhitecturii de zidărie realizate încă din a doua jumătate a sec. al XVI-lea (biserica Buna Vestire – 1564, biserica domnească Sf. Gheorghe refăcută în 1656, cele două case cu pivniţe boltite ridicate între 1666 – 1670 – pentru a aminti doar construcţii conservate, cu datare certă), ne conduce la certitudinea dezvoltării meşteşugurilor legate de construcţia de zid (zidari, dulgheri, pietrari etc.) cel mai târziu în prima jumătate a sec. al XVII-lea, dacă nu chiar din perioada ridicării „noilor curţi" ale lui Neagoe Basarab, şi în acest caz meşterii lui Dragomir Zidarul, care au ridicat curtea de la Băjeşti şi schitul Cornet[89], s-ar fi putut forma în cadrul şantierului piteştean, cu posibilităţi de comandă net superioară celor ale unei curţi boiereşti.

Tot cu meşteri locali au fost ridicate desigur reşedinţele lui Constantin Brâncoveanu din „Dealul Piteştilor": conacul în care a poposit la culesul viilor în 1693, 1694 şi 1695, precum şi casele domneşti clădite în 1696, în care a locuit în toamna anului 1697[90]. Ambele clădiri au dispărut, dar este posibil ca viitoarea cercetări să le descopere urmele la Valea Mare sau Ştefăneşti.

Din documentele sec. al XVIII-lea rezultă creşterea numărului cizmarilor[91] şi al abagiilor[92], diferenţierea cojocarilor de blănari[93] şi importanţa pe care o capătă meşteşugul tăbăcăriei: în 1724, trei tăbăcari din Piteşti încheie o tocmeală cu negustorul Grigore pentru a-i tăbăci 320 piei de capră, fapt din care rezultă avântul luat de producţia pentru piaţă, din moment ce era necesară învoiala pentru producţia la comandă. În acelaşi an, negustorul „jupân Pătru" angajează la alţi tăbăcari din Piteşti 500 de piei[94].

Înflorirea meşteşugurilor a evoluat firesc către constituirea breslelor, formă de organizare a producţiei specifică oraşelor europene, care asigura procesul de specializare a meşteşugarilor şi calitatea mărfurilor destinate pieţei, monopolul de producţie şi desfacere pentru un anumit produs, precum şi respectarea regulilor de comportare socială. Din punct de vedere documentar, există un decalaj de trei secole între apariţia breslelor în Transilvania (sec. al XIV-lea) şi constatarea aceluiaşi fenomen în Moldova şi Ţara Românească (sec. al XVII-lea), fapt care a fost privit ca o oglindire a realităţii istorice[95]. Împotriva acestei opinii, care nu discută existenţa breslelor fără consemnare documentară certă, considerăm că decalajul respectiv se datoreşte conservării arhivelor orăşeneşti în Transilvania – şi distrugerii lor în Moldova şi Ţara Românească, argumentul a silentio fiind neconcludent şi în cazul de faţă[96], dacă ţinem seama de amprenta organizării de breaslă în structura urbană, precum şi de consemnarea dispariţiei documentelor orăşeneşti. Cităm următoarele exemple:

- Soarta hrisoavelor privind organizarea economică a oraşelor, limpede arătată în actul datat 1794 martie 7,prin care se precizează îndatoririle către domnie ale negustorilor români din Botoşani: „... negustorii pământeni din târgul Botoşani ... având hrisov gospod de la cei mai înainte de noi luminaţi domni, de aşezare rânduielii lor, în răzvrătire trecutelor vremi s-ar fi prăpădit (s.n.).Numai, spre încredinţare, au scos de au arătat cărţi date de atunci, după cuprinderea acelui hrisov, la mâna lor, de putè fi cunoscuţi că sunt negustori de Botăşani şi

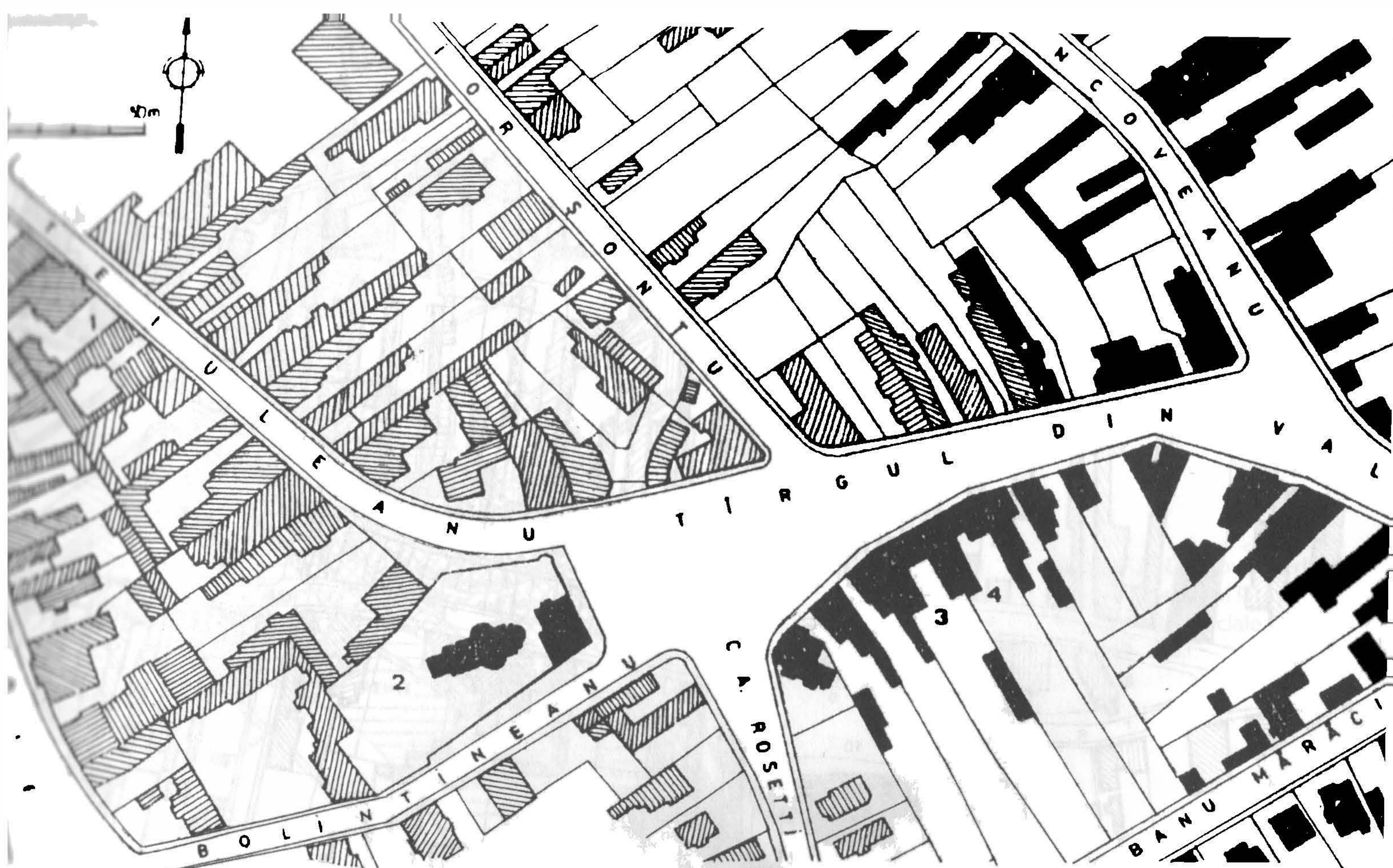

Figura 10 - Parcelarea străzilor Teiuleanu si Târgul din Vale, în situaţia din 1975: 1, Casa din str. Teiuleanu nr. 6; 2, Biserica Mavrodolu; 3, Casa din str. Târgul din Vale nr. 6; 4, Casa din str. Târgul din Vale nr. 8. Construcţiile existente în 1982 sunt indicate prin contur înnegrit.

s-au păzit orănduiala aşezării lor nesmintit ..."[97].

- Sarcina de a aduna „docomenturile risipite" ale târgului, primită în 1825 din partea Epitropiei Botoşanilor de către Manolache Iorga, „epitrop bun", „cinstit bătrân şi vechi târgoveţ"[98].

- Faptul că nu s-au păstrat nici unul dintre „catastihele" târgului, păstrate de şoltuz şi de pârgari şi în care se treceau toate schimbările de proprietate din cuprinsul hotarului. Vechimea organizării acestui sistem de înregistrare în arhiva primăriei reiese dintr-un document emis la Iaşi în 1602 octombrie 20, prin care se dăruieşte mănăstirii Secu o dughiană din târg, cu specificarea: „... am scris după străvechiul obicei (s.n.) în catastihul orăşenilor, ca de acum înainte să nu mai aibă nimeni treabă cu acel loc"[99].

Un argument în susţinerea dispariţiei vechilor documente de breaslă îl constituie însăşi absenţa unor documente anterioare sec. al XIX-lea pentru breslele din Piteşti, ale căror prime menţiuni, în 1815[100] şi 1819[101], se referă la asocierea unor bresle existente şi la confirmarea unei alegeri de staroste. Caracterul acestor consemnări, corelat cu locul de frunte ocupat de meşteşugurile piteştene în economia medievală a Ţării Româneşti, demonstrează existenţa breslelor cu mult înainte de menţiunile

Figura 11 - Zona centrală a Piteştilor în 1960, cu indicarea prin contur înnegrit a construcţiilor existente în 1982: 1, Casa Panţurescu, str. I.C. Brătianu (fost 1 Mai) nr.29; 2, Casa Mărtoiu din str. I.C. Brătianu (fost 1 Mai) nr. 27; 3, Şcoala de băieţi nr. 1 (în 1885), str. I.C. Brătianu nr. 25; 4, Casa Săvulescu, str. I.C. Brătianu (fost 1 Mai) nr. 21; 5, Casa din str. I.C. Brătianu (fost 1 Mai) nr. 4; 7, Casa Ion Purcăreanu (restaurantul Argeş), str. Victoriei nr. 74; 8, Biserica Sfântul Nicolae; 9, Hotelul "Splendid"; 10, Casa Armatei; 11, Hotelul "Bristol"; 12, Biserica Sfântul Gheorghe.

documentare, epoca organizării lor în Piteşti situându-se, după părerea noastră, cel mai târziu în prima jumătate a sec. al XVI-lea, în perioada creşterii vertiginoase a schimburilor cu Braşovul.

Existenţa unei puternice organizaţii a breslelor constituie una dintre explicaţiile neîntreruptei ascensiuni economice a Piteştilor. Atracţia exercitată de piaţa piteşteană asupra neguţătorilor străini este dovedită de prezenţa acestora la târgurile săptămânale încă din sec. al XVII-lea[102]. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea s-au intensificat legăturile comerciale cu Sibiul, care au ajuns la o maximă înflorire în veacul următor[103]. Organizaţia breslelor s-a modificat odată cu măsurile introduse de Regulamentul Organic, care au permis străinilor accesul în breslele autohtone şi efectuarea comerţului cu ridicata[104], dar premisele create pe parcursul a câteva secole de activitate au permis dezvoltarea în ritm susţinut a meşteşugurilor. În prima jumătate a sec. al XIX-lea se cunosc peste 30 de categorii de meşteşuguri în Piteşti, care ocupă astfel al patrulea loc în economia Ţării Româneşti, după Bucureşti, Craiova şi Ploieşti, lăsând în urmă oraşul Târgovişte[105], iar în jurul anului 1863 sunt cunoscute 49 de specializări meşteşugăreşti[106].

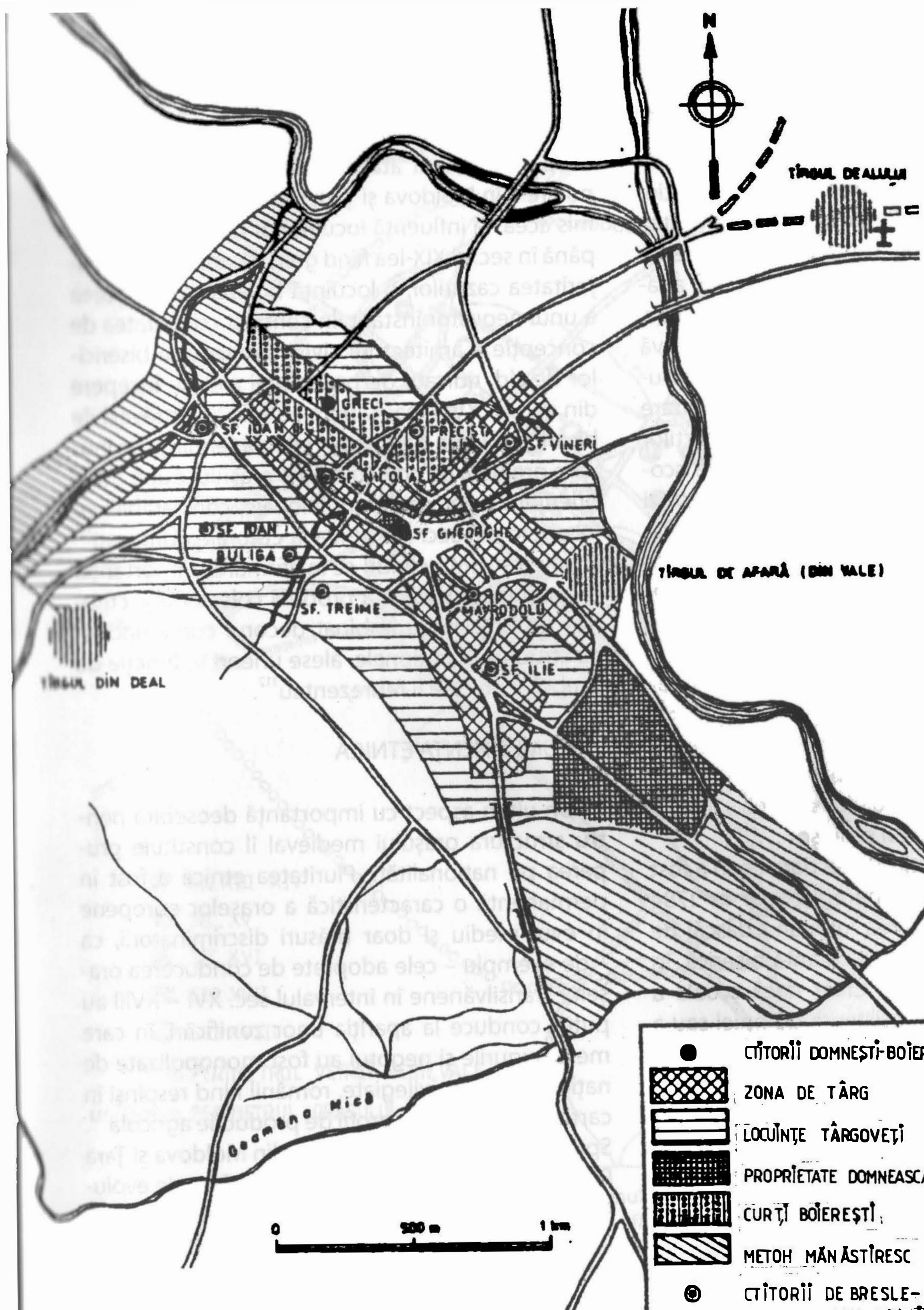

Figura 12 - Distribuţia teritorială oraşului medieval Piteşti, pe crit funcţionale şi sociale, în interval sec. XVI - XVIII.

CULTURA URBANĂ

Breslele au constituit factorul principal al culturii urbane medievale, determinând structura specifică a oraşelor, cu zona de târg înconjurată de cartiere grupate în jurul bisericilor de breaslă. Activitatea de meşteşuguri şi negoţ a implicat cunoaşterea scrisului, a cititului şi a socotitului, la care s-au adăugat cunoştinţele de geografie şi limbi străine, toate constituind unica formă de cultură colectivă a evului mediu românesc, deschisă către schimburile culturale cu alte ţări şi deosebită – ca orientare şi proporţie a difuzării în masă – de cultura curţilor feudale. Semnificativ este faptul că primele şcoli din Piteşti – cunoscute documentar până astăzi – s-au înfiinţat în sec. al XVIII-lea din iniţiativa orăşenilor şi nu a domniei: cea mai veche, şcoala de la schitul Buliga, a fost prevăzută să funcţioneze în incinta schitului ridicat în 1745 de neguţătorul Martin Buliga. La 26 mai 1751, în zapisul de închinare a schitului la mitropolia din Bucureşti, ctitorul spune: „... de vreme ce am socotit să fie şi şcoală rumânească pentru învăţătura copiilor şi pentru chiverniseala a vreunor săraci carii nu vor avea unde să-şi plece capul, să fie plata dascălului şi hrana săracilor din prisosul venitului acestui schitişor ...”[107].

Nu se cunoaşte cu certitudinea data când a fost înfiinţată şcoala de la Sf. Gheorghe, dar în 1784 ea funcţiona sub conducerea lui Ioan, „dascăl de Piteşti”, „... aproape de această sfântă biserică, în casa Manului Coj(ocarul)”[108]. Chiar dacă şcoala a trecut după acest an în subsistenţa domniei sau a episcopiei de Argeş[109], este cert că ne aflăm în faţa unei şcoli a oraşului, înfiinţată poate ca urmare a poruncii lui Alexandru Ipsilanti, din 1776, de a se prevedea în bugetul oraşului Piteşti plata a doi dascăli[110], dar întreţinută de meşteşugari şi negustori.

În domeniul creaţiei artistice, cultura comunităţii orăşenilor nu a exclus interferenţe şi înrudiri cu arta curţilor feudale – eclesiastice şi laice –, fenomen constatabil cu precădere în arhitectură datorită păstrării în număr relativ mai mare a realizărilor din aria construcţiilor. Programul locuinţei orăşeneşti, permanent ataşat tradiţiilor arhitecturii populare – în Moldova şi Ţara Românească –, a transmis această influenţă locuinţelor boiereşti de oraş, până în sec. al XIX-lea fiind greu de deosebit, în majoritatea cazurilor, o locuinţă boierească de aceea a unui negustor înstărit. În contrast cu unitatea de concepţie a arhitecturii civile, arhitectura bisericilor de zid, ridicate de bresle mai ales cu începere din sec. al XVIII-lea, când s-au înlocuit străvechile biserici de lemn parohiale, reflectă tendinţa de inovare preluată de colectivităţile oraşului după noua orientare a afirmărilor individuale, constatabilă cu începere din sec. al XVI-lea la ctitoriile domneşti[111] şi boiereşti. Întrecându-se în afirmarea importanţei economice şi sociale a propriei colectivităţi, ctitoriile de breaslă au îmbinat decorul contemporan cu structuri tradiţionale, alese uneori în funcţie de simbolul pe care îl reprezentau[112].

COMPONENŢA ETNICĂ

Un ultim aspect cu importanţă deosebită pentru structura oraşului medieval îl constituie gruparea pe naţionalităţi. Pluritatea etnică a fost în permanenţă o caracteristică a oraşelor europene în evul mediu şi doar măsuri discriminatorii, ca – de exemplu – cele adoptate de conducerea oraşelor transilvănene în intervalul sec. XVI – XVIII au putut conduce la apariţia unor zonificări, în care meşteşugurile şi negoţul au fost monopolizate de naţionalităţile privilegiate, românii fiind respinşi în cartiere periferice cu profil de producţie agricolă[113]. Spre deosebire de unele oraşe din Moldova şi Ţara Românească unde, încă din primele faze de evoluţie urbană, sunt consemnate colonii ale unor alte naţionalităţi (de exemplu, armenii la Botoşani şi germanii la Câmpulung), Piteştii par să fi avut de

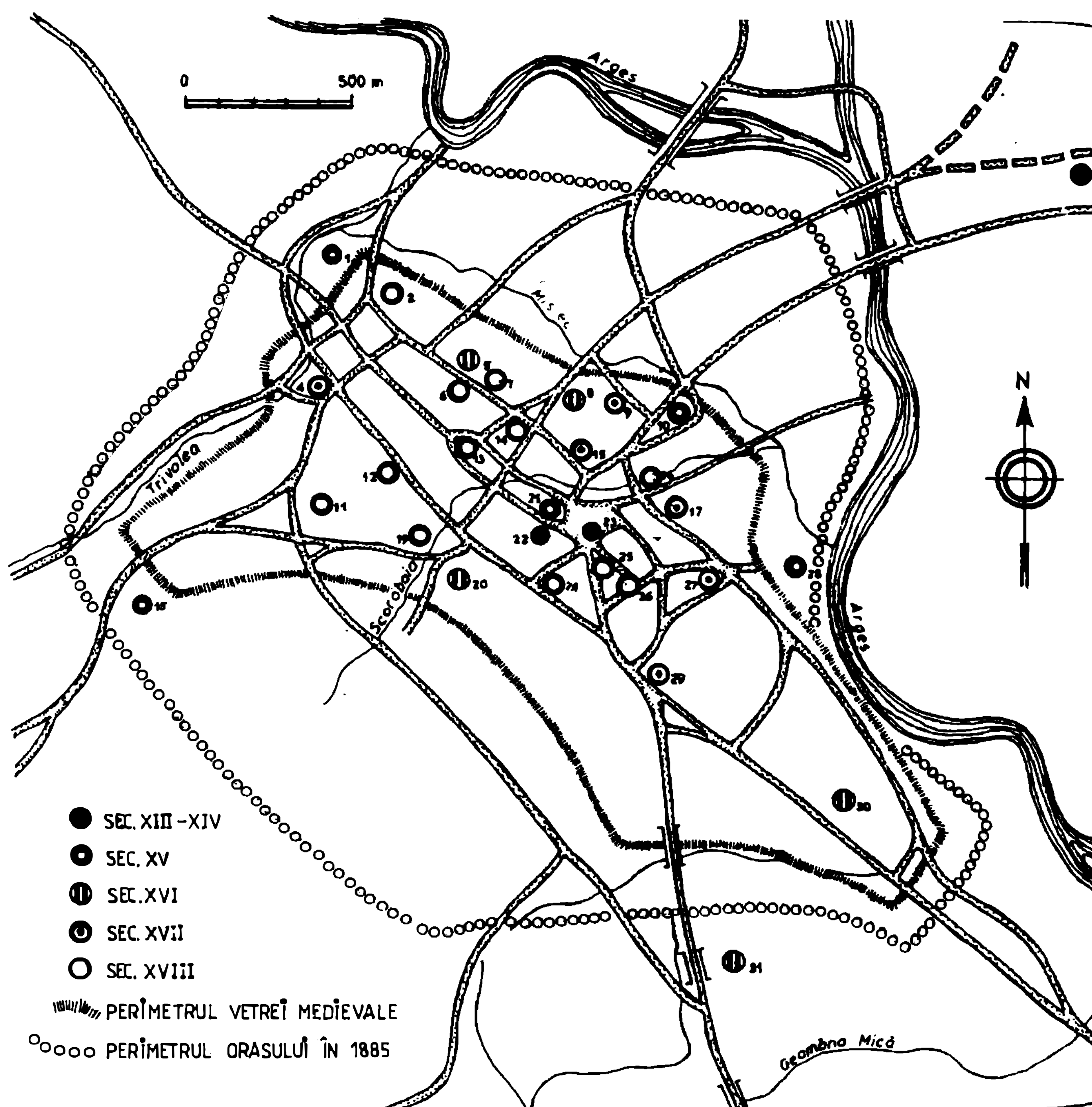

Figura 13 - Delimitarea vetrei medievale a Piteştilor: 1, Metohul Mănăstirii Cotmeana; 2, casa Brătianu, probabil sec. XVIII; 3, Târgul Dealului, sec. XIII- XIV (apud C.C. Giurescu); 4, Biserica Sfântul Ioan (II), 1806; 5, Biserica Buna Vestire - Greci, a marelui logofăt Ioan Norocea, 1564; 6, Casa Panţurescu, str. I.C. Brătianu (fost 1 Mai) nr.29, cu pivniţe din veac XVIII; 7, Casa Păiş, str. I.C. Brătianu (fost 1 Mai) nr. 38, cu pivniţe de veac XVIII; 8, Biserica cu hramul Intrarea în Biserică - Precista Veche din Coastă,

eventual 1540, refăcută 1754; 9, Casa din str. M. Kogălniceanu, nr.16, cu pivniţe din a doua jumătate a sec. XVII; 10, Biserica Sf. Vineri, probabil sec XV, refăcută în 1817-1827, refăcută din nou în 1904-1908; 11, Biserica de Lemn Sf. Ioan (I), 1728; 12, Casa din str. Armand Călinescu (fosta Horia, Cloşca şi Crişan) nr.28, cu pivniţe din veac XVIII; 13, Biserica Sf. Nicolae, refăcută în 1812 pe locul unei biserici de zid de veac XVIII; 14, Casa Săvulescu, str. I.C. Brătianu (fost 1 Mai) nr.21 sec XVIII; 15, Casa din str. I.C. Brătianu (fost 1 Mai) nr.4, 1666-1670; 16, Casa din str. Brâncoveanu nr.15, cu pivniţe de veac XVIII; 17, Hanul (prin tradiţie Domnesc) din str. Brâncoveanu nr.25, sec XVIII; 18, Târgul din Deal, sec XV, ante 1513; 19, Schitul Buliga, 1745; 20, Biserica Sf. Treime - Beştelei, refăcută în a doua jumătate a sec XVII, pe locul unei biserici de veac XVI; 21, Biserica Sf. Gheorghe, 1656 pe locul unei biserici domneşti de veac XV; 22, cultură materială sec XIII - XIV; 23, Piaţa Sf. Gheorghe, sec.XIII-XIV, 24, Casa din str. Egalităţii nr.7, cu pivniţe de veac XVIII; 25, Casa din str. Teiuleanu nr.6, cu pivniţe de veac XVIII; 26, Biserica Adormirea Maicii Domnului - Precista Nouă - Mavrodolu, refăcută în 1815-1818 pe locul unei biserici din 1752; 27, Hanul din str. Târgul din Vale nr. 28, ridicat pe locul "Curtişoarei" lui Matei Basarab; 28, Târgul din Vale sec. XV; 29, Biserica Sf. Ilie, refăcută în 1826-1828 pe locul unei biserici de veac XVII; 30, Curtea Domnească a lui Neagoe Basarab, 1512-1517, eventual pe locul unei curţi domneşti de veac XV; 31, Metohul mănăstirii Argeşului, 1519, eventual cu biserica de lemn a schitului Măguricea, ante 1685.

la început o componenţă unitar românească, în care apar – după instaurarea dominaţiei otomane – doar greci, mijlocitori ai schimburilor comerciale cu Poarta, precum şi o infimă minoritate de neguţători saşi sau unguri. Socotelile Braşovului din perioada 1503 – 1554 constituie un document de primă importanţă pentru ilustrarea acestei situaţii[114], pe care o reflectă şi structura urbană: până în sec. al XIX-lea nu s-au ridicat lăcaşuri de cult ale unor naţionalităţi străine, iar identitatea de confesiune dintre români şi greci le-a permis acestora din urmă să folosească ctitoria boierească a logofătului Ioan Norocea, biserica Buna Vestire, cunoscută şi astăzi sub numele de „biserica Greci". Un fenomen de asimilare rapidă s-a produs probabil şi cu grupul de români macedoneni – circa 50 de familii – proveniţi din munţii Pindului, care s-au stabilit la Piteşti către mijlocul secolului al XVIII-lea[115].

Caracterul majoritar românesc al târgului a fost semnalat în 1640 de vicarul apostolic al Ţării Româneşti, Petru Bogdan Bakšić, care scrie: „... Oraşul Piteşti ... are biserici frumoase şi o mănăstire de călugări[116]. Aici nu sunt catolici, doar când vin negustori la târg. Are 200 de case de români, adică vreo mie de suflete, ceva mai răsăriţi"[117]. În sec. al XIX-lea, caracterul polietnic s-a accentuat prin stabilirea în oraş a unor grupuri de germani, unguri, armeni şi evrei, destul de numeroase – sau de puternice din punct de vedere economic – pentru a-şi ridica propriile lăcaşuri de cult.

Avantajele economice excepţionale oferite de factorii geografici au fost compensate de faptul că aceleaşi drumuri purtătoare de mărfuri reprezentau şi căi de pătrundere a armatelor duşmane, care găseau oraşul lipsit de apărare. Nu se ştie ce consecinţe au avut asupra târgului luptele din 1522, purtate de Radu de la Afumaţi cu turcii, când armata de 30.000 de unguri a lui Ioan Zápolya, aliat al domnitorului, a ajuns „până în oraş la Piteşti", sau – în altă formulare – a venit „până la Piteşti"[118]. Fără îndoial însă că activitatea economică a avut de suferit în urma ocupării Piteştilor de către armatele imperiale, pe vremea războaielor dintre turci şi austrieci purtate în timpul domniilor lui Constantin Brâncoveanu şi Constantin Mavrocordat. Oraşul a fost de asemenea prădat în iunie 1802 de bandele lui Osman Pasvanoglu, paşă de Vidin, răsculat împotriva sultanului[119], iar piteştenii au fost persecutaţi de ocârmuire, după înăbuşirea revoluţiei lui Tudor Vladimirescu[120], din cauza bunei primire de care s-au bucurat cei o sută de panduri ai lui Tudor, conduşi de Simion Mehedinţeanul, care şi-au stabilit tabăra la Piteşti în 1821[121].

Evenimentele istorice nu au împiedicat – aşa cum s-a arătat mai sus – activitatea economică în continuă evoluţie a târgului, activitate care a creat

premisele dezvoltării economice a oraşului în epoca modernă şi contemporană.

Imaginea oraşului medieval Piteşti care se desprinde din analiza datelor istorice este aceea a unui străvechi târg, cu o complexă compoziţie socială (negustori, breslaşi, boieri, slujbaşi ai domniei), în care elementul românesc a predominat fără concurenţă în toate epocile. Funcţiile medievale majore au fost cele de târg şi de curte domnească; ele s-au condiţionat reciproc până în sec. al XVIII-lea, când cea de a doua a dispărut. Structura urbană a rămas marcată de această dualitate, reflectând însă precedenţa absolută a factorului economic în evoluţia vieţii materiale şi spirituale a oraşului.

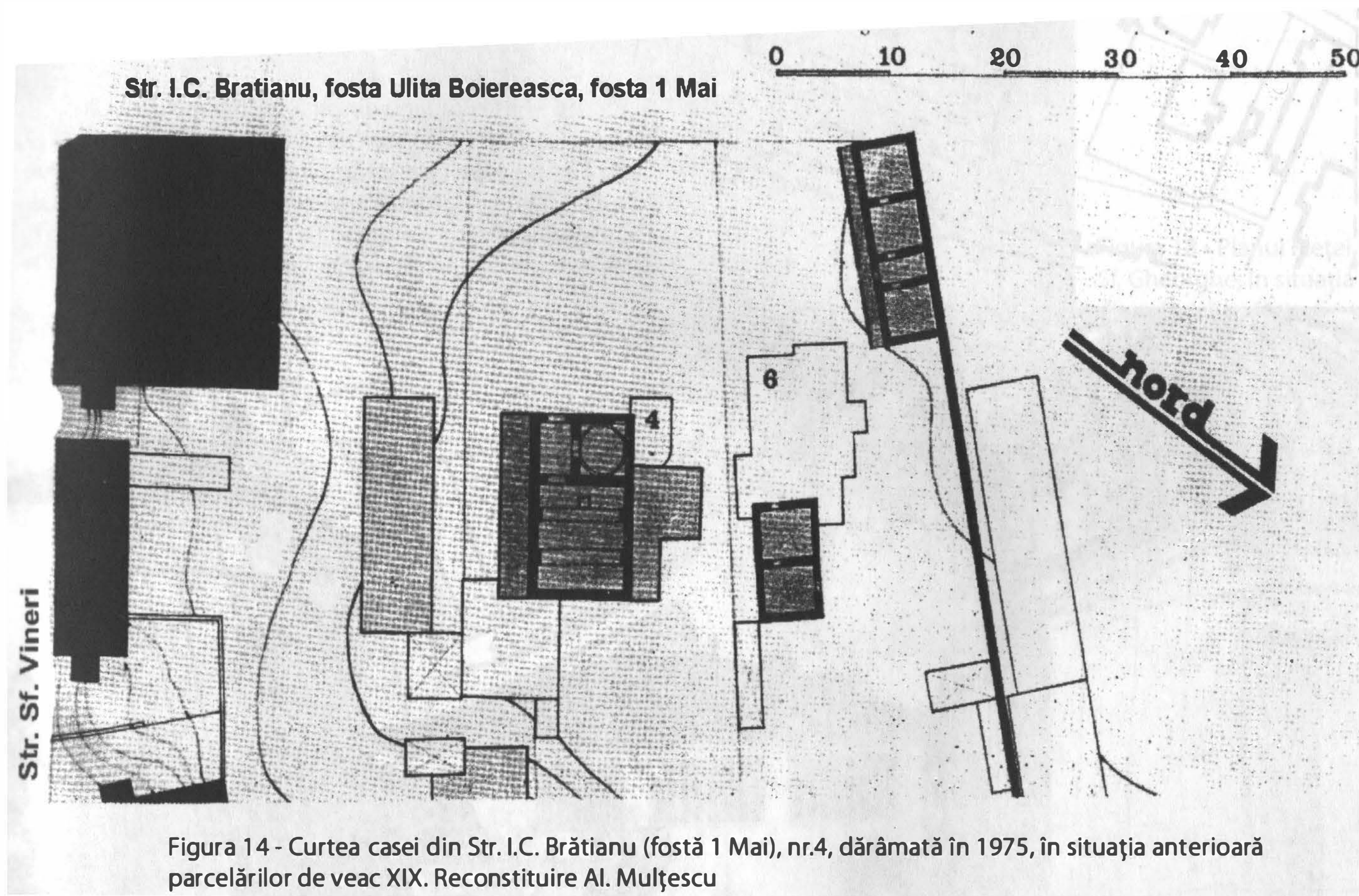

Figura 14 - Curtea casei din Str. I.C. Brătianu (fostă 1 Mai), nr.4, dărâmată în 1975, în situaţia anterioară parcelărilor de veac XIX. Reconstituire Al. Mulţescu

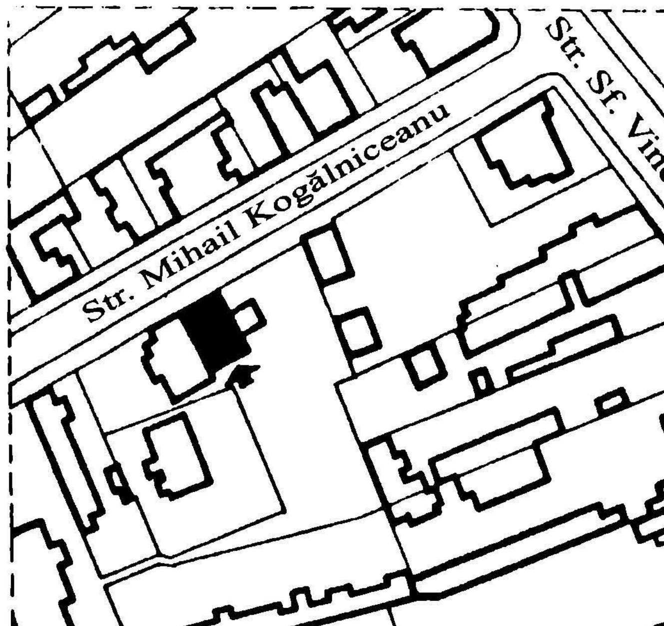

Figura 15 - Așezarea casei cu pivnițe de sec.XVII, pe str. Mihail Kogălniceanu, nr.16

Figura 16 - Casa Brătianu din str. I.C. Brătianu (fost Ulița Boierească, fost 1 Mai) așa cum arăta inainte de 1908-1912, când s-a amenajat ca aripă a spitalului. Azi, în clădirea care a fost supraetajată, funcționează secția de radiologie a Centrului de Diagnostic. Fotografia a fost publicată în cartea Sabinei Cantacuzino, "Din viața familiei Brătianu".

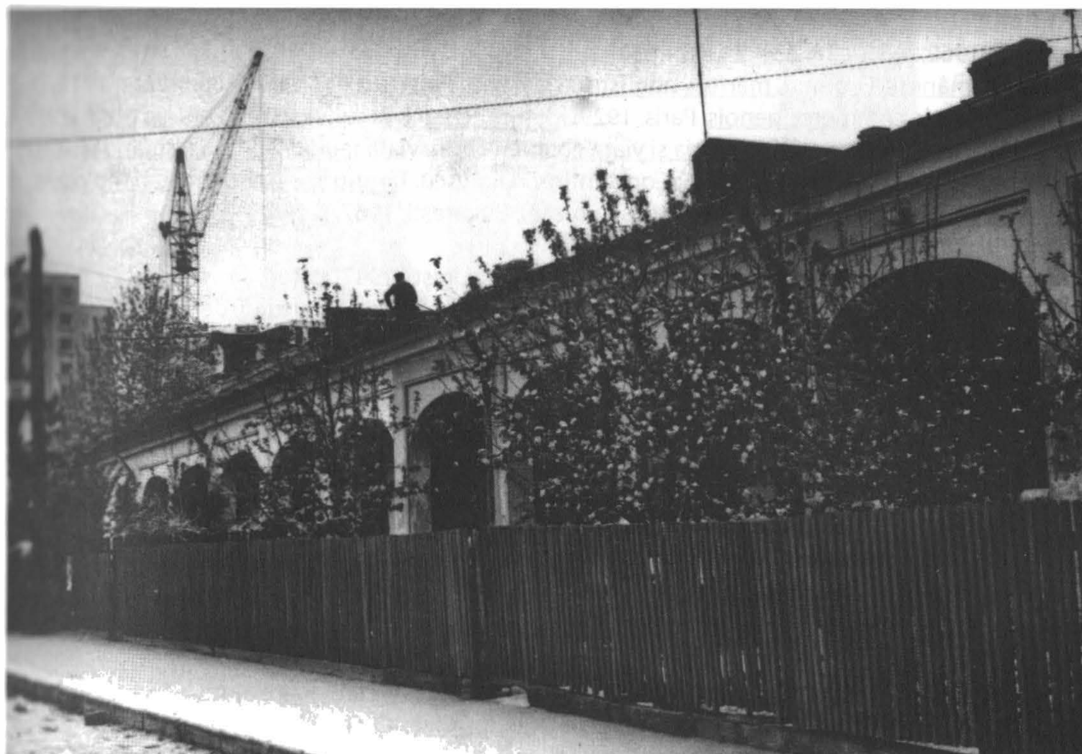
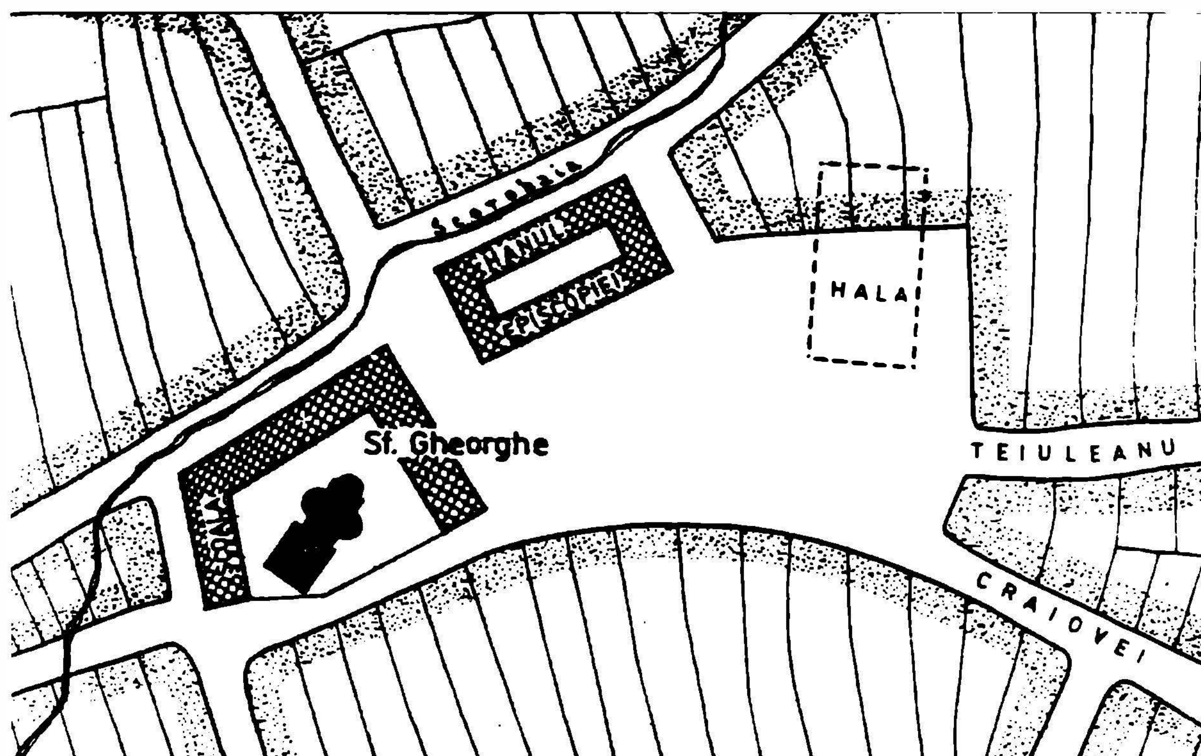

Figura 17 - Casa din str. Gh. Lazăr, nr.40, dărâmată în 1975. Foto E. Greceanu

Figura 18 - Planul Pieţei Sf. Gheorghe, în situaţia din prima jumătate a sec. al XIX-lea. Reconstituire E. Greceanu

NOTE

1) Istoria României, vol. II, Bucureşti, 1962, p. 15 – 18, 23 – 34, 48 – 55.

2) Nicolae Iorga, Istoria comerţului românesc. Drumuri, mărfuri, negustori şi oraşe. I. Până la 1700, Vălenii de Munte, 1915, p. 33; Gheorghe I. Brătianu, Recherches sur le commerce génois, Paris, 1929; idem, Recherches sur Vicina et Cetatea Albă, vol. I, Cluj, 1935, vol. II, Bucureşti, 1940; Petre P. Panaitescu, Producţia şi viaţa economică, în: Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV – XVII) (= Viaţa feudală), Bucureşti, 1957, p. 65; Constantin C. Giurescu, Târguri sau oraşe şi cetăţi moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea (= Târguri sau oraşe), Bucureşti, 1967, p. 200 – 206.

3) Istoria României, II, p. 298.

4) P. P. Panaitescu, Interpretări româneşti. Studii de istorie economică şi socială, Bucureşti, 1947, p. 164.

5) Ibidem, p. 174, exemplele oraşului Craiova, dezvoltat pe moşia boierilor Craioveşti, şi Târgul Gilortului, denumit în vechime Târgul Bengăi, care – în sec. al XVII-lea – era proprietatea boierului Benga. În Transilvania, satul din care s-a dezvoltat oraşul Blaj era, în sec. al XIII-lea, proprietatea voievodului român Blasius – vezi Coriolan Suciu, Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania, vol. I, Bucureşti, 1967, p. 84.

6) P. P. Panaitescu, op. cit., p. 191: „... nici o îndoială că forma organizării oraşelor din principatele române este o înrâurire a celei săseşti, ea însăşi o imitaţie după cea flamandă (deosebită de comuna italiană care devine stat autonom)"; Ştefan Pascu şi Samuil Goldenberg, Despre oraşele medievale din unele ţări dunărene, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie Cluj", XIV, 1971, p. 35: „Fenomenul de urbanizare, mai ales în Moldova, dar parţial şi în Ţara Românească, s-a datorat însă şi imigraţiei unor meşteşugari şi negustori germani (saşi) din Transilvania, în anumite centre – cetăţi de graniţă ... Ei au adus aici, ca de altfel şi în Transilvania, unde au jucat un rol important în formarea oraşelor, influenţa aşezămintelor de drept din Viena (uneori prin Buda) sau din Bamberg, instituţiile, formele de drept şi aşezămintele germane (în special dreptul de Magdeburg)".

7) P.P. Panaitescu, op. cit., p. 163.

8) O analiză de mare interes a stratificării sociale în sânul comunităţii orăşeneşti din Braşov, care poate ajuta la înţelegerea structurii sociale a oraşelor cu arhive medievale distruse, este studiul Majei Philippi, Cives Civitatis Brassoviensis. Untersuhungen über die soziale Struktur des Burgertums von Braşov im 14. und 15. Jahrhundert, în „Revue roumaine d'histoire", XV, nr. 1, 1976, p. 11 – 28.

9) St. Pascu şi S. Goldenberg, op. cit., p. 31 – 32.

10) Statutul de oraş liber regal al Clujului a fost anulat în intervalul 1666 – 1709 şi înlocuit prin acela de oraş al nobililor (oppidum nobilium) – vezi Istoria Clujului, Cluj, 1974, p. 183 – 184. Mai ales după anexarea Principatului Transilvaniei la Imperiul habsburgic (1699), puterea centrală a impus în numeroase cazuri instalarea în oraşe a unor instituţii sau categorii sociale nedorite de comunitate, dintre care cităm mănăstirile catolice ridicate în sec. al XVIII-lea în mijlocul cartierelor locuite de germani luterani (Braşov, Mediaş) sau maghiari calvini (Odorhei, Târgu Mureş), precum şi enclavele nobiliare care au apărut în centrul comercial al unor oraşe ca Târgu Mureş, Cluj, Sibiu.

11) Pierre Lavedant, Jeanne Huguenay, L'urbanisme au Moyen Age, Genève, 1974, p. 2 – 6. Studiul oferă exemple de oraş constituite lângă un pod (Sarrebrück ş.a.), la vărsarea în Dunăre a unor afluenţi (Ulm, Passau, Belgrad) sau de-a lungul Mosellei, la distanţe de circa 30 km, cât puteau parcurge corăbiile într-o zi (Dinant, Namur, Huy, Liège, Maestricht). Demonstrarea importanţei locului de popas pentru geneza oraşelor, în traficul de tranzit, infirmă negarea de către Barbu Câmpina, în 1953, a rolului pe care l-a avut comerţul de tranzit în evoluţia economică a ţărilor române – vezi Barbu Câmpina, Scrieri istorice, vol. I, Bucureşti, 1973, p. 56 – 57.

12) Aurelian Sacerdoţeanu, Începuturile oraşului Piteşti, în Muzeul Piteşti. Studii şi comunicări. 1971, Piteşti, 1971, p. 197.

13) Dinu V. Rosetti, Observaţii arheologice privind vechimea oraşului Piteşti, în RMM, seria „Monumente istorice şi de artă", nr. 1, 1977, p. 69 – 70.

14) Documenta Romaniae Historica (= DRH). B. Ţara Românească, vol. I, Bucureşti, 1966, p. 25 – 27.

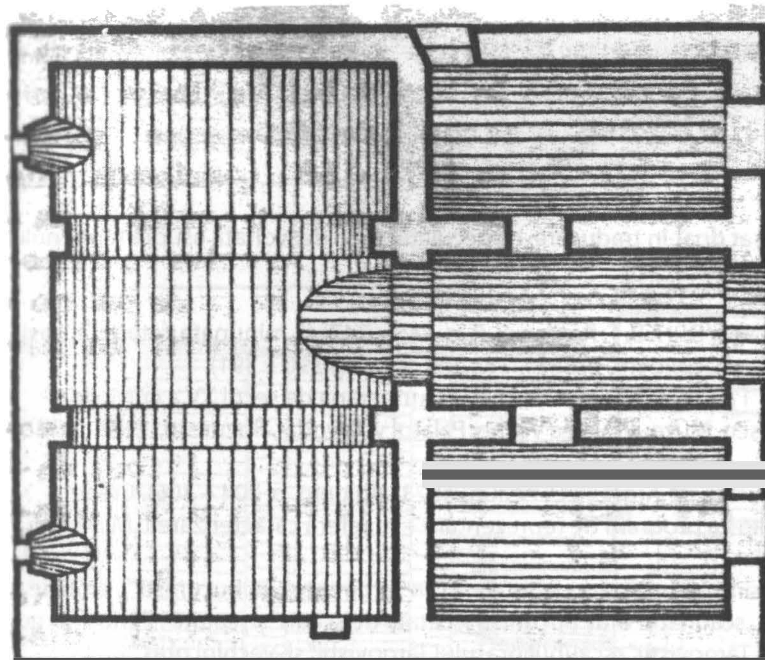
15) Cu privire la cauzele şi proporţiile distrugerii unei mari părţi din documentele slavo – române, vezi Damian P. Bogdan, Din paleografia slavo – română, în Documente privind istoria României (=DIR). Introducere, vol. I, Bucureşti, 1956, p. 113 – 120. Cităm de la p. 114: „... Dar cifrele aproximative de mai sus <peste 4000 documente în Moldova, aproape 3000 în Ţara Românească şi 11 în Transilvania> nu reprezintă decât numai o infimă parte din izvoarele paleografiei slavo – române ce s-au scris în veacurile XIV – XVIII, căci din datele documentelor ce ni s-au păstrat reiese că au existat mult mai multe documente ...".

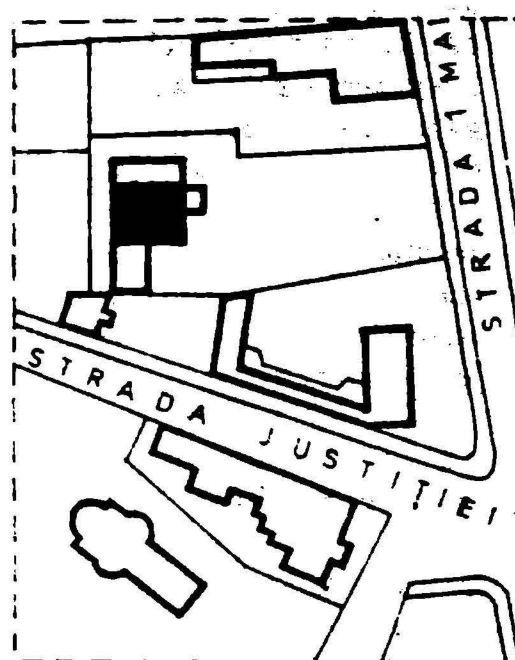
16) Dinu C. Giurescu, Ţara Românească în veacurile XIV – XV, Bucureşti, 1973, p. 309.

Figura 19 - Biserica Sf. Nicolae, dărâmată în 1963. Faţada de nord.
Foto Henri Marcus, 1959.

Figura 20 - Pivniţele şi amplasarea Casei Păiş din str. I.C. Brătianu
(fost Uliţa Boierească, fost 1 Mai), nr. 38.
Releveu Al. Multescu.

17) DHR. B. Ţ. Rom., vol. II, Bucureşti, 1972, p. 141 – 142. Documentul poartă menţiunea redactării „în oraşul Piteşti".
18) DIR. B. Ţ. Rom., veac. XVI, vol. V, Bucureşti, 1952, p. 73.
19) Dinu C. Giurescu, op. cit., p. 254.
20) Peter Sparnau şi Ulrich von Tennstädt, Relaţia călătoriei prin Ţara Românească şi Transilvania. 1385, în: Călători străini despre ţările române (= Călători străini), vol. I, Bucureşti, 1968, p. 18 - 19.
21) Itinerariul de la Bruges. Cca 1380 – 1390, în Călători străini, vol. I, p. 21 – 25. Itinerariul indică drumurile de pelerinaj care uneau Flandra cu Constantinopol, traversând printre alte ţări Transilvania şi Ţara Românească.
22) Ştefan Olteanu, Locul şi rolul oraşului Piteşti în contextul producţiei meşteşugăreşti urbane din Ţara Românească în evul mediu, în Muzeul Piteşti. Studii şi comunicări. 1972, Piteşti, 1972, p. 272.
23) Semnificativă pentru cantitatea de grâne vândută la Piteşti şi, în consecinţă, pentru dezvoltarea morăritului apare creşterea numărului de mori dăruite de domnitori şi boieri aşezămintelor monastice: mănăstirea Cozia primeşte o moară în 1388 şi stăpâneşte – împreună cu mănăstirea Cotmeana – două mori în <1421> iunie 19 (vezi DRH. B. Ţ. Rom., vol. I, p. 98 – 99); mănăstirea de la Argeş primeşte de la ctitorul său Neagoe Basarab, în 1519 iulie 11, un metoh şi un loc cu mori „mai jos de Piteşti", în a căror hotarnică sunt menţionate trei mori (formularea din 1519, „morile de jos" şi „morile de sus", este înlocuită în confirmarea din 1526 august 22 prin „moara din jos" şi „moara de din sus" – compară DRH. B. Ţ. Rom., vol. II, p. 354 – 355 şi ibidem, vol. III, Bucureşti, 1975, p. 54); în 1523 aprilie 4, Radu de la Afumaţi dăruieşte mănăstirii Argeşului două mori „la gura Geamănei" (DRH. B. Ţ. Rom., vol. II, p. 410 – 412).
24) DRH. B. Ţ. Rom., vol. II, p. 129 – 131.
25) Dinu C. Giurescu, op. cit., p. 150 – 151.
26) Dinu V. Rosetti, op. cit., p. 69.
27) DRH. B. Ţ. Rom., vol. III, p. 271 – 272. Este vorba despre taxa de trecere a Dunării între Calafat şi Vidin, dăruită mănăstirii Tismana încă din epoca întemeierii ei de către Radu I, aşa cum reiese din actul de întărire a daniilor anterioare, emis de Dan al II-lea în
1424 august 5: „.. câte au dăruit acestei mănăstiri bunicul meu şi părintele meu, toate să le întăresc şi să le împuternicesc ..." (DRH. B. Ţ. Rom., vol. I, p. 104 – 107). Precizarea taxei vamale pentru fiecare produs în parte apare pentru prima dată în documentul din 1510
mai 1 (DRH. B. Ţ. Rom., vol. II, p. 144 – 145) şi cuprinde aceleaşi categorii ca şi documentul din <1533> septembrie 18.
28) Ibidem, vol.I, p. 287 – 288.
29) Ibidem, vol. II, p. 321 – 322.
30) A. Sacerdoţeanu, op. cit., p. 199.
31) DRH. B. Ţ. Rom., vol. II, p. XXII – XXIV.
32) A. Sacerdoţeanu, op. cit., p. 199.
33) DRH. B. Ţ. Rom., vol. II, p. 323. Documentul fiind păstrat doar în traducere, o speculaţie prea dezvoltată asupra termenului „foişor" nu ni se pare concludentă.
34) Ibidem, p. 345 – 350.
35) „Minunata cetate de scaun Târgovişte" (1514 mai 8 – vezi DRH. B. Ţ. Rom., vol. II, p. 245 – 247) şi „minunata cetate Târgovişte" (1520 iulie 14, 1520 septembrie 2, 1520 noiembrie 3 – vezi ibidem, p. 381 – 384, 386 – 387 şi 390 – 391).
36) „Minunata cetate de scaun Bucureşti" (1516 ianuarie 11 – ibidem, p. 280 – 281). Pentru etapa de secol XV a curţii domneşti din Bucureşti, vezi Panait I. Panait, Aristide Ştefănescu, Muzeul Curtea Veche. Palatul voievodal, Bucureşti, 1973, p. 23 – 30.
37) „Minunatul loc unde este sfânta mănăstire numită Curtea de Arghiş" (1517 august 23 – ibidem, p. 304 – 306). Credem că la ansamblul monastic – şi nu la vechea curte, depăşită ca program de reprezentare – se referă caracterizarea „Minunata Curte de Arghiş" din 1515 iunie 26 (ibidem, p. 274 – 276).
38) DRH. B. Ţ. Rom., vol. II, p. 198 – 405. Concomitent cu simpla localizare geografică („în Târgovişte", „în Bucureşti"), ambele capitale sunt desemnate curent ca „scaun", cu variantele „scăunatul oraş Bucureşti", „cetate de scaun" şi „cetate". Pentru Târgovişte apar şi variantele: „oraşul de scaun", „scaunul cetăţii Târgoviştii", „scaunul oraşului Târgoviştii" şi „vechiul oraş".
39) Ibidem, p. 310 – 319.
40) Dan Pleşia, Neagoe Basarab. Originea, familia şi o scurtă privire asupra politicii Ţării Româneşti la începutul veacului al XV-

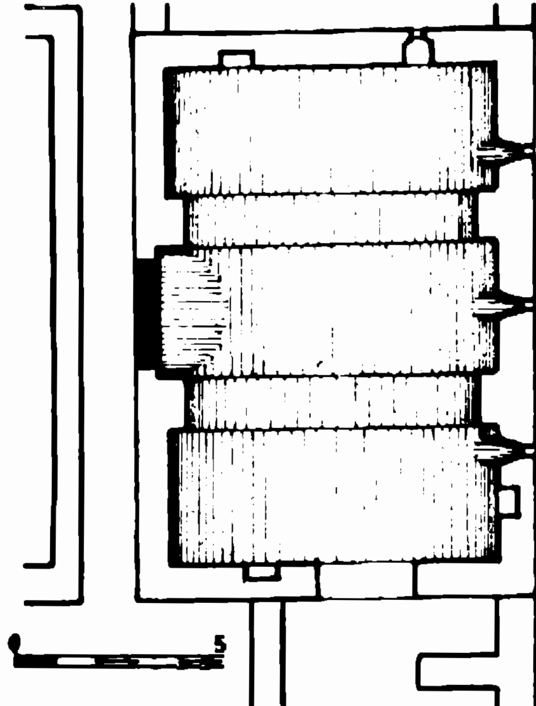

Figura 21 - Pivniţa Casei Panţurescu din str. I.C. Brătianu (fost 1 Mai) nr. 29. Releveu Al. Mulţescu.

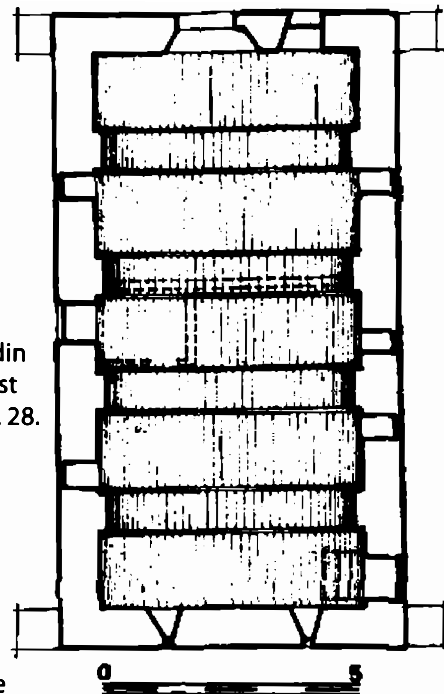
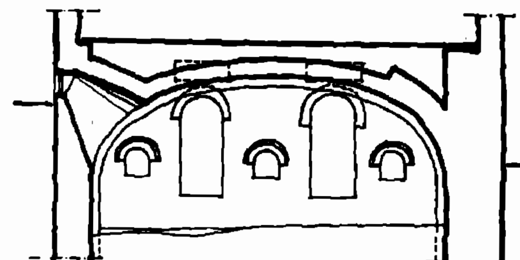
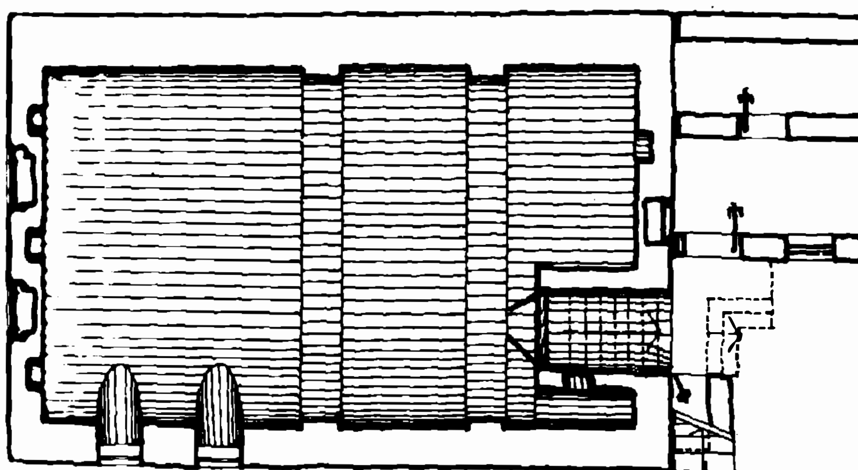

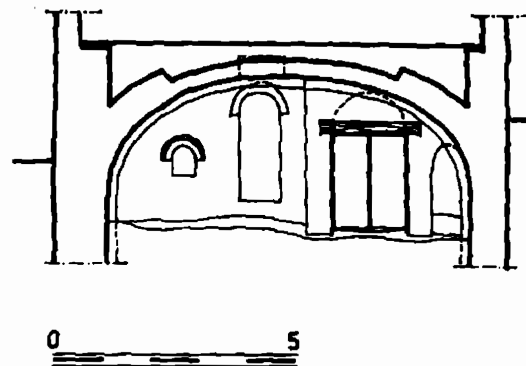
Figura 23 - Pivniţa Casei din str. Armand Călinescu (fost Horia, Cloşca şi Crişan, nr. 28. Releveu Al. Mulţescu.

Figura 22 - Pivniţa Casei din str. Brâncoveanu, nr.15, dărâmată ante 1975. Releveu Al. Mulţescu.

lea (II), în „Studia Valachica", II, Târgovişte, 1970, p. 124.
41) DRH. B. Ţ. Rom., vol. III, P. 103 – 105.
42) Ibidem, p. 198 – 206.
43) Ibidem, p. 267 – 268.
44) DIR. B. Ţ. Rom., veac XVI, vol. III, Bucureşti, 1952, p. 32, 33, 43 şi 63 – 64.
45) DRH. B. Ţ. Rom., vol. III, p. 198 – 199.
46) Ibidem, p. 200 – 202.
47) DIR B. Ţ. Rom., veac XVI, vol. III, p. 32.
48) Constantin C. Giurescu, Istoria Bucureştilor, ediţia a II-a, Bucureşti, 1979, p. 50.
49) Panait I. Panait, A. Ştefănescu, op. cit., p. 31 – 50.
50) I. Rădulescu, Comerţul şi industria în trecutul oraşului Piteşti, Piteşti, 1938, p. 6.
51) Ibidem, p. 41 – 42; D. Udrescu, Piteşti 580. Oraş domnesc şi cetate de scaun, în „Secera şi ciocanul", nr. 4394 din 28 iulie 1968.
52) Tatiana Bobancu, Bisericile din oraşul Piteşti, Piteşti, 1933, p. 19, citează informaţia Anei Mălurescu (n. 1858) privind descoperirea fundaţiilor palatului în 1865 – 1866, cu ocazia construirii casei părinteşti, precum şi observaţiile preotului Rizea Dobrescu (n. 1846) asupra urmelor curţii domneşti.
53) Cronicari munteni, vol. II, ediţie îngrijită de Mihail Gregorian, Bucureşti, 1961, „Cronica lui Radu Greceanu", p. 64, 86, 94, 99, 174, 264, 271. În toate cazurile, viile domnitorului sunt localizate „la Piteşti", fără precizarea satului din ocolul oraşului: „... au venit la vii la Piteşti, de au fostu acolo la culesul viilor ..." (p. 94); „... au mersu măriia – sa iarăşi la viile de la Piteşti")p. 99) ş.a. Acest fapt demonstrează apartenenţa satelor Ştefăneşti şi Valea Mare la ocolul Piteştilor.
54) Cu privire la identificarea amplasamentului „noilor curţi" ale lui Neagoe Basarab, la „gura Geamănei", vezi capitolul II.
55) Citäm ca exemplu transformarea târgului din interiorul cetăţii Alba Iulia într-o zonă de reprezentare administrativă, nobiliară şi episcopală, după alegerea oraşului în 1541 drept capitală a principatului autonom al Transilvaniei; procesul a fost definitivat în timpul stăpânirii austriece, când târgoveţii au fost strămutaţi în partea de jos a oraşului, în lunca Mureşului. Un caz asemănător este transformarea teritoriului „intra muros" al cetăţii Timişoara, în baza unui nou plan de sistematizare, într-o zonă rezidenţială, rezervată instituţiilor administrative şi reprezentanţilor Imperiului austriac, concomitent cu executarea cetăţii de tip Vauban între 1724 – 1765.
56) Incinte cu dughene – astăzi dispărute – au înconjurat ctitoriile Elenei Rareş din Botoşani (Uspenia şi Sf. Gheorghe), biserica Sf. Paraschiva din Focşani – ctitoria Dafinei Dabija – şi biserica catolică a Bărăţiei din Câmpulung, jud. Argeş. Dispoziţii asemănătoare mai pot fi văzute astăzi în Bucureşti, la biserica Sf. Ilie – Gorgani, închinată de Şerban Cantacuzino mănăstirii Cotroceni, şi la biserica romano – catolică a Bărăţiei.
57 Documentul ne-a fost semnalat de Nicolae Stoicescu, în referatul privind studiul de faţă, iar textul documentului ne-a fost pus la dispoziţie de Spiridon Cristocea. Ambilor le mulţumim şi pe această cale.
58) Dimitrie I. Butculescu, Piteşti. Position géographique. Histoire. Les monuments. Son industrie, manuscris datat 1883: „ ... Il est temps pourtant que l'on soit plus revéréncieux envers cette science <arheologia> qui fouille l'histoire dans les décombres du passé. Elle nous servirait à fixer nos dates historiques qui, jusqu' à présent, se trouvent à l'état nomade, si je puis m'exprimer ainsi ...".
59) St. Olteanu, op. cit., p. 272.
60) P. P. Panaitescu, Oraşele, în: Viaţa feudală, p. 421 – 423.
61) Episcopia Romanului a stăpânit „din vechime" toată partea de sud a oraşului, delimitată de proprietatea târgului prin uliţa Borşova, aşa cum se arată în hotarnica din 1752 septembrie 3. În cadrul acestui perimetru era cuprins, către sud – est, satul posluşnicilor (slujitorii episcopiei), care erau scutiţi de dări şi depindeau de episcopie din punct de vedere juridic. Privilegiile acestui sat, care au determinat migrări ale târgoveţilor către zona cu regim preferenţial, reies dintr-o poruncă adresată de Ştefan Tomşa, în 1612 septembrie 9, pârcălabilor, şoltuzului şi pârgarilor din Roman, cu privire la regimul posluşnicilor: „... să nu-i amestecaţi întru nimic cu târgoveţii, nici să nu aveţi nici o treabă cu dânşii, ci numai să aibă ei a asculta de sfânta episcopie, iar voi daţi-le pace ..." – vezi E. Greceanu, Studiu de determinare a zonei cu valoare istorică şi artistică din oraşul Roman, 1974, arhiva Direcţiei monumentelor istorice; idem, La structure urbaine médiévale de la ville de Roman, în „Revue roumaine d'histoire", XV, 1976, nr. 1, p. 39 – 56.

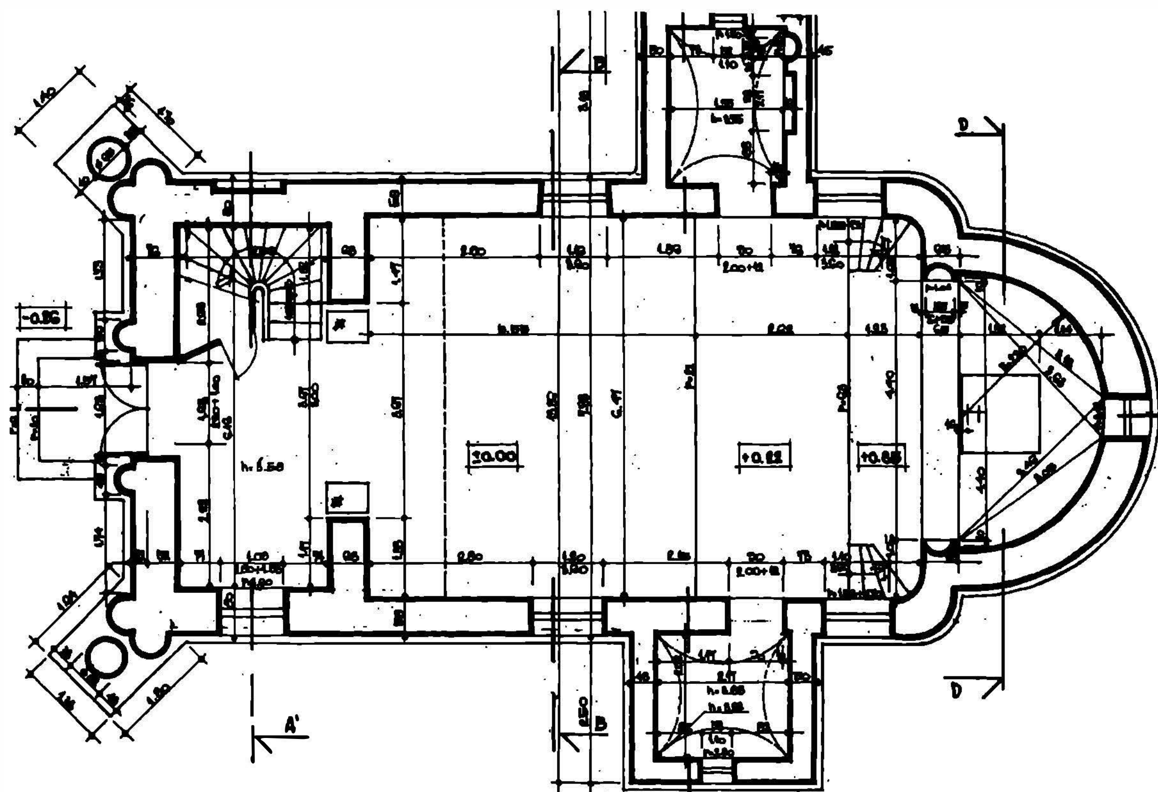
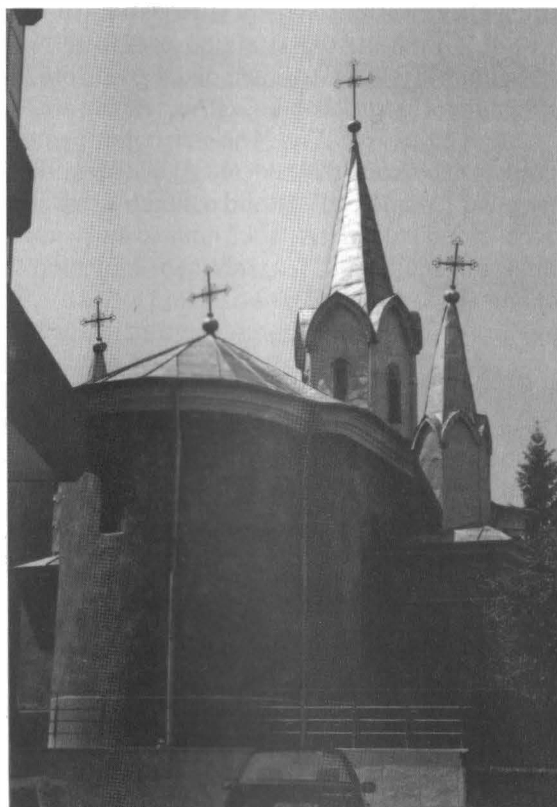

Figura 24 - Biserica Armenească. Plan, faţade de vest şi de est. Releveu şi foto Al. Mulţescu.

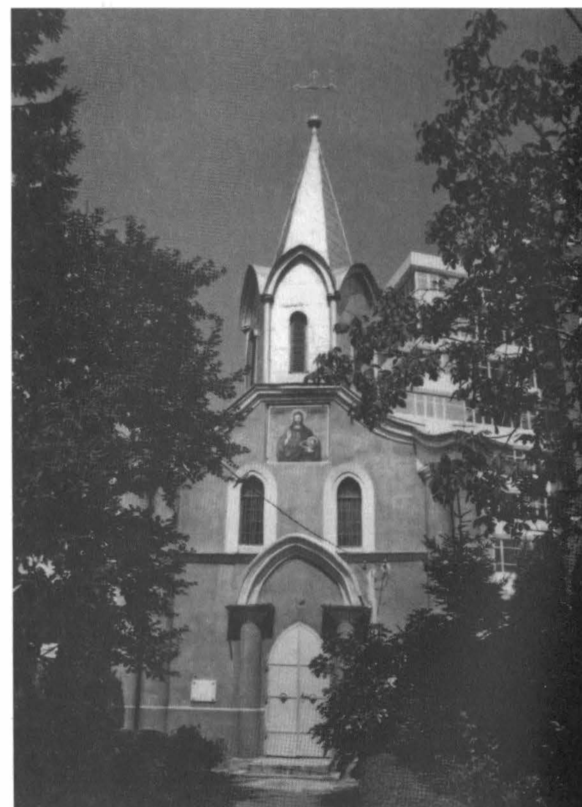

Figura 25 - Aşezarea Bisericii Armeneşti în situaţia din 1975.

Figura 26 - Biserica Armenească. văzută dinspre est, după distrugerea străzilor Craiovei şi Teiuleanu. Vedere din fosta incintă a Bisericii Mavrodolu. Foto E. Greceanu, 1984.

Figura 27 - Casă de negustor din str. Sf. Vineri nr 27, păstrând în curte atelierul de tăbăcărie. Foto E. Greceanu, 1976

62) Valeria Costăchel, Domeniul feudal, în: Viaţa feudală, p. 290 – 298.
63) P. P. Panaitescu, op. cit., p. 420 – 421.
64) N. Stoicescu, Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România. I.Ţara Românească, vol. 2, p. 488.
65) Maria Mulţescu, Alexandru Mulţescu, Monumentele de arhitectură civilă medievală din oraşul Piteşti, în RMM, seria „Monumente istorice şi de artă", nr. 2, 1977, p. 65 – 67.
66) Printre daniile făcute mănăstirii Cozia de către Mircea cel Bătrân, în 1388 mai 20, figurează şi dania boierului Stanciu Halcov, care a dăruit „o bucată <de pământ> pe Argeş tot cu vii, pe care a cumpărat-o de la Ştef". A. Sacerdoţeanu, op. cit., p. 200, consideră că satul Ştefăneşti trebuie pus în legătură cu acest Ştef. În 1452 august 5, jumătate din satul Ştefăneşti aparţinea boierilor Badea, Vlaicul şi Radul, stăpânirea fiindu-le confirmată de Vladislav al II-lea – vezi DRH. B. Ţ. Rom., vol. I, p. 189 – 190. Vinăriciul boieresc de la Ştefăneşti, care implică proprietatea boierească asupra viilor, este amintit în hrisoavele de danie către mănăstirea Argeş, în 1523 aprilie 4 şi 1524 februarie 9 (ibidem, vol. II, p. 410 – 412 şi 422). În 1526 mai 30, porunca lui Radu de la Afumaţi se referă la părţile din Ştefăneşti cumpărate de Neagoe Basarab de la boierii Stanciul şi Lăudat (ibidem, vol. III, P. 24). Tot la Ştefăneşti a existat în sec. al XVII-lea şi curtea marelui dregător Muşat „din Pietroşani" (sat în judeţul Argeş), curte din care mai dăinuiesc: biserica ridicată în 1627; crucea de pomenire a ctitorului, cu inscripţie din 1629; locuinţa cu pivniţe boltite, în stare de ruină avansată. Vezi: Radu Creţeanu, Muşat slugerul din Pietroşani şi curtea sa din preajma oraşului Piteşti, în „Argeş", III, nr. 5 (24) mai, 1968, p. 24; Marin M. Branişte şi ilie Diaconescu, Pisanii, însemnări şi manuscrise din vechile biserici ale oraşului Piteşti (= Pisanii, însemnări), IV, în: Mitropolia Olteniei (= MO), XXIII, nr. 7 – 8, iulie – august, 1971, p. 564 – 565.
67) Mănăstirea Vieroşi din ocolul Piteştilor, ctitorie din 1572 / 1573 a marilor dregători Ivaşcu şi Albu Golescu, a fost restaurată în 1645 de către vistierul Stroe Leurdeanu. Odinioară unul dintre lăcaşurile monastice de frunte ale Ţării Româneşti, mănăstirea se află astăzi în stare de ruină avansată. Iată textul – păstrat doar în manuscris – al pisaniei pusă de Stroe Leurdeanu: „Această sfântă şi dumnezeiască mănăstire ce să chiamă Vierăşu, care iaste hramul Ducerea în biserică a Maica Precistii, fost-au zidită din temelie de jupan Ivaşco Golesc(u) ce au fost vornic mare, în zilele lui Alexandru Vodă cel bătrân, la l(eat) 7081. Iar eu Stroe, vel vist(ier) de la Leurdeni, denpreună cu jupâneasa Vişa, văzând-o veche şi stricată păn multe locuri, nevo-

Figura 28 - Intersecţia strazilor Crinului şi Griviţei, cu Monumentul Veteranilor strămutat din Bvd. Elisabeta - Republicii. Foto E. Greceanu, 1975.

13 _ Piteşti
Bulevardul Elisabeta şi Monumentul Veteranilor

Figura 29 - Monumentul Veteranilor, pe amplasamentul originar. Carte poştală, circa 1920-1930.

Figura 30 - Zona de nord a str. Doamna Bălaşa. De la stânga la dreapta: Casa Armatei, Hotelul "Splendid", Biserica Sf. Nicolae, casele cu nr.50 - 52. Foto Ştefan Butak, 1961.

...m-am cum am putut şi cu ce ne-au dat D(u)mnezeu îndemână d(ă) o am dres şi am adaos adică cu ziduri şi cu zugrăveală bisericii i cu moşii, râvnind şi poftind întru toată inima noastră a urma şi noi ctitorilor aceştii sfintei mănăstiri, pentru pomana noastră şi a părinţilor şi a tot neamul nostru. Şi acste toate le-am făcut în zilele răposat(ului) Matei veovod, l(ea)t 7153 (1645)" vezi M. Branişte, I. Diaconescu, op. cit., p. 570.

68) În 1616 martie 11, Radu Mihnea dăruieşte lui Bratul mare comis „pentru dreaptă şi credincioasă slujbă" viile lui Leca spătarul „în dealul Piteştilor, în satul ce se chiamă Cătun", proprietate cumpărată de spătarul Leca de la spătarul Balea „încă din zilele lui Radul voevod Şerban" (1611 – 1620) şi pe care o pierduse "din rea hiclenie" împreună cu viaţa („şi am tăiat domnia mea şi capul lui", spune hrisovul de danie) – vezi DIR. B. Ţ. Rom., veac. XVII, vol. III, Bucureşti, 1951, p. 6, „Toate viile de la Cătun ce sântu în dealul Piteştilor" au fost restituite văduvei lui Leca, jupâneasa Grajdana, de către divanul boieresc, după ce „s-au mutat Radul voevod de aicea de în ţear(ă) şi de în scaun, de-au eşit domn ţerăi Moldovei" – ibidem, p. 40 – 41.

69) Constantin C. Giurescu, Principatele române la începutul secolului IX. Constatări istorice, geografice, economice şi statistice pe temeiul hărţii ruse din 1835, Bucureşti, 1957, p. 81, consemnează dublarea numelui Ştefăneşti, la sfârşitul secolului al XIX-lea, cu numele Târgul Dealului, ceea ce nu reflectă amplasarea locului de târg în vatra Ştefăneştilor. Conform indicaţiei din harta rusă, locul de târg se afla în lunca Argeşului, pe drumul spre Bucureşti, la distanţe egale de Ştefăneşti şi Valea Mare, fapt care explică denumirea părţii dinspre valea Argeşului a acestui din urmă sat Târgu Valea Mare. Semnalăm că Târgu Dealului este indicat deosebit, la 3 km de Ştefăneşti, pe şoseaua spre Bucureşti, în planşa nr. 38, din „Harta României",

Figura 31 - Frontul de vest al str. Doamna Bălaşa, în zona Casei Armatei. Foto Ştefan Butak, 1961.

f.a., întocmită de profesorul cartograf M. D. Moldoveanu conform împărţirii administrative din 1928 – 1929. Absenţa unei legături directe a locului de târg cu oraşul Piteşti se explică prin mutarea înainte de 1835 a podului de pe Argeş, situat iniţial în continuarea străzii Sf. Vineri (vezi capitolul II).

70) Această dijmă este menţionată în hrisovul lui Alexandru Iliaş din 1617 februarie 2, prin care întăreşte mănăstirii Râncăciov – printre alte venituri – şi 60 de vedre de vin din „vinăriciul din oraş de la Piteşti". Dania este întărită de Gavriil Movilă în 1618, cu precizarea daniilor anterioare făcute de Radu Paisie în 7047 <1539> şi de Alexandru Iliaş – vezi DIR. B. Ţ. Rom. Veac XVII, vol. III, p. 96 şi 242. În inscripţia crucii de piatră ridicată în Târgul Dealului la <1635>, Matei Basarab reaminteşte cuantumul vinăriciului, în urma reclamaţiilor făcute de orăşeni: „... văzând domnia mea plânsoarea acestor săraci care au vii în dealul Piteştilor, că-i asupresc vinicerii de nu le iau de în zece vedre 1 cum au fost obiceiul de alţi domni bătrâni, ce îi asupresc de-i cer mai mult; deci domnia mea m-am milostivit de am pus legătură în această sfântă cruce ..." – vezi V. Drăghiceanu, O tocmeală a lui Matei Basarab, în „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice" (= BCMI), 1911, p. 148.

71) Jumătate din „satul Piteşti" a aparţinut vistierului Oancea care, când „se hicleni ... a furat din averea răposatului Neagoe Basarab voievod 400 galbeni florinţi ...". „După dreptate şi după lege" averea lui Oancea a revenit doamnei Despina, văduva lui Neagoe Basarab. Radu de la Afumaţi a răscumpărat din propria vistierie „acea parte a lui Oancea vistier, jumătate din satul

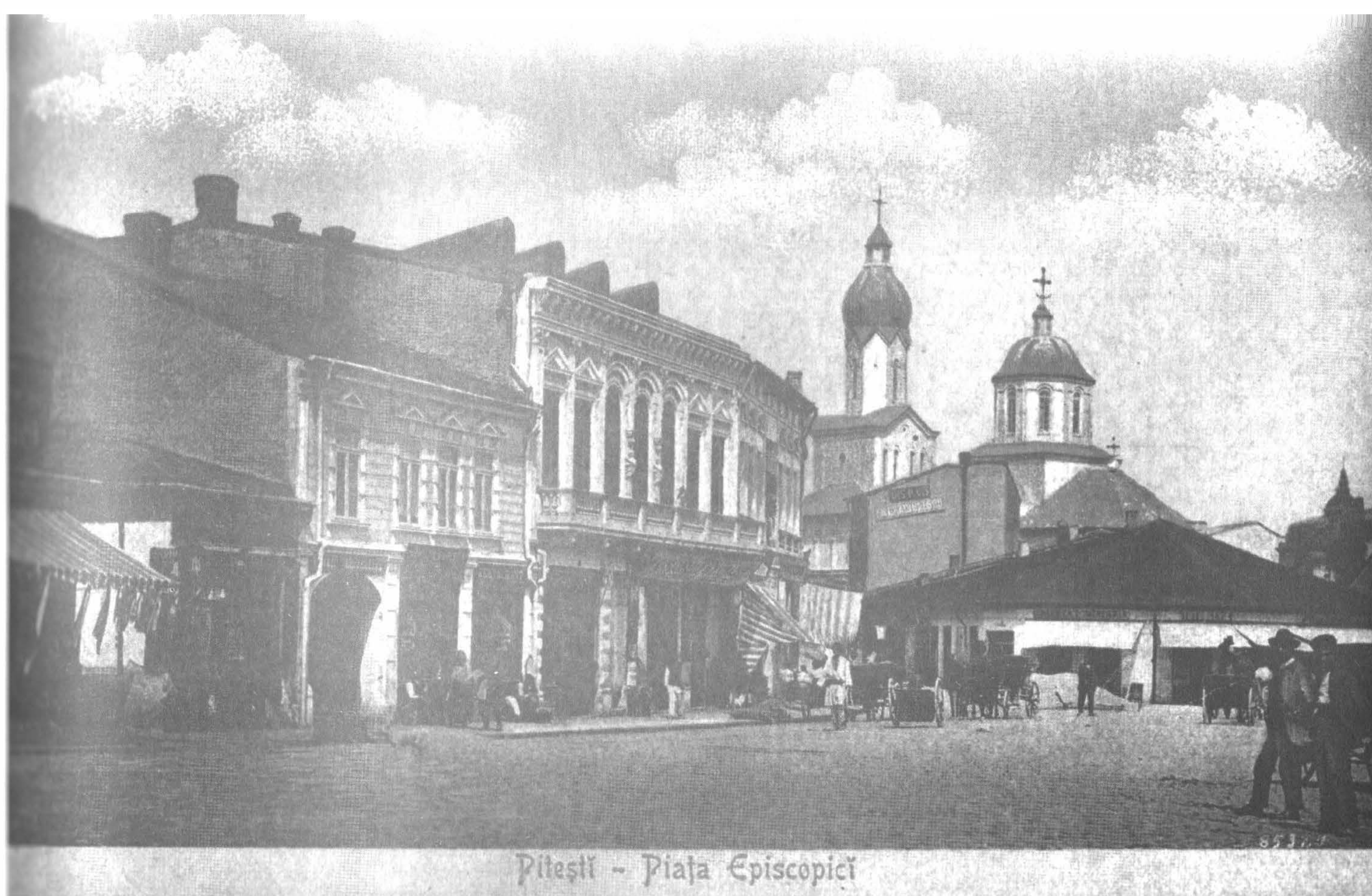

Figura 32 - Zona de sud a str. Doamna Bălaşa, văzută dinspre vechea Piaţă a Episcopiei. Ilustrată datând din 1915-1920.

Piteşti", dăruind-o apoi mănăstirii Argeşului – vezi DRH. B. Ţ. Rom., vol. III, documentele din 1528 mai 5, p. 85 – 86; 1528 mai 25, p. 87 – 88; 1528 iunie 3, p. 91 – 95. Proprietatea lui Voico este întărită prin porunca lui Alexandru al II-lea Mircea din 1570 ianuarie 14 – vezi DIR. B. Ţ. Rom., veac XVI, vol. III, p. 341. Reperul „la salcie" apare şi în hotarnica metohului mănăstirii Argeşului, situat la nord de satul Prund, de care era despărţit prin pârâul Geamăna Mică – vezi capitolul II.

72) P. P. Panaitescu, Oraşele, în: Viaţa feudală, p. 415 – 421.

73) Idem, Producţia şi viaţa economică, în: Viaţa feudală, p. 70 – 71.

74) Radu Manolescu, Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul. Secolele XIV – XVI, Bucureşti, 1965, p. 260 – 264.

75) A. Sacerdoţeanu, op. cit., p. 203 – 204.

76) Şt. Olteanu, op. cit., p. 272.

77) Radu Manolescu, Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Sibiul la începutul secolului al XVI-lea, în „Analele Universităţii <<C. I. Parhon>>, Bucureşti", seria ştiinţelor sociale – istorie, Bucureşti, 1956, p. 207 – 260. Tabelul cu participarea târgurilor şi satelor din Ţara Românească la schimbul de mărfuri cu Sibiul în 1500 (p. 257) consemnează pentru Piteşti o valoare a activităţii comerciale de 38.610 dinari, în care predomină exportul (23.260 dinari export, faţă de 15.350 dinari import) şi care a fost efectuată de 22 negustori în 34 transporturi. Cifra valorii totale este redusă – între 1/16 şi 1/6 – în comparaţie cu oraşele de pe primele trei locuri (Curtea de Argeş, Râmnicu Vâlcea şi Câmpulung), dar se apropie foarte mult de Târgovişte şi Slatina, care ocupă locurile 4 şi 5. Aceeaşi valoare a comerţului piteştean cu Sibiul depăşeşte dublul valorii totale a schimburilor cu Bucureştii (17.980 dinari).

78) A. Sarcedoţeanu, op. cit., p. 203 – 204. O dovadă a dispariţiei consemnărilor documentare privind meşteşugurile este şi scrisoarea lui Neagoe Basarab emisă din Piteşti, la 18 decembrie 1518, prin care face cunoscut sfatului din Sibiu că a dat meş-

Figura 33 - Zona de sud a str. Doamna Bălaşa, privită dinspre nord. Grupul de case cu nr. 1-9 se continuau cu casele de pe str. Craiovei. Biserica Sf. Gheorghe în curs de restaurare. Foto Radu Mănăilă, 1966.

terului sibian Celestin argintarul să-i facă „o căţuie după chipul turnului cetăţii noastre" şi că acesta nu a făcut-o bine, adăugând; „Avem noi destui meşteri care ar fi putut mai frumos să facă decât a făcut el" – vezi N. Iorga, Scrisori de boieri. Scrisori de domni, ediţia a II-a, Vălenii de Munte, 1925, p. 183. Scrisoarea este prima menţiune documentară, în Ţara Românească, a meşteşugarilor aurari – argintari sau bănari, deşi mărturiile activităţii lor, scoase la iveală prin cercetări arheologice, situează începuturile producţiei autohtone de podoabe în intervalul sec. X – XIII şi al baterii monetelor în sec. XIII – XIV – vezi Ştefan Olteanu, Constantin Şerban, Meşteşugurile, p. 34 – 35 şi 100.

79) Şt. Olteanu, op. cit., p. 272.

80) Şt. Olteanu, C. Şerban, op. cit., p. 175, nota 566.

81) Socotelile Braşovului din anul 1530 arată că negustorul Mihai Grecul din Piteşti (Myhay Grecus din Pittescht) a vândut şi abă din lână de oaie (abba pec.) – vezi A. Sacerdoţeanu, op. cit., p. 203. Şt. Olteanu şi C. Şerban, op. cit., p. 179 şi nota 619, dau ca primă menţiune a acestui meşteşug data 1676.

82) Şt. Olteanu, C. Şrban, op. cit., p. 180 şi nota 641.

83) Ibidem, p. 181 şi nota 666. Prin zăbun se înţelege o haină de iarnă, din lână sau bumbac, cu mâneci vătuite, uneori lungi până la genunchi.

84) Ibidem, p. 186 şi nota 714.

85) Ibidem, p. 197 şi nota 841.

86) Ibidem, p. 156 şi nota 379.

87) Ibidem, p. 159 şi nota 405.

Figura 34 - Intersecţia bvd. Republicii cu str. Craiovei. A - În 1966. Foto Radu Mănăilă. B - în 1975, cu dărâmări începute pe str. Craiovei şi apariţia noii Prefecturi. Foto E. Greceanu.

Figura 35 - Str. Victoriei - Şerban Vodă - văzută dinspre nord, în 1961. În dreapta, Teatrul Municipal în haina stalinistă si fleşa Bisericii Catolice. Foto Ştefan Butak.

88) Ibidem, p. 196 şi nota 830.
89) M. Şi Al. Mulţescu, op. cit., p. 66 – 67.
90) V. Drăghiceanu, Curţile domneşti brâncoveneşti. IV. Curţi şi conace sfărâmate, în BCMI, IV, 1911, p. 51 – 52.
91) Şt. Olteanu, C. Şerban, op. cit., p. 270.
92) Ibidem, p. 275.
93) Ibidem, p. 269.
94) Ibidem, p. 268, 289 – 290 şi 294.
95) Istoria României, vol. III, Bucureşti, 1964, p. 54 – 55.
96) Damian P. Bogdan, Paleografia româno - slavă, Bucureşti, 1978, capitolul „Greşeli metodologice în paleografie", p. 33 – 34.
97) N. Iorga, Studii şi documente cu privire la istoria românilor, VII, partea a III-a, Bucureşti, 1904, p. 132 – 133.
98) Ibidem, V, Bucureşti, 1903, p. 266 – 267.
99) Constantin C. Giurescu, Târguri sau oraşe p. 247 – 248.
100) În 1815, bărbierii, cavafii şi cizmarii din Piteşti s-au constituit în breaslă asociată – vezi Istoria României, vol. III, p. 641 – 642.
101) La 20 aprilie 1819, Alexandru Şuţu întăreşte alegerea starostelui pentru breasla papugiilor şi a cizmarilor din oraşul Piteşti –vezi D. Udrescu, Date şi aspecte din trecutul oraşului Piteşti, 1965, lucrare în manuscris, consultată prin bunăvoinţa autorului.
102) Istoria României, vol. III, p. 58.
103) Ion Cruceană, Piteşti. Schiţă monografică, lucrare în manuscris, consultată prin bunăvoinţa autorului.
104) I. Rădulescu, op. cit., p. 24 – 25.
105) Şt. Olteanu, op. cit., p. 273. Statistica din 1835 a patentarilor din Ţara Românească consemnează existenţa în Piteşti a circa 20 categorii de meşteşuguri, pe lângă 13 categorii de negustori – vezi I. Cojocaru, Documente privitoare la economia

Figura 36 - Zona mediană a str. Şerban Vodă. Apare o turlă a Bisericii Sf. Nicolae. Foto Henri Marcus, 1959.

Figura 37 - Intersecţia străzilor Şerban Vodă şi Griviţei, în zona caselor cu nr. 56 - 58 (stânga) şi 54 (dreapta). În plan secund, Biserica Precista Veche - din Coastă. Foto Radu Mănăilă, 1966.

Figura 38 - Intersecţia str. Şerban Vodă cu str. Justiţiei. În plan secund, Biserica Buna Vestire-Greci.. Foto Ştefan Butak, 1956.

Figura 39 - Str. Şerban Vodă, frontul caselor nr.46-50. Foto Radu Creţeanu, 1969.

Figura 40 - Str. Şerban Vodă, privită dinspre sud, din dreptul caselor cu nr.26-28. Foto Ştefan Butak, 1961.

Figura 41 - Str. Şerban Vodă, privită către hala de carne. În stânga, casele nr.46-52. Foto Ştefan Butak, 1961.

Figura 42 - Esplanada "Simfoniei lalelelor", după dărâmarea Bisericii Sf. Nicolae şi a construcţiilor care separau străzile Doamna Bălaşa şi Şerban Vodă. În dreapta, hotelul Bristol. Foto Radu Mănăilă, 1966.

Ţării Româneşti. 1800 – 1850, vol. II, Bucureşti, 1958, p. 596.
106) I. Rădulescu, op. cit., p. 27.
107) Marin Branişte, Câteva ştiri despre şcolile din oraşul Piteşti înfiinţate pe lângă biserici, înainte de Regulamentul Organic, în „Mitropolia Olteniei", an. XVII, nr. 3 – 4, 1965, p. 182.
108) Ibidem, p. 174 – 179; D. Udrescu, Piteşti – file de istorie, în „Secera şi ciocanul", nr. 4510 din 10 octombrie 1968.
109) Ibidem, M. Branişte consideră că şcoala a devenit domnească în jurul anului 1784, iar D. Udrescu citează un act din <1791> al boierilor însărcinaţi să cerceteze socotelile obşteşti, din care rezultă că episcopia Argeşului plătea 600 de taleri pe an pentru leafa celor 10 dascăli din judeţ, dintre care unul în oraşul Piteşti.
110) D. Udrescu, op. cit.
111) Răzvan Theodorescu, Despre câţiva „oameni noi", ctitori medievali, în SCIA, seria artă plastică, t. 24, 1977, p. 96 – 101 şi 108 – 116.
112) Dăm ca exemplu contractul încheiat de breasla blănarilor din Botoşani, la 1837 aprilie 8, pentru construirea bisericii Sf. Ilie, în care se indică modelul bisericii Uspenia, ctitoria Elenei Rareş, spre a fi reprodus în plan şi în sistemul de boltire, în timp ce exteriorul urma să fie decorat după modelul bisericii Vovidenia, construită în 1834 în stil „Empire" – vezi N. Iorga, Breasla blănarilor din Botoşani, Bucureşti, 1911, p. 27 – 29.
113) E. Greceanu, Un problème actuel: l'urbanisme médiéval en Roumanie, în „Revue roumanie d'histoire", t. XVIII, nr. 1, 1979, p. 133 – 153.
114) A. Sacerdoţeanu, op. cit., p. 202 – 206.

Figura 43 - Frontul de vest al dispărutei str. Şerban Vodă, conservat temporar până în circa 1970. A - zona de sud, nr.26-30. B - Idem, nr. 34-40. Foto Radu Mănăilă, oct .1966.

Figura 44 - Str. Craiovei, în porţiunea dintre bulevard şi începutul pantei. Vedere către intersecţia cu str. Fraţii Goleşti. Foto E. Greceanu, 1975.

115) I. Rădulescu, op. cit., p. 32; D. Udrescu, Piteşti 580. Aspecte din viaţa socială, în „Secera şi ciocanul", nr. 4410 din 17 iulie 1968.
116) Conform interpretării lui Nicolae Iorga (apud Călători străini despre ţările române, V, p. 208), Bakšić se referă la mănăstirea Vieroşi. Este însă verosimil ca referinţa să privească schitul Trivalea- numit şi mănăstirea Stănceştilor –, dacă se acceptă că aşezământul monastic a existat înainte de etapa de construcţie datorată mitropolitului Varlaam, respectiv intervalul 1677 – 1698 – vezi Grigore Uriţescu, Schitul Trivalea din Piteşti, în „Mitropolia Olteniei", XVII, nr. 3 – 4, 1965, p. 186 – 267. Autorul citat nu exclude existenţa mănăstirii în sec. al XV-lea şi la aceeaşi ipoteză pare să conducă şi hrisovul lui Alexandru Iliaş din 1617 octombrie 13, prin care întăreşte mănăstirii Cotmeana „moşiia care se nume0¦te Stănceşti şi este lângă oraşul Piteştilor, şi cu metohul, fiindcă-i este veche şi dreaptă moşie şi moştenire sfintei mănăstiri". În precizarea hotarului, vechimea daniei este coborâtă până la Vlad Călugărul (1481 şi 1482 – 1495) – vezi DIR. B. Ţ. Rom., veac XVII, vol. III, p. 170 – 171. Existenţa mănăstirii de călugări, metoh al Cotmenei, ar explica şi numele de mănăstire ce însoţeşte prima apariţie cartografică a Piteştilor în harta lui Sambucus din 1566: Piteşti coenobium – vezi A. Sacerdoţeanu, op. cit., p. 201.
117) Petru Bogdan Bakšić (c. 1601 – 1674), Descrierea Ţării Româneşti, 1640, în: Călători străini, vol. V, Bucureşti, 1973, p. 208.
118) Cronicari munteni, I, p. 114 şi 274.
119) D. Udrescu, Întâmplări şi evenimente istorice legate de Piteşti, în „Secera şi ciocanul", nr. 4587 din 9 februarie 1969; O. G. Lecca, Dicţionar istoric, arheologic şi geografic al României, Bucureşti, 1937, p. 392.
120) Istoria României, vol. III, p. 912.
121) D. Udrescu, op. cit.

Figura 45 - Deschiderea esplanadei "Simfoniei lalelelor" către Dealul Ştefăneştilor. Se disting turlele Bisericii Sf. Vineri. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 46 - Peisajul înlocuit cu blocuri socialiste. Foto E. Greceanu, 1984.

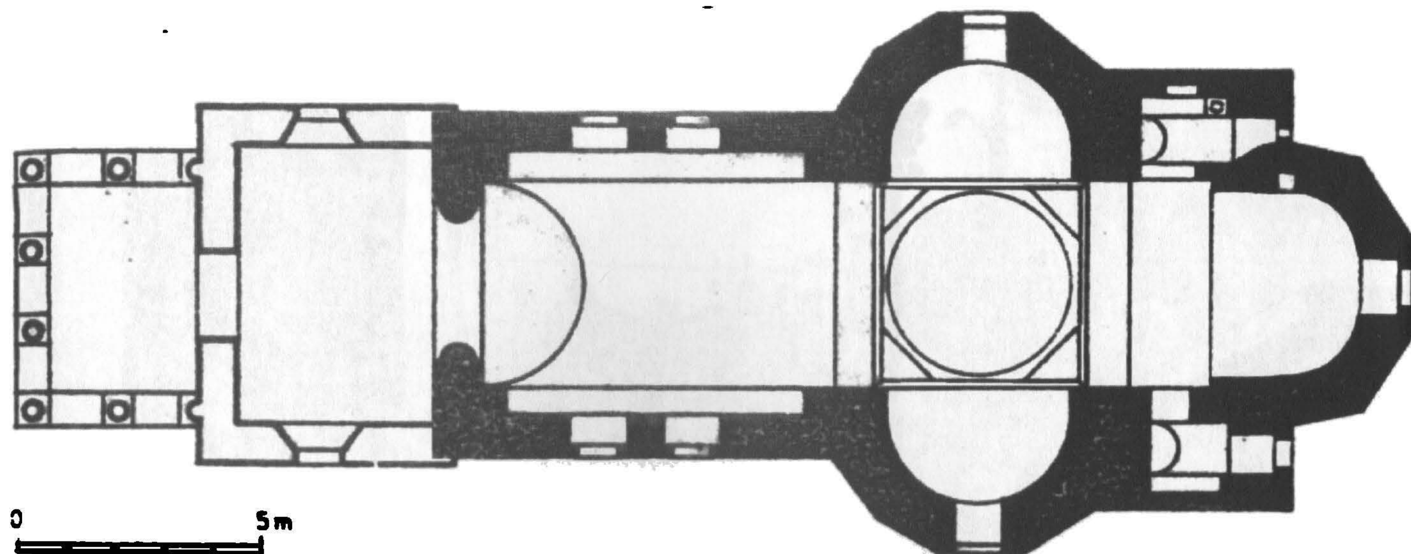
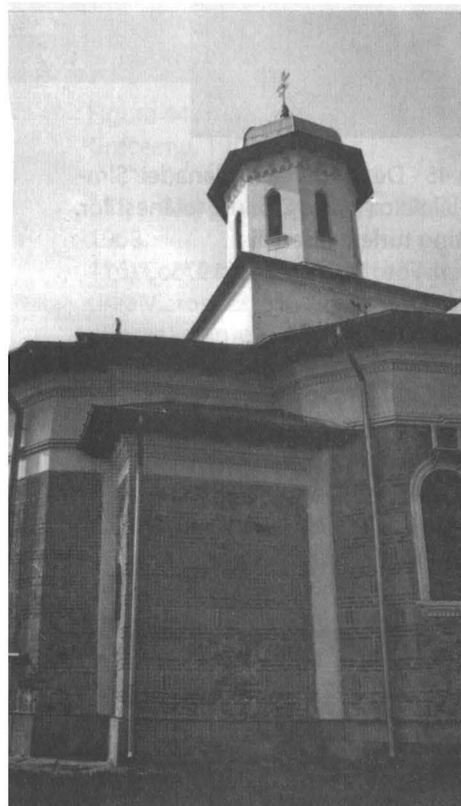

Figura 47 - Biserica Buna Vestire - Greci. Plan. Conturul înnegrit indică zidurile din veacul al XVI-lea. Releveu Al. Mulţescu.

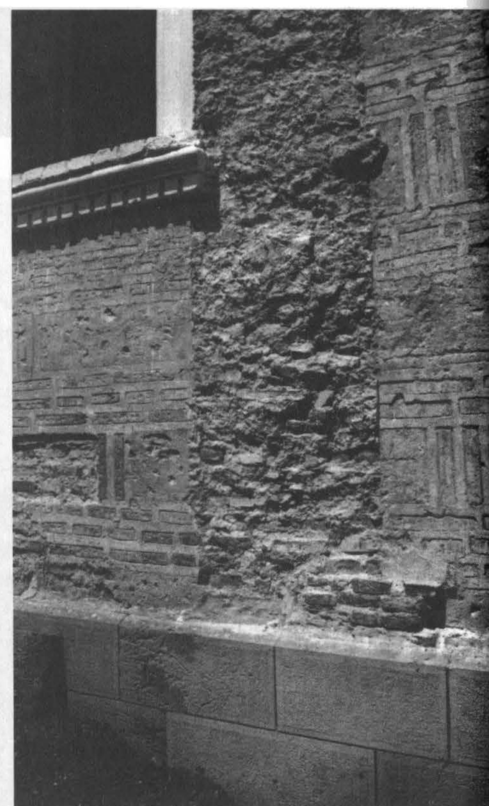
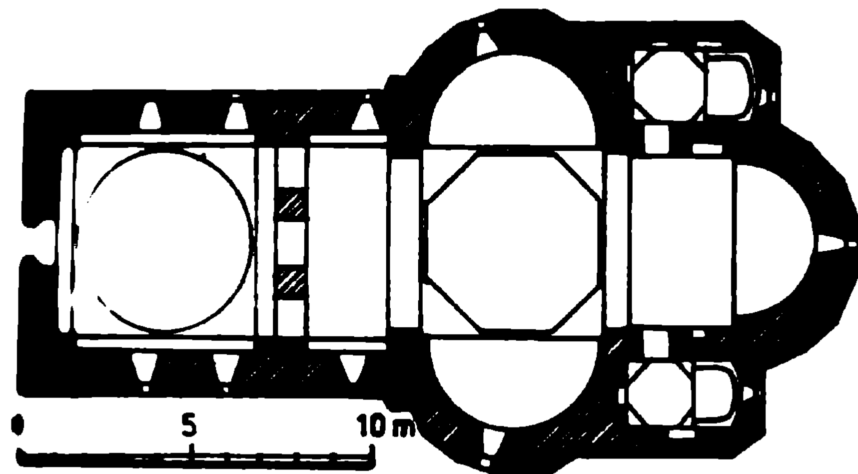
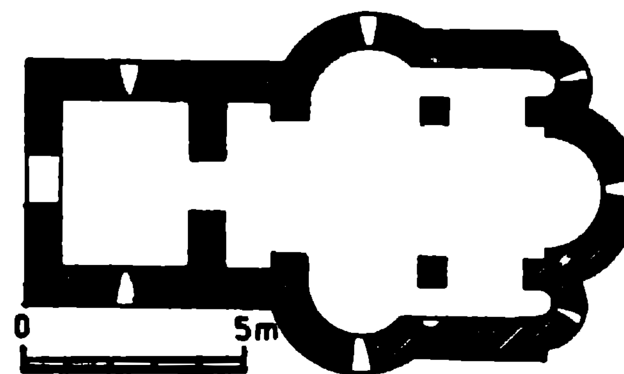

Figura 48 - Biserica Buna Vestire - Greci. Pastoforia de nord şi pictură din paramentul faţadei de sud. Foto Al. Mulţescu, 2002

A B

Figura 49 - Înrudirile planimetrice ale bisericii Buna Vestire - Greci:
A- Biserica Sf. Nicolae - Mihai Voda - din Bucureşti, releveu Em. Costescu;
B- Planul bisericii din Lopuşnia, apud. Em. Costescu;

CAP.II.
ETAPELE DE EVOLUŢIE ALE ANSAMBLULUI URBAN PITEŞTI

Desluşirea etapelor de evoluţie şi reconstituirea structurii oraşului medieval Piteşti se bazează pe corelarea datelor istorice şi cartografice cu cercetarea de teren, în scopul identificării elementelor de urbanism medieval în planul oraşului contemporan, precum şi pentru înţelegerea logicii de alcătuire şi de funcţionare a vechii aşezări. Având în vedere transformările radicale pe care le-a suferit zona centrală în ultimii 15 ani, cercetarea a pornit de la planul la scara 1:5000 reflectând situaţia din 1974, completat cu ridicările topografice la scara 1:1000, efectuate între 1957 – 1965.

Oraşul medieval s-a dezvoltat pe un teren impropriu pentru extindere, caracterizat printr-o succesiune de terase paralele cu lunca Argeşului. Întâlnirea căilor principale de tranzit (fig. 2) trebuia să indice în mod obligatoriu centrul de greutate al vetrei istorice şi identificarea lor a constituit, ca atare, prima operaţie a analizei urbanistice.

ANALIZA DOCUMENTELOR CARTOGRAFICE

Cea mai veche schemă de plan a Piteştilor apare în harta austriacă a Ţării Româneşti (fig. 3b), întocmită în 1790 – 1791[1]. Patru drumuri principale se întâlnesc într-o piaţă marcată de prezenţa bi-

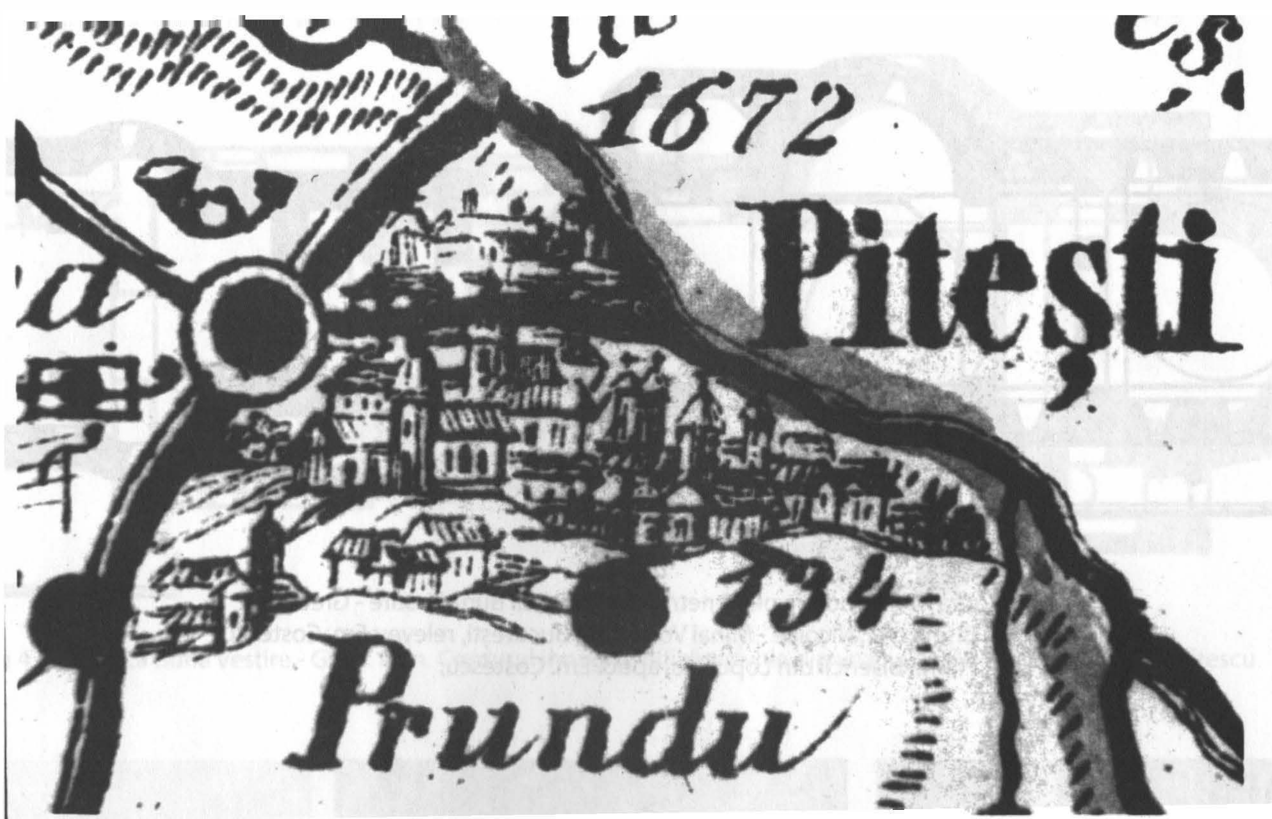

Figura 50 - Reprezentarea Piteştilor în "Atlasu Geograficu al României" de D. Pappasoglu; gravură de H. Bahr, 1864; macrofotografia, clişeu A. Pănoiu.

sericii Sf. Gheorghe: drumul spre Curtea de Argeş – Sibiu, din care se desprinde drumul prin Bascov către Dealul Negru; drumul cu pornire unică spre sud – vest (actuala cale a Craiovei), din care se despart – după traversarea pârâului Geamăna[2] – drumul Giurgiului spre sud – est şi drumul spre Ruşii de Vede, Slatina, Craiova, spre sud – vest; drumul spre Bucureşti, pornind direct din piaţă către est; drumul spre Câmpulung, orientat spre nord – est, traversând gârla Trivalea. Schema delimitează prin culoare o locuire densă de-a lungul axului nord - vest - sud - est, prelungită în direcţia satului Prundu până în apropierea pârâului Geamăna. În afara acestui ax, locuirea densă apare doar pe calea Craiovei şi pe drumul către satul Smeura.

Caracterul informativ al schiţei de plan din 1791 este corectat prin două hărţi ulterioare: harta rusă din 1835[3] şi harta Szathmary publicată în 1864[4]. Harta rusă (fig. 4, 5) arată desprinderea drumului spre Câmpulung din calea Bucureştilor după traversarea Argeşului printr-un singur loc, ceea ce nu mai corespunde cu harta austriacă, indicând – după cum vom vedea – părăsirea străzii Sf. Vineri ca arteră de tranzit. Harta prezintă un deosebit interes pentru traseul vechilor căi de comunicaţie: legătura cu Sibiul prin Curtea de Argeş este indicată prin Căpăţâneni Pământeni, Titeşti şi Câineni; legătura cu valea Oltului în direcţia Dealului Negru urmăreşte văile Bascovului şi Topologului, coborând până la Ostroveni, căruia îi corespunde – pe malul drept al Oltului – Şirineasa. Importanţa vitală a traversării Piteştilor este subliniată de legătura cu Craiova, care se făcea prin Slatina (harta indică doar corespondentul de pe malul drept al Oltului, Slătioara), lipsind indicaţia unei legături directe între Slatina, Ruşii de Vede şi Bucureşti. Cât priveşte legătura

Figura 51 - Biserica Sf. Gheorghe. Faţadele de vest şi de sud, după transformările din 1869; releveu Ştefan Balş.

Piteştilor cu porturile dunărene, harta rusă arată ca drum principal doar legătura cu Turnu Măgurele şi Zimnicea prin Ruşii de Vede, în timp ce vechea comunicaţie cu Giurgiu pe văile Dâmbovnicului şi Glavaciocului apare ca drum secundar.

De-a lungul căii Bucureştilor, la ieşirea din Piteşti, harta rusă prezintă indicaţia cu litere cursive „Târgul dealul" (fig. 5), care arată aşezarea unuia dintre locurile de schimb periodic ale oraşului pe malul stâng al Argeşului, la poalele acelui „deal al Piteştilor" menţionat documentar; în partea de deal aferentă văii Argeşului sunt localizate satele Valea Mare, Târgu Valea Mare şi Ştefăneşti. Numele „Târgu dealul(ui)" ar putea explica denumirea „Târgul din Vale" a centrului de schimb din vatra oraşului propriu-zis, pe malul drept al Argeşului, dacă nu ar exista consemnarea „Târgului din Deal" pe cea mai înaltă terasă a oraşului, lângă actualul cimitir, care – chiar dacă nu este cel mai vechi târg al oraşului, aşa cum afirmă I. Rădulescu[5] – a funcţionat probabil concomitent cu Târgul din Vale, adică din prima fază de organizare a structurii urbane, având în vedere avantajele platoului situat lângă calea Smeurei (vezi fig. 9). Aceasta din urmă reprezintă în fapt legătura cu oraşul a „drumului Topanei ce merge la Piteşti", amintit în 1513 aprilie 1[6]. Drumul Topanei urmărea cumpăna apelor până în satul Topana, cumpărat în 1519 de mănăstirea Argeşului[7], şi cobora apoi pe valea Cungrei Mari, făcând legătura cu valea Oltului la circa 12 km nord de Drăgăşani (fig. 6). Drumul Topanei a avut în evul mediu o importanţă deosebită pentru desfacerea la Piteşti a produselor agricole din zona Drăgăşanilor, precum şi a vitelor din zona de dealuri cuprinsă între Argeş şi Olt; la sfârşitul sec. al XVIII-lea, harta austriacă îl indică decăzut în favoarea legăturii cu

Figura 52 - Biserica Sf. Gheorghe. Fațada de sud și plan. Proiect de restaurare arh. Ștefan Balș. Zonele punctate reprezintă elementele întregite la restaurarea din 1964-1968

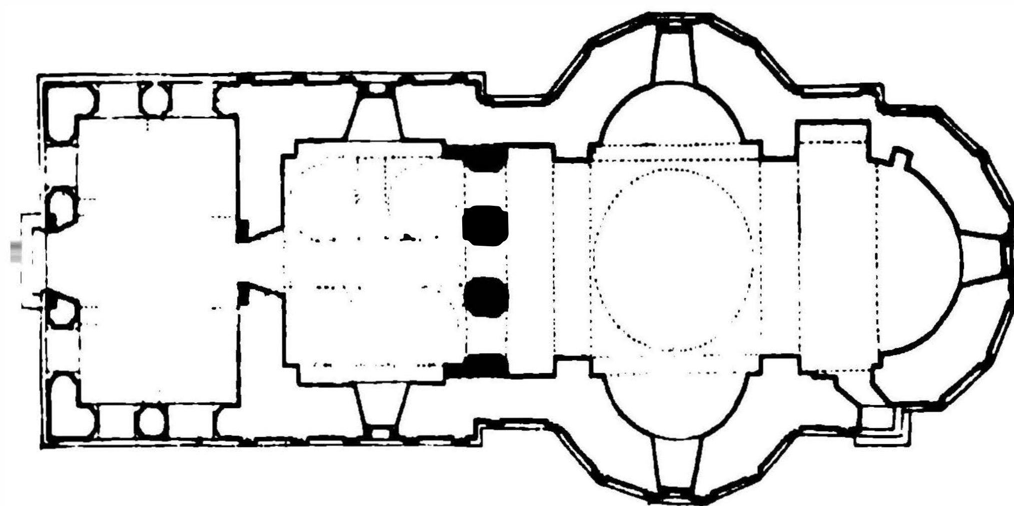

Figura 53 - Biserica Sf. Gheorghe înainte de restaurare, văzută dinsapre sud-est. În stânga, clădiri de pe strada Craiovei; în dreapta, frontul de est al strazii Şerban Vodă. Foto Ştefan Butak, 1961.

Oltul prin Bascov, Deduleşti, Ostroveni, fapt confirmat şi de harta rusă. Cu toate acestea, Târgul din Deal a continuat să funcţioneze până în veacul nostru (conform studiului lui I. Rădulescu amintit mai sus), fără a fi consemnat în reprezentările cartografice ale oraşului.

Plecând de la ideea că Târgul Dealului nu ar mai fi prezentat vreo utilitate după întemeierea oraşului Piteşti, C. C. Giurescu a ajuns la următoarea concluzie: „... Trebuie să admitem deci că suntem în faţa unui străvechi loc de târg, de dinainte de întemeierea Piteştilor şi anume a locului de târg unde se adunau sătenii din regiunea vecină a dealului: de aici şi numele său Târgu Dealului. După ce s-au întemeiat Piteştii ... Târgu Dealului a pierdut însemnătatea sa ca loc de schimb; şi-a păstrat însă numele"[8]. Toponimul s-ar fi păstrat deci, fără corespondenţă funcţională, timp de aproape şase secole, având în vedere consemnarea lui în planşa nr. 38 din „Harta României", întocmită de profesorul cartograf M. D. Moldoveanu după împărţirea administrativă din 1928 – 1929. Iată însă că funcţionarea târgului până în jurul anului 1911 reiese din însemnările lui Virgil Drăghiceanu care, descriind crucea lui Matei Basarab referitoare la vinăriciul domnesc (vezi capitolul I, nota 69), spune că această cruce se afla în 1911 „la poalele dealului Piteştilor, în locul denumit Târgul Dealului, localitate <?> în care de

Figura 54 - Biserica Sf. Gheorghe după restaurare; vedere sud-est. Foto E. Greceanu, 1976.

sute de ani călugării mănăstirii Câmpulung aveau exclusivul privilegiu, până în timpuri cu totul noi, de a ţine un târg în fiecare Duminică, târg azi strămutat în comuna Cârcinov"[9].

Nu credem că acest târg, cu rol important pentru comerţul cu vin – indicat de însăşi amplasarea crucii lui Matei Basarab –, putea să depindă exclusiv de o instituţie bisericească, chiar dacă mănăstirea Câmpulungului a avut privilegiul de încasare a taxelor într-una din zilele de târg. Considerăm în concluzie că Târgul Dealului a avut rolul de a echilibra participarea satelor din „dealul Piteştilor" la schimburile periodice, fără obligaţia traversării Argeşului, în contextul unităţii funcţionale dintre oraş şi satele de pe celălalt mal al Argeşului, unitate care explică folosirea genericului „Piteşti" în cronica lui Radu Greceanu, pentru desemnarea viilor de la Ştefăneşti şi Valea Mare (vezi capitolul I, nota 53)[10].

DRUMURILE DE TRANZIT

Datele procurate de cele două hărţi din 1791 şi 1835, corelate cu harta Szathmary (fig.6, 7) şi cu primul plan al oraşului (fig. 8) întocmit în 1885[11], permit transpunerea în planul oraşului contemporan a schemei drumurilor medievale de tranzit, determinată pentru prima fază de evoluţie urbană (fig. 9). Această schemă este alcătuită din următoarele străzi:

- actuala stradă a Victoriei, până la bifurcaţia cu strada Doamna Bălaşa, este vechiul drum către Curtea de Argeş – Sibiu. În planul din 1885, el poartă denumirile de strada Poştei, până la podul peste gârla Trivalea, şi strada Şerban Vodă, până în dreptul bisericii Sf. Gheorghe;
- strada Doamna Bălaşa, unită cu strada

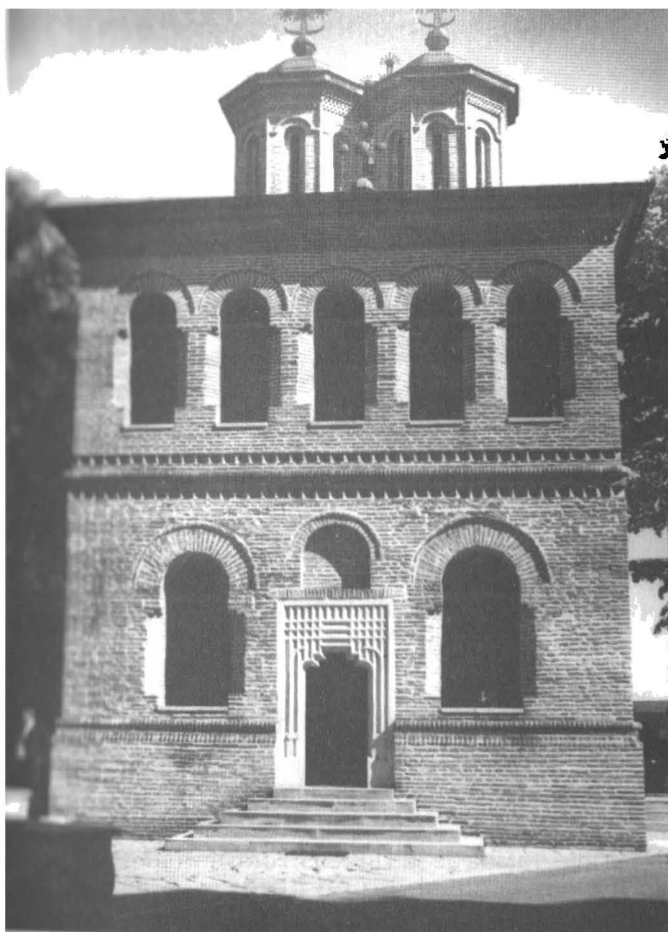

Figura 55 - Biserica Sf. Gheorghe, faţada de vest, restaurată de Ştefan Balş. Foto E. Greceanu, 1975.

Craiovei, este drumul din care se despărţeau – după traversarea pârâului Geamăna – calea Giurgiului către sud–est şi calea către Ruşii de Vede – Slatina Craiova, către sud–vest. În planul din 1885, denumirea „strada Giurgiului" este dată străzii care poartă astăzi numele „Fraţii Goleşti" şi care constituie legătura cu satul Prundu;

-strada Sf. Vineri este cel mai vechi drum de traversare a Argeşului în direcţia Bucureşti[12], fapt dovedit de harta austriacă (fig. 3). În intervalul 1791 1835, mutările de albie la confluenţa Argeşului cu râul Doamnei au determinat deplasarea către nord a acestei traversări, dar rolul pe care l-a avut strada Sf. Vineri în trecutul oraşului continuă să fie vădit până astăzi de tipul parcelării, programul mixt al clădirilor (ateliere şi dughene, combinate cu locuinţe), gruparea hanurilor şi a curţilor boiereşti. În corelare cu planul Szathmary, considerăm că vechiul drum spre Câmpulung se desprindea din strada Sf. Vineri, urmând traseul actualelor străzi Popa Şapcă şi Băilor, fapt care explică amplasamentul bisericii Sf. Vineri[13]. Nepotrivirea cu planul austriac, în care drumul Câmpulungului traversează gârla Trivalea, poate fi dată de confundarea acesteia cu gârla Mislea. Harta Szathmary ne ajută să înţelegem modificările intervenite înainte de 1835: ramificaţia pe malul stâng al Argeşului a drumurilor către Bucureşti şi Câmpulung, implicând şi o traversare a râului Doamnei, este unită cu oraşul prin actuala stradă a Crinului – care mai păstra în 1885 denumirea de „strada Bucurescilor", deşi traversarea Argeşului se deplasase din nou spre nord; se menţine, de asemenea, vechiul traseu al drumului spre Câmpulung, derivat din strada Sf. Vineri, cu traversarea Argeşului în dreptul unui ostrov. Confirmarea avantajelor acestui vad este dată de ultima mutare spre nord a trecerii Argeşului, reflectată în planul din 1885 şi care se menţine până astăzi: unicul pod spre Câmpulung şi Bucureşti apare în acelaşi loc ca şi în planul Szathmary (fig. 6, 7 şi 8), ceea ce poate fi privit şi ca o dovadă a vechimii traseului de legătură cu strada Sf. Vineri. În 1885 este conturată strada Libertăţii, cu preluarea tranzitului către Bucureşti şi Câmpulung, pe care îl menţine şi astăzi cu numele de Calea Bucureştilor.

Ultimul drum medieval de tranzit este strada Smeurei, pe întregul traseu, care constituie legătura cu Piteştii a drumului Topanei.

Datarea schemei de bază a drumurilor de tranzit (fig. 9) poate fi stabilită cu exces de prudenţă în sec. al XIV-lea, deşi trasarea ei a fost determinată de organizarea schimburilor economice în evul mediu, în consecinţă cel mai târziu în a doua jumătate a sec. al XIII-lea[14], pentru ţările româneşti.

Figura 56 - Biserica Sf. Treime - a lui Ianache Vistierul - Beştelei. Faţada de sud în 1893. Foto Al. Antoniu, "Album general al României", 1893, Bucureşti

Garanţia păstrării aceleiaşi scheme până în zilele noastre este dată de condiţiile de relief, care nu puteau fi uşor modificate până de curând şi care dictau traseele, obligate – în condiţiile tracţiunii animale – să evite zonele mlăştinoase şi pantele abrupte, căutând concomitent cele mai favorabile puncte de traversare a apelor. În ceea ce priveşte organizarea locurilor de schimb, se poate presupune că în prima fază de organizare urbană, respectiv în sec. al XIV-lea, când Piteştii apar cu numele de „oraşul nou", principalul loc de schimb permanent a fost piaţa Sf. Gheorghe, situată la intersecţia căilor comerciale majore[15]. Dacă se admite că Târgul din Deal de pe drumul Topanei a fost unul dintre cele mai vechi locuri de schimb periodic – şi caracteristicile platoului îl arată indicat pentru târg de vite –, trebuie acordată o vechime apreciabilă şi străzii Exerciţiului, care apare construită dens, în planul Szathmary, doar în vecinătatea străzil Smeurei, ceea ce indică vecinătatea locului de târg şi îi defineşte funcţia: legătura directă între Târgul din Deal şi Calea Craiovei, respectiv direcţiile principale ale exportului de vite către porturile dunărene.

REŢEAUA DE STRĂZI AFERENTĂ CENTRELOR DE SCHIMB

Comerţul de tranzit a definit schema de bază a Piteştilor în anumite condiţii de relief. Evoluţia vieţii economice constituie, în cazul acestui oraş, cel de al doilea factor definitorlu, după care urmează structura socială privită sub aspectul repartiţiei teritoriului urban – pe funcţii şi pe categorii sociale.

Este lipsită de logică presupunerea că până în sec. al XIX-lea intensa activitate economică, de

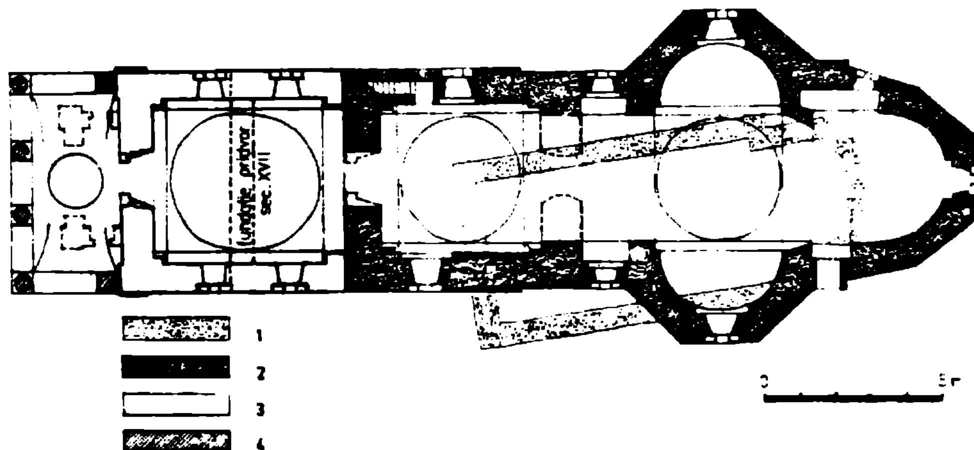

Figura 57 - Biserica Sf. Treime - Beştelei. Plan: 1, fundaţia primei biserici; 2, etapa 1672-1682; 3, etapa 1862; 4, etapa 1978-1980. Releveu R. Voinaroschi, actualizat.

producţie şi de schimb, a oraşelor din Moldova şi Ţara Românească s-ar fi desfăşurat la margine de drum sau în ţărâna pieţelor, în cadrul unor aglomerări de tip sătesc, cu gospodării dispuse în regim „afânat", în care neguţătorul străin dispus să achiziţioneze mărfuri ar fi fost obligat să rătăcească ore întregi pe uliţele satului, în căutarea unui anumit meşteşugar sau negustor. Structura de târg – prin care înţelegem centrul de producţie şi schimb al oraşului –, definit prin parcelele înguste, construite în front continuu către vadul de comerţ, constituie o trăsătură caracteristică a tuturor oraşelor medievale. Un asemenea ţesut urban s-a dezvoltat probabil la Piteşti încă din sec. al XIV-lea. Funcţionarea curţii domneşti cel mai târziu la începutul sec. al XVI-lea indică maturizarea unui organism urban complex – singura în măsură să justifice instalarea unei noi curţi, înţelegând prin maturizare evoluţia meşteşugurilor şi a comerţului vădită cu certitudine documentară în primele decenii ale veacului următor. În temeiul acestei realităţi economice considerăm că Piteştii sec. al XV-lea adaugă la cele două centre de schimb iniţiale – piaţa Sf. Gheorghe şi Târgul din Deal – cel de al treilea centru de schimb din vatra oraşului, Târgul din Vale, care a determinat definitivarea reţelei de străzi medievale a centrului comercial.

Amplasamentul relativ excentric al Târgului din Vale (denumit concludent în planul din 1885 „Târgul de afară") se explică în primul rând prin apropierea de zona morilor consemnate documentar de-a lungul Argeşului, până la gura Geamenei, unde se aflau morile „din jos". Ar fi fost, deci, în primul rând un „târg al făinii", în care s-a făcut apoi şi comerţ de vite, fapt consemnat într-un act din 1811 mai 6: „... târgul dă afară – cu obor dă vite – următori pă toată săptămâna ..."[16]. În acelaşi loc de schimb se desfăceau probabil şi produsele de tăbăcărie, ţinând seama de vecinătatea grupării tăbăcarilor pe strada Brâncoveanu denumită în 1885 strada Tabaci. În egală măsură cu vecinătatea morilor, este posibil ca obligativitatea exercitării tăbăcăriei în apropiere de apă – care justifică şi traseul străzilor Industriei şi Râurilor (vezi fig. 9) – să fi condiţionat apariţia Târgului de Afară pe malul Argeşului.

Aşezat aproximativ pe bisectoarea unghiului alcătuit de drumurile spre Câmpulung – Bucureşti şi spre Slatina – Giurgiu (fig. 9), Târgul din Vale a creat legătura principală cu piaţa Sf. Gheorghe prin strada denumită Târgu de Afară în 1885 (fig. 8), care poartă astăzi două nume: Teiuleanu şi Târgu din Vale. Acelaşi centru a dictat traseul străzii Brâncoveanu – legătura directă cu strada Sf. Vineri –, precum şi al reţelei de străzi

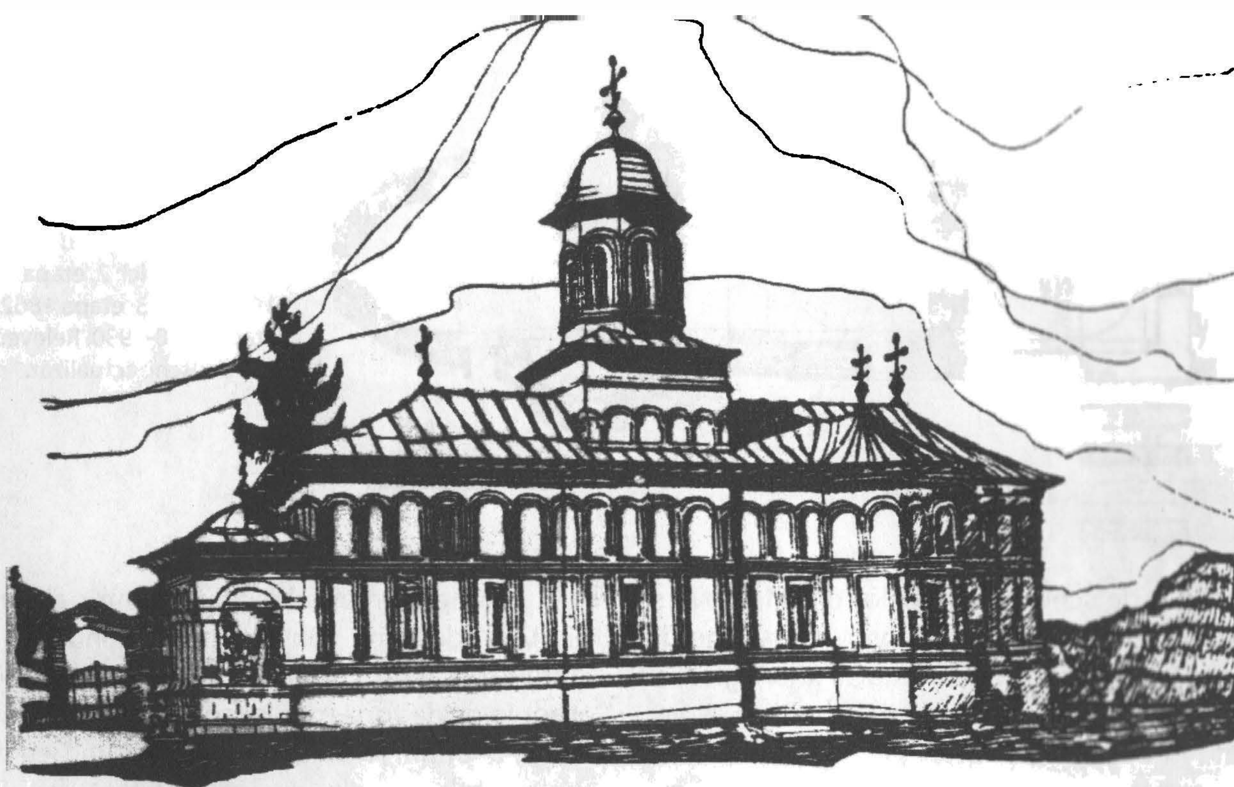

Figura 58 - Biserica Sf. Treime - Beştelei. Faţada de sud, după restaurarea din 1974-1980. Desen arh. Al. Mulţescu.

care asigură comunicarea cu calea Craiovei, respectiv străzile Oborului, Banu Mărăcine, C.A. Rosetti şi Bolintineanu. Toată această structură a Târgului din Vale, databilă în sec. al XV-lea, trebuie completată cu uliţele secundare, denumite astăzi Maior Şonţu şi Banu Mărăcine, prin care se aprovizionau curţile parcelelor cu dugheană spre vadul comercial. O simplă comparare a parcelării care a existat în zona străzilor Teiuleanu – Târgul din Vale – Brâncoveanu (fig. 10) cu dispoziţia unei zone similare din centrul comercial – recunoscut medieval – al unui oraş transilvănean este suficientă pentru înţelegerea logicei de funcţionare şi, implicit, a vechimii unei asemenea dispoziţii.

Înflorirea activităţii de meşteşuguri şi negoţ în sec. al XV-lea se reflectă în structura cu parcelare intensivă a insulei cuprinsă între străzile Doamna Bălaşa şi Şerban Vodă (fig. 11). Această exploatare a vadurilor comerciale, în care activitatea de negoţ se concentrează pe o lungime limitată, oferind cumpărătorului un maximum de mărfuri, se întâlneşte în oraşele medievale de importanţă economică majoră, dintre care cităm, în ţara noastră, oraşele Botoşani, Craiova sau Sibiu. În sec. al XIX-lea, pe aceste două străzi din Piteşti erau concentrate meşteşugurile de lux, băcanii şi boiangiii (măestria celor din urmă fiind renumită pe plan internaţional)[17] şi se poate presupune că în aceeaşi zonă se desfăceau în evul mediu principalele produse ale meşteşugurilor cu grad înaintat de prelucrare.

Figura 59 - Biserica Sf-ţii Voevozi a schitului Buliga, dărâmată după 1899. Foto Al. Antoniu, "Album general al României", 1893

AMPLASAMENTUL CURŢII DOMNEŞTI A LUI NEAGOE BASARAB

Am analizat până în prezent acea parte a reţelei de străzi condiţionată prin direcţiile de tranzit şi prin centrele de schimb. Completarea imaginei acestui sistem vascular al oraşului care este trama stradală reclamă, mai întâi, reconstituirea schemei de repartiţie funcţională a teritoriului urban – şi, în ordinea cronologică a consemnărilor documentare, în primul rând localizarea curţii domneşti.

În planul Szathmary (fig. 6), oraşul se învecinează spre sud cu satul Prundu, de care îl desparte gârla Geamenei; între sat şi zona dens construită a târgului apar o serie de curţi mari, livezi şi o suprafaţă albă, mărginită spre vest de un drum care face legătura cu Târgul din Vale. În partea de nord a acestei zone, mai precis în perimetrul actualelor străzi Tudor Vladimirescu, Fraţii Goleşti şi Oborului, în care este consemnată şi existenţa unor vestigii de locuire din perioada romană, aferente sistemului de fortificaţie „limes transalutanus"[18], situăm – sub rezerva confirmării printr-o viitoare cercetare arheologică – amplasarea noilor curţi ale lui Neagoe Basarab, în temeiul documentelor care amintesc o curte <u>unică</u>, în apropiere de „gura Geamenei", cu ocazia delimitării metohului şi a locului cu mori, dăruite mănăstirii de la Argeş de Neagoe Basarab.

În hrisovul de danie al ctitorului mănăstirii, emis la Piteşti în 1519 iulie 11, se precizează amplasamentul metohului „mai jos de Piteşti", cu hotarul: „de la morile de jos la vale, pe râul iazului, iar pe uscat din josul morii, în jos, 100 de paşi, până la Plopşor şi de la Plopşor ţărmuraşul până la Salce şi de la Salce peste deal în gura vâlceluşei, iar dinspre

Figura 60 - Incinta schitului Buliga, carte poştală trimisă în 1901 cu consemnarea dărâmării.

morile de sus, de la gardul curţii <s.n. – E.G.>, în sus 20 paşi, iar de aici în sus, 20 paşi, iar de la vâlceaua în jos la pisc şi de la pisc la vale în subobrejie, până ce se împreună hotarul iarăşi cu vâlceluşa de jos"[19].

Întăririle acestei danii, făcute de către Radu de la Afumaţi şi Vlad Vintilă, aduc noi precizări în desemnarea hotarului.

În 1523 aprilie 4, Radu de la Afumaţi confirmă proprietatea mănăstirii asupra a două mori „la Piteşti, la gura Geamenei"[20], care figurează din nou în hrisovul din 1524 februarie 9, cu formula: „să aibă a ţinea şi două mori la Piteşti cu toate locurile lor împrejur"[21].

În 1526 august 22, acelaşi domnitor întăreşte dania metohului şi a locului cu mori „pe din jos de Piteşti". Delimitarea hotarului urmăreşte enumerarea din hrisovul de danie, cu anumite deosebiri: „... de la moara <şi nu „morile"> din jos pe râul Iazului în jos, iar pe uscat de la moara din vale, în jos 100 de paşi până la Plopşor ..., iar de la moara de din sus <şi nu „dinspre morile de sus>, de la plopul curţii ..."[22].

În 1533 aprilie 15, Vlad Vintilă întăreşte dania către mănăstirea Argeşului „ca să le fie din jos de Piteşti metohul şi locul cu morile ce se cheamă locul Geamăna". Hotarnica pomeneşte iarăşi de „râul Iazului" iar desemnarea curţii domneşti apare sub forma din hrisovul de danie: „... dinspre moară în sus, de la gardul curţii în sus, 20 paşi..."[23].

Propunem următoarea interpretare a documentelor citate, în lumina datelor furnizate de reprezentările cartografice:

- pârâul Geamăna, clar indicat în planul Szathmary, este identic cu „râul Iazului", iar „vâlceluşa" nu poate fi decât afluentul Geamenei care traversează satul Geamăna Mică (Turceşti, în 1960);

Figura 61 - În locul schitului Buliga, prefectura şi parcul central traversat de o stradă cu circulaţie intensă. Foto Radu Mănăilă, 1966

- desemnarea hotarului nu urmăreşte o succesiune în sens unic a elementelor de localizare, ci descrie două ramuri care se întâlnesc la „gura vâlceluşei" (adică la vărsarea pârâului în Geamăna) şi care pornesc de la moara „din jos", de la gura Geamenei – şi de la moara „din sus", de lângă „gardul curţii", prin care se înţelege împrejmuirea curţii domneşti.

O a treia vâlcea este amintită în hotarnică – şi anume cea care delimitează hotarul între curte şi „pisc", cu ciudata formulare „vâlceaua iar în jos până la pisc". Ar putea să fie pârâul afluent al „vâlceluşei", care apare în planul Szathmary, traversat de primul pod de pe calea Craiovei (după ieşirea din târg), sau pârâul cu vărsare la „gura vâlceluşei", care curge paralel cu calea Craiovei, determinând apariţa celui de al doilea pod, la intersecţia cu strada Exerciţiului. Înclinăm către cea de a doua ipoteză, având în vedere suprafaţa mult prea mare afectată metohului în prima variantă, precum şi posibilitatea regăsirii unei logici a formulării documentelor, considerând că „în jos" nu priveşte relieful, ci direcţia către sud.

Amplasarea metohului ar explica astfel grupurile de parcele izolate care apar în planul Szathmary între Geamăna Mică şi vâlceaua primului pod de pe calea Craiovei, precum şi indicaţia unei biserici la intersecţia căii Craiovei cu strada Exerciţiului (fig. 7 E), despre care nu se mai păstrează astăzi menţiuni documentare. Indiferent, însă, de limita de vest a metohului, reiese limpede că „gardul" – probabil zidul de împrejmuire al curţii domneşti – se afla în partea de nord a metohului, succesiunea regimului de folosinţă în partea de sud – est a oraşului, mai precis de-a lungul drumului către Prundu, fiind: târgul cu zona aferentă de gospodării ale meşteşugarilor ce nu locuiau în târg; curtea domnească; metohul mănăstirii Argeş, amplasat de asemenea

pe proprietatea domnească, până la „râul iazurilor" sau Geamăna (fig. 12).

Există două pâraie purtând numele de Geamăna, care încadrează satul Prundu: Geamăna Mică spre nord şi Geamăna Mare spre sud. Unica denumire folosită în documentele sec. al XVI-lea se referă la Geamăna Mică, având în vedere:

- desemnarea Geamenei Mici cu numele de „râul iazurilor". Până astăzi, valea Geamenei Mici este caracterizată – în porţiunea care curge la poalele dealului Smeurei – printr-o succesiune de lacuri alimentate de izvoare subterane, fapt care explică şi denumirea „Smeura lacului" dată în harta Szathmary cătunului situat pe calea Smeurei, la est de valea Geamenei (fig. 6);

- în ipoteza că documentele s-ar referi la pârâul Geamăna Mare, atât metohul cât şi curtea domnească s-ar fi aflat pe teritoriul satului Prundu, ceea ce este incompatibil cu regimul juridic al satului, proprietate a boierilor și a megieșilor[24] (vezi şi capitolul I, nota 70). Acest fapt este demonstrat şi prin complicata procedură de cumpărare de către Radu de la Afumaţi a jumătăţii de sat care, prin „hiclenia" vistierului Oancea, devenea de drept proprietate domnească[25].

Amplasarea curţii domneşti explică traseul străzilor din planul Szathmary denumite astăzi Tudor Vladimirescu şi Filimon Sârbu, care uneau curtea cu târgul prin intermediul străzilor Târgul din Vale şi Şerban Vodă - „Domnească", realizând şi legătura cu drumul spre Prundu. Aceste străzi pot fi datate cel mai târziu în sec. al XVI-lea.

Figura 62 - Biserica Sf. Nicolae, dărâmată în 1963.
A - Faţada de nord, foto Henri Marcus, 1953.
B - Catapeteasma, foto arh. Andrei Pănoiu, 1960.

Figura 63 - Biserica Sf. Ilie - a breslei cojocarilor.
Foto Eugenia Greceanu, 1976.

METOHUL MĂNĂSTIRII TRIVALEA

O altă posesiune feudală în ocolul oraşului, cu acţiune directă asupra reţelei de străzi, este nucleul indicat în harta austriacă cu numele actual, Trivale (deformat Frinale) şi în 1864 cu denumirea de veche tradiţie, mănăstirea din valea Stanciului (fig. 6). Harta Szathmary consemnează un cătun amplasat pe malul stâng al pârâului Trivalea, pe marginea drumului orientat spre vest, apoi spre nord – vest şi care face legătura cu drumul spre Dealul Negru prin valea Cotmenei. Este cătunul aferent mănăstirii Trivalea, ambele aparţinând mănăstirii Cotmeana încă din sec. al XV-lea, cu siguranţă din timpul domniei lui Vlad Călugărul, aşa cum reiese din hrisovul de întărire a proprietăţii, dat de Alexandru Iliaş în 1617 octombrie 13: „...Dat-am domnia mea această poruncă a domniei mele la sfânta, dumnezeiasca mănăstire ce să zice Cotmeana, ca să-i fie moşiia care se numeşte Stănceşti şi este lângă oraşul Piteştilor şi cu metohul, fiindcă-i este veche şi dreaptă moşie şi moştenire sfintei mănăstiri ..."[26]. Din descrierea hotarului, moşia cuprindea terenul traversat de Trivalea (denumită valea Stancii), de la întâlnirea cu iazul de pe Geamăna Mică situat în dreptul Smeurei Lacului, până în Argeş[27]. Teritoriul metohului era astfel tangent cu extremitatea de nord a oraşului medieval, livezile de nuci ale călugărilor coborând până în vecinătatea gospodăriilor de orăşeni. Printre aceştia din urmă se afla şi „Dumitru Grecul din oraşul Piteştilor", care s-a plâns domnitorului „că l-au strămutat călugării de la sfânta mănăstire", fapt care a declanşat revizuirea hrisoavelor de danie şi o nouă întărire a hotarului.

Figura 64 - Biserica Adormirea Maicii Domnului - Precista Nouă - Mavrodolu. Vedere sud-vest. Foto E. Greceanu, 1976.

Figura 65 - Piatra de mormânt a ctitorului bisericii Mavrodolu, aflată în incintă. Foto E. Greceanu, 1982.

În lumina datelor de mai sus, strada Trivale – prezentă în toate planurile vechi ale oraşului, începând cu cel din 1791 – poate fi astfel datată în sec. al XV-lea. În aceeaşi perioadă considerăm că s-au definitivat şi traseele celor două străzi paralele cu axul comercial major al oraşului, respectiv strada 1 Mai, denumită în trecut „uliţa grecilor" şi „uliţa boierească", precum şi strada Egalităţii (conform denumirii din 1885), fragmentată în trecut de incinta schitului Buliga; jumătatea dinspre nord a străzii Egalităţii poartă astăzi denumirea Horia, Cloşca şi Crişan. Urmărind terasele paralele cu lunca Argeşului, aceste străzi grupau gospodăriile orăşenilor care nu locuiau în târg.

Se conturează astfel o schemă a repartiţiei funcţionale a teritoriului urban în intervalul sec. XV – XVIII (fig. 12), care are caracter de propunere, în absenţa oricăror cercetări arheologice sistematice, exceptând sondajele din zona bisericilor Sf. Gheorghe şi Sf. Treime. De folos în precizarea acestui regim apar datele referitoare la biserici[28] şi la unele construcţii medievale surprinse la cercetarea de teren din 1975, care vor ajuta în egală măsură la delimitarea perimetrului zonei construite până în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

CENTRUL DE PRODUCŢIE ŞI SCHIMB (Zona de târg)

Zona de târg se delimitează prin regimul de parcelare foarte strâns şi prin continuitatea fronturilor construite. Acest ţesut urban se regăseşte pe reţeaua de străzi aferentă „târgului de afară" şi de-a lungul arterelor de tranzit, pe o rază de maximum 500 – 700 m faţă de centrul de greutate al târgului, piaţa Sf. Gheorghe, dincolo de care regimul de construcţie se adaptează programului de locuinţă. O diferenţiere a parcelării de târg, în sensul suprimării aproape totale a curţilor, cu folosirea bilaterală a fronturilor construite, a existat între străzile Şerban Vodă – Doamna Bălaşa (fig. 11) şi la bifurcaţia următoarelor străzi: Craiovei – Egalităţii şi Sf. Vineri – Ţepeş Vodă.

Gruparea meşteşugurilor specializate în cadrul târgului este consemnată pentru anumite străzi. S-a amintit mai sus denumirea „Tabaci" pe care a purtat-o strada Brâncoveanu, dar caracterul ei rezidenţial conduce la ipoteza că aici locuiau în special patronii breslei descrisă de Butculescu drept „o breaslă de temut" (redoutable), cu mare faimă în întreaga ţară şi ai cărei „tăbăcari de frunte" (les principaux tanneurs) foloseau echipe de 8, 10 şi uneori mai mulţi lucrători. Consemnarea locuirii tăbăcarilor pe străzile Sf. Vineri şi Râurilor[29] se referă probabil la aceşti lucrători – calfe, care aveau atelierele amenajate într-un corp paralel cu locuinţa: casa de pe str. Sf. Vineri nr. 27 păstrează şi astăzi podul înalt, îngrădit cu scânduri, ce se ridica peste atelier şi care era destinat uscării pieilor (fig. 27). Probabil la capătul străzii Râurilor se afla, în sec. al XVIII-lea, locul de pe malul Argeşului denumit „Tabaci", unde erau aşezate atelierele de argăsire a pieilor[30]. Tot pe strada Sf. Vineri este amintită gruparea pescarilor[31]; ţinând seama de impunătoarele locuinţe cu etaj care păstrează, sub decorul de veac XIX, faze de construcţie mai vechi şi care au la parter un gang încadrat de dughene, diferenţierea între patroni şi calfe este exprimată şi de arhitectura populară a caselor situate în extremitatea dinspre Argeş a străzii. Importanţa breslei pescarilor a fost semnalată de Butculescu, care i-a atribuit un rol de frunte pentru întreaga ţară în vânzarea peştelui sărat. În prezentarea rolului breslelor din Piteşti până în jurul anului 1850, după pescarii cu rang de întâietate şi tăbăcării – decăzuţi în intervalul 1867 – 1883 – sunt amintiţi blănarii şi cojocarii care „se bucurau de un renume temeinic" („la corporation … jouissait d'une réputation établie"). Gruparea funcţională a breslei cojocarilor în zona de târg s-a deosebit prin faptul că locurile de desfacere se aflau în „Strada mare" – Şerban Vodă, în timp ce locuinţele cu ateliere se ridicau pe strada Craiovei[32], reflectând stratificarea socială din cadrul breslei prin alternarea caselor de lemn de factură populară (fig. 91) cu casele orăşeneşti bogat împodobite.

CARTIERELE DE LOCUINŢE (Mahalalele)

Centrul de producţie şi comerţ al târgului, în care – după cum am văzut – nu lipseau enclave cu caracter rezidenţial, a fost înconjurat de cartiere de locuinţe, grupate în jurul bisericilor parohiale cu cimitir propriu. În situaţia Piteştilor, oraş cu populaţie precumpănitor românească, criteriul etnic a jucat un rol secundar în individualizarea acestor cartiere (denumite „mahalale" cu începere din sec. al XVIII-lea), singurul exemplu cunoscut prin toponim fiind cel al grupării de pe „uliţa grecilor". Specificul activităţii de producţie şi desfacere a determinat închegarea fiecărui ansamblu de locuinţe („mahala", deosebită ca nume prin hramul propriei biserici).

Pe lângă meşteşuguri şi negoţ, locuitorii „mahalalelor" practicau grădinăritul şi pomicultura, având şi vii în Dealul Piteştilor, fapt care explică frecvenţa în oraş a pivniţelor boltite, de factură me-

Figura 66 - Biserica Mavrodolu şi casa parohială, văzute dinspre sud-est. Foto E. Greceanu, 1976.

dievală. O mărturie din primele decenii ale sec. al XIX-lea ne arată că gospodăriile cu grădini şi livezi, a căror observare superficială a condus la comparaţia greşită cu satele „afânate", dovedesc prin ponderea lor nivelul economic ridicat al comunităţii – şi anume procentul meşteşugarilor înstăriţi. Între 1820 – 1828, medicul Constantin Caracaş, deplângând insalubritatea provocată de gârlele Piteştilor, adaugă: „...Singurul lucru bun şi folositor pentru curăţirea aerului este faptul că aproape toate casele au curte şi grădină mare şi că meseriaşii, croitorii, blănarii, tabacii, lucrează prin ateliere deosebite şi foarte rar în casele lor; sunt însă şi mulţi din ei care locuiesc chiar în atelier, compus dintr-o cameră de lucru şi înăuntru o cameră în care locuieşte întreaga familie"[33].

Aşezarea oraşului pe o fâşie de teren îngustă, cuprinsă între deal şi luncă inundabilă şi traversată de pâraie cu regim torenţial, a impus o folosire intensivă a teraselor superioare. Ca atare, şi pentru locuinţe s-a folosit tipul parcelelor alungite şi înguste, care se deosebesc de zona târgului prin: absenţa străzilor secundare de aprovizionare; inversarea raportului între suprafaţa construită şi cea liberă – rezervată grădinii şi livezii; fragmentarea ritmică a frontului străzii, în care casele se înscriu cu latura scurtă, păstrând pentru curte accentul festiv al intrării principale.

Analiza planurilor la scara 1:1000 demonstrează existenţa unui asemenea tip de parcelare pe toată suprafaţa oraşului medieval, ceea ce reflectă caracterul de relativă unitate a structurii sociale. În cartierele de locuinţe, singurele enclave cu pronunţat caracter rezidenţial au existat pe fosta „uliţă boierească", azi strada 1 Mai.

ULIŢA BOIEREASCĂ – A GRECILOR

Cel mai vechi indiciu de grupare a curţilor boiereşti pe strada 1 Mai este dat de ridicarea bisericii Buna Vestire (fig. 13/5), zidită în 1564 de marele logofăt Ioan Norocea[34]. Este probabil că, în sec. al XVI-lea, pe această stradă se stabilise colonia grecească, consemnată documentar în jurul anului

Figura 67 - Ansamblul bisericii Mavrodolu "Degajat" prin distrugerea străzilor Teiuleanu şi Craiovei.
Foto E. Greceanu 1982.

1500, fapt indicat de cea de a doua denumire veche a străzii – „uliţa grecească" –, cât şi de numele bisericii Buna Vestire, consemnată în sec. al XVIII-lea drept „biserica din Grecii"[35].

Curţile boiereşti au anunţat profilul unei străzi cu caracter rezidenţial negustoresc, asemănător străzii Tabaci – Brâncoveanu, fără a-l anihila, întrucât numărul acestor curţi nu poate fi foarte mare, în sec. XVI – XVIII, din moment ce recensământul boierilor din Ţara Românească întocmit la 1829, deci într-o fază când cei mai mulţi boieri – de neam sau rang de curând dobândit- aveau casă la oraş, înregistrează 19 boieri ce locuiau în Piteşti, majoritatea cu ranguri de gradul II şi III, printre care şi doi cu nume greceşti[36]. De altfel, principala deosebire între casele de negustori şi locuinţele boiereşti din mediul urban, până către mijlocul sec. al XIX-lea, a constat în dezvoltarea incintei cu acareturi a celor din urmă (fig. 16), locuinţa propriu – zisă prezentând caractere comune, rezultate din program şi din ataşamentul faţă de tradiţiile artei populare. Apariţia curţilor boiereşti în zona străzii 1 Mai poate fi constatată cu certitudine în a doua jumătate a sec. al XVII-lea, datorită celor două nuclee de pivniţe înalte de pe strada 1 Mai nr. 4, dărâmată în 1975 (fig. 76 şi 13/15) şi Kogălniceanu nr. 16 (fig. 77 şi 13/9), databile în intervalul 1666 – 1670, prin asemănarea şi chiar identitatea cu casele lui Mareş Băjescu din Băjeşti (fig. 78). Gruparea lor a justificat cererea făcută de boieri, în 1811, pentru înfiinţarea unei noi pieţe în partea de nord a oraşului, pe terenul ce aparţinea schitului Trivalea şi implicit mănăstirii Cotmeana (vezi nota 26). Iată textul actului adresat de către divanul domnesc ispravnicilor judeţului Argeş, la 6 mai 1811: „O seamă dă boerii din oraşu Piteşti, dintr-acel judeţ, prin jalbă către Divan au făcut arătare că într-acest oraş înmulţindu-să norodu apururea pătimesc dă cele trebuincioase ale hrănii i dă altele; şi cum că această lipsă cu altu nu să poate îndrepta spre îndăstulare, făr-dă numai cu târgul dă afară – cu obor dă vite – următori pă toată săptămâna, precum şi alte oraşe să urmează … Rugându-să ca târgul ce să face vineri într-acest oraş numai dă adunătură dă oameni, să să facă târg

Figura 68 - Ansamblul bisericii Mavrodolu pe cale de a fi ascuns între blocuri. Foto E. Greceanu, 1984.

următor pă toată săptămâna cu obor dă vite i dă zahirea şi dă verice altă trebuinţă lucruri – din susu oraşului, pă moşiia sfintei mănăstiri Cotmeana dintr-acel judeţ, fiind loc slobod ..."[37].

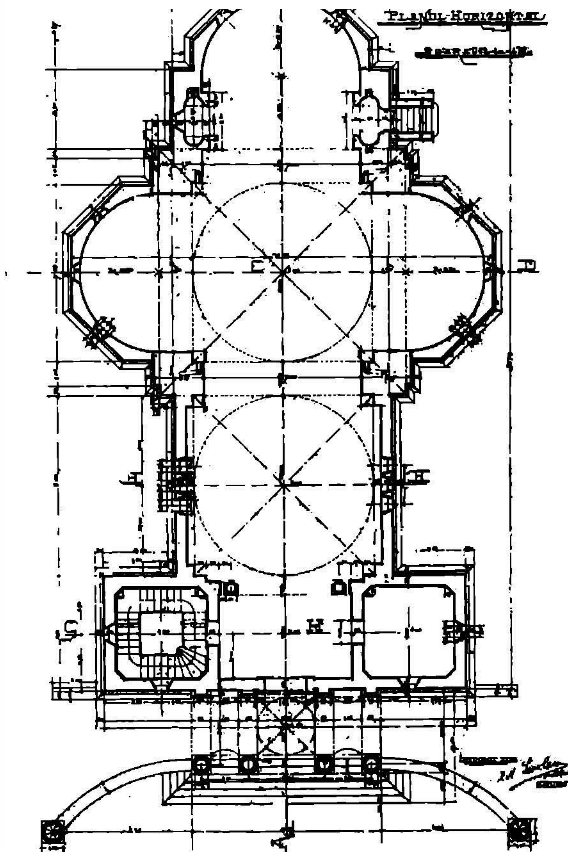
În situaţia surprinsă în 1975, vastele curţi ale caselor din strada 1 Mai nr. 4, 27 şi 29, sau ale casei Brătienilor, înglobată ulterior în incinta spitalului judeţean (fig. 16 şi 13/2), erau intercalate între case de negustori şi meşteşugari dispuse conform parcelării din celelalte cartiere de locuinţe ale oraşului vechi. Din cea de a doua categorie, citām casele de pe străzile 1 Mai nr. 8 şi Gheorghe Lazăr nr. 40 (dărâmată în 1975, fig. 17), ale căror ample pivniţe boltite, dezvoltate pe toată lungimea clădirii, denotau practicarea negoţului de vinuri. Chiar pe „uliţa boierească", pe măsura apropierii de piaţa Sf. Gheorghe, nu lipseau fronturile construite în regim continuu, cum a fost grupul de trei case de la intersecţia cu str. Griviţei, dintre care cea de la nr. 21 (fig. 73 şi 13/14) aparţinea cu siguranţă sec. al XVIII-lea.

DATELE ISTORICE OFERITE DE BISERICI CU PRIVIRE LA EVOLUŢIA ANSAMBLULUI URBAN

Aspectul repartiţiei funcţionale şi sociale a teritoriului este completat prin datele istorice ale bisericilor, întrucât în oraşele medievale ele ilustrează importanţa unei colectivităţi, a unei instituţii feudale sau a unei pături sociale. Bisericile constituie o formă de afirmare mult mai concludentă pentru rolul economic şi nivelul cultural al fiecărei grupări decât arhitectura civilă, supusă – în ţările româneşti – unei temperări a afirmărilor individuale, reclamată de regimul juridic al oraşului, în care – teoretic, cel puţin – drepturile erau egale, precum şi de frecvenţa cutremurelor şi a incursiunilor de pradă soldate cu arderea aşezărilor.

De la bun început trebuie precizat că bisericile oraşului Piteşti au suferit foarte multe transformări, antrenate nu atât de calamităţi, care au afectat în special turlele – la cutremure – şi acoperişurile – la incendii –, cât de prosperitatea economică a sec. al XIX-lea, al cărui spirit a fost caracterizat prin curiozitatea şi admiraţia pentru nou, însoţite de indiferenţă pentru realizările trecutului. Rezultatul acestei orientări se reflectă într-un impresionant procent de dărâmări integrale, refaceri pe acelaşi – sau pe un nou – amplasament şi prefaceri ale înfăţişării exterioare, datorită cărora a dispărut uneori chiar amintirea locului unde s-au ridicat bisericile dărâmate sau care au „înfrumuseţat" faţadele până la ascunderea totală a structurii medievale. Folosirea datelor istorice în analiza structurii urbane recurge adesea ca atare, la amplasamente consemnate documentar, precum şi la interpretări (ale planurilor vechi şi ale datelor istorice înseşi), elementele cronologice având de cele mai multe ori valoare de terminus ante quem.

Biserica Sf. Gheorghe (fig. 12/21), prima în ordinea importanţei urbanistice, reprezenta puterea domnească în centrul activităţii economice a oraşului: terenul pe care s-a ridicat era proprietate domnească, iar slujitorii ei erau scutiţi de dări[38]. Conform datelor curente[39], confirmate de fragmentele pisaniei regăsite la restaurarea din 1967 – 1968[40], biserica actuală a fost zidită în 1656 de

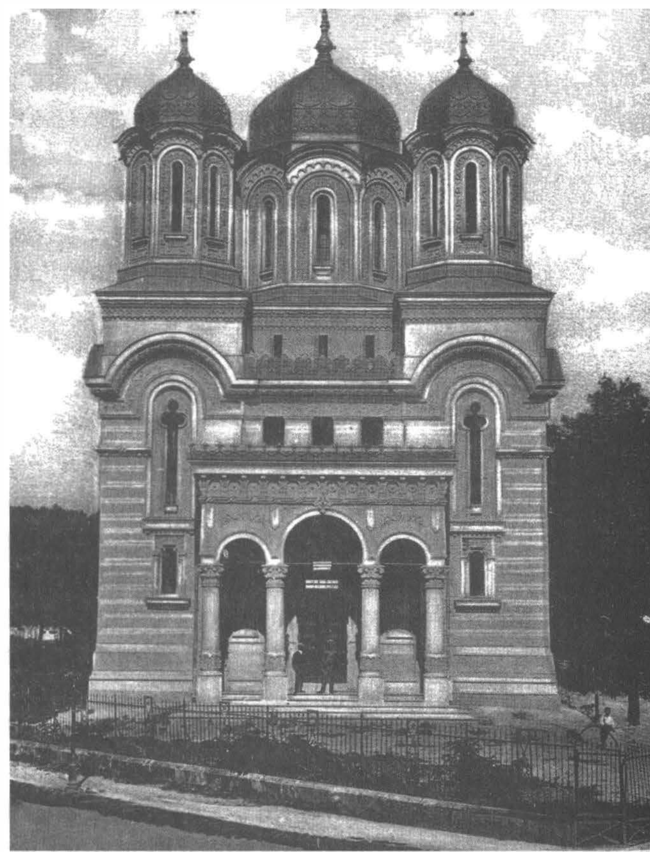

Figura 69 - Biserica Sf. Vineri. Planul iscălit de autor, arh. Ion N. Socolescu, 1912. Faţadă de vest , foto după o ilustrată de epocă.

Constantin Şerban Basarab. Iată însă că un document din 1666 aprilie 5 atribuie lui Matei Basarab refacerea în lemn a unei biserici mai vechi; la rândul ei, aceasta ar fi fost din nou refăcută, după un incendiu, de Neacşu din Piteşti, fiind amintită la 1656 mai 27[41]. Documentul citat ridică numeroase semne de întrebare cu privire la corectitudinea informaţiei[42], dar consemnează tradiţia unei biserici mei vechi decât sec. al XVII-lea, confirmată de surprinderea unui cimitir databil – cu rezerve – în sec. XIV – XV şi care ar fi fost „pendinte de un alt locaş de cult aflat undeva în apropiere"[43]. Până la efectuarea unor cercetări arheologice mai puţin grăbite decât cele din 1963 şi 1967, se conturează ipoteza existenţei unei prime biserici domneşti, ridicată în piaţa centrală, în sec. al XV-lea dacă nu chiar în veacul precedent, concomitent cu primirea privilegiilor orăşeneşti.

Biserica Sf. Gheorghe se detaşează astăzi izolat, ca un rapel istoric, în cadrul noii compoziţii centrale a oraşului; ea trebuie însă reîntregită imaginar prin incinta cu chilii şi dughene aducătoare de venit, care a înconjurat-o până în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Analiza planului din 1960 (fig. 11), coroborat cu conturul pieţei indicat în planul Szathmary (fig. 6, 7), permite să se presupună că biserica, ieşind aproape în stradă cu colţul de sud – vest (căci excludem ideea restructurării ulterioare a traseului străzii Doamna Bălaşa), a avut incinta dezvoltată pe laturile de est, nord şi vest (fig. 18).

În chiliile de pe latura de vest a funcţionat, în prima jumătate a sec. al XIX-lea, şcoala domnească înfiinţată înainte de 1753, aşa cum reiese din înscrisul datat 1841 septembrie 23, prin care Iota Marin se obligă să plătească embatic bisericii Sf. Gheorghe pentru prăvălia pe care a cumpărat-o în „uliţa târgului" (Şerban Vodă), „care prăvălie să află

clădirea ei călcând şi pă locul sfintei biserici domneşti hramul Sf. Gheorghe, însă din gârla ce curge pă subt prăvălii până în zidul odăilor bisericii care este şcoala, este locul bisericii. De aceea, pentru această călcare de clădire şi cu curticica ce este din odaie şi până în zidul chiliilor şcolii, m-am învoit cu epitropii acestei sfinte biserici ca să dau fieşcare an embatichi câte lei noozeci"[44].

Elementul cel mai preţios pentru localizarea chiliilor şcolii şi a hanului – metoh al episcopiei Argeşului[45] este „gârla ce curge pă subt prăvălii" – şi anume gârla Scorobaia, care izvora din malul celei mai înalte terase, traversa terenul fostului schit Buliga şi trecea în diagonală pe sub prăvăliile străzilor Doamna Bălaşa şi Şerban Vodă, ocolind spre nord incinta bisericii Sf. Gheorghe, de unde curgea apoi spre Argeş, de-a lungul străzilor Industriei şi Râurilor[46]. Întrucât gârla nu traversa piaţa Sf. Gheorghe (fig. 13/19-21-23), singura aşezare posibilă a hanului episcopiei rămâne aceea de pe latura de nord – est a pieţei, aferentă străzii Industriei, întemeiată pe faptul că la 1866 locuitorii s-au plâns că malul Socorbăii, de lângă hanul episcopiei, a devenit insalubru[47].

Ansamblul bisericii domneşti a dominat principala piaţă a oraşului, încheind şi gruparea densă de dughene dintre străzile Şerban Vodă şi Doamna Bălaşa. La celălalt capăt al acestei insule (fig. 13-13), comunitatea orăşenească a contrabalansat simbolul puterii centrale printr-o biserică de obşte, închinată Sfântului Nicolae (fig. 11). În 1885, Grigore Tocilescu a inclus-o în categoria bisericilor care „datează în urma focului de la 1848"[48], probabil fără a o cerceta, întrucât pisania bisericii consemna reclădirea de către parohie („cu cheltuiala mahalagiilor şi ajutorul creştinilor"), în 1812, a unei biserici mai vechi, ce se afla „mică şi prăpădită de cutremur"[49]. Atunci când a fost văzută de Tocilescu, biserica mai traversase, în 1864, o refacere reclamată de incendiul din 1848[50]; astăzi nu mai putem şti dacă a fost vorba de o refacere din temelie sau de o reparaţie care i-a modificat doar exteriorul, întrucât biserica Sf. Nicolae a fost dărâmată în 1963, păstrându-se doar câteva fotografii neclare (fig. 19) şi indicaţia – nu suficient de concludentă – a perimetrului exterior, în ridicările topografice (fig. 11).

Existenţa primei biserici de zid – căci o biserică de lemn nu putea fi „prăpădită" de cutremurul din 1802 – este dovedită şi de însemnările de proprietate pe vechile cărţi de slujbă ale bisericii: cea mai veche dintre acestea a fost cumpărată în 1743, an care nu indică neapărat data zidirii, întrucât zestrea de cărţi s-a îmbogăţit în 1776 şi în 1780[51]. Lista donatorilor penticostarionului tipărit în 1743 şi dăruit bisericii în 1776 cuprinde, pe lângă Constantin paharnic Ungurelu şi Pârvu judeţ, o serie de nume neînsoţite de rang de dregătorie[52], ceea ce indică apartenenţa bisericii la o comunitate de târgoveţi. Hramul Sf. Nicolae ar arăta – după Ion Gr. Rădulescu – că biserica a fost cel puţin un timp în îngrijirea breslei pescarilor[53], deşi, conform aceluiaşi autor, locuirea pescarilor pe strada Sf. Vineri ar fi dat întregului cartier numele de „Pescărie"[54] şi, în acest caz, breasla ar fi trebuit să poarte grija bisericii Sf. Vineri. Până la noi cercetări, apartenenţa de breaslă a bisericii Sf. Nicolae rămâne incertă, sigur fiind doar faptul că pe acest loc a existat în sec. al XVIII-lea o veche biserică de obşte, construită din zidărie şi precedată, poate, de o mai veche biserică de lemn.

În zona de sud – vest a oraşului, majoritatea bisericilor sunt ctitorii ale negustorilor şi breslaşilor.

Biserica Sf. Ioan din strada Trivale nr. 2 (fig. 13-4) a fost reconstruită între 1881 – 1888 de epitropi şi enoriaşi, pe locul unei biserici de zid ridicată în 1806 de negustorul Hagi Matei Ţăcălie, după cum arată textul pisaniei[55]. S-a presupus că actuala biserică Sf. Ion ar fi cel de al treilea locaş ridicat în acest loc, prin interpretarea denumirii „biserica din

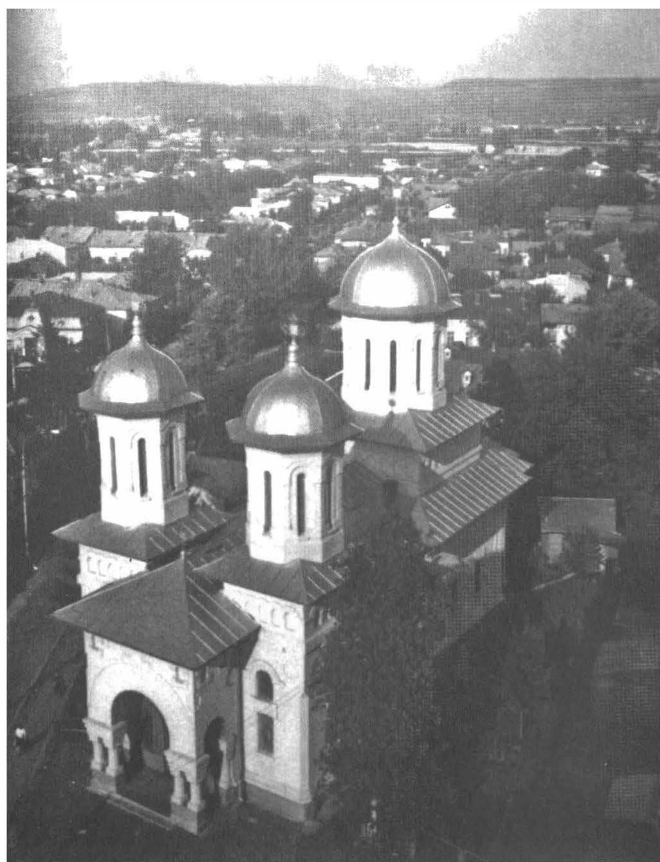

Figura 70 - Biserica Precista Veche - din Coastă.
Vedere sud-vest, foto E. Greceanu, 1979.

gura văii Stănceștilor”, menționată în 1698 ianuarie 20 drept ctitorie a lui Martin Ungurelu, închinată schitului Trivalea de către fratele ctitorului[56]. O denumire similară, „biserica din gura văii Stancii”, apare într-o însemnare din 1778, făcută pe Mineiul lunii octombrie, tipărit la Râmnic în 1776[57], și care se află în proprietatea bisericii Sf. Treime.

După cum am văzut în capitolul I, denumirile „valea Stancii”, „valea Stănceștilor” și „valea Stanciului” (aceasta din urmă în harta Szathmary) desemnează gârla Trivalea[58]. Formula „gura văii” desemnează de obicei locul de vărsare, în care caz biserica amintită în 1698 trebuia să se afle în apropiere de vărsarea în Argeș a gârlei Trivalea. Și iată că harta Szathmary cuprinde în apropiere de „gura” Trivalei, la confluența cu gârla Mislea, o indicație interpretabilă – în sensul legendei – drept un schit cu biserică de lemn (vezi fig. 7 B)[59]. Amplasamentul acestui schit ar corespunde pe deplin regimului de proprietate al zonei, moșia mănăstirii Trivalea (fig. 12 și 13-1), spre deosebire de ambele amplasamente ale bisericilor cu hramul Sf. Ion (fig. 13-4 și 13-11), consemnate în prima jumătate a sec. al XIX-lea ca aflându-se pe „moșia domnească” sau pe „moșia orașului”[60], ceea ce indică în fapt un același regim de proprietate.

Pisania din 1888 a actualei biserici de zid Sf. Ion amintește ridicarea în 1728 a primei biserici de lemn cu același hram, arătând că se afla „unde se găsește foișoru de foc” (vezi nota 53), adică pe strada Smeurei – respectiv drumul Topanei. Amplasamentul este confirmat de harta Szathmary (fig. 7c), ceea ce arată că biserica de lemn exista în 1864 și că a fost dărâmată înainte de 1888, când s-a construit foișorul de foc[61].

Cele două biserici cu hramul Sf. Ion, din 1728 și 1806, care au fost înconjurate de cimitire, întăresc vechimea grupării de locuințe din această zonă, precum și tradiția amplasării Târgului din Deal pe drumul Topanei.

Economia ce caracterizează folosirea terenului în vatra istorică a Piteștilor este contrazisă, coborând către sud, de suprafața folosită în trecut de schitul Buliga (fig. 13-19), ocupată astăzi de clădirea muzeului județean (fostă a prefecturii), parcul orașului și Casa armatei. Acest teren apare atât de mare în raport cu incintele celorlalte biserici, încât am înclinat – în faza de studiu din 1975 – către varianta de amplasare a „noilor curți” din sec. al XVI-lea pe acest teritoriu[62], scăpând din vedere faptul că traversarea a circa două treimi din suprafață de gârla Scorobaia o făcea probabil improprie pentru locuit.

Incinta propriu-zisă a schitului s-a aflat în zona superioară a terasei a doua, unde se ridică astăzi muzeul județean (fosta prefectură), ceea ce l-a făcut pe Grigore Tocilescu să afirme că schitul e situat „pe un deal <în realitate, sub un deal> la

marginea oraşului"[63]. Am văzut că în prima jumătate a sec. al XIX-lea în partea dinspre târg a curţii se afla o piaţă, denumită Sf. Nicolae şi destinată în special scaunelor de carne ce se înşirau de-a lungul Scorobăii[64]; este verosimil că această folosinţă să fi fost dată chiar de schit unei părţi din proprietatea sa, obţinând astfel un venit substanţial. Numai aşa se explică persistenţa protestelor schitului faţă de hotărârea luată de municipalitate, în 1859, cu privire la amenajarea unui parc public în „ograda" schitului, proteste soldate în final cu desfiinţarea aşezământului monastic[65]. Parcul s-a amenajat abia în 1869, fără a afecta iniţial clădirile secularizate ale schitului[66], a căror dărâmare se încheiase însă în 1885, când Tocilescu nu a mai găsit decât biserica şi a consemnat dărâmarea turnului clopotniţă şi a zidurilor înconjurătoare[67]. Biserica a fost dărâmată în 1897[68], nu „din cauza ruinii" – cum suna inscripţia pietrei aşezată pe locul altarului[69], ci pentru a face loc palatului administrativ al prefecturii.

Schitul cu hramul Sf-ţii Îngeri a fost ridicat în 1745 de negustorul Martin Buliga[70] şi de soţia sa Neacşa. Fiu de mare negustor şi el însuşi negustor de frunte (calitate indicată prin titlul de politeţe „jupan")[71], ctitor a încă două biserici de lemn în satele Valea Rea şi Gura Bascovului[72], Martin Buliga defineşte – prin datele ce s-au păstrat despre ctitoriile lui – trăsăturile unui patriciat românesc conştient de importanţa sa socială (o dovedeşte reprezentarea în costum boieresc, cu dulamă, din tabloul votiv[73], precum şi asocierea calităţii de „cupeţ" cu titlul de rezonanţă nobiliară „jupan"), legat afectiv de oraşul pe care îl împodobea cu ctitorii reprezentative[74] şi preocupat de ridicarea nivelului cultural al concetăţenilor săi: cu doi ani înainte de a muri, Martin Buliga a închinat schitului mitropoliei din Bucureşti, precizând în zapisul datat 1751 mai 26 obligaţia de întreţinere a şcolii pe care o întemeiase în incinta aşezământului: „... Aşişderea, de vreme ce am socotit să fie şi şcoală rumânească

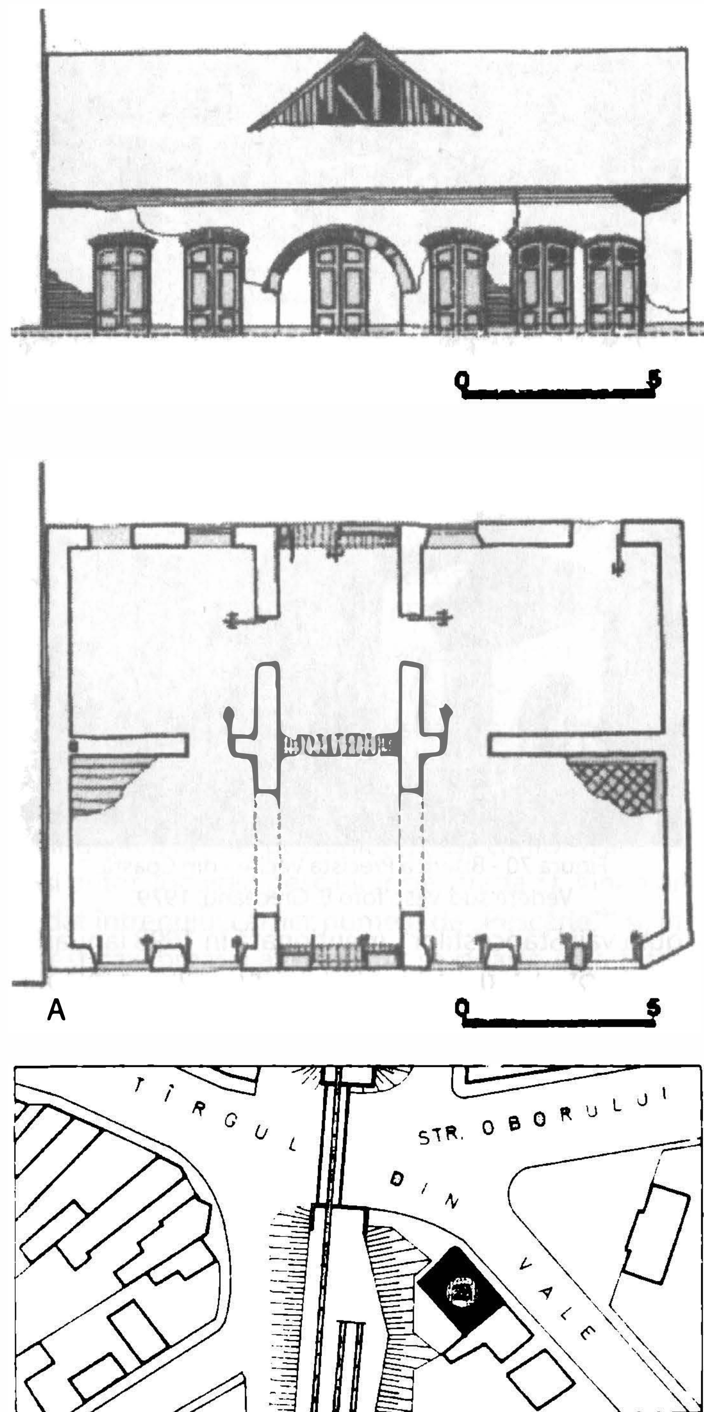

Figura 71 - Hanul de pe locul "Curtişoara", strada Târgul din Vale, nr. 28, dărâmat în 1976.
A - Plan şi faţadă, releveu Al. Mulţescu.
B - Aşezarea în vechea reţea de străzi.

Figura 72 - Hanul de pe locul "Curtişoara" adus în stare de ruină în vederea dărâmării. Foto E. Greceanu, 1976.

pentru învăţătura copiilor şi pentru chiverniseala a vreunor săraci, carii nu vor avea unde să plece capul, să fie plata dascălului şi hrana săracilor din prisosul venitului acelui schitişor, după cum va fi prisosul venitului pe an"[75].

Schitul Buliga s-a ridicat în imediata vecinătate a unui lăcaş de cult mult mai vechi, biserica Sf. Treime (fig. 13-20), care datează din sec. al XVII-lea, dar care a înlocuit o altă biserică de zid, de la care se păstrează doar fundaţiile. Primul lăcaş de cult, databil în sec. al XVI-lea, a aparţinut unui schit, metoh al măn7stirii Mihai Vodă din Bucureşti şi împreună cu aceasta a fost închinat în 1626 mănăstirii Simon Petra de la Muntele Athos, de către Alexandru Vodă Coconul[76]. Lipsa de respect – caracteristică Piteştilor sec. al XIX-lea – pentru păstrarea pisaniilor şi a altor mărturii capabile să ateste contribuţia generaţiilor anterioare la alcătuirea oraşului[77] face să nu se mai ştie nimic despre prima biserică de zid şi să existe foarte puţine date cu privire la ctitorii construcţiei vizibilă astăzi. Aceasta din urmă a fost refăcută de un Ianache vistierul, al cărui nume s-a păstrat datorită unei hazlii îmbinări de evlavie – sau orgoliu – şi necinste: dorind ca amintirea să-i fie păstrată prin refacerea bisericii, el a profitat de surghiunul mitropolitului Varlaam al Ungro–Vlahiei pentru a-şi însuşi cărămida pregătită de prelat pentru noua biserică a mănăstirii Trivalea; procesul care a urmat după revenirea în ţară a lui Varlaam a legat, în cele din urmă, numele vistierului Ianache de frumoasa construcţie începută în intervalul 1672 – 1688[78] sau 1678 – 1684 (perioada de sughiun a mitropolitului)[79]

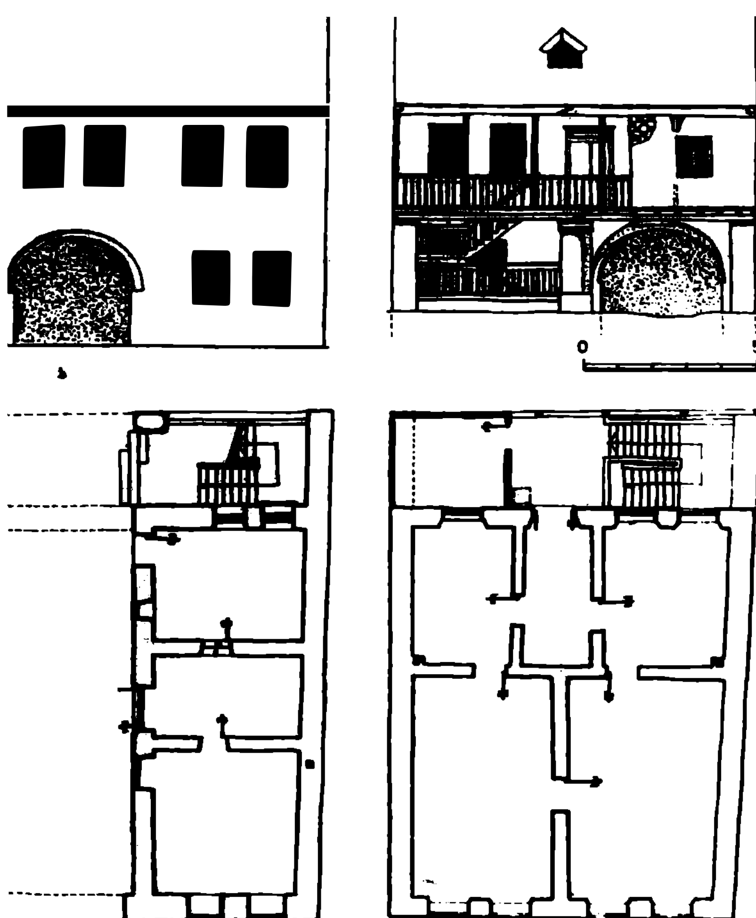

Figura 73 - Casa Dimancea - Săvulescu, Str. I.C. Brătianu (1 Mai) nr. 21, dărâmată în 1978.
Planuri şi faţade, releveu Al. Mulţescu.

şi terminată de nepotul său, Gavrilă paharnicul, în timpul domniei lui Şerban Cantacuzino[80]. Asocierea numelui „Beştelei" pe care l-a purtat ulterior consemnează se pare pe comanditarii picturii efectuată în 1732[81], care s-a redescoperit în zilele noastre.

Dregătoriile ctitorilor (vistier, paharnic) nu sunt concludente pentru provenienţa lor socială, fiind posibil ca dregătoriile să fi fost date unor fruntaşi ai comunităţii orăşeneşti; cât priveşte familia Beştelei, numele nu apare în „Arhondologia Munteniei de la 1822 – 1828"[82] şi nici în recensământul din 1829 al boierilor Ţării Româneşti[83]. Nu este ca atare exclus ca şi biserica Sf. Treime, cu schitul astăzi dispărut, să fie tot o creaţie a marilor negustori, alcătuind în trecut, împreună cu schitul Buliga, o impresionantă formă de afirmare a patriciatului în structura urbană.

Gruparea breslei cojocarilor pe strada Craiovei este amintită astăzi doar de biserica Sf. Ilie (fig. 13-29), vechiul ansamblu civil fiind total înlăturat în 1978. Biserica se ridică în locul unde calea Craiovei (şi a Giurgiului, pentru o bucată de drum) se desparte de uliţa către satul Prundu (str. Fraţii Goleşti). În harta Szathmary, aici apare indicaţia unei incinte de plan neregulat, care cuprinde o construcţie de zid şi una de lemn (fig. 7d).

Biserica de zid ridicată între 1826 – 1828 a fost ctitoria mai multor meşteri cojocari, aşa cum reiese din pomelnicul ctitoricesc[84], precum şi din faptul că steagul breslei cojocarilor, purtând data 1841, a aparţinut acestei biserici[85]. Pisania care a înlocuit în 1896 pe cea originară[86] atribuie principalul merit al ctitoriei meşterului cojocar Pandele Petre, ceea ce se explică prin faptul că autorul reparaţiei din 1896, Nicolae Constantinescu, fostul primar al oraşului, era chiar ginerele lui Pandele Petre; ceilalţi ctitori sunt amintiţi cu formula „... cu ajutorul lui Tudorache cojocarul şi alţii ...". Dar din textul primei pisanii, păstrat doar în copie[87], rezultă că biserica de zid ce se păstrează astăzi a fost ridicată de breaslă, pomelnicul amintind pe principalii meşteri. Biserica de zid a înlocuit desigur un locaş mult mai vechi, pe care putem să-l presupunem din zidărie, începând cu sec. al XVII-lea, dacă avem în vedere importanţa meşteşugului cojocăriei în economia oraşului.

La sud de biserica Sf. Ilie nu se mai află astăzi nici un lăcaş de cult, deşi atât curtea domnească cât şi metohul mănăstirii Argeşului nu pot fi concepute fără biserici în interiorul incintelor. În harta Szathmary, la întâlnirea căii Craiovei cu strada Exerciţiului, apare indicaţia clară a unei biserici de lemn (fig. 7E). Să fi fost oare aici schitul Măguricea, consemnat documentar în 1685 iulie 6[88] ? Botul de deal din imediata apropiere, care determină inflexiunea cursului Geamănei, ar putea justifica denumi-

Figura 74 - Casa Dimancea Săvulescu.
Foto colonel Alexandru Enescu - Drin, 1977.

rea, dar numai cercetări arheologice ar mai putea da un răspuns precis, în cazul când construcţia noului cartier din această zonă nu a înlăturat integral depunerile arheologice.

Urcând din nou către nord, întâlnim în plină zonă de târg (fig. 13-26) o nouă afirmare a patriciatului urban, biserica Adormirea Maicii Domnului – Precista Nouă –, denumită curent Mavrodolu, după numele căminarului Ioan Mavrodolu, care a refăcut-o între 1815 – 1818[89]. Pisania aminteşte că pe acelaşi loc a existat o altă biserică, zidită în 1752 de un negustor, Ene cupeţul, care a fost dărâmată pentru că era „prea mică" şi „după vremi să stricase de cutremur"[90]; din această indicaţie deducem că şi prima biserică era construită din zidărie, neavând a suferi de cutremur dacă ar fi fost de lemn.

În forma din 1818, biserica Mavrodolu era considerată drept cea mai frumoasă din oraş. Descrierea incendiului din 1848 o arată distrusă în întregime[91], deşi este probabil că doar acoperişul şi bolţile au suferit, păstrându-se zidurile originare; astfel nu s-ar explica existenţa pisaniei din 1818, care – în spiritul local – nu ar fi fost reaşezată într-o clădire nouă. Reparaţia din 1868, plătită de negustorii Nichifor Ivanovici şi Radu Hagi Tudor[92], a adăugat faţadelor decorul romantic al modenaturii actuale. Intervenţiile sec. al XIX-lea nu au alterat însă caracterul dominant al incintei de zidărie, amplasată pe botul de deal care a determinat în trecut inflexiunea obligată a „uliţei Târgului de afară". Incinta bisericii Mavrodolu constituia astfel cap de perspectivă pentru cele două sectoare ale vadului medieval – străzile Teiuleanu şi Târgul din Vale, astăzi desfiinţate –, înscriindu-se concomitent în axul centrului comercial, marcat de bisericile Sf. Nicolae şi Sf. Gheorghe. Succesiunea simbolică a ctitoriilor de meşteşugari şi domnitori era în acest fel întregită cu accentul reprezentării negustorilor (fig. 11).

În zona de nord – est a oraşului, trei biserici contribuie la completarea datelor istorice ale cartierelor respective: bisericile de obşte Sf. Vineri şi Precista Veche, precum şi ctitoria boierească a bisericii Grecilor.

Actuala biserică Sf. Vineri s-a ridicat între

Figura 75 - Casa Ierbaşu, Str. 1 Mai, nr. 4, dărâmată în 1975. Foto E. Greceanu, 1975.

1904 – 1908 lângă o biserică mai veche de zid, dărâmată abia în 1912, a cărei pisanie nu a fost distrusă la înnoire (caz unic în Piteşti), ci recuperată şi remontată în interior, deasupra intrării. Din pisanie aflăm că biserica de zid precedentă a fost ctitoria marelui sluger Ioan Ungurelu şi a negustorului Hagi Ţenea (al cărui titlu de politeţă s-a transformat din „jupan" în „jupân"), începută în 1817 şi terminată în 1827 de Alexandru Ungurelu, fiul lui Ioan[93]. Dar amplasarea bisericii (fig. 9 şi 13-10) la răscrucea a două vaduri comerciale de importanţă majoră în evul mediu (drumurile spre Câmpulung şi spre Bucureşti – porturile dunărene) implică prezenţa pe acest loc a unei biserici şi mai vechi, poate dintre cele mai vechi ale oraşului, aspect a cărui elucidare rămâne în sarcina cercetărilor arheologice pe care le sperăm întreprinse în viitor.

Biserica Precista Veche din Coastă, cu hramul Intrarea în biserică şi Izvorul tămăduirii, este cea mai incertă – sub raportul categoriei sociale a ctitorului – dintre toate bisericile oraşului. Amplasamentul – aproape de „uliţa boierească", dar pe o stradă de târgoveţi (fig. 13-8) – nu aduce lumină în acest domeniu. Importantă este consemnarea vechimii ei: conform tradiţiei, prima biserică s-ar fi ridicat în 1540 în cadrul unui schit de maici, ctitorit de două călugăriţe, Magdalena şi Doroteia[94]. Tatiana Bobancu spune chiar că în 1886 – 1887 preotul Ioan Petculescu a găsit sub pardoseală, la temelia bisericii, data „leat 1540"[95], formulare tot atât de neconcludentă ca şi informaţia care trebuie privită cu rezerve. Acelaşi autor consemnează o primă refacere în lemn, în 1754, ca biserică parohială, urmată de o a doua refacere în zidărie după incendiul din 1794. Apoi este amintită o refacere „radicală" în 1859 – 1864[96] – după alt autor, la 1856, când biserica

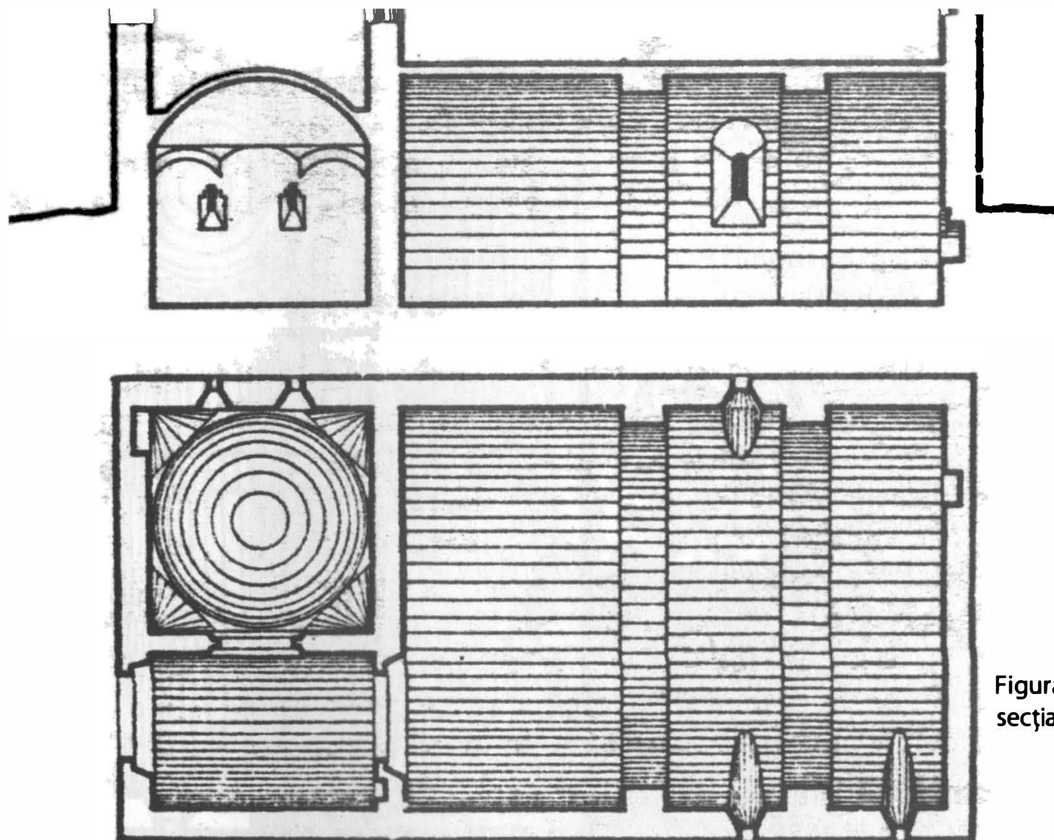

Figura 76 - Casa Ierbaşu. Planul şi secţia pivniţei. Releveu Al. Mulţescu.

s-ar fi „prefăcut din temelie"[97]. În 1930 – 1933, biserica a fost din nou înfrumuseţată în spirit local, refăcându-se turla naosului şi înlocuindu-se turla unică a pronaosului cu două turnuri gemene[98], ceea ce a implicat firesc refacerea din temelie a părţii de vest a pronaosului, care apare astăzi supralărgită în exterior şi cuprinde un vestibul cu nişe laterale.

Biserica Buna Vestire „din Grecii", situată în imediata vecinătate a „uliţei grecilor" denumită şi „uliţa boierească" (fig. 13-5), demonstrează concludent – atât valoarea substanţei istorice a oraşului, cât şi soarta unor monumente care, într-o comunitate mai puţin dinamică, ar fi fost înconjurate cu cel mai mare respect.

Pisania bisericii dispăruse în 1885[99], probabil cu ocazia „restaurării" executată în 1860 – 1863[100]. Data zidirii se cunoaşte numai datorită însemnării făcută în 1746 de mitropolitul Ungro – Vlahiei, Neofit I, cu ocazia trecerii prin Piteşti: „Aici se mai află şi altă biserică, care se numesce Biserica din Grecii, cu chramul Bunei Vestiri şi este zidită de unu Ioan Logofătul, în zilele lui Petru Vodă, fiul lui Mircea Vodă, la 7072 de la Adam (de la Christos 1564). Suntu şi alte biserici deosebite de piatră, dupre cum am zisu" (vezi nota 35).

Ctitorul este aşa dar logofătul Ioan (Ivan) Norocea, ale cărui calităţi de om politic ieşite din comun au contribuit la pregătirea unirii celor trei ţări româneşti sub Mihai Viteazul[101]. Numele său, în forma „Ivan", apare pe primul loc în pomelnicul ctitoricesc din 1872[102].

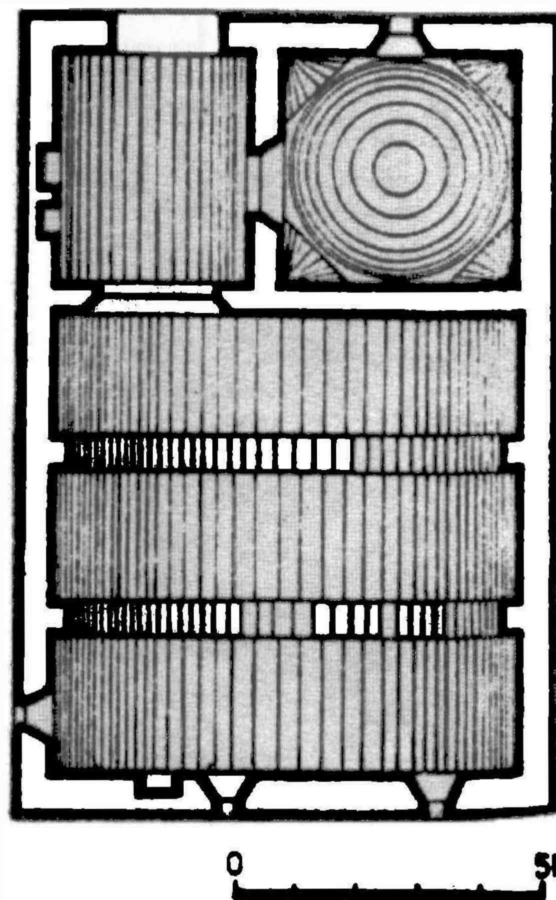
Biserica a fost înconjurată de o incintă amplă, cu turn – clopotniţă, refăcut în 1712. În 1885 turnul era dărâmat (probabil la restaurarea precedentă), dar Tocilescu a găsit pisania clopotniţei remontată pe faţada de sud a bisericii: „Pe pere-

tele din afară, dinspre dreapta, este băgată în zid o inscripţie română din anul 7220/1712, din care se vede că clopotniţa s-a făcut în acel an de către Hrizea logofătul, feciorul lui Alexe logofătul din Piteşti, şi de către soţia sa Ilinca". Mai exista atunci un clopot spart, făcut în 1747 de Sandu Bucşănescu şi „prefăcut" în 1858, precum şi numeroase pietre de mormânt care, „mai de tot şterse, stau la scară, în tindă şi în curte"[103].

În 1910 – 1912 a urmat o nouă „reparaţie radicală", cerută în parte şi de degradarea structurii de rezistenţă provocată de intervenţiile primei restaurări: pronaosul cu turlă în întregime („până la temelii") şi turla naosului au fost dărâmate şi refăcute, dar cu această ocazie s-au mărit ferestrele, s-a adăugat un nou pridvor, s-a refăcut mobilierul, s-au tencuit din nou faţadele, iar în 1914 s-a executat o nouă pictură de către Gheorghe Belizarie din Domneşti. În timpul acestor lucrări au dispărut toate pietrele de mormânt existente încă în 1885, iar pisania turnului – clopotniţă a fost scoasă din locul unde o văzuse Tocilescu şi vândută – sau dăruită – unui meşter pietrar; aici a fost găsită în 1933 de un intelectual piteştean care i-a notat inscripţia[104].

Din incinta bisericii nu se mai păstrau, în 1975, decât un grup de „chilii" pe latura de sud, reparate în 1860 – 1863[105] şi reconstruite în 1898 – 1905[106], precum şi un fragment al zidului de incintă de pe latura de est. Caracterul incintei medievale a fost total anihilat prin construirea unor ateliere în partea de nord, precum şi prin ridicarea unui grup de blocuri de locuinţe către strada 1 Mai, toate acestea executate fără cercetare arheologică.

În aceste condiţii nu este de mirare că biserica Buna Vestire nu figurează în nici o istorie a arhitecturii româneşti, cu tot numărul redus al bisericilor de oraş din sec. al XVI-lea. Meritul primei semnalări a păstrării unor elemente originare, ascunse de avalanşa „restaurărilor" şi a „reparaţiilor radicale", revine lui Radu Creţeanu, care a arătat

prezenţa sub tencuieli mai noi a paramentului de veac XVI, zugrăvit în imitaţia zidăriei din piatră şi cărămidă[107], atrăgând concomitent atenţia asupra interesului unei restaurări. Cercetarea efectuată în 1975 – 1978 ne-a permis să constatăm că naosul şi altarul, cel puţin, datează din sec. al XVI-lea, prezentând caracteristici care conferă monumentului calitatea de etapă intermediară între biserica ridicată la Lopuşnia (Serbia) de Radu cel Mare în jurul anului 1500 şi biserica domnească ridicată în Bucureşti la 1594 de Mihai Viteazul (vezi capitolul III).

Înscrierea ctitoriei logofătului Ioan Norocea în succesiunea bisericilor de oraş, din zidărie, apreciate ca fiind ridicate numai de domnitori până la sfârşitul sec. al XVI-lea, precum şi selecţia unui tip de biserică domnească ce implica eventual şi privilegii de organizare a cultului, aruncă o lumină nouă asupra raportului între domnie şi boieri, în cadrul

Figura 77 - Casa din strada M. Kogălniceanu nr. 16.
A - Planul pivniţei. Releveu Al. Mulţescu.
B - Detaliu de faţadă. Foto E. Greceanu.

B

unei comunităţi urbane, raport în care subordonarea ierarhică se reflectă – în cazul de faţă – doar în amplasamentul excentric al terenului concedat. Nu este lipsită de interes tradiţia conform căreia marele logofăt Ioan Norocea ar fi fost cunoscut şi sub numele de Ivan Cupeţul[108], întrucât întregeşte imaginea unei boierimi cu rol activ atât în viaţa politică a ţării, cât şi în activitatea economică a oraşului de care erau legaţi şi a cărui zestre artistică o îmbogăţeau prin ctitorii reprezentative, creând o tradiţie preluată ulterior de patriciatul urban.

DELIMITAREA VETREI ORAŞULUI MEDIEVAL (SEC. XIII – XVIII)

Perimetrul vetrei medievale, considerat până în primele decenii ale sec. al XVIII-lea, se conturează cu ajutorul datelor istorice, al planurilor din 1791 şi 1864, al datelor oferite de istoricul bisericilor, precum şi de caracteristicile constructive ale unor clădiri databile cel mai târziu în sec. al XVIII-lea (fig. 13).

Am amintit mai sus pivniţele din sec. al XVII-lea ale caselor din străzile 1 Mai nr. 4 (fig. 76, 13-15) şi Kogălniceanu nr. 16 (fig. 77, 11-9). La acestea, se adaugă:

- pivniţele casei Păiş din str.1 Mai nr. 38 (fig. 83, 13-7) şi cele ale casei Panţurescu din str. 1 Mai nr. 29 (fig. 82, 13-6);

- casa Săvulescu din str. 1 Mai nr. 21 (fig. 74, 13-14), dărâmată în 1976, al cărei tip prezenta sensibile asemănări cu locuinţa medievală din Transilvania;

- pivniţa casei din str. Brâncoveanu nr. 15 (fig. 79, 13-16), dărâmată în 1975, a cărei incintă originară avea proporţiile curţilor boiereşti[109];

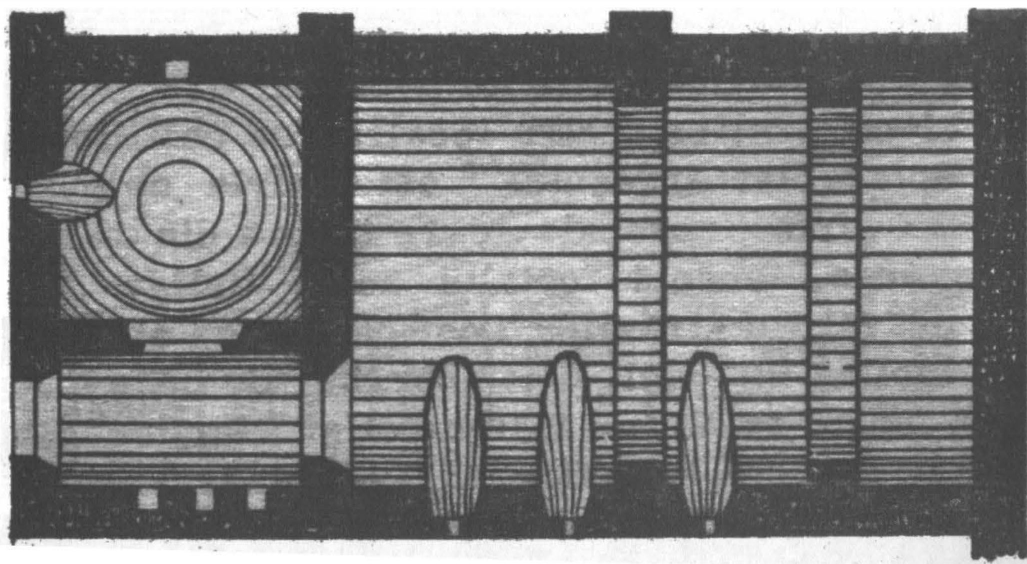

Figura 78 - Pivniţa casei lui Mareş Băjescu din Băjeşti (1666). Plan releveu Al. Mulţescu.

- vechiul han – sau depozit de mărfuri–, dărâmat în 1976, care s-a ridicat pe str. Târgu din Vale nr. 28 (fig. 71, 13-27);

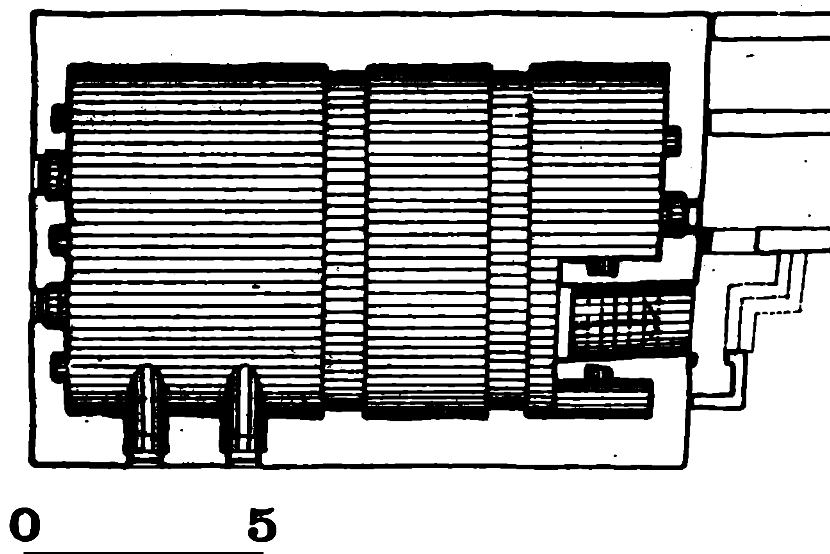
- casa din str. Egalităţii nr. 7, cu pivniţele medievale boltite în leagăn (fig. 81, 13-24);

- pivniţa casei din str. Horia, Cloşca şi Crişan nr. 28, înglobată ulterior într-o construcţie amplă, modernizată recent în forme atât de inexpresive, încât exclude din exterior bănuiala unor vestigii medievale (fig. 80, 13-12).

Ţinând seama de planul Szathmary, (fig. 6, 7) în care indicaţia caselor se opreşte, către Prund, aproximativ în dreptul actualei străzi a Oborului, adică la limita de sud a zonei propusă pentru localizarea curţii domneşti (fig. 12), considerăm că perimetrul vetrei medievale a putut eventual să se extindă până la pârâul Geamăna, retrăgându-se însă către târg în sec. al XVIII-lea, după dezafectarea curţilor domneşti. Spre nord, limita naturală a extinderii a fost constituită de gârla Trivalea, cu regim torenţial păstrat până în zilele noastre, iar spre nord – est de gârla Mislea, excepţie făcând doar prelungirea – impusă de traficul comercial – de pe strada Sf. Vineri. Spre sud – vest limita naturală a fost constituită de malul relativ abrupt al celei mai înalte terase. În afara acestor limite, dezvoltări tentaculare au existat de-a lungul căii Craiovei şi a drumului Topanei, impuse – ca şi în cazul străzii Sf. Vineri – de negoţul de tranzit.

EXPLOZIA URBANĂ DIN A DOUA JUMĂTATE A SEC. AL XIX-LEA

Localizarea topografică a datelor istorice ne arată că, până către mijlocul sec. al XIX-lea, viaţa de peste cinci secole a oraşului s-a desfăşurat în cadrul unui perimetru relativ constant, fapt explicabil – nu printr-o stagnare economică, aşa cum s-a întâmplat în cazul oraşului episcopal Roman[110]–, ci prin limitele impuse de lunca Argeşului şi de păraiele care se transformau în torente sau mlaştini în anotimpurile ploioase. Creşterea numărului de locuitori s-a rezolvat prin diviziunea parcelelor, fapt care a generalizat – cel mai târziu în sec. al XVIII-lea – aşezarea caselor de locuit cu latura scurtă spre stradă. Într-adevăr, din 1640, când Petru

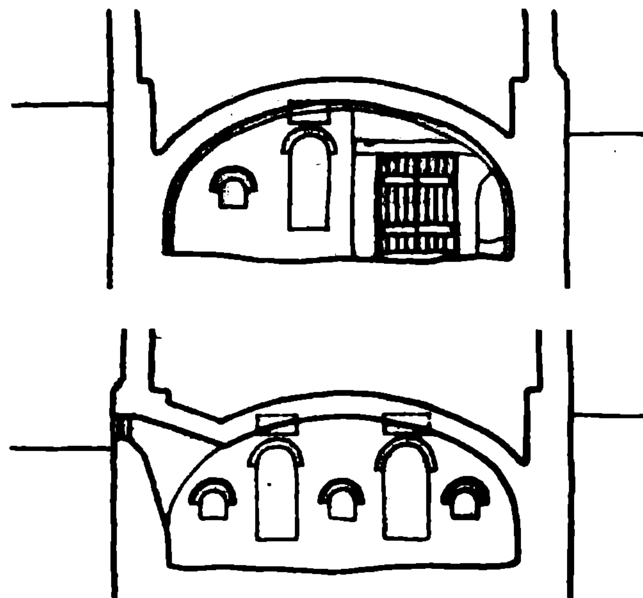

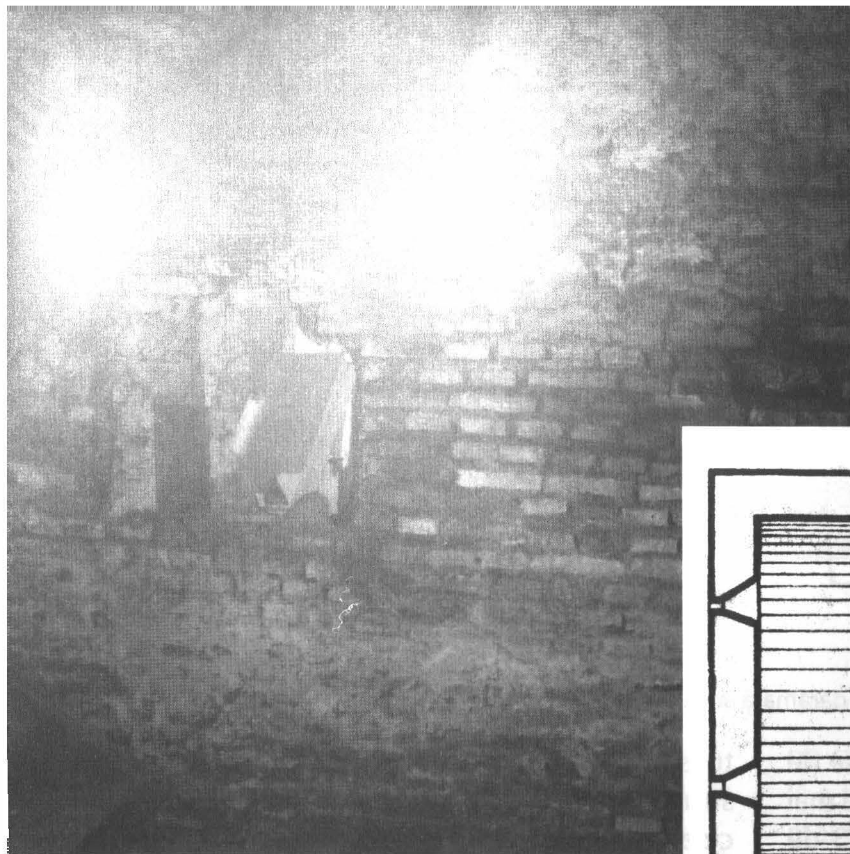
Figura 79 - Pivniţa casei din Str. C. Brâncoveanu, nr. 15, dărâmată ante 1975. Releveu Al. Mulţescu.

Bogdan Bakšić nota că oraşul are „200 de case de români, adică vreo mie de suflete, oameni ceva mai răsăriţi"[111], până în 1838, când oraşul avea 773 de case cu 853 familii, reprezentând circa 4000 locuitori[112], este firesc că o creştere de 1 : 4 nu se putea rezolva, pe aceeaşi suprafaţă, decât prin maxima exploatare a teritoriului salubru, în al cărui centru pulsa viaţa economică a târgului. Lucrările de canalizare a gârlelor, iniţiate în jurul anului 1850[113], au desfiinţat barierele naturale ale vetrei oraşului; construirea căii ferate în 1872[114] a mărit puterea de atracţie economică a oraşului, ceea ce a determinat o creştere a populaţiei cifrată în 1899 la 15.570 locuitori[115]. Rolul jucat de apariţia căii ferate în acest salt demografic este ilustrat de curba creşterii, în raport cu situaţia din 1838: 8000 locuitori în 1867, 8400 în 1872, 11.058 în 1882[116]. Aşadar, numai în intervalul de 10 ani, de la 1872 la 1882, populaţia creşte cu 2658 locuitori, iar de la 1872 la 1899 creşterea este de 4512 locuitori, adică mai mult decât creşterea consemnată pe parcursul a 200 de ani, până în 1832.

Saltul demografic înregistrat către sfârşitul sec. al XIX-lea a avut consecinţe majore asupra structurii urbane. Perimetrul oraşului, identificabil cu ajutorul planului din 1885 (fig. 8), s-a extins la o suprafaţă aproape de trei ori mai mare decât vatra istorică (fig. 23), zona de extindere fiind supusă unui regim de parcelare tot atât de intensiv ca şi cel medieval. Dificultatea achiziţionării unui loc în vechiul centru comercial, care şi-a păstrat nealterată puterea de atracţie funcţională, a fost dovedită până de curând prin aşezarea bisericii armeneşti, construită în 1852 într-o modestă curte de pe strada Egalităţii nr. 43 (fig. 30) şi complet ascunsă către strada Craiovei de un vechi han (dărâmat în 1978). Comunitatea armenească nu a reuşit să evidenţieze această monumentală clădire către vadul comercial, deşi ocupa – către 1880–1890 – o bună parte din principalele artere comerciale ale târgului[117].

În sfârşit, afluxul masiv de populaţie venită din afară a determinat acea dorinţă de prefacere şi înnoire a oraşului vechi care face atât de anevoioasă reconstituirea structurii medievale.

Apariţia noii orientări, care şi-a întors deliberat faţa de la trecut, se situează în intervalul 1814–

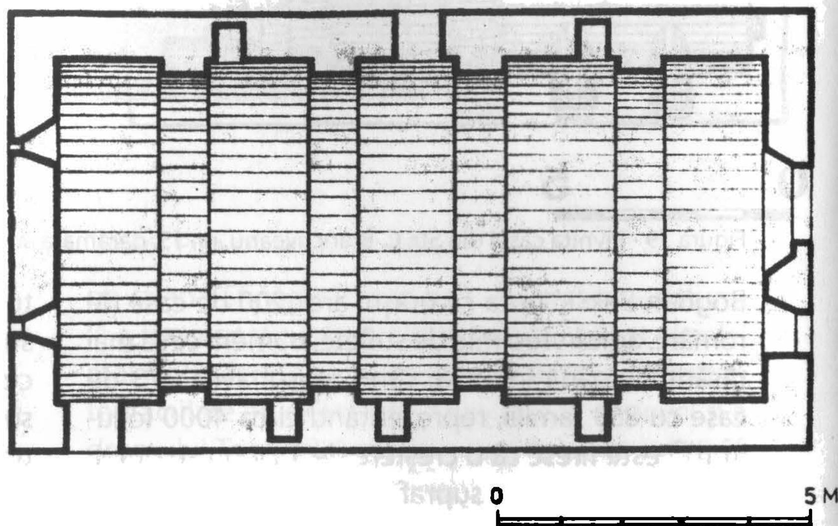

Figura 80 - Pivniţa casei din Str. Armand Călinescu (Horia, Cloşca şi Crişan), nr. 28.
A - Fotografie Al. Mulţescu, 2007
B - Releveu fără subîmpărţiri, Al. Mulţescu.

1848. În 1814, respectul pentru alcătuirea închegată pe parcursul secolelor este încă viu şi reiese din răspunsul dat de municipalitate cererii unui grup de negustori de a se închide „uliţa mare" – strada Şerban Vodă –, probabil în scopul construirii unui nou grup de case cu dughene. Cererea a fost respinsă cu motivarea că „... se cuvine ca tot acolo să rămâie uliţa, ca într-un oraş domnesc, unde şi uliţa fiind domnească şi a obştei, nimeni nu poate s-o închidă"[118].

În 1848 a izbucnit incendiul cel mare din istoria oraşului, a cărui descriere a fost transcrisă de Tocilescu după însemnarea unui martor ocular, „Gheorghe iconomul, slujitorul bisericii Sfântu Gheorghe", găsită pe un manuscris, „Rânduiala hirotonicească", ce se afla la protoiereul Piteştilor; iată textul transcrierii: „Leat 1848, august 18, mercuri seara la 3 ceasuri din noapte a luat foc oraşul Piteşti şi au ars tot târgul, trei mahalale şi trei biserici, Sfântu Nicolae, Sfântu Gheorghie şi Maica Precista, zidită de Ioan Mavrodolu, cea mai frumoasă biserică dintr-acest oraş; însă în Sfântul Gheorghie n-a intrat focul şi nimic n-a vătămat, numai învelişul şi clopotniţa au ars, iar celelalte două biserici au ars desăvârşit. Cea mai mare parte de neguţători s-au stins cu desăvârşire, arzându-li-se şi prăvăliile şi marfa şi casele, mistuind iuţeala focului tot în patru ceasuri; neputând a sta în potriva focului nici un fel de ajutor"[119].

Relatarea făcută sub impresia calamită-

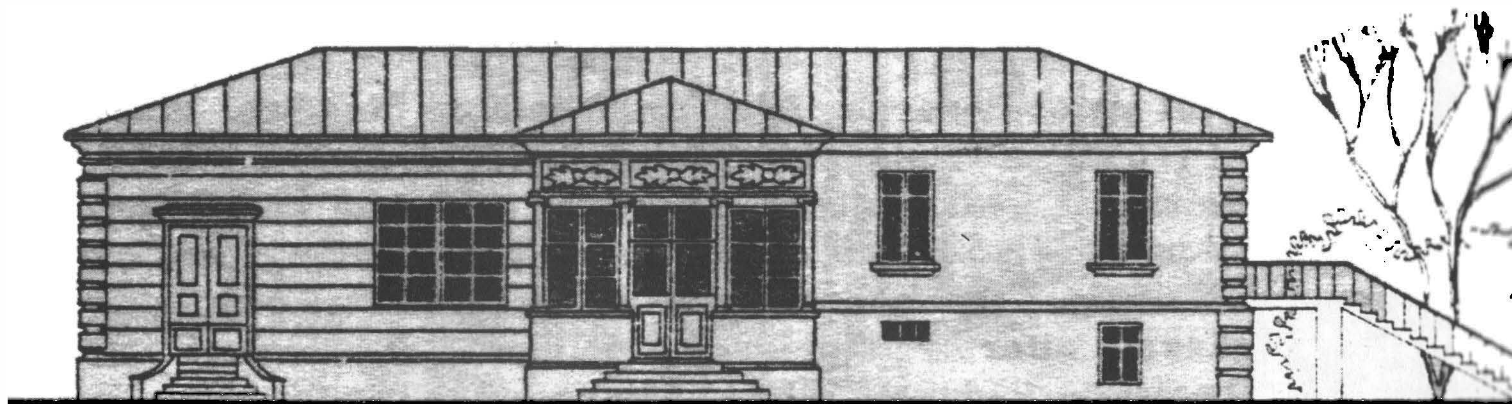

Figura 81 - Casa din Str. Egalităţii nr. 7. Faţada de sud. Releveu Al. Mulţescu.

ţii este exagerată, în primul rând prin consemnarea distrugerii integrale a celor două biserici. În al doilea rând, dacă martorul înţelege prin târg totalitatea oraşului, el se contrazice imediat prin limitarea dezastrului la doar trei mahalale, întrucât în 1832 oraşul era deja împărţit în patru plăşi desemnate prin culori (vopsele), care cuprindeau 14 mahalale[120]; dacă însă înţelege prin „târg" doar centrul de meşteşuguri şi negoţ, şi aici exagerarea este evidentă, deoarece conform împărţirii pe culori a străzilor, consemnată în 1882[121], zona afectată de incendiu – identificabilă după bisericile amintite – se afla în culoarea de Roşu (străzile Şerban Vodă, Doamna Bălaşa) şi – parţial – în culoarea de Albastru (strada Teiuleanu şi Târgu din Vale), iar târgul (în aceeaşi accepţie) se întindea şi pe străzile Craiovei, Sf. Vineri, Crinului şi partea de nord a „uliţei mari" (strada Victoriei), zone în care nu sunt consemnate prefaceri reclamate de „focul cel mare".

Însăşi distrugerea integrală a caselor din centru – respectiv din zona axului Sf. Nicolae – Sf. Gheorghe – Mavrodolu – nu este sigură; o corespondenţă oficială, purtată în intervalul 1852 – 1854 între „Cârmuirea judeţului" şi „Departamentul din înăuntru"[122], arată că procentul de distrugere a fost exagerat ulterior din dorinţa înlăturării construcţiilor vechi, nu pentru a face loc unor noi beneficiari, căci proprietarii sunt aceiaşi (altă inexactitate a relatării lui Gheorghe iconomu), ci în principal pentru înfrumuseţarea ansamblului, care apărea – în noua viziune a edililor – „desfigurat" de casele vechi. Din corespondenţă reiese că, imediat după incendiu, municipalitatea a întocmit un plan de aliniere a caselor, aprobat de „Departamentul trebilor din înăuntru" în 1850, care implica dărâmarea mai multor construcţii. În 1851 iulie 21 s-a cerut aprobarea pentru vânzarea la mezat a terenului unei ulicioare care, „dup-o din nou cercetare ... la faţa locului, ... s-au dovedit că este în adevăr vătămătoare, iar nu de vr-un folos oraşului ...". În 1852 decembrie 2 s-a cerut încuviinţarea pentru dărâmarea hanului lui Ilie Trifonescu, din „uliţa mare a târgului din acest oraş", fiindcă este „văchi şi ameninţător dă primej-

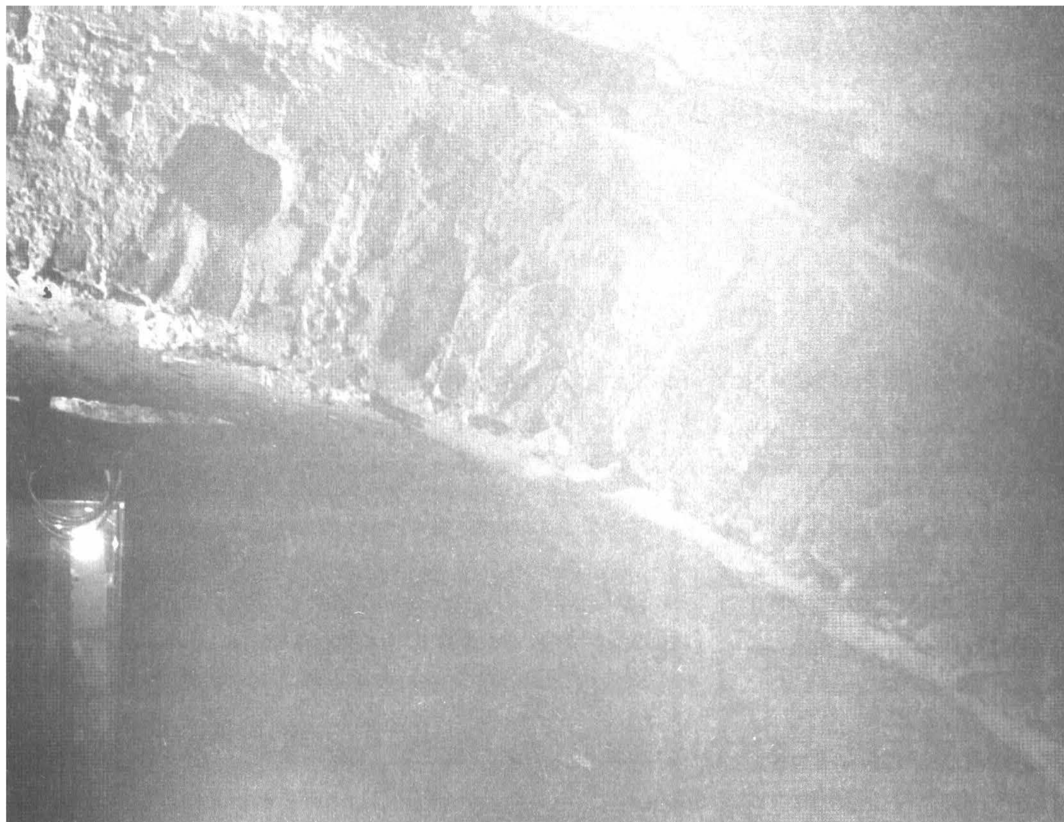
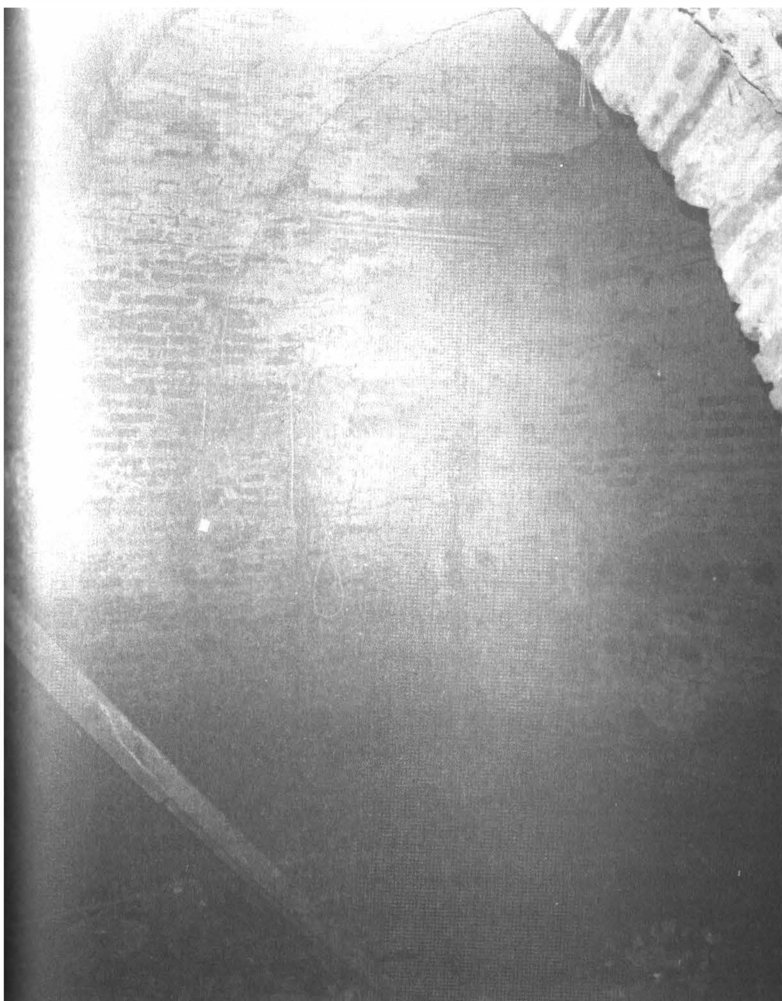

Figura 82 - Casa Panţurescu
din Str. I. C. Brătianu (1 Mai), nr. 29.
Foto Al. Mulţescu, 2007.

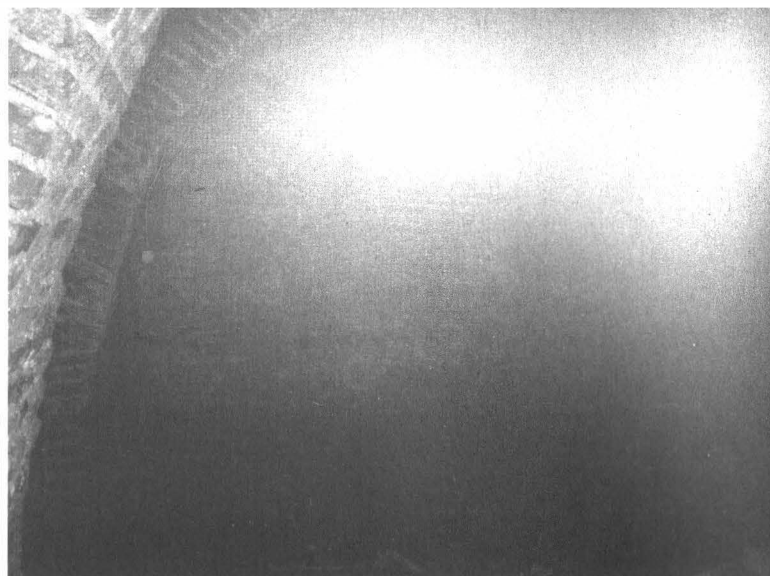

Figura 83 - Pivnițele casei Păiș, Str. I.C. Brătianu (1 Mai), nr. 38. Foto Al. Mulțescu, 2007.

die (stând să cază)".

O nouă listă cu propuneri de dărâmări – dintre care unele parțiale, „până la ferestre", „până la grinzi" – este susținută în 1852 decembrie 5 cu argumentele vechimii, al avariilor provocate de incendiu și al pericolului public[123]. Că nu toate clădirile erau ruinate, reiese din conflictul între municipalitate și serdarul Ștefan Jianu, căruia i s-a pus în vedere să dărâme „trei prăvălii ruinate de foc și reparate vremelniceşte ... și să le tragă în alinierea ce s-a proectat aducând dezfigurare uliții"; serdarul „cu nici un chip n-au voit, prepuind că de i s-ar pune și eczecuție nu le dărâmă, și că administrațiea are putere și le poate dărâma, dar dumnealui numai atunci ar îndeplini această măsură când vechimea lor ar cere ..." (adresa din 1852 iunie 4). În 1853 octombrie 16, conducerea orașului nu mai amintește de ruină sau incendiu, cerând dărâmarea caselor serdarului Jianu pe motivul că „desfigurează alinierea celei mai prințipală uliță după planul enginerese", la care serdarul răspunde la 3 martie 1854 că „aceste trei prăvălii sunt în stare bună și ulița unde sunt așezate este largă, așa că nu există motive pentru a fi păgubit de venitul caselor". În cele din urmă, Ștefan Jianu a trebuit să se supună rezoluțiilor Secretariatului statului și „Departamentului din năuntru", care au aprobat dărâmarea, „văzând că propietarii <sic> s-au supus de bună-voe condițiilor cerute pentru reconstrucția lăcașurilor după incendiu".

Sistematizarea inițială în 1850 nu a adus, în ansamblu, mari modificări în structura târgului, apărat – până la perfecționarea contemporană a mijloacelor de excavare – prin rețeaua subterană a pivnițelor boltite, adânc înfipte în pământ[124], care impuneau păstrarea parcelării și respectarea schemei inițiale de plan, în limitele unui regim de înălți-

me temperat. Faţadele spre stradă au fost împodobite cu decoraţii eclectice, specifice sfârşitului de veac, în timp ce curţile interioare au păstrat arhitectura de tradiţie populară cu cerdace şi geamlâcuri.

Transformări mai însemnate au fost aduse cartierelor de locuinţe: noii proprietari au îmbrăcat nucleele originare – păstrând în special pivniţele – în construcţii ample ce reflectă toată gama stilistică a sec. al XIX-lea; concomitent, s-au menţinut până în preajma celui de al doilea război mondial un număr însemnat de case tradiţionale, cu prelucrări ale arhitecturii populare conform programului nuanţat social al locuinţei orăşeneşti.

Comunitatea urbană închegată după 1850 nu s-a afirmat doar printr-o creştere cantitativă a suprafeţei construite şi prin prefacerea aspectului exterior al centrului comercial. Noii veniţi şi-au manifestat ataşamentul pentru locul de adopţie prin creaţia bulevardului deschis între 1870 – 1872 pentru a face legătura centrului cu gara[125]. Pe această arteră, care nu a traversat iniţial parcul amenajat în „ograda" schitului Buliga, s-au ridicat casele orăşenilor înstăriţi – negustori, profesori, medici, jurişti –, iar în partea de nord, realizând o unitate cu porţiunile aferente ale „uliţei mari" şi străzile Horia, Cloşca şi Crişan, s-au construit principalele edificii publice ale oraşului: primăria, tribunalul, teatrul, liceul Brătianu. Compoziţia noului centru cultural şi administrativ a păstrat majoritatea grupărilor de case cu dughene, desfiinţând parcelarea veche doar pe o porţiune limitată a „uliţei mari", către calea Bucureştilor. A rezultat un ansamblu reprezentativ pentru arhitectura sfârşitului de veac XIX, care se situează printre cele mai bune realizări contemporane din principalele oraşe ale ţării.

Cele două tronsoane ale bulevardului, separate prin parcul public, au fost reunite abia în 1936 – 1937. După 1870 s-a creat şi reţeaua rectangulară de străzi aferentă străzii Exerciţiului. Legătura directă a cimitirului, amenajat pe terasa superioară în 1880[126], a fost creată în 1937, prin deschiderea actualului bulevard 19 Noiembrie[127].

Acestea au fost în linii mari transformările aduse oraşului până în preajma celui de al doilea război mondial. Dezvoltarea de veac XIX a păstrat aproape neschimbat oraşul medieval, îmbrăcându-l doar într-o haină adaptată gustului epocii, dar această faţadă a fost atât de bogat şi de preţios împodobită, încât a pus în umbră suportul multisecular pe care s-a modelat şi a creat în cele din urmă falsa opinie că oraşul s-ar fi constituit la sfârşitul sec. al XIX-lea, pe locul unui sat de tip răsfirat[128].

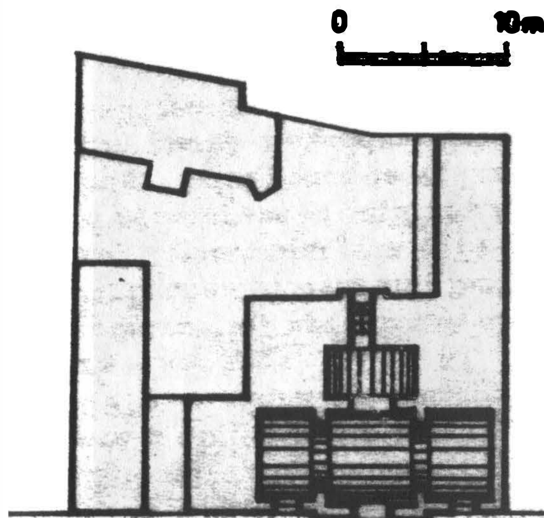

Figura 84 - Casa din Str. Teiuleanu, nr. 6, dărâmată în 1978. Plan la nivelul cârciumii boltite şi vedere dinspre sud.
Foto E. Greceanu, 1977.

NOTE

1) Biblioteca Academiei R.S.R., Hărţi, cota D – XXVII – 6, sub titlul: „Militairische Cartett der kleinen oder oesterreichischen und grossen Walachei, welche beide zusammen aus 394 Sectionen besteht, und wehrend dem Waffenstillstand zwischen der K:K: und der tűrkischen Armee vom Monat Setember 1790 bis Ende May 1791 durch den Generalquartiermeisterstaab unter der Direction des Obristen Specht geometrisch ausgenommen unde in das rein ausgezeichnet worden".

2) Identificările pâraielor rezultă din compararea cu planurile prezentate ulterior.

3) Biblioteca Academiei R.S.R., Hărţi, cota III – 461, cu titlul „Karta teatra voinî Evropî 1828 i 1829 godov", gravată în 1835.

4) Biblioteca Academiei R.S.R., Hărţi, cota H 876 – C – XXII – 1, cu titlul: „Charta României Meridionale, publicată din ordinul Măriei Sale Principelui Domnitoriu Alessandre Ioane I". Harta Szathmary este o transcriere a hărţii mareşalului Fligely, Fűrstenthum Wallachei, întocmită în 1855 – 1857. Exemplarul din harta Fligely, care se află la BARSR, cota H 997 – D – XXVI, nu cuprinde zona Piteşti.

5) Ion Gr. Rădulescu, Comerţul şi industria în trecutul oraşului Piteşti, p. 41.

6) DRH. B. Ţ. Rom., vol. II, p. 240 – 241.

7) Ibidem, p. 339 – 340.

8) Constantin C. Giurescu, Principatele române la începutul sec. XIX. Constatări istorice, geografice, economice şi statistice pe temeiul hărţii ruse din 1835, p. 80 – 81.

9) V. Drăghiceanu, O tocmeală a lui Matei Basarab, în BCMI, 1911, p. 148. Semnalăm şi menţionarea unui târg în „dealul Ştefăneştilor", trecut în categoria unor târguri de deal (foires de la colline) cu periodicitate invariabilă, determinată de culesul viilor (târg anual ?), la Georgeta Penelea, Les foires de la Valachie pendant la période 1774 – 1848, Bucureşti, 1973, p. 115.

10) În harta Szathmary, pe aceeaşi porţiune a drumului spre Bucureşti unde este localizat Târgul Dealului în harta rusă, apar trei case de piatră pe marginea drumului şi o cruce, indicată conform legendei ca o cruce de lemn (fig. 6 A). Întrucât, după cum vom vedea, nu ar fi unica inconsecvenţă de notare a hărţii respective, este posibil ca indicaţia să se refere la crucea lui Matei Basarab şi la cătunul din harta Moldoveanu, care este amintit de altfel ca sat desfiinţat, înglobat în satul Ştefăneşti, comuna suburbană Ştefăneşti, în Indicatorul localităţilor din România, Bucureşti, 1974, p. 249.

11) „Harta judeţului Argeş", expusă la Muzeul judeţean Argeş, cuprinde şi un plan al oraşului relativ deformat faţă de scara

Figura 85 - Frontul de vest al străzii Teiuleanu, dărâmată integral în 1978. În dreapta casa cu nr. 6. Foto E. Greceanu, 1977.

reală, dar care oferă date preţioase cu privire la denumirile străzilor şi la principalele construcţii de la sfârşitul sec. al XIX-lea. Harta poartă următoarea indicaţie: „Esaminată de societatea <<Geografică>>. Ordinul onor. minist. al instrucţiunii publice şi culte cu no 8118 din 2 iulie 1885. De M.S. Andreian, directorul şcolii no 2 de băieţi. Piteşti. 1894".

12) Observaţia a fost făcută de Dumitru Udrescu în articolul Piteşti 580. Evoluţie topografică şi edilitară, în „Secera şi ciocanul", nr. 4374 din 5.VI.1968.

13) În harta austriacă sunt indicate clar două biserici: Sf. Gheorghe în piaţa centrală şi o a doua biserică la ramificaţia drumurilor către Bucureşti şi Câmpulung (fig. 4). Având în vedere caracterul informativ al schiţei de plan, s-ar putea ca cea de a doua biserică să fie Sf. Vineri, indicată ca reper al separării drumurilor.

14) Istoria României, vol. II, p. 298.

15) Dată fiind intersecţia drumurilor principale în piaţa Sf. Gheorghe, nu pare verosimilă afirmaţia că această piaţă s-ar fi conturat abia după 1869, pe locul hanului – metoh al episcopiei Argeşului, prin mutarea pieţei vechi Sf. Niculae din zona schitului Buliga – cf. I. Gr. Rădulescu, op. cit., p. 41. Afirmaţia este contrazisă de consemnarea clară a pieţei Sf. Gheorghe în planul Szathmary, deci cel mai târziu în 1864, precum şi de însăşi autorul citat, care datează amenajarea pieţei Sf. Niculae în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

16) I. Cojocaru, Documente privitoare la economia Ţării Româneşti. 1800 – 1850, vol. I, p. 110 – 111.

17) I. Gr. Rădulescu, op. cit., p. 25 – 26.

18) D. Udrescu, Piteşti 580. Primele atestări, în „Secera şi ciocanul", nr. 4360 din 19.V.1968; A. Sacerdoţeanu, Începuturile oraşului Piteşti, p. 197.

19) DRH. B. Ţ. Rom., vol. II, p. 354 – 355.

20) Ibidem, p. 410 – 412.

21) Ibidem, p. 422.

22) Ibidem, vol. III, p. 54.

Figura 86 - Casa Seiler - Keller, str. Tîrgul din Vale nr. 6. Cerdacul curţii interioare. Foto E. Greceanu, 1975.

23) Ibidem, p. 246 – 247.
24) DIR. B. Ţ. Rom. Veac. XVI, vol. III, Bucureşti, 1952, p. 341.
25) DRH. B. Ţ. Rom., vol. III, p. 91 – 95.
26) DIR. B. Ţ. Rom. Veac. XVII, vol. III, p. 170 – 171.
27) Ibidem: „... Dară şi hotarele să să ştie: pă valea Stancii drept la casa Buzuianului şi din cătină pîn părul cel mare, pă gura iazului şi pîn nucii călugărilor şi pă Argeş în sus ..."
28) În absenţa cercetărilor arheologice în vatra oraşului rămâne actuală observaţia făcută de Butculescu (op. cit.) în 1883: „Dans notre pays plus que partout ailleurs, les églises, avec les croix et les pierres tombales, sont les seuls monuments qui peuvent ajouter quelques pages dans notre histoire ..." Şi ca exemplu autorul citează descoperirea pietrei de mormânt a fiicei lui Neagoe Basarab, doamna Stana, soţia lui Ştefăniţă Vodă al Moldovei, călugărită cu numele Sofronia. Din nefericire, Butculescu nu precizează unde a fost găsită piatra.
29) I. GR. Rădulescu, op. cit., p. 34 – 35.
30) Şt. Olteanu, C. Şerban, Meşteşugurile din Ţara Românească în evul mediu, p. 268.
31) I. Gr. Rădulescu, op. cit., p. 25 – 26.
32) Ibidem, p. 25, 26, 34.
33) Pompei P. Samarian, O veche monografie sanitară a Munteniei de dr. Constantin Caracaş (1800 – 1828), Bucureşti, 1937, p. 174. Precedată de un studiu introductiv, lucrarea conţine traducerea din greacă a cărţii publicate la Bucureşti în 1830: Topografia Ţării Româneşti şi observaţiuni antropologice privitoare la sănătatea şi bolile locuitorilor ei, de domnul doctor în medicină şi filozofie Constantin Caracaş.
34) Nicolae Stoicescu, Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România. I. Ţara Românească, vol. II, p. 488.
35) Metropolitul Ungro – Valachiei Neofit I. Capitul IV. Septemâna a 6, în „Biserica ortodoxă română", an. II, 1875 – 1876, p. 634.

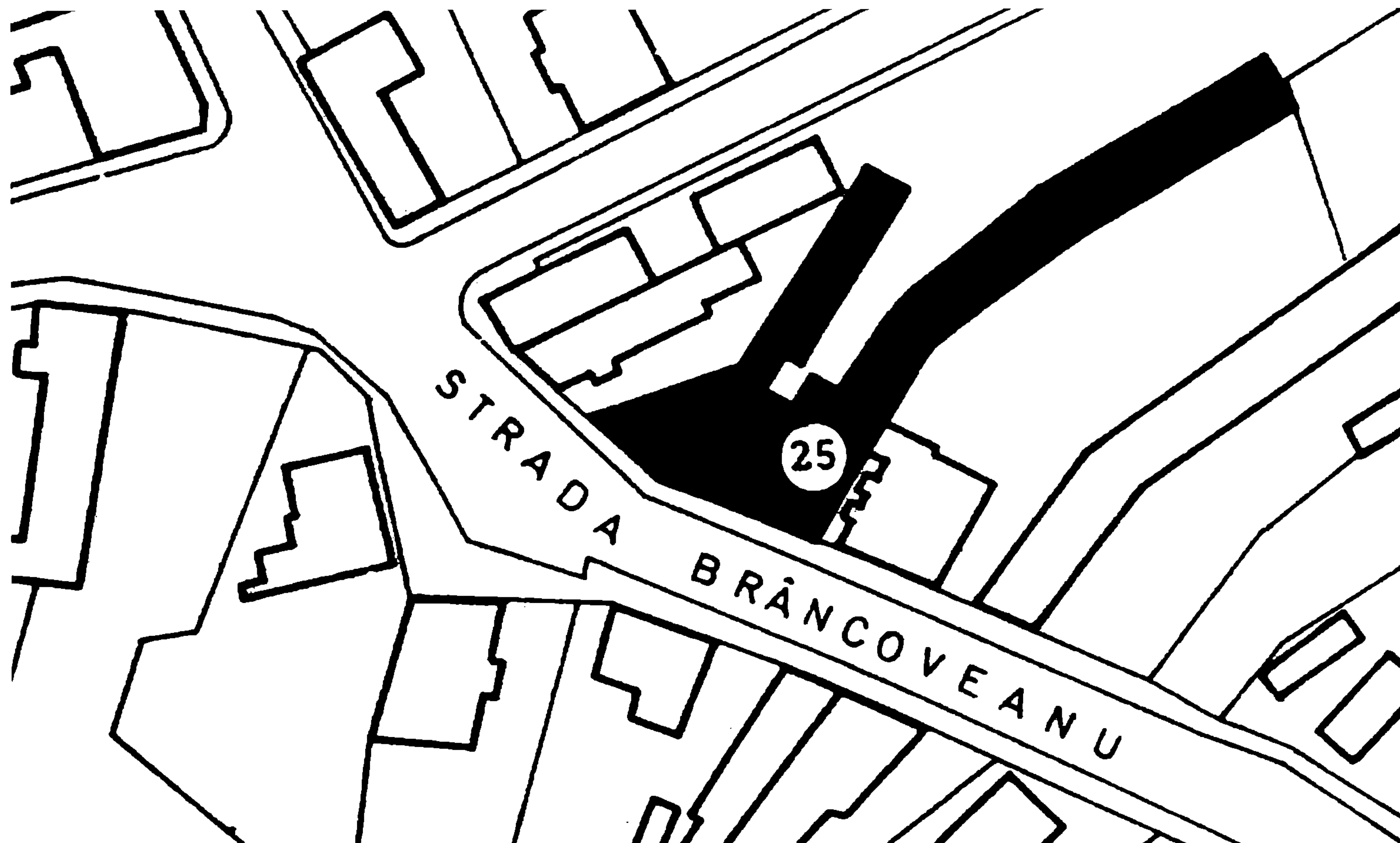

Figura 87 - Hanul din Str. C. Brâncoveanu nr. 25, dărâmat în 1983, împreună cu întreaga stradă. Planul de situaţie anterior distrugerii

36) Catagrafie oficială de toţi boerii Ţări Româneşti la 1829, publicată de Ioan C. Filitti, în „Revista arhivelor", vol. II, nr. 4 – 5, 1927 – 1929, p. 308 – 310.
37) I. Cojocaru, op. cit.
38) Monografia bisericii catedrale Sf. Gheorghe din Piteşti, 1963, lucrare în manuscris în arhiva Direcţiei monumentelor istorice. Se citează cartea domnească din 1813 aprilie 3, dată cântăreţului Gheorghe, „carele se află slujind cântăreţ la sfânta biserică domnească din oraşul Piteştilor ... ca să fie scutit şi apărat de dajdie ..." De asemenea, în 1817 iulie 12, domnia a aprobat cererea episcopiei Argeşului ca la cei trei preoţi scutiţi de dări să se adauge un al patrulea, precum şi un diacon (apud V. A. Urechia, Istoria românilor, X – A, Bucureşti, 1910, p. 315).
39) Împreună cu chenarele uşilor şi ferestrelor lărgite, pisania originară a fost spartă la „restaurarea" din 1869 şi refolosită ca balast sub pardoseala pridvorului adăugat pe faţada de vest. Cercetând biserica în 1885, Tocilescu a precizat că „... pisania cu data 7164 / 1656 s-a prefăcut în anul 1869", adăugând: „Din odoarele ctitoriceşti nu mai există nici unul, fiind arse, pierdute sau topite, pentru a se face altele noi dintr-însele" – vezi Grigore Tocilescu, Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri şi biserici din ţară, prezentate Ministerului Cultelor şi al Învăţământului public, extras din „Analele Academiei Române", seria II, tom. VIII, secţiunea II, „Memorii şi notiţe", Bucureşti, 1887, p. 4. Un izvor care atribuie lui Constantin Şerban Basarab zidirea bisericii este mărturia mitropolitului Neofit Cretanul, care a vizitat Piteştii în 1766. Redăm pasajul referitor la biserica Sf. Gheorghe în traducerea lui Petre Şt. Năsturel, făcută după manuscrisul grec original aflat la biblioteca Academiei R.S.R.: „... Este o singură biserică domnească, cinstită cu numele marelui mucenic Gheorghe, care a fost clădită de răposatul Constantin Şerban Voievod Basarab, ctitorul mitropoliei Bucureştilor, la anul 7164 de la Adam, care este zugrăvită ..." – vezi Petre Şt. Năsturel, Biserica Sf. Gheorghe din Piteşti, raport de cerectare, 1963, arhiva Direcţiei monumentelor istorice.

Figura 88 - Hanul din Str. Brâncoveanu nr. 25.
A - Faţada dinspre stradă;
B - Curtea interioară.
Foto Radu Creţeanu 1969.

A

B

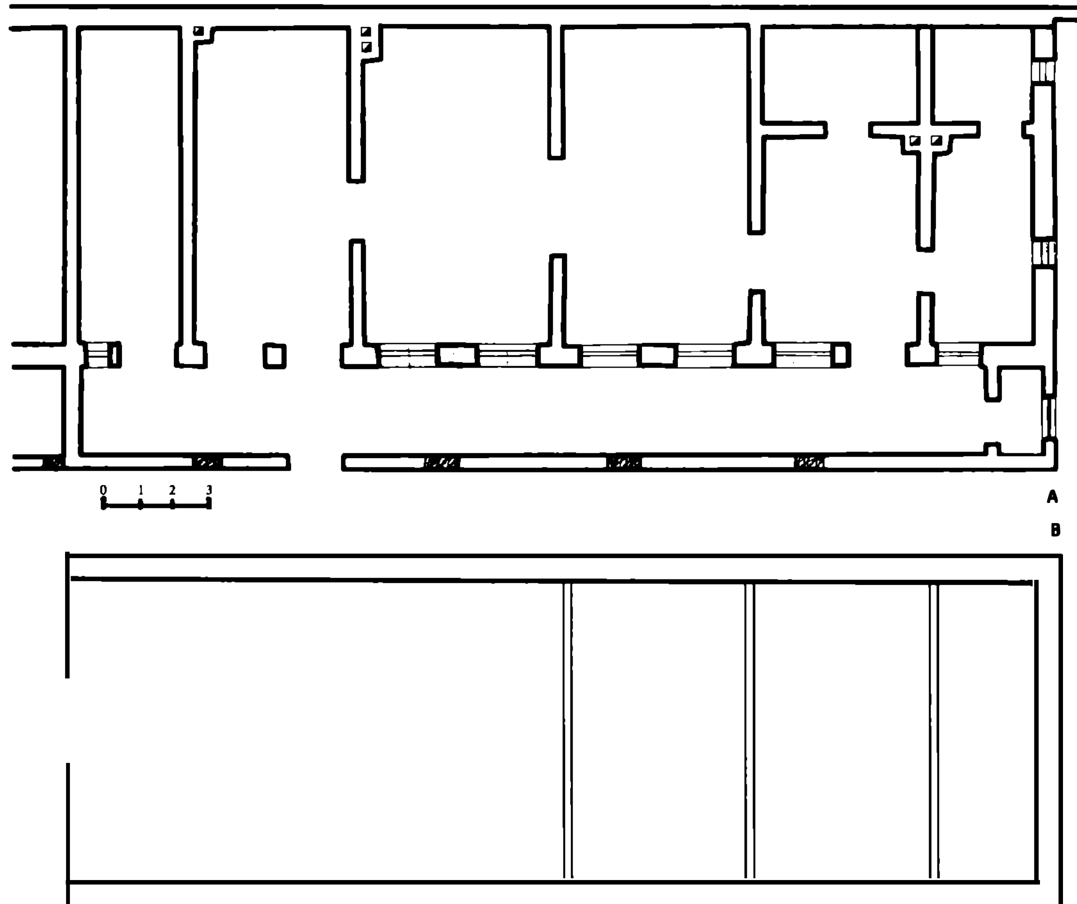

Figura 89 - Porţiune din planul casei din Str. Gh. Lazăr nr. 40, dărâmată în 1976.

A- Plan parter.

B - Plan subsol.

40) Ştefan Balş, Biserica Sf. Gheorghe din Piteşti, în RMM, seria Monumente istorice şi de artă, nr. 2, 1976, p. 63 şi nota 4, redă următorul text al pisaniei reîntregit în lectura preotului Marin M. Branişte după catagrafia din 1852, punând în paranteze fragmentele de inscripţie recuperate din moloz: „Cu vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiului ş[i cu spo]rul Duhului Sfânt, îndemnatu-m-am şi eu cela ce sunt din [tru Domnul mieu] bun creştin Constantin Şerban Vvd şi cu buna creştina [doam]na [mea Bălaşa, mil] uindu-mă Dumnezeu [cu cinstit] scaun [ul pări] ntelui meu răpo[sat cre]ştin Şerban Vvd., fiind eu domnul Ţării Româneşti, [văzâ]nd că toate l[umeşti sunt] trecătoare, aducându-mi aminte, ne[voit]u-m-am a rădica această sfântă biserică d[in temelie] până în sfârşit [în hra]mul şi l[auda Mare]lui Mucenic [Gheorghe] să ne fie aicea întru ajutor, iar în celălalt veac să ne fie în neam netre[cută] nouă şi părinţilor [noştri] în veci. Mai 13 leat 7164 (1656)".

41) N. Stoicescu, op. cit., p. 487 şi notele 78 – 79, p. 522.

42) Pare ciudat ca Matei Basarab, care – conform tradiţiei – avea şi case în Piteşti, să fi refăcut biserica veche „cu temelia de piatră şi în sus de lemn". O ctitorie domnească din lemn, în centrul unui târg înfloritor, este tot atât de neobişnuită ca şi încredinţarea refacerii, după incendiu, lui Neacşu din Piteşti, nu în calitate de executant, ci – după cum s-ar părea – de ctitor, întrucât Matei Basarab i-ar fi dat voie să o refacă şi „să fie pe seama lui, cum au fost şi mai înainte vreme" (se referă, oare, documentul la o primă biserică de zid, care a precedat pe cea de lemn ?). Şi, în acest caz, biserica numită domnească de către mitropolitul Neofit, în 1766, ar fi fost ctitoria lui Neacşu, atribuită eronat lui Constantin Şerban, la depărtare de numai un veac ?

43) Dinu V. Rosetti, Observaţii arheologice privind vechimea oraşului Piteşti, p. 69.

44) Marin Branişte, Însemnări pe vechile cărţi de slujbă de la bisericile din Piteşti, în MO, an XIII, nr. 1 – 4, 1961, p. 195 – 208.

45) I. Gr. Rădulescu, op. cit., p. 40.

46) Ibidem, p. 41.

47) D. Udrescu, Piteşti 580. Evoluţie topografică şi edilitară. Atragem atenţia asupra descrierii făcută de I. Gr. Rădulescu (op. cit., p. 39 – 40), din care reiese că hanul avea o curte interioară proprie, cuprinzând şi şase prăvălii închiriate, ridicate cu circa

Figura 90 - Casa Ghimpa, Str. C.A. Rosetti nr. 1. Foto E. Greceanu, 1975.

2 m deasupra pământului din cauza aşezării lor pe pivniţe boltite. În aripa din stânga (?) se găsea şi un loc de închinăciune, „având zugrăveli bisericeşti". Restul clădirii, „ce nu era ocupat de negustori", servea de han, câştigurile mergând la episcopie. Din această descriere aproximativă, cu localizarea hanului „unde este astăzi hala de alimente, dar mai înaintat spre strada din Apus", putem presupune că hanul era aşezat între strada Industriei şi latura de nord – est a pieţei, cu prăvăliile orientate spre piaţă (fig. 24).

48) Gr. Tocilescu, op. cit., p. 7.

49) Pisania bisericii Sf. Nicolae, spartă cu ocazia dărâmării, se află astăzi la muzeul judeţean. Redăm textul apud M. Branişte, I. Diaconescu, Pisanii, însemnări II, în MO, 1971, nr. 3 – 4, p. 262; paragraful între paranteze pătrate este completat apud T. Bobancu, Biserici din judeţul Argeş, în BCMI, XXVI, 1933, p. 41: „Marele şi preaputernicul Dumnezeu cu a sa purtare de grijă toate le chivernisăşte şi le săvârşaşte precum şi această sfântă biserică, ce era mai înainte mică şi prăpădită de cutremur, cu ajutul su şi al sfântului ierarhu Nicolae şi al sfântului Pandeleimon al cărora este hramul, s-au făcut precum să vede cu cheltuiala mahalagiilor şi al altor creştini. Şi s-au săvârşit în domnia mării sale Io Gheorghe Caragea voevod [când ruşii s-au dus din ţară, făcând pace într-al doilea război,] păstorind pre norodul aceşti eparhii prea s(finţia sa) iubitorul de Dumnezeu chirio chir Iosif, întâiul episcop al acestei nooi episcopii Argeş. 1812 octombrie 30". Data cutremurului care a deteriorat prima biserică de zid apare la N. Stoicescu, op. cit., p. 488.

50) N. Stoicescu, op. cit.

51) M. Branişte, op. cit., p. 200.

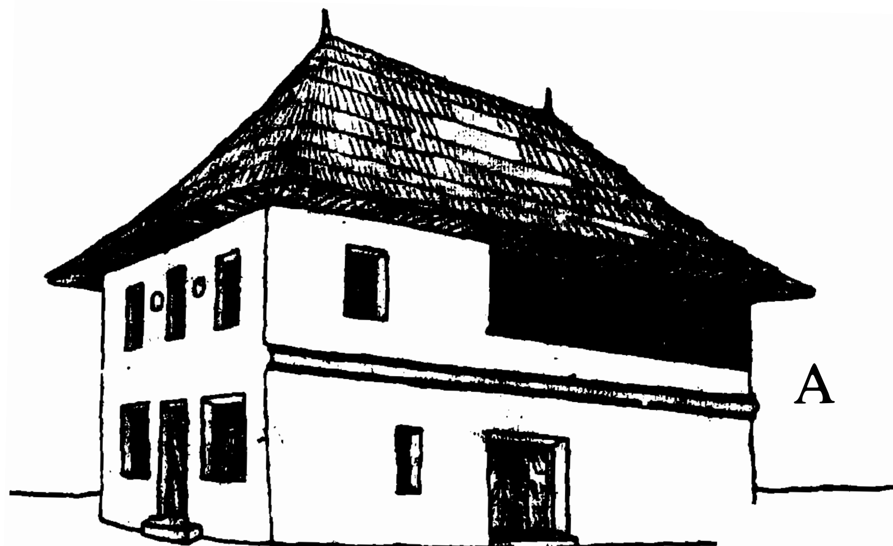
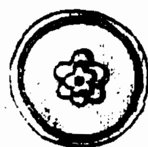
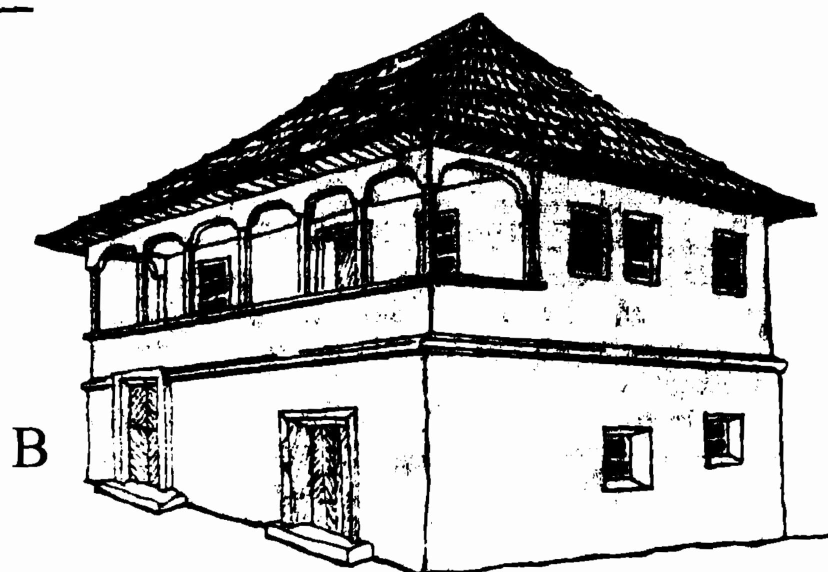

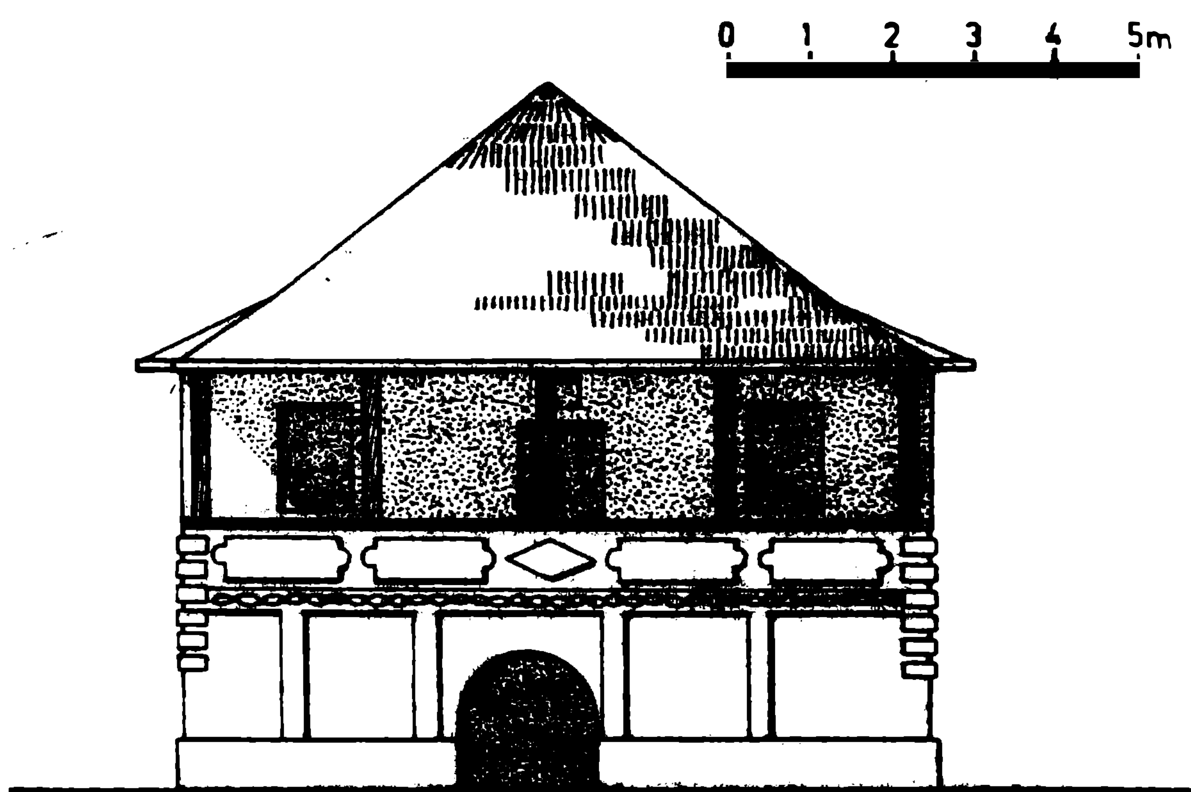
Figura 91 - Case de tip muscelean din Piteşti, astăzi dispărute, desenate în 1943 de arh. Adrian Gheorghiu.
A - Str. Smeúrei nr. 3;
B - Casă din zona hotelului Splendid;
C - Casă din Bvd. Regina Maria - Republicii, nr. 119, distrusă la bombardamentele din 1944;

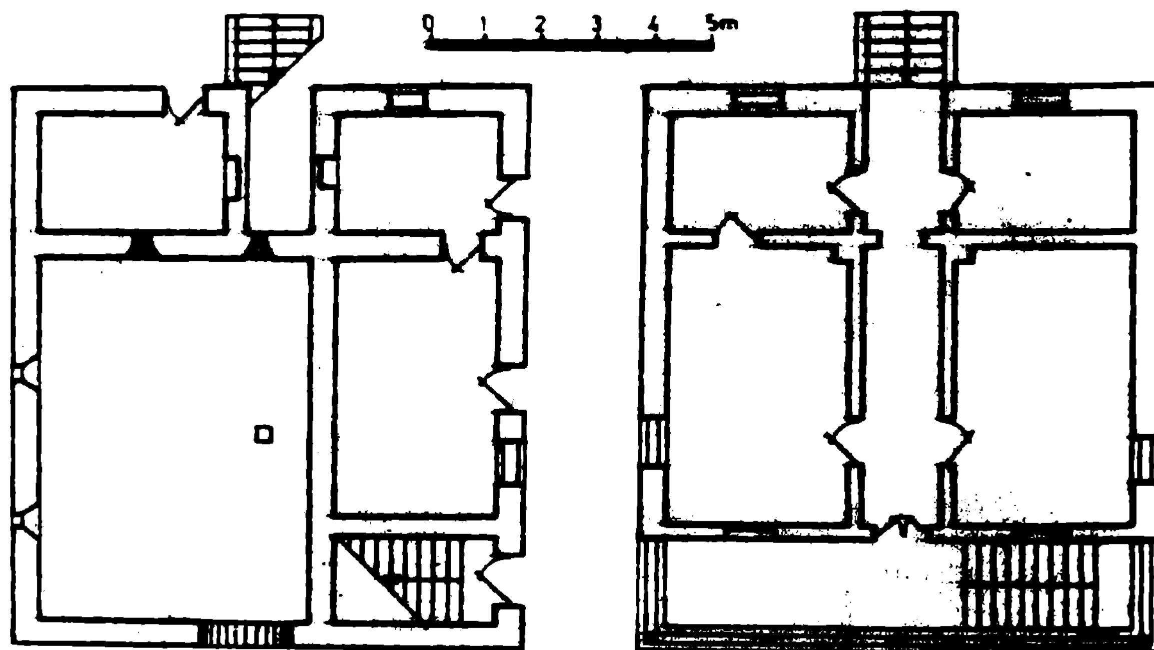

Figura 92 - Casa Coculescu, Str. Armand Călinescu (fost Horia, Cloşca şi Crişan), nr. 57. Faţada şi planuri; releveu Al. Mulţescu

Figura 93 - Casa Coculescu. Foto E. Greceanu, 1975.

52) Ibidem.
53) I. Gr. Rădulescu, op. cit., p. 26.
54) Ibidem, p. 25.
55) Pisania bisericii actuale are următorul text: „La anul 1728 april 10 s-a clădit biserica de lemn numele Sf. Ioan Botezător unde se găseşte foişor de foc şi la anu 1806 Hagi Matei Ţăcălie văzând ruina bisericii a clădit-o pe aciest loc. În 1881 episcopul eparhi(i) Argeşiului D.D. G(h)enadie socotind mărimea enoari(i) s-au îndemnat de duhul şi cu ajutoariu sfinti(i) Treimi împreună cu epitropi(i) şi enoriea şi surparea celi vec(h)i ridicarea din nou care ajiutat ... Carol I (în) ale cărui zile s-a început şi s-a terminat sub păstorirea iubitor de Dumnezeu primu (c)titor. Osteneala a dat C. Enescu ... Terminat în 1888". După informaţiile luate de la parohie, construcţia bisericii s-a terminat în 1881, iar în 1888 a fost desăvârşită pictura – autor Costin Petrescu. Conform I. Ionaşcu, Catagrafia Eparhiei Argeş la 1824, Bucureşti, 1942, p. 34 – 35, Hagi Matei Ţăcălie este ctitor şi la bisericile din Prundu (evident, o refacere, căci biserica figurează în harta austriacă) şi Vătăşeşti.
56) N. Stoicescu, op. cit., p. 488, 489 şi nota 95, p. 523. Date similare figurează şi în arhiva parohiei, cu ipoteza ridicării primei biserici „din gura văii Stancii" în 1600.
57) M. Branişte, op. cit., p. 203.
58) În acest sens, nu suntem de acord cu N. Stoicescu (op. cit., p. 489) când crede că Gr. Uriţescu a confundat mănăstirea Trivalea cu „biserica din gura văii Stancii", numind-o şi „mănăstirea Stănceştilor" după numele moşiei şi metohului mănăstirii Cotmeana amintit în 1617 (vezi nota 25). Harta Szathmary înlătură ezitările cu privire la localitatea Stănceşti (Valea Stanciului) şi menţionarea ei în veacul al XVII-lea ca aparţinătoare de oraşul Piteşti (cf. N. Stoicescu, op. cit., nota 95, p. 523) arată că ocolul Piteştilor cuprindea şi cătunul Stănceşti.
59) Referitor la planul Szathmary, semnalăm următoarele: ridicarea topografică este impecabilă, sub raportul respectării

Figura 94 - Casa Broşteanu, Str. Craiovei, nr. 50, dărâmată în 1978 împreună cu toată strada. Foto E. Greceanu, 1975.

scării, al indicării reliefului şi al orientării în raport cu punctele cardinale. În centrul aşezării, precizia scade: reţeaua de străzi se întrerupe; lipseşte indicaţia bisericilor din centru (Sf. Nicolae, Sf. Gheorghe, Mavrodolu, Buliga, Sf. Treime) şi apar în schimb, la examinare cu lupa, bisericile Precista şi Buna vestire – Greci, indicate cu roşu (biserici de zid); semnele convenţionale ale legendei sunt destul de liber interpretate. Aceste carenţe pot proveni din obligaţia de simplificare grafică a zonei centrale, în funcţie de reducere, din defecte de tipărire sau din neglijenţe de transcriere a hărţii Fligely. Până la completarea exemplarului lui Fligely de la Biblioteca Academiei R.S.R., harta Szathmary oferă totuşi prima indicaţie cartografică concludentă a oraşului Piteşti.

60) M. Branişte, I. Diaconescu, op. cit., p. 257. Autorii citează referinţele unor catagrafii din 1824 şi 1833, considerând că privesc doar amplasamentul bisericii de lemn, deşi la datele respective exista şi biserica de zid ctitorită în 1806.

61) D. Udrescu, Date şi aspecte din trecutul oraşului Piteşti, p. 101, indică drept dată a construcţiei foişorului anul 1897, dar fotografia acestei clădiri apare în Album general al României de Al. Antoniu, publicat în 1893, iar pisania actualei biserici Sf. Ion arată că foişorul de foc exista în 1888. Până la noi cercetări de arhivă, 1888 este terminus ante quem pentru dărâmarea bisericii de lemn Sf. Ion.

62) Studiul întocmit în intervalul martie – iulie 1975, în cadrul Direcţiei patrimoniului cultural naţional, a fost grăbit – ca documentare şi redactare – de posibilitatea utilizării sale ca element de temă pentru refacerea detaliilor de sistematizare a zonei centrale, în sensul conservării oraşului vechi cerută la acea dată de Comitetul pentru problemele consiliilor populare. Ca atare, cercetarea s-a concentrat asupra fondului construit existent în 1975, folosind pentru etapele de evoluţie urbană doar bibliografia curentă. Reluarea studiului după patru ani, în cadrul Muzeului de Istorie al R.S.R., a permis o aprofundare a documentării în baza căreia întregul material a fost refăcut. Acest fapt explică neconcordanţele cu studiul actual care apar în referinţele la structura urbană a Piteştilor publicate anterior – vezi E. Greceanu, Elemente de metodică în cercetarea centrelor

Figura 95 - Casa Sattler, Str. I.C. Brătianu (fostă 1 Mai), nr. 34. Foto E. Greceanu, 1979

istorice ale oraşelor, în: „Arhitectura", XXIV, nr. 4, 1976, p. 24 – 30, idem, Un problème actuel: l 'urbanisme médiéval en Roumanie, p. 152.
63) Gr. Tocilescu, op. cit., p. 5.
64) I. Gr. Rădulescu, op. cit., p. 41, consemnează că în piaţa Sf. Nicolae barăcile de alimente şi măcelăriile din piaţă „erau chiar pe gârlă".
65) V. Tamaş, Din istoria oraşului Piteşti. Grădina publică, în „Secera şi ciocanul", nr. 3709 din 20.IV.1966.
66) M. Branişte, Câteva ştiri despre şcolile din oraşul Piteşti înfiinţate pe lângă biserici, înainte de Regulamentul Organic, în MO, an. XVII, nr. 3 – 4, 1965, p. 184; ibidem, manuscris, 1963, arhiva Direcţiei monumentelor istorice: în 1831 s-a propus înfiinţarea unei şcoli publice a oraşului în „casele cele mari" ale schitului Buliga, „că şi mai nainte au fost şcoală spre învăţătura copiilor de pomană". În aceste case a funcţionat, după 1860, pensionul de fete condus de Eliza Veldin.
67) Gr. Tocilescu, op. cit., p.5 – 6.
68) I. Ionaşcu, Catagrafia Eparhiei Argeş la 1824, p. 34.
69) T. Bobancu, op. cit., p. 17 – 18: „Aici a fost altarul sfintei biserici Buliga, zidită în anul 1600 de Martin şi refăcută de Petru Martin Buliga în anul 1700. Din cauza ruinii s-a dărâmat în anul 1900, cu ocazia construirii palatului administrativ. 1 octombrie 1900". Datele sunt eronate în întregime: anul 1600 poate fi cel mult interpretat ca o consemnare de către tradiţie a unei prime biserici (de lemn ?), înlocuită în 1746 de ctitoria lui Martin Buliga.
70) N. Stoicescu, op. cit., p. 487.
71) Iată textul pisaniei în transcrierea lui D. Butculescu: „Cu vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Duhului Sfânt, miluindu-ne bunul Dumnezeu, îndemnatu-ne-a de am zidit această sfântă şi dumnezeiască biserică din temelie, eu robul lui Dumnezeu jupan Martin sin jupan Pătru Buliga şi cu jupâneasa mea Necşa, întru lauda şi cinstea prea marilor voevozi Mihail

Figura 96 - Casa Racoviceanu. Traveea intrării este denaturată prin absenţa arcadei şi înlăturarea frontonului intrării. Foto Radu Creţeanu 1969.

şi Gavril şi a tuturor celorlalte făr de trupuri <cete îngereşti>, în zilele prea luminatului domn Ion Costandin Niculae Voevod, ca sa fie nouă şi părinţilor noştri de pomenire în veci amin. Sep. 1ª di, l(eat) 7254". D. Butculescu descrie şi cel mai vechi clopot al schitului, cu diametrul 55 cm şi înălţimea 46 cm, care avea următoarele inscripţii: cu litere latine, „Ioannes Georgius Angerer me fudit Graecii 1746"; cu litere chirilice, „Martin Cupeţu 7254". Pe feţele clopotului erau reprezentaţi cei doi arhangheli Mihail şi Gavril. Clopotul este amintit şi de Gr. Tocilescu, cu data 1744 (op. cit., p. 6): nu este singura neconcordanţă cu însemnările lui D.Butculescu, întrucât Tocilescu indică drept ctitori pe Jupan Martin, jupan Pătru „şi cu jupâneasa lui Necşa" (a lui Martin, sau a lui Pătru ?), iar la descrierea tabloului votiv îl arată pe Martin însoţit de jupâneasa Elena (sic). Credem că Tocilescu a confundat la transcrierea pentru raport inscripţiile tabloului votiv cu inscripţia din 1753 de pe piatra de mormânt a ctitorului, pe care o redă astfel: „Aici odihnesc oasele robului lui Dumnezeu Jupan Martin cupeţ, fiul jupanului Pătru Buliga şi a jupânesii Ilinii, în zilele lui Ion Grigore Ghica voevod, în luna lui mai în 20 de zile în leatul 7261" (ibidem). Conform M. Braniște, I. Diaconescu, op. cit., p. 262, piatra de mormânt a lui Pătru Buliga, tatăl ctitorului, s-a aflat în curtea bisericii Sf. Nicolae (mutată probabil după dărâmarea schitului Buliga – n.a.) şi a fost transportată la muzeul judeţean, după dărâmarea bisericii Sf. Nicolae. Pe faţa pietrei este săpat următorul text: „Aici supt această piatră odihnescu-se oasele răposatului robului (lui) Dumnezeu jupan Pătru Buliga i jupâneasa dumnealui şi coconii dumnea(lor) … a Ion, care s-a pristăvit în zilele luminatului domn Ion Nicolae (Ale)csandru voevod în luna lui fevruarie în 17 (1716)".

72) I. Ionaşcu, op. cit., p. 25 – 26. Biserica de lemn din Valea Rea a suferit o succesiune de transformări şi reparaţii stângace (în 1838, 1849, 1898, 1945 şi 1968 – 1982), care i-au modificat arhitectura, înlocuind şi pictura veche cu o zugrăveală în ulei ce poate interesa doar pe amatorii de pictură naivă. Biserica de lemn Sf. Gheorghe din Bascov se păstrează nealterată, inclusiv

Figura 97 - Casa din Str. Crinului, nr. 59. Foto E. Greceanu. 1975.

incinta cu mese pentru praznic, dar se va distruge în curând dacă nu se vor lua măsurile prevăzute de lege pentru paza şi întreţinerea ansamblului, menţinut într-o condamnabilă stare de murdărie şi părăsire. Calitatea excepţională a decoraţiei bisericii Sf. Gheorghe constituie astăzi singura mărturie vizibilă a activităţii ctitoriceşti desfăşurată de Martin Buliga.

73) Gr. Tocilescu, op. cit., p. 5.

74) Martin Buliga nu este un caz izolat. Strădania patriciatului de a ridica biserici de zid după modelul domnesc şi boieresc se manifestă la Piteşti cu începere din sec. al XVII-lea şi devine principala comandă a sec. al XVIII-lea. Pe lângă exemplele din vatra oraşului, cuprinse în text, cităm următoarele ctitorii de meşteşugari, negustori şi judeţi (primari) ridicate în satele care au făcut parte din hotarul Piteştilor:

- biserica Naşterea Maicii Domnului din Valea Mare (fostul schit Gura Văii Mari), construită în 1684 – 1685 de „jupân Necula i jupaniţa ego Ancuţa",
- biserica Sf-ţii Dimitrie şi Gheorghe din Văleni – Podgoria, ridicată în 1733 de Iorga „judeţul ot Câmpulung", cu ajutorul judeţului Ioan, pe care îl presupunem a fi primarul Piteştilor. Intervenţia primarului din Câmpulung se datorează – credem – centrului de gravitaţie pe care l-a reprezentat Târgul Dealului în economia tuturor aşezărilor din zonă, inclusiv a Câmpulungului;
- biserica din Valea Mare, a fostului schit Sf. Ioan Bogoslovul şi Sf. Nicolae, ridicată în 1766 de doi arhimandriţi, Grigoraşcu Ipsilant şi Manole Hagiu (acesta din urmă probabil negustor), a fost restaurată în 1781 cu cheltuiala „popii Matei sân Grăjdan Cojocaru, ajutorând şi jupân Niţu Cojocaru şi cu alţi mahalagii";
- biserica Sf-ţii Împăraţi şi Tuturor Sfinţilor din Găvana, construită între 1817 – 1820 de mai mulţi ctitori, printre care şi Constandin Tabacu (tăbăcar). Pentru datele acestor biserici, vezi M. Branişte, I. Diaconescu, Pisanii, însemnări, IV, în MO, 1971, nr. 7 – 8, p. 563 – 571.

75) M. Branişte, op. cit., p. 182. Dorinţa ctitorului a fost respectată şi după trecerea schitului, în 1794, sub ascultarea mănăstirii

Figura 98 - Casa Paraschiv Vlădescu, Str. Craiovei, nr. 31, dărâmată în 1978. Foto Radu Creţeanu 1967.

Aninoasa: catagrafia din 1819 a averii schitului menţionează şcoala refăcută de curând (circa 1790), cu „patru odăi cu sălile lor, cu cămările lor, galerie pă dinainte de zid pentru şcoală i pentru oamenii casii noouă din temelie ..." (ibidem, p. 183).

76) M. Branişte, I. Diaconescu, op. cit., III, în MO, 1971, nr. 5 – 6, p. 399. Pentru planul acestei prime biserici, însoţit de sumara prezentare a cercetării arheologice efectuată în 1975, vezi R. Voinaroschi, Ce se ştie despre biserica Sf. Treime – Beştelei din Piteşti, în RMM, seria „Monumente istorice şi de artă", nr. 2, 1976, p. 67 – 70.

77) Este suficient să amintim că fără intervenţia lui Grigore Tocilescu şi a lui Dimitrie Butculescu nu s-ar mai şti nimic despre arhitectura şi chiar istoria ctitoriei lui Martin Buliga, dărâmată fără să se fi recuperat cel puţin pisania sau piatra de mormânt a ctitorului. Chiar în cazul bisericilor conservate nu s-a păstrat nici una dintre pisaniile originare, distruse fără milă de cei ce au transformat sau reparat bisericile, începând cu sec. al XIX-lea.

78) N. Stoicescu, op. cit., p. 488.

79) R. Creţeanu, Date privind monumentele vechi din Piteşti şi punerea lor în valoare în cadrul acţiunii de sistematizare a oraşului, în BMI, nr. 3, 1970, p. 68 – 69. Biserica lui Ianache vistierul şi biserica Sf. Treime – Beştelei apar ca două construcţii independente la N. Stoicescu – op. cit., p. 487 şi 488 –, din cauza consemnării celei de a doua, la începutul sec. al XIX-lea, ca biserică de lemn. Atât hramul cât şi numele Beştelei se referă la biserica de zid, descrisă de Tocilescu cu localizare precisă: „Alături cu schitul Buliga este schitul Beştelei, care după pisania din frontispiciu cu data 1862 noiembrie 2 <<s-a reparat în zilele luminatului nostru domn Alexandru Ioan ... de către cuviosul arhimandrit Policarp, egumenul mănăstirii Mihai Vodă ... Biserica are trebuinţă de coperiş, căci plouă în lăuntru şi bolţile ameninţă să cadă ..." (op. cit., p. 6).

80) N. Stoicescu, op. cit., p. 488 şi nota 80, p. 522.

81) M. Branişte, I. Diaconescu, op. cit.; R. Creţeanu, op. cit.; Grigore Uriţescu, Schitul Trivalea din Piteşti, p. 195.

82) Ioan C. Filitti, Arhondologia Munteniei de la 1822 – 1828, în „Revista arhivelor", vol. II, nr. 4 – 5, 1927 – 1929, p. 19 - 49

Figura 99 - Casa Săvulescu - Cioată, Str. Teilor, nr. 2. Foto Radu Creţeanu, 1967.

83) Catagrafie oficială de toţi boerii Ţării Româneşti la 1829, p. 290 – 359.
84) O inscripţie refăcută cu litere latine după vechiul pomelnic dă următoarele nume: Pandele Petre cu Păuna; Tudorache sin Diaconu Cristea cu soţia Ilinca; Mihai Popovici cu fraţii Pavel şi Dumitru.
85) Steagul se află astăzi la Muzeul judeţean Argeş.
86) Din textul pisaniei, transcris de T. Bobancu, op. cit., p. 44, redăm prima parte: „La anul 1826 Pandele Petre cu soţia sa Păuna, cu ajutorul lui Tudorache cojocarul şi alţii au început zidirea acestui sfânt lăcaş. La 1827, încetând din viaţă soţia lui Pandele Petre, dânsul a mers înainte cu lucrarea, fără a se descuraja. La 1828, Pandele Petre a terminat această biserică, având altă soţie, Anica, în care timp s-a târnosit sfântul lăcaş. La 1856, Pandele Petre voind ca opera lui să nu înceteze după moartea sa, printr-un testament legalizat, după ce-şi împarte averea la copii, lasă ca zestre bisericii două prăvălii în strada Şerban Vodă şi trei locuri virane pe bulevard, din venitul lor să se întreţină biserica, puind condiţie ca nimeni să nu se amestece în administraţia averii şi a bisericii, decât numai copiii, nepoţii şi strănepoţii din neam în neam ...".
87) M. Branişte, I. Diaconescu, Pisanii, însemnări II, în MO, 1971, nr. 3 – 4, p. 259: „Cu bunăvoirea Tatălui, cu ajutorul Fiului şi cu puterea Sfântului Duh, îndemnatu-s-au robii lui Dumnezeu Pandele sân Petre cu soţia Păuna, Tudorache sân diaconul, Cristea, soţia sa Ilinca, Mihai Popovici cu fraţii Pavel şi Dumitru, cu cheltuiala d(umnea)lor, de au ridicat această sfântă biserică din temelie, în cinstea sfântului proroc Ilie, sfântul doftor Pantelimon şi cuvioasa Paraschiva, în zilele mare(lui) împărat al Rusiei, Niciolae Pavlovici, sfinţindu-se de mitrop(olitul) Ungrovlahiei, chir Grigorie, la leat 1828 mai 22".
88) N. Stoicescu, op. cit., nota 81, p. 522.
89) Ibidem, p. 488. Ctitorul figurează în catagrafia boierilor Ţării Româneşti la 1829, în cadrul judeţului Argeş (op. cit., p. 308): „Iancul Mavrodin Mavrodoglu, n. Buc., 60 ani, căminar, al paharnicului Gheorghe Mavrodin, şade în Piteşti, fără avere". În

A

Figura 100 - Hanul din Str. Şerban Vodă, nr. 50, dărâmat în 1972.
A - Faţada rezultată din reunirea a două case sub acelaşi acoperiş.
Foto Radu Mânăilă, 1966.
B - Curtea interioară, cu arhitectură tradiţională.
Foto Radu Creţeanu, 1966.

B

Figura 101 - Hanul Gabroveni, Str. Sf. Vineri, nr. 23. Faţada cu arhitectură clasicistă. Foto E. Greceanu, 1976.

catagrafia suplimentară din 1831 i se atribuie un venit anual de 3500 lei. Ioan Mavrodolu a murit în 1832 şi a fost înmormântat în curtea bisericii, unde se mai află încă crucea de piatră cu inscripţia: „Această cruce s-au rădicat la acest loc al îngropării d(umnealui) Ioan Mavrodolu la leat 1832 iulie 19" – vezi Marin M. Branişte, Ilie Gh. Diaconescu, Vechile cruci de piatră din cuprinsul şi vecinătatea oraşului Piteşti, în MO, an XVI, nr. 1 – 2, 1964, p. 50.
90) T. Bobancu, op. cit., p. 33.
91) Gr. Tocilescu, op. cit., p. 7.
92) T. Bobancu, op. cit., p. 31.
93) Ibidem, p. 39. Redăm textul pisaniei: „Întru slava sfintei şi nedespărţitei Troiţe şi întru cinstea şi lauda tăierii capului Sf. Ioan Botezătorul şi a cuvioasei maicii noastre Paraschiva s-au ridicat această sfântă biserică din temelie de dumnealui biv vel sluger Ioan Ungurelu şi de jupân Hagi Ţenea, începându-se din leatul 1817, în care an s-au lucrat de roşu în tovărăşie până la anul al doilea 1818 martie în 18, când s-au pristăvit răposatul sluger, iar de atunci din împotrivirea vremurilor, urmând până în următorul an, când s-au săvârşit de cum se vede cu toată cheltuiala numai a dumnealui Alexandru Ungurelu, fiul răposatului sluger Ungurelu, în zilele prea înălţatului domn Grigore Vodă, fiind episcop al Argeşului Grigore. 1827".
94) M. Branişte, I. Diaconescu, Pisanii, însemnări, II, în MO, 1971, nr. 3 – 4, p. 261. Un alt nume de ctitor consemnat de tradiţie este Păuna Uescu – vezi Lascăr Dimitrie, Calendar bisericesc ortodox al judeţului Argeş pe anul Mântuirei 1900, Piteşti, 1899, p. 51.
95) T. Bobancu, op. cit., p. 8 – 9.
96) Ibidem.
97) Lascăr Dimitrie, op. cit.
98) T. Bobancu, op. cit.

Figura 102 - Casa din Str. Şerban Vodă, nr. 103, dărâmată în 1982. Foto Ştefan Butak, 1956.

99) Gr. Tocilescu, op. cit., p. 4 – 5.
100) T. Bobancu, op. cit., p. 15. Aşa – zisa restaurare – în fapt o denaturare simptomatică pentru dezinteresul faţă de creaţia veacurilor anterioare – a cuprins: ascunderea tencuielilor originare sub un strat de tencuieli; refacerea învelitorii, a uşilor şi a ferestrelor – probabil cu distrugerea ancadramentelor şi a pisaniei; tăierea tiranţilor de lemn de la baza turlei naosului, ceea ce a compromis rezistenţa întregii structuri; dărâmarea catapetesmei de zid şi înlocuirea cu o catapeteasmă de lemn; refacerea mobilierului; refacerea – sau acoperirea – vechii picturi cu o pictură nouă executată de Iosif Materna.
101) N. Stoicescu, Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova. Sec. XIV – XVII, Bucureşti, 1971, p. 66 – 67.
102) M. Branişte, I. Diaconescu, Pisanii, însemnări, I, în MO, 1971, nr. 1 – 2, p. 64.
103) Gr. Tocilescu, op. cit., p. 4 – 5. Sandu Bucşenescu apare în pomelnicul ctitoricesc din 1872 în categoria ctitorilor care „au dăruit locul de embatic numitei sfintei biserici", spre deosebire de prima categorie, în care se află Ioan Norocea, despre care se spune: „Aceştia ctitori au făcut sfânta biserică şi au dăruit moşiile Suica, Băiculeşti şi Izvorani". Într-o versiune eronată, privind dărâmarea bisericii de veac XVI şi înlocuirea ei, în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, cu „o clădire mai modestă", Sandu Bucşenescu este amintit ca părtaş la înzestrarea „– poate şi la ridicarea –" noi biserici, vezi M. Branişte, I. Diaconescu, op. cit., p. 63 – 64. În realitate, anul 1747 consemnat pe clopotul astăzi dispărut indică cel mult încheierea unor reparaţii mai însemnate sau a unor înfrumuseţări. În catagrafia boierilor Ţării Româneşti la 1829 (op. cit., p. 308) figurează un descendent al lui Sandu Bucşenescu: „Dinul Bucşănescul, n. Piteşti, 60 ani, stolnic, al clucerului za arie Enache Bucşănescu, şade în Piteşti, are o pereche de case i două moşii şi o moară în sud Muşcel".
104) T. Bobancu, op. cit., p. 13, redă următorul text: „Această sfântă clopotniţă este făcută cu cheltuiala robului lui Dumnezeu Rizea logofătul, feciorul lui Alexandru logofăt din Piteşti şi a jupânesei dumnealui Ilinca, în zilele înălţatului domn Io Constantin Brâncoveanu văleat ...". Inscripţia se întregeşte cu ajutorul însemnărilor lui Tocilescu.

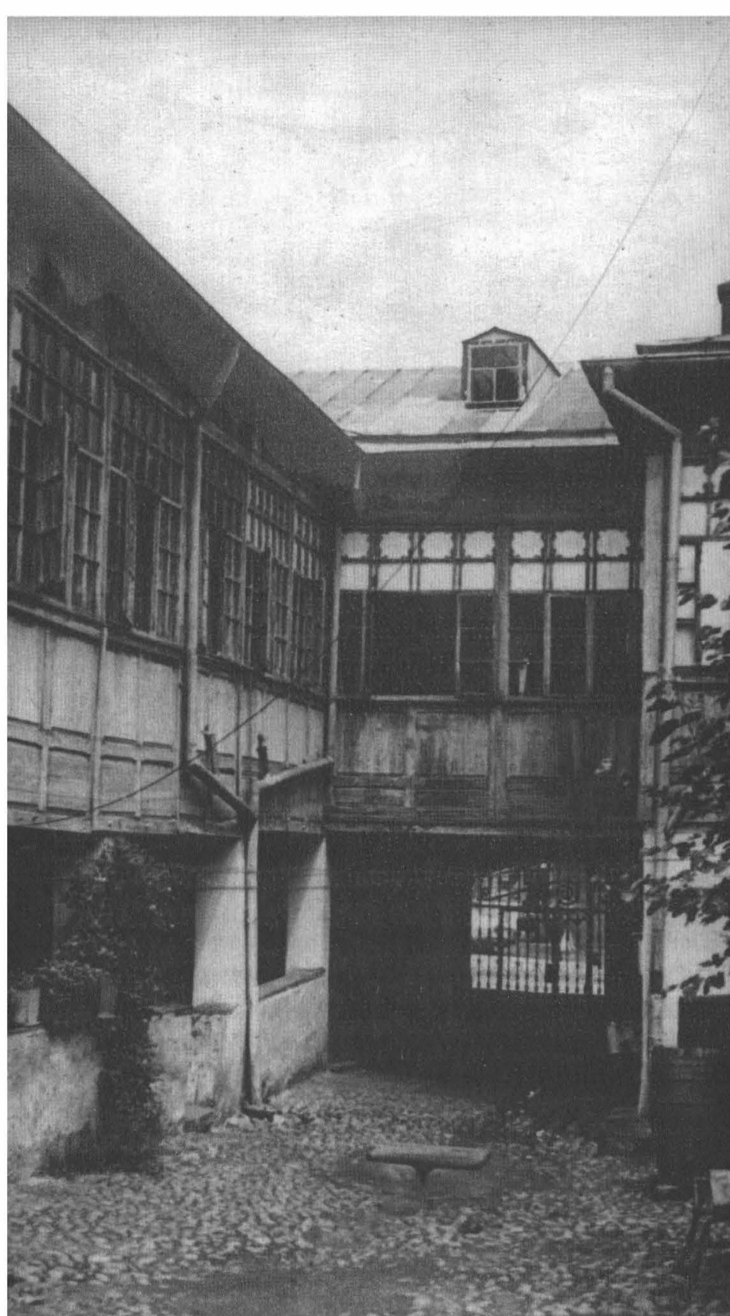

Figura103 - Casa din Str. Târgul din Vale nr. 8. Curtea interioară cu arhitectură populară. Foto E. Greceanu, 1975.

105) Ibidem.
106) Conform istoricului afişat la biserică.
107) R. Creţeanu, op. cit., p. 68 şi fig. 17 p. 69.
108) Conform istoricului afişat la biserică.
109) M. şi Al. Mulţescu, op. cit., p. 68.
110) E. Greceanu, La structure urbaine medievale de la ville de Roman, în „Revue roumaine d'histoire", XV, 1976, nr. 1, p. 39 – 56.
111) Petru Bogdan Baksic, Descrierea Ţării Româneşti. 1640, în Călători străini despre ţările române, V, p. 208.
112) Violeta Sima, Aspecte social – economice şi demografice oglindite în catagrafia oraşului Piteşti din anul 1838, comunicare la Sesiunea anuală de comunicări ştiinţifice a Muzeului judeţean Argeş, Piteşti, 12 – 13 mai 1979. Numărul de case nu trebuie însă echivalat cu numărul parcelelor, întrucât inventarierea gospodăriilor din mediul urban făcută în 1835 consemnează la Piteşti 551 de curţi, adică gospodării – vezi C. G. Giurescu, Principatele române la începutul sec. XIX, p. 70.
113) D. Udrescu, Piteşti 580. Evoluţie topografică şi edilitară.
114) Violeta Sima, Piteştiul acum 100 de ani, în „Secera şi ciocanul", nr. 5494 din 16.I.1972; D. Udrescu, Piteşti 580. Realizări urbanistice, în „Secera şi ciocanul" nr. 4402 din 7.VII.1968.
115) Marele dicţionar geografic al României, vol. IV, Bucureşti, 1901, p. 735.
116) Ion Cruceană, Piteşti. Schiţă monografică, lucrare în manuscris.
117) I. Gr. Rădulescu, op. cit., p. 32 – 33.
118) D. Udrescu, Date şi aspecte din trecutul oraşului Piteşti, lucrare în manuscris, apud, V. A. Urechia, Istoria românilor, vol. X, p. 848 – 849.
119) Gr. Tocilescu, op. cit., p. 7.
120) V. Sima, Aspecte social – economice şi demografice oglindite în catagrafia oraşului Piteşti din anul 1838.
121) I. Cruceană, op. cit.
122) Arhivele Statului Bucureşti, fond Ministerul Lucrărilor Publice, dosar 123 / 1851.
123) Ibidem, adresa din 1852 decembrie 5: „Atât din vec(h)ime, cât şi de la incendiul întâmplat în anu 1848 care a ruinat partea centrală a acestui oraş Piteşti, aflându-să şi astăzi o mulţime dă ruine, care pă lângă desfigurarea ce face uliţilor şi caselor clădite din nou în prejurul lor, văzându-să că sunt amenințătoare de primejdii, după eczacta cercetare ce li s-au făcut de C(institul) Magistrat, Poliţaiul şi cu D(omnul) Arhitectonu, s-au găsit dă neapărată trebuinţă a le dărâma mai dintâi pe cele coprinse în alăturata listă, căci sunt mai periculoase ...".

Figura 104 - Casa din Str. I. C. Brătianu (1 Mai), nr. 12, dărâmată în 1976. Foto E. Greceanu 1975.

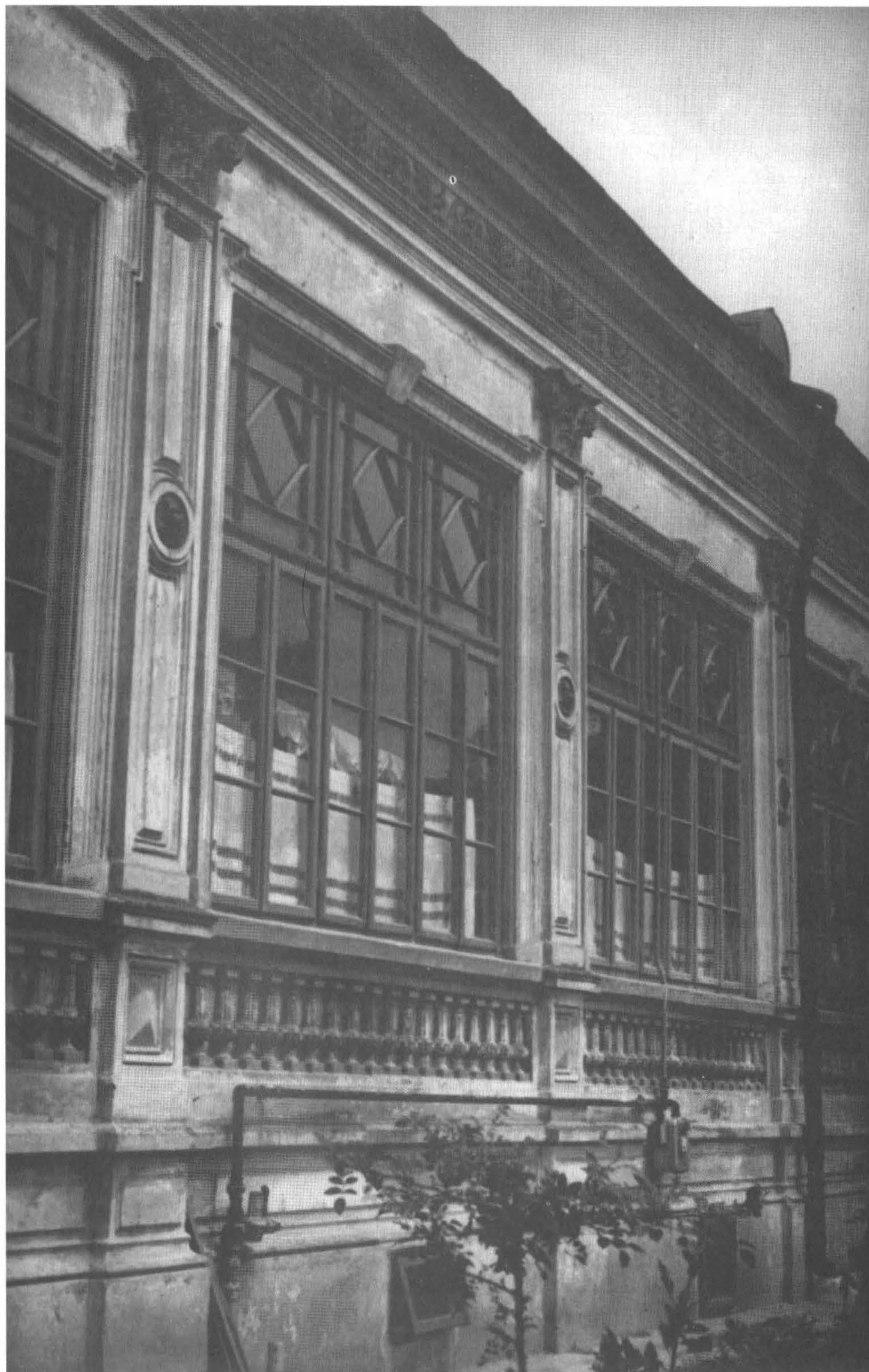
124) Caracteristica este generală pentru toate zonele de târg. În cazul Piteştilor sau al Câmpulungului, predilecţia pentru pivniţa înaltă, foarte puţin adâncită în teren, se manifestă doar la programul de locuinţă; în târg, accesul lesnicios în dugheană impune pivniţa îngropată, cu o depăşire a nivelului străzii de maximum 4 – 5 trepte.
125) Ibidem, nota 112. Amenajările au început probabil mai înainte de 1870, dacă ţinem seama de dotarea bisericii Sf. Ilie cu trei locuri virane „pe bulevard", în 1856, consemnată în pisania din 1896 – vezi nota 84.
126) D. Udrescu, Piteşti 580. Realizări urbanistice.
127) Idem, Piteşti 580. Evoluţie topografică şi edilitară.
128) O frumoasă vedere panoramică a oraşului Piteşti, publicată în 1975, este însoţită de următorul comentariu: „Oraşul Piteşti s-a născut ca târg pe baza unui sat de tip răsfirat. Locul de schimb, piaţa, deţinea o poziţie centrală, de unde se desfăceau arterele de circulaţie dispuse radical" – vezi Gheorghe Curinschi, Conservarea specificului oraşelor. Înnoirea fondului construit urban, un proces logic, în RMM, seria „Monumente istorice şi de artă", nr. 2, 1975, fig. 1, p. 21.

A

B

Figura 105 - Locuinţa şi cârciuma negustorului Agate Raiciu Vasiliu.

A - Ansamblul, cu cârciuma dărâmată în 1977;
B - Locuinţa cu frontul de recepţie;
C - Detaliu de geamlâc la aripa serviciilor.
Foto E. Greceanu, 1976.

C

CAP.III. – VALORILE ISTORICE, URBANISTICE ŞI ARHITECTURALE ALE VECHIULUI ORAŞ PITEŞTI

Încă din 1962 s-a întocmit un proiect de sistematizare pentru „zona centrală" a Piteştilor, zonă al cărei perimetru se suprapune practic limitelor de dezvoltare a oraşului medieval. Întemeiat pe premisa lipsei de valoare a fondului construit şi a structurii urbane moştenite, proiectul a prevăzut dărâmarea a circa 90% din clădiri şi modificarea re-

Figura 106 - Clădirile din piața din fața Casei Armatei, actuala piață Muntenia, înainte de demolare. Foto Ștefan Butak, 1961.

țelei de străzi, cu păstrarea cel mult a unor direcții impuse de relief.

Pe parcursul ultimelor două decenii, studiul pluridisciplinar al orașelor din Moldova și Țara Românească a început să clatine opiniile care subestimau creația românească în domeniul urbanismului medieval, dar în cazul Piteștilor restructurarea perimetrului Șerban Vodă – Doamna Bălașa, încheiată în 1975 – 1976, a creat un dezechilibru evident între regimul de înălțime cu 10 etaje al noii compoziții și regimul de maximum trei nivele al orașului vechi. Pentru realizarea unei creșteri unitare în înălțime, prevederile proiectului de sistematizare din 1962 au continuat să fie aplicate pe etape și vor fi probabil realizate integral.

Considerând această operație ca pe un fapt împlinit, apare utilă prezentarea vechiului centru orășenesc, în scopul formulat odinioară pentru Iași de arhitectul George Matei Cantacuzino: „Progresul are nevoie și el de pietre de hotar, pentru a putea mai târziu să măsoare cu ochiul, uitându-se înapoi, întinderea cuceririlor sale"[1].

VALOAREA ISTORICĂ A VECHII STRUCTURI URBANE

Interesul istoric al unei structuri urbane constă în evidenţierea modului de organizare social – economică din trecut şi a gradului de cultură atins de colectivitatea urbană în condiţii politice date. Pe lângă studiul de arhivă şi bibliotecă sau cercetarea muzeelor, aceste aspecte pot fi urmărite în reţeaua de străzi, tipul de parcelare, categoria ctitorilor la edificiile de cult, caracterul arhitecturii civile şi cult, monumentele arheologice.

Înţelegerea valorii istorice a aşezării nu priveşte doar o minoritate de cercetători, întrucât este necesară pentru stabilirea unor relaţii de echilibru între trecut şi prezent, în care toţi factorii contribuie la dialogul între vechi şi nou, acceptat de societatea contemporană drept una dintre cele mai rodnice activităţi ale spiritului omenesc.

Valoarea istorică a vechiului oraş Piteşti constă în:

- Reflectarea înaltului nivel al vieţii economice din trecut prin intensa parcelare a vadurilor comerciale şi prin deosebita lor dezvoltare în raport cu suprafaţa redusă a vetrei. Insula de dughene cuprinsă între străzile Şerban Vodă şi Doamna Bălaşa (fig. 11) este un exemplu tot atât de concludent pentru înflorirea continuă a meşteşugurilor şi negoţului ca şi structurile dezvoltate de-a lungul străzilor Teiuleanu – Târgul din Vale (fig. 10) sau al căii Craiovei.

- Afirmarea importanţei sociale a breslelor şi a patriciatului medieval românesc prin cununa de ctitorii bisericeşti care înconjoară „inima târgului", dominată de biserica domnească Sf. Gheorghe. Bisericile permit reconstituirea stratificării sociale în cadrul unei comunităţi productive complexe, pe lângă care apare şi una dintre cele mai vechi grupări urbane boiereşti.

- Acumularea mărturiilor istorice în subsolul vetrei medievale, care – acolo unde nu a fost excavat – păstrează elemente de primă importanţă pentru cultura orăşenească medievală, fapt certificat de stratificarea vieţuirii, timp de peste şase secole, în limitele aceluiaşi perimetru. O urmărire sistematică a săpăturilor reclamate de dotări edilitare sau de construcţii noi, precum şi iniţierea unor campanii de cercetări arheologice în zonele cele mai semnificative (curtea domnească a lui Neagoe Basarab, cimitirele medievale, esplanada mărginită în trecut de străzile Doamna Bălaşa şi Şerban Vodă, zona Târgului din Vale ş.a.), vor aduce cu siguranţă mărturii ale unei culturi materiale dezvoltate şi elemente de completare a datelor istorice, scoţând concomitent la iveală etape ale arhitecturii civile care să permită urmărirea evoluţiei locuinţei de târgoveţ şi a locuinţei feudale, cunoaşterea tipologiei vechilor sedii ale sfatului şi ale scaunului de judecată, precum şi alte date de civilizaţie urbană medievală din Ţara Românească.

VALOAREA URBANISTICĂ A ORAŞULUI VECHI

a rezultat din:

- Personalitatea vadurilor comerciale, a căror străveche funcţionalitate era aparentă chiar sub haina arhitecturii din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Străzi ca Şerban Vodă – uliţa domnească (fig. 31), Doamna Bălaşa (fig. 36), Teiuleanu, Târgul din Vale, Sf. Vineri, Craiovei sau porţiunea încă nemodificată a străzii Victoriei (fig. 32) au exprimat vrednicia, modul de viaţă şi lumea de idei a unor târgoveţi înrădăcinaţi în vatra oraşului, care investeau o parte

Figura 107 - Tribunalul din Piteşti.
A - Faţada iniţială, după o ilustrată de epocă;
B - Faţada după modificarea făcută de arhitectul Arghir Culina. Ilustrată din anii '30.

Piteşti. Tribunalul.

A

5. Piteşti — Tribunalul şi Administraţia Financiară.

B

Figura 108 - Frontul de clădiri dintre str. I.C. Brătianu (se vede colţul casei Lehrer, amplasată în colţul str. Sf. Vineri) şi str. Victoriei, înlocuit astăzi de galeria complexului Fortuna, amplasată către Piaţa Vasile Milea. Fotografia, aflată în colecţia M. şi Al. Mulţescu, a fost realizată după construcţia Casei de Cultură a Sindicatelor.

însemnată din câştigul obţinut prin muncă pentru înfrumuseţarea aşezării.

- Reflectarea unei vieţi active, echilibrate şi prospere în cartierele de locuinţe ce înconjurau zona de târg, remarcabile în acest sens fiind ansamblurile dezvoltate de-a lungul străzilor 1 Mai, Brâncoveanu, Ţepeş Vodă, Crinului, Primăverii, Egalităţii. Bulevardul Republicii, creat în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, a preluat caracteristicile tradiţionale ale grupărilor de locuinţe medievale, introducând în plus o notă de reprezentare a noului patriciat urban în care s-a integrat şi intelectualitatea.

- Temperarea şi echilibrul regimului de înălţime al locuinţelor şi dughenelor, în raport cu accentele verticale ale lăcaşurilor de cult. Cea mai sugestivă imagine a siluetei oraşului medieval este oferită de vigneta care apare (la o scară infimă) în harta districtului Argeş, editată în 1864 de maiorul D. Papazoglu[2] (fig. 50). Oraşul privit dinspre dealul Smeurei este dominat de turlele ansamblurilor de cult, în centru detaşându-se cele trei verticale ale bisericii Sf. Gheorghe. Raportul între masa construcţiilor civile şi lăcaşurile de cult ale oraşului s-a menţinut în linii mari până în preajma celui de al doilea război mondial, acestea din urmă constituind capete de perspectivă ce individualizau fiecare stradă. Remarcabile sub acest aspect au fost: valoroasa compoziţie a intersecţiei străzilor Crinului şi Griviţei, dominată de turlele bisericii Precista din Coastă (fig. 28); dubla orientare a străzii Teiuleanu către biserica domnească şi către Mavrodolu; accentul culminant al vechii străzi Târgul de afară (Târgul din Vale), constituit de aceeaşi biserică Mavrodolu; parcticiparea turlelor bisericii Sf. Nicolae în compo-

ziţia străzilor Şerban Vodă (fig. 31) şi Doamna Bălaşa (fig. 31), precum şi a siluetei bisericii Sf. Ioan în desfăşurarea străzii Horia, Cloşca şi Crişan; dominarea ansamblului terasei inferioare de către monumentala siluetă a bisericii Sf. Vineri.

- Folosirea reliefului în terase succesive pentru menajarea unor vaste perspective, deschise către lunca Argeşului şi către „Dealul Piteştilor", principiu care conferă valoarea urbanistică şi zonelor de extindere a oraşului din a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

- Folosirea cu măiestrie a reliefului pentru individualizarea arhitecturală a întâlnirilor de străzi, dintre care amintim intersecţia Crinului – Griviţei (fig. 28) şi Smeurei – Trivale (cea din urmă restructurată radical din cauza condiţiilor de circulaţie improprii). Pe teren relativ plan, contribuţia sec. al XIX-lea a condus la o subliniere a intersecţiilor obţinută exclusiv prin intermediul arhitecturii, construcţiile de colţ având o tratare menită să atragă atenţia asupra întreruperii frontului construit. Dintre cele mai interesante exemple de acest fel semnalăm intersecţiile Victoriei – Aurora (fig. 102), Sf. Vineri – Ţepeş Vodă (fig. 105a) şi Şerban Vodă – 19 Noiembrie (fig. 36).

VALORILE ARHITECTURALE

Arhitectura de zid a oraşului Piteşti, aşa cum se prezenta în preajma celui de al doilea război mondial, purta amprenta sec. al XIX-lea, fapt cu caracter de generalitate pentru oraşele din Moldova şi Ţara Românească, devastate periodic de războaie şi calamităţi naturale, care au determinat refaceri succesive ale nivelelor superioare. La Piteşti, frecvenţa refacerilor a fost accentuată de intensitatea activităţii economice din trecut, fapt care a adus după sine o permanentă reînnoire a fondului construit, în perimetrul limitat al vetrei medievale. Astfel se explică dispariţia curţilor domneşti ale Piteştilor, odată cu decăderea curţilor provinciale în timp ce oraşe cu economie în regres sau staţionară, cum au fost Curtea de Argeş şi Câmpulung, şi-au lăsat curţile să se ruineze lent, în cuprinsul vechilor incinte. Acelaşi dinamism economic explică refacerea sau transformarea repetată a bisericilor, înlocuirea locuinţelor medievale cu case noi, adaptate gustului epocii sau adesea înglobarea unui nucleu medieval într-o construcţie mult amplificată.

Desconsiderarea construcţiilor din Piteşti s-a înscris într-un fenomen general de depreciere a arhitecturii oraşelor din Moldova şi Ţara Românească, privită – pe de o parte – ca lipsită de valoarea istorică, întrucât nu ar fi mai veche de 1800, iar pe de altă parte ca având o valoarea artistică îndoielnică, sec. al XIX-lea reprezentând – după unele opinii[1] doar o fază de ezitare eclectică între etapele istorice, presupuse clar definite, ale vechii arhitecturi. Această atitudine a avut consecinţe foarte importante pentru sistematizarea oraşelor, care s-a axat în cele mai multe cazuri pe remodelarea integrală a vechii compoziţii urbane, păstrând doar monumente cu caracter de unicat. S-a ajuns astfel la apariţia unor oraşe noi cu monumente istorice, în care a fost anihilată tocmai mărturia culturii orăşeneşti medievale a românilor, vădită de ansamblurile cu lentă evoluţie în timp.

Experimentul realizat în zona „Curtea veche" din Bucureşti reprezintă o cotitură pentru concepţiile de sistematizare actuale, întrucât a demonstrat:

- Importanţa culturală a evidenţierii şi valorificării formelor medievale de viaţă ale vetrei istorice (curte domnească, centrul de producţie şi schimb, instituţii feudale de cult, grupările de locuinţe etc.).

- Existenţa în elevaţie, sub decorul de veac XIX, a unor structuri medievale, precum şi generalitatea conservării în subsol a etapelor de construcţie mai vechi, a căror excavare cu buldozerul repre-

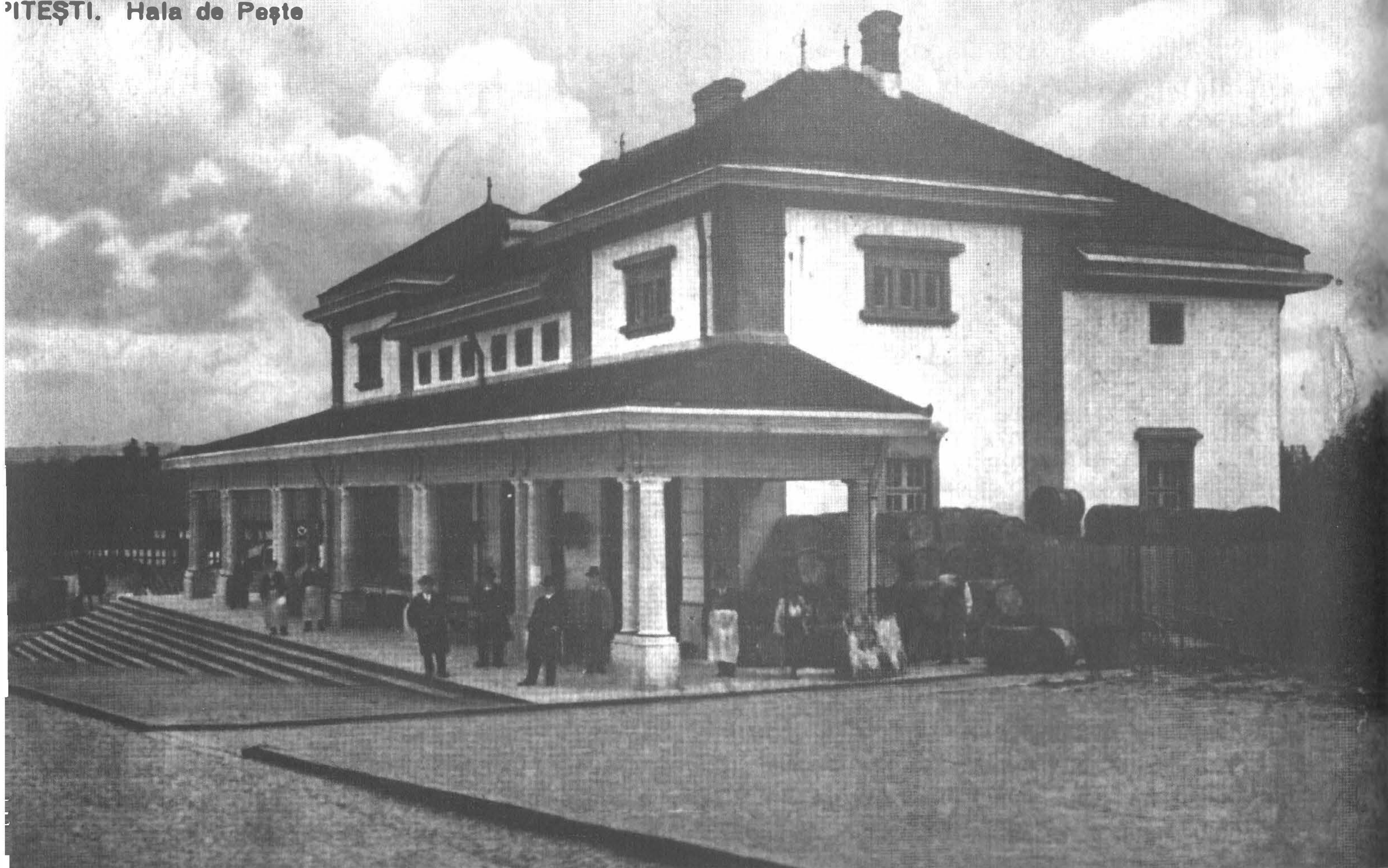

Figura 109 - Piaţa de peşte din Piteşti, din apropierea halelor, după o ilustrată de epocă.

zintă o pierdere certă de substanţă istorică.

- Valoarea artistică a arhitecturii de veac XIX, remarcabilă prin variaţia soluţiilor alese, prin reflectarea stării sociale şi economice a orăşenilor, precum şi prin originalitatea interpretării unor curente eclectice, adaptate mediului de viaţă românesc.

- Rentabilitatea efectivă a conservării, asanării şi reînsufleţirii zonelor istorice prin noi funcţii ce respectă caracterul construcţiilor, ansamblul „Curtea veche", cu hanurile şi uliţele de breslaşi restaurate, reprezentând la ora actuală unul dintre principalele centre de atracţie turistică ale capitalei.

Analiza arhitecturii vechi a oraşului Piteşti, în situaţia din 1975, întregită prin materiale de arhivă, ne-a permis să constatăm:

- Existenţa unor elemente de arhitectură medievală importante – nu numai pentru Piteşti – dar pentru istoria arhitecturii româneşti în ansamblu.

- Prezenţa unor forme şi structuri înrudite cu arhitectura contemporană din Transilvania, fapt firesc în condiţiile unor permanente legături economice şi culturale între provinciile istorice româneşti.

- Persistenţa în cartierele rezidenţiale a arhitecturii populare, predominantă în trecut la locuinţele târgoveţilor, ceea ce explică şi asimilarea

curentelor apusene în spiritul formelor tradiţionale româneşti.

- Prelucrarea curentelor sec. al XIX-lea şi ale primelor decenii din veacul nostru (clasicism, romantism, eclectism, Secession, până şi un vag cubism) cu intervenţia riguroasă a arhitecturii tradiţionale, fenomen care a condus la conturarea unor tipuri specific locale.

- Existenţa unor construcţii reprezentative pentru curentele apusene amintite mai sus şi care pot figura cu cinste în orice tratat referitor la arhitectura europeană din sec. al XIX-lea.

- Puternica manifestare a arhitecturii culte de şcoală naţională.

Întrucât obiectul studiului de faţă este oraşul medieval, nu au fost cuprinse construcţiile civile sau publice ridicate după 1850, amintindu-se doar unele aspecte de preluare a tradiţiilor vechii arhitecturi.

ARHITECTURA MEDIEVALĂ

A. Edificii de cult. Viitoare cercetări arheologice vor aduce date noi cu privire la planul bisericilor şi al ansamblurilor monastice dispărute. Cercetări pe parament vor scoate probabil la lumină etape de construcţie înglobate în structuri de veac XIX. Ne vom mărgini în cele ce urmează să analizăm în ordine cronologică doar cele patru biserici din Piteşti a căror arhitectură medievală este aparentă, chiar dacă în cazul schitului Buliga această vădire este cunoscută doar prin documente de arhivă şi fototecă.

Biserica Buna Vestire – din Greci, ridicată în 1564 de marele logofăt Ioan Norocea (vezi capitolul II, nota 35), se prezintă astăzi ca o structură trilobată, cu braţul de vest al naosului alungit. În partea de vest se găsesc cele două compartimente executate între 1910 – 1912: pronaosul, care a înlocuit încăperea adăugată în 1712, şi pridvorul deschis[4] (fig. 47).

Sondajul efectuat de Radu Creţeanu în 1967 pe faţada de sud a naosului, sub parapetul ferestrelor dispuse pereche[5], a scos la iveală paramentul muntenesc de tradiţie bizantină, ce imită alternanţa asizelor din piatră făţuită şi cărămidă prin panouri dreptunghiulare tencuite, încadrate de cărămizi uşor scoase în relief şi zugrăvite în roşu. S-a dovedit ca atare datarea în sec. al XVI-lea a zidurilor triconcului, întrucât acest tip de împodobire a faţadelor este o creaţie proprie Ţării Româneşti în perioada amintită[6] (fig. 48).

Cercetarea efectuată după 1975 ne-a permis să constatăm următoarele:

- Refacerea turlei naosului în 1910 – 1912, „cu cărămidă găurită şi cu traverse de fier"[7], pentru a înlătura efectele nefericitei îndepărtări a tiranţilor în 1868, pare să nu fi afectat structura de descărcare a turlei originale, prin care tranziţia de la pătratul de bază la secţiunea octogonală nu se realizează în formula clasică a triunghiurilor sferice (pandantivi), ci prin triunghiurile plane folosite la bisericile mănăstirilor de la Argeş şi de la Tismana. În cazul confirmării acestei ipoteze printr-o cercetare a bazei turlei în condiţii de şantier, se va dispune de un nou element pentru datarea bolţilor naosului în sec. al XVI-lea.

- Dispoziţia altarului prezintă un deosebit interes pentru evoluţia structurii triconcului în arhitectura Ţării Româneşti. Absida semicirculară în interior şi poligonală în exterior este precedată spre vest de o travee lată de 1,57 m, care face legătura cu pastoforiile tratate ca încăperi independente. Cele două anexe (fig. 47) au plan dreptunghiular şi apar la exterior ca două prisme masive ce încadrează absida altarului şi se ridică până la nivelul cornişei generale, din cauza acoperirii lor cu bolţi în leagăn, situate la mare înălţime (4,80 m la chele).

- Interesul tipologic al unei asemenea structuri, care adaptează la triconcul cu turlă pe

naos dispoziţia părţii răsăritene a tipului athonit, întâlnită la bisericile mănăstirii Snagov (1517) şi mitropoliei din Târgovişte (1518), a fost semnalat pentru biserica domnească ridicată în Bucureşti la 1594 de Mihai Viteazul (fig. 49a), propunându-se ca sursă de inspiraţie ctitoria lui Radu cel Mare de la Lopuşnia (Serbia), realizată în jurul anului 1500 (fig. 49b); trepte intermediare ar fi pastoforiile acoperite independent, la un nivel inferior cornişei generale, care apar în combinaţie cu triconcurile de la Curtea Veche din Bucureşti (1559) şi Mofleni (1570)[8]. Ctitoria din Piteşti a marelui logofăt Ivan Norocea introduce o nouă verigă în căutările care vor culmina cu biserica Mihai Vodă; apartenenţa tipologică la o serie de ctitorii domneşti corespund înaltului rang al ctitorului, indicând probabil – pentru întregul grup – o treaptă superioară în ierarhia cultului[9].

- Autenticitatea părţii răsăritene a bisericii Buna Vestire este dovedită de prezenţa a două straturi de frescă, cu sgrafite , vizibile pe peretele de vest al diaconiconului. Este posibil ca picturile din sec. XVI şi XVIII să existe pe suprafeţe mari, acoperite de zugrăveli, în pastoforiile inaccesibile laicilor şi ocolite ca atare de prefacerile din 1869 şi 1914.

Importanţa istorică şi artistică a monumentelor ar justifica iniţierea unor cercetări arheologice care să scoată la iveală – cel puţin în parte – planul incintei indicată ca o cetate în partea superioară a vignetei din atlasul Papazoglu (fig. 50). S-ar recupera probabil şi o parte din sculpturile şi inscripţiile dispărute, dovedindu-se astfel că indiferenţa faţă de cultura urbană medievală a Piteştilor ţine de domeniul trecutului.

Biserica domnească Sf. Gheorghe, ridicată în 1656 de Constantin Şerban Basarab, aminteşte astăzi că noua compoziţie centrală, în care a fost păstrată, se suprapune unui ansamblu medieval. Şi acest monument era să împărtăşească soarta bisericii Sf. Nicolae socotită fără valoare istorică, fiind considerată – de această dată – fără valoare artistică din cauza agresivei intervenţii a „noilor" orăşeni din a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

Folosindu-se incendiul din 1848[10] drept o bună ocazie de afirmare a noilor mode şi – implicit – a recentei restructurări sociale, intervenită în urma creşterii masive a populaţiei (vezi capitolul II), biserica domnească din „inima târgului" a fost supusă unor grave mutilări arhitecturale: pronaosul a fost unificat cu naosul (păstrat intact, inclusiv turla), prin desfiinţarea zidului despărţitor cu arcade şi prin dărâmarea bolţilor pronaosului, inclusiv cele două turle care apar în vigneta atlasului Papazoglu (fig. 50) şi care sunt menţionate în documente din perioada transformărilor[11]. Pridvorul cu etaj a fost supraînălţat şi majoritatea arcadelor au fost distruse, pentru a fi înlocuite cu ziduri pline, necesare stabilităţii unei noi structuri romantice – amestec de reminiscenţe romanice şi gotice –, alcătuită dintr-un turn masiv, cu pinioane ce depăşeau cornişa pantocratorului, şi dintr-o turlă de lemn, îmbrăcată în tablă şi încununată de o complicată învelitoare în formă de bulb, cu turnuleţ – lanternă (fig. 51). Examinând aspectul hibridului rezultat din aceste transformări, apare evidentă dorinţa de a pune în umbră creaţia veacurilor precedente printr-o faţadă menită „să ia ochii" atât prin noutate, cât şi prin înălţime.

Este sigur că în 1869 „înfrumuseţarea" bisericii domneşti s-a bucurat de succes, determinând şi alte intervenţii similare: faţada bisericii Sf. Ilie (fig. 63), restaurată în 1891 de primarul Nicolae Constantinescu, ginerele unuia dintre ctitorii cojocari, prezintă aceeaşi tendinţă de hipertrofiere a părţii de vest în dauna dominantei tradiţionale a pantocratorului, tendinţă care corespunde în fapt curentului laicizant, dominant în Europa celei de a doua jumătăţi a sec. al XIX-lea. La biserica Sf. Ilie, reparaţiile din secolul nostru s-au mărginit la consolidări şi refaceri, păstrând expresia arhitecturală a unui mod de gândire revoluţionar, la vremea lui,

Figura 110 - Ansamblul Bisericii Mavrodolu, înainte de mascarea cu blocurile ultimei perioade ceauşiste. Foto E. Greceanu, 1980

şi dovedind astfel respectul pentru înaintaşi, care i-a lipsit „restauratorului" din 1891. La Sf. Gheorghe, însă, manifestarea similară a societăţii din 1869, total depreciată estetic după aproape 100 de ani[12], a pus în pericol existenţa venerabilului monument, ale cărui forme ciudate erau socotite „o pată în cadrul ansamblului pieţei nou create"[13]. Este meritul Comitetului de Stat pentru construcţii, Arhitectură şi Sistematizare (preşedinte prof. arh. Nicolae Bădescu) de a fi organizat prin propria Direcţie a monumentelor istorice un şantier de cercetare, înainte de a aviza dărâmarea solicitată. „Sondajele efectuate au arătat nu numai că elementele aparţinând construcţiei vechi erau în majoritatea lor încă prezente sub straturile de tencuială, dar au subliniat totodată, prin descoperirile făcute, deosebita ei valoare de unicat în cadrul arhitecturii epocii feudale româneşti, determinând astfel, în finalul discuţiilor, aprobarea menţinerii şi restaurării ei"[14].

Restaurarea, executată de Direcţia monumentelor istorice în intervalul 1964 – 1968 sub conducerea celui mai experimentat restaurator al instituţiei, arhitectul Ştefan Balş[15], a redat culturii româneşti un monument demonstrativ pentru inovaţia şi originalitatea prelucrării tradiţiilor bizantine în Ţara Românească.

Structura trilobată cu turlă pe naos[16], împământenită de circa trei secole la data zidirii bisericii, are pronaosul – uşor supralărgit – acoperit printr-un sistem de arce delimitând patru travei, dintre care cele două travei răsăritene sunt acoperite cu calote, în timp ce pe traveile de vest se ridică turlele mici (fig. 52). Compoziţia pronaosului este o creaţie a epocii lui Matei Basarab, fiind precedată de biserica mănăstirii Căldăruşani (1638) şi de biserica Târgului din Târgovişte (1653)[17].

Figura 111 - Palatul Prefecturii de Argeş, devenit azi Muzeul Judeţean, ridicat pe locul schitului Buliga, după proiectul arhitectului Dimitrie Maimarolu. Fotografie antebelică.

Calitatea de unicat a bisericii Sf. Gheorghe este dată însă de pridvorul cu arcade, pe care se ridică clopotniţa de plan rectangular, de asemenea cu arcade (fig. 55); această formulă, întâlnită aici pentru prima dată, se regăseşte ulterior la pridvorul poligonal al bisericii Trei Ierarhi din Filipeştii de Pădure (1688) şi la biserica din Preajba, jud. Dolj (1778 – 1779)[18]. Caracterul festiv al faţadei de vest de la Sf. Gheorghe, subliniat şi prin supraînălţarea cornişei pridvorului cu etaj faţă de cornişa corpului bisericii, „caz aproape unic ... în arhitectura vremii"[19], se explică prin dorinţa de a accentua caracterul de biserică domnească şi de a o deosebi de toate celelalte biserici ale târgului. Interesant este faptul că afirmarea ctitorului laic s-a localizat – atât în 1656, cât şi în 1869 – în compartimentele apusene, dar măsura păstrată iniţial între centrul simbolic al cultului, reprezentat de triconc, şi monumentala compoziţie de vest, subordonată totuşi triconcului, a fost înlocuită în 1869 cu forme hipertrofiate ce exprimă, după părerea noastră, un complex de inferioritate faţă de acumularea de cultură, sedimentată pe parcursul veacurilor.

Prin înaltul nivel al măiestriei şi tehnicii arhitecturale, biserica Sf. Gheorghe dovedeşte importanţa oraşului în cultura medievală românească şi invită la noi cercetări în vatra istorică, pentru descoperirea altor mărturii scufundate în uitare.

Biserica Sf. Treime, a lui Ianache vistierul (1672 – 1688) are o structură trilobată, cu calotă

pe traveea centrală a naosului (fig. 57). Absenţa turlei este ciudată, ţinând seama de: a) regăsirea în traveea de vest a dispoziţiei prototipului de la Cozia, respectiv nişele înalte amenajate între peretele pronaosului şi stâlpii arcului dublou apusean; b) faţa teşită a zidurilor, în zona în care s-ar fi aflat perechea corespunzătoare de stâlpi ai dubloului răsăritean. Având în vedere consemnarea de către tradiţie a incendierii schitului de către turci[20], este posibil ca modificarea părţii de est a naosului, însoţită de renunţarea la refacerea turlei, să fi avut loc în 1732, când s-a refăcut pictura, fapt care a condus şi la consemnarea eronată a refacerii lăcaşului la acea dată[21]. Până la o cercetare concludentă a extradosului bolţilor semnalăm doar lipsa de unitate a structurii naosului. Accentul vertical al bisericii este dat de clopotniţa ridicată pe pronaosul acoperit cu calotă pe pandantivi; accesul la camera clopotelor se face printr-o scară amenajată în grosimea zidului.

Faţadele au fost decorate ca şi la Sf. Gheorghe prin arcaturi suprapuse panourilor dreptunghiulare, cu deosebirea că separarea celor două registre nu se face prin brâul cu dinţi de ferăstrău, ci printr-un singur ciubuc identic cu profilele panourilor. O podoabă a faţadelor sunt chenarele în acoladă ale ferestrelor, cu modenatură variată, subliniată de motive geometrice şi vegetale variate[22].

Turnul – clopotniţă, ridicat pe o bază pătrată decorată cu firide, s-a prăbuşit la cutremurul din 1838 şi a fost înlocuit printr-o structură în lemn, de secţiune octogonală, îmbrăcată în tablă.

În 1862, biserica Sf. Treime s-a înscris în seria modernizărilor dorite de întreaga comunitate urbană, dar care s-au realizat, în acest caz, cu temperare şi cu respect mai pronunţat pentru creaţia veacurilor precedente[23]. Lărgirea ferestrelor a fost însoţită de îndreptarea ciubucelor, care nu erau perfect orizontale[24]; cornişele cu zimţi au fost înlocuite prin cornişe clasicizante, cu denticuli, uşor supraînălţate. Pe faţada de vest s-a adăugat un amplu pridvor închis, precedat şi acesta de un vestibul. Adăugirea nu a urmărit crearea unui contrast polemic, ci dimpotrivă armonizarea cu vechea arhitectură: cele cinci ciubuce (rezultate din suprapunerea panourilor pe două registre) au fost prelungite pe faţadele pridvorului, formând un brâu median. Decorul cu arcaturi şi panouri dreptunghiulare a fost reprodus pe faţadele laterale în forme simplificate, iar chenarele de piatră, scoase de la ferestrele lărgite, au fost remontate în perfecte condiţii de conservare la golurile pridvorului adăugat (fig. 56). Doar portalul de vest a fost sacrificat, împreună cu pisania, dar lintoul bogat decorat a fost redescoperit în 1974.

Este cert că – fie numai pentru moderaţia intervenţiilor, judecată în raport cu vandalismele de la Sf. Gheorghe şi de la biserica din Greci – pridvorul din 1862 merita să fie păstrat. Tradiţia dărâmărilor era să se abată asupra lui, în mod paradoxal, cu ocazia unui proiect de restaurare, întocmit în 1974 în cadrul secţiei de proiectare a Direcţiei patrimoniului cultural naţional[25]. Concepţia „puristă", condamnată pe plan internaţional[26], care a dirijat unele lucrări de restaurare proiectate în intervalul 1974 – 1976, a sacrificat numeroase adaosuri – unele de incontestabilă valoare – ale sec. XVIII şi XIX, pentru revenirea la forma primei etape de construcţie, aproximată uneori numai pe bază de documente grafice[27]. Dărâmarea pridvorului închis de la Sf. Treime a fost prezentată de autorul proiectului din 1974 drept „singura soluţie pe care o poate adopta o restaurare ştiinţifică. Acest pronaos (sic) nu prezintă nici un fel de interes din punct de vedere artistic şi istoric, lipsit fiind de decoraţia în piatră a ancadramentelor, el constituind un dezagreabil obstacol în citirea proporţiilor unui monument într-adevăr valoros"[28].

Restaurarea bisericii Sf. Treime a fost continuată şi încheiată de parohie în intervalul 1978 –

1980, inclusiv restaurarea picturii din 1732, scoasă la iveală de sub zugrăvelile făcute în sec. al XIX-lea. Cu clopotniţa refăcută în zid, modenatura restaurată şi chenarele golurilor aduse la locul originar, edificiul permite atât „citirea proporţiilor unui monument într-adevăr valoros", cât şi afirmarea în timp a comunităţii care a îngrijit lăcaşul, manifestată prin adăugire şi nu prin dărâmare. Efortul comunităţii contemporane este vizibil atât în restaurarea realizată în condiţii optime, cât şi într-o nouă adăugire, pridvorul cu arcade inspirat din arhitectura bolniţei de la mănăstirea din Câmpulung (fig. 58).

Biserica Sf-ţii Voievozi a schitului Buliga, ridicată în 1746 de Martin Buliga şi dărâmată în 1897 pentru amplasarea palatului prefecturii (fig. 59), a fost descrisă eronat de D. Butculescu, care i-a atribuit forma unei nave unice compartimentate, cu absidă semicirculară nedecroşată[29], concentrându-şi atenţia asupra pridvorului cu arcade şi a decoraţiei pictate.

Calitatea artistică a bisericii, nealterată în 1885 de transformări contemporane (probabil din cauză că dărâmarea ei fusese hotărâtă), l-a impresionat pe Grigore Tocilescu, care a afirmat: „E singura biserică a oraşului Piteşti care prin stilul său particular s-ar putea clasa printre monumentele naţionale a căror conservare şi reparaţiune trebuie de aproape priveghiate"[30]. Analogiile găsite de Tocilescu sunt însă necorespunzătoare: „... prin micimea sa, prin formele sale arhitectonice şi sistemul decorativ aminteşte biserica Stavropoleos din Bucureşti"[31].

Îndemnul intelectualului şi patriotului român privind preţuirea „monumentelor naţionale" a rămas fără ecou. Reconstituirea arhitecturii edificiului dispărut nu ar fi posibilă, numai în baza sumarelor consemnării amintite mai sus, dacă valorosul fotograf Alexandru Antoniu nu ar fi selecţionat pentru Albumul general al României singura biserică din Piteşti care, în 1893, îşi păstra nealterate caracteristicile medievale, în afară de turlele distruse probabil de cutremurele de la începutul sec. al XIX-lea şi refăcute apoi cu schelet de lemn îmbrăcat în tablă. Datorită imaginii publicate (fig. 59), ştim astăzi că biserica a prezentat structura triconcului cu turlă pe naos, dublată de un al doilea accent vertical pe pronaos, ambele turle având baze de zidărie independente (ţinând seama de existenţa turnului de poartă cu clopotniţă, a cărui dărâmare se încheiase în 1885[32], credem că pe pronaos se ridica tot o turlă, şi nu o clopotniţă ca la Sf. Treime).

Fotografia din 1893, deşi pălită, permite observarea unei decoraţii policrome (pe ciubuce, în nişa cu icoana de hram de pe faţada de vest), care trebuie să fi fost suficient de bogată pentru a trezi la Gr. Tocilescu analogia cu biserica Stavropoleos, al cărei decor arhitectural este total diferit. La biserica lui Martin Buliga faţadele prezintă două registre de panouri dreptunghiulare, delimitate prin ciubuce. Registrul superior se continuă deasupra arcadelor pridvorului de pe faţada de vest. Cornişele cu câte trei rânduri de zimţi se văd foarte clar la bazele turlelor. Din însemnările lui D. Butculescu mai ştim că vrejuri şi chenare geometrice în roşu, brun şi negru încadrau pictura figurativă; portalul de piatră, sculptat cu motive vegetale, era zugrăvit în verde, iar deasupra lui se afla pisania.

Exemplul schitului Buliga, din care nu s-a păstrat nimic[33], este o dovadă a bogăţiilor arheologice pe care le ascunde subsolul Piteştilor şi care aşteaptă să fie scoase la lumină pentru a arăta importanţa unui trecut istoric pe nedrept desconsiderat.

B. Arhitectura civilă. Faţă de sărăcia datelor documentare privind arhitectura civilă medievală din Piteşti cercetarea de teren a dat rezultate satisfăcătoare, care vor putea fi cu certitudine îmbogăţite prin cercetarea subsolului şi prin sondaje pe parament la clădirile vechi ce se mai păstrează.

Construcţii cu caracteristici medievale evidente, dispunând de repere pentru datare şi care

Figura 112 - Liceul Economic din Piteşti, clădiri amplasate pe bvd. Republicii.

se păstrau integral în 1975, au fost:

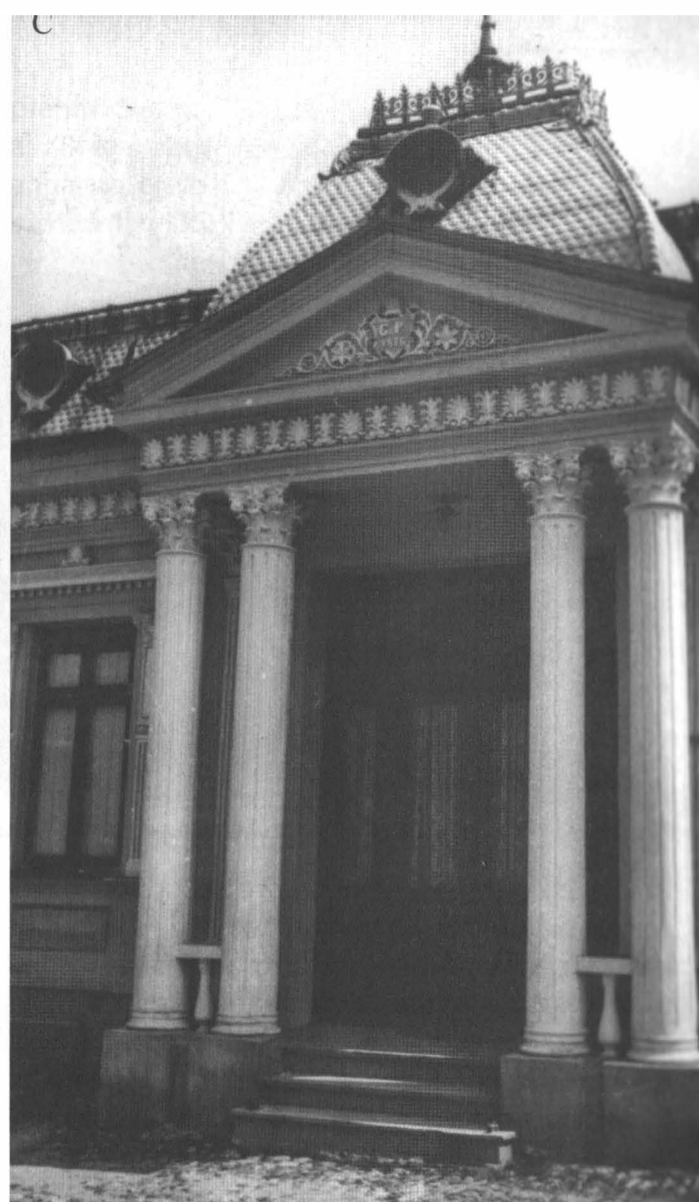
Hanul din str. Târgul din Vale nr. 28 (fig. 71), dărâmat în 1976. În grupul hanurilor piteştene, caracterizate prin desfăşurarea pe trei laturi ale unei curţi interioare, hanul de pe locul „Curtişoara" constituia un unicat prin dispoziţia de plan cu un vast spaţiu central, destinat adăpostirii căruţelor, înglobat sub acoperişul comun. Folosirea cărămizii de 4 cm grosime, cu rosturi de 2,5 cm, precum şi arhivolta retrasă a arcadei centrale permit datarea acestei construcţii cel mai târziu în sec. al XVIII-lea.

Casa din str. 1 Mai nr. 21, dărâmată în 1978, vădea apartenenţa la sec. al XVIII-lea prin următorii factori: tipul de plan (fig. 73) adaptat parcelării medievale şi soluţiile de tip transilvănean ale faţadelor, asemănătoare caselor vechi din Braşov, de exemplu; materialul de construcţie (cărămidă îngustă, de 4 cm grosime) şi tehnica de execuţie a planşeelor cu grinzi alăturate; vechimea apreciabilă a clădirii, care rezultă din desemnarea cu formula „case foste părinteşti" în actul din 1884, prin care Eraclie Dumba vinde casa lui Iancu Plevneliu[34].

Casa din str. 1 Mai nr. 4, dărâmată în 1975, a avut un nucleu originar cu pivniţe înalte boltite (fig. 76), identice ca plan cu pivniţele de la Băjeşti (1665). Astăzi nu mai putem şti cât se conserva, la nivelul

Figura 113 - Modalităţi de tratare
a faţadelor eclectice:
A - Casă aflată pe bvd. Republicii,
nr. 65. Tratare în stil apropiat
de cel al vechii primării din Piteşti;
B - Loggia Casei Fostiropol,
de pe bvd. Republicii, nr. 66,
construcţie realizată în 1890;
C - Peronul casei de pe str.
Crinului, nr. 21, datând din 1867.
Foto E. Greceanu, 1975.

locuinței, din zidăria primei etape de construcție, dar descoperirea unei grinzi de lemn purtând anul 1680[35] permite să se presupună că ambele nivele se păstrau înglobate în clădirea amplificată la începutul sec. al XIX-lea. În situația dinainte de dărâmare, casa avea o arhitectură tradițională, cu geamlâc și sacnasiu, fațadele fiind decorate cu o discretă modenatură clasicizantă (fig. 75). Asemănarea cu vechea casă Brătianu din incinta spitalului județean (fig. 16), manifestată cu precădere la fațada cu geamlâc, a creat confuzii cu privire la pretinsa proprietate a familiei Brătianu asupra casei de la nr. 4.

Casa din str. Kogălniceanu nr. 16 este, în lumina cunoștințelor de astăzi, cel mai valoros exemplar de arhitectură civilă medievală din Pitești, întrucât păstrează pivnițele înalte, cu distribuția și sistemele de boltire databile în a doua jumătate a sec. al XVII-lea prin asemănare cu Băjești: calotă cu trompe în pivnița mică și boltă în leagăn, pe dublouri, în pivnița mare, gârliciul fiind de asemenea boltit în leagăn (fig. 77a). Nucleul originar a fost înglobat, către sfârșitul sec. al XIX-lea, într-o construcție

Figura 114 - Hotelul Splendid, pe locul căruia s-a înălţat actualul hotel Muntenia. Foto Ştefan Butak, 1961.

amplă, cu excelentă arhitectură eclectică de şcoală franceză (fig. 77b), influenţată totuşi de tradiţia locală care a impus tratarea decroşată a casei scării şi intervenţia geamlâcurilor la faţadele spre curte. În sec. al XIX-lea casa a aparţinut familiei Balotă, fiind apoi inclusă în ansamblul de clădiri al „Hanului lui Bizbic", în care se intra din str. Sf. Vineri[36]. Casa principală a fost desigur folosită permanent ca locuinţă a proprietarilor. Instalarea hanului a implicat construirea unor anexe, transformate apoi în locuinţe în jurul anului 1915.

Pivniţe vechi, databile cel mai devreme în sec. al XVIII-lea şi înglobate în construcţii mai mari, se găsesc la următoarele case:

Casa din str. Brâncoveanu nr. 6, construită înainte de 1800, a avut iniţial tipul muscelean, cu nivelul locuinţei din lemn. Se păstrează pivniţa înaltă din zidărie, acoperită cu planşeu din grinzi masive de stejar şi luminată prin goluri de tipul meterezelor. În sec. al XIX-lea casa a aparţinut familiei Roca, de la care a fost cumpărată în 1914 de Al. Steriade[37]. Forma actuală, cu arhitectură de forme naţionale, este rezultatul transformărilor efectuate în 1932.

Casa din str. Brâncoveanu nr. 15, dărâmată înainte de 1975, a avut o pivniţă înaltă, boltită în leagăn pe arce dublouri; prezenta particularitatea amenajării gârliciului (de asemenea boltit) în interiorul încăperii mari a pivniţei (fig. 79). Cercetarea efectuată de arhitecţii Alexandru şi Maria Mulţescu a consemnat înglobarea nucleului medieval într-o clădire refăcută către sfârşitul sec. al XIX-lea, precum şi proporţiile curţii, asemănătoare incintelor boiereşti de pe str. 1 Mai[38].

Casa din str. Horia, Cloşca şi Crişan nr. 28 are pivniţa boltită în leagăn, pe arce dublouri şi este ventilată prin răsuflători de tipul meterezelor, a căror dispoziţie în plan demonstrează că zidurile lungi au fost odinioară exterioare (fig. 80). Pivniţa este înglobată într-o clădire amplă, total inexpresivă din punct de vedere arhitectural, ca urmare a reparaţi-

ilor din 1955.

Casa din str. Egalităţii nr. 7 păstrează pivniţele boltite în leagăn, pe arce dublouri, cuprinse într-o clădire de locuit cu arhitectură clasicizantă de la mijlocul sec. al XIX-lea (fig. 81).

Casa din str. Republicii nr. 29 păstrează pivniţe parţial îngropate, alcătuite din două încăperi boltite „a vela" pe dublouri. Parterul înalt suprapus pivniţelor prezintă o arhitectură clasicizantă.

Casa din str. 1 Mai nr. 29 include pivniţa boltită în leagăn, pe arce dublouri, a unei vechi case cu plan dreptunghiular, având intrarea amenajată pe una din laturile lungi (fig. 82). În jurul anului 1850 nucleul originar a fost înglobat într-o clădire vastă, cu arhitectură romantică, asemănătoare casei vecine de la nr. 27. Faţadele au fost din nou modificate în 1918, după proiectul arhitectului Bacria Tutănescu, primind înfăţişarea de astăzi, caracterizată prin forme de şcoală naţională.

Casa din str. 1 Mai nr. 38 cuprinde nucleul unei case vechi cu plan apropiat de pătrat, ale cărei pivniţe înalte cuprind şase travei boltite în leagăn (fig. 83). Clădirea amplificată, realizată în jurul anului 1912, îmbină decorul arhitectural eclectic cu elemente de plan tradiţionale. Casa veche a fost cumpărată între 1907 – 1910 de Ion Păiş, profesor de matematică la liceul Brătianu; la data cumpărării se ştia că vechimea casei depăşea 100 de ani.

O serie de construcţii de zid păstrau în ansamblu caracteristicile arhitecturii medievale, chiar dacă intervenţii ulterioare modificaseră în parte unele elemente de decor. Din această categorie cităm:

Casa din str. Teiuleanu nr. 6 a avut programul mixt (locuire şi negoţ) impus de amplasarea pe un vad comercial major. Corpul principal cu etaj, pe o vastă pivniţă boltită în leagăn, foarte puţin adâncită, se continua spre curte cu o aripă îngustă cu două nivele, la care se alătura un corp secundar de aceeaşi înălţime. Faţada spre stradă purta amprenta clasicismului din primele decenii ale sec al XIX-lea, etajul fiind decorat cu coloane toscane angajate, ce se ridicau pe soclul înalt constituit de pivniţă (fig. 135). Faţadele spre curte prezentau elementele tradiţionale ale arhitecturi populare, măiestrit îmbinate în forme variate: cerdace, geamlâcuri, tinde cu stâlpi de lemn sau de zid. Clădirea a fost dărâmată în 1978 împreună cu tot frontul de vest al străzii Teiuleanu, păstrându-se doar o schiţă de plan informativă (fig. 84). Releveul nu fusese socotit de primă urgenţă, întrucât în 1975 presa locală anunţase hotărârea municipalităţii de a restaura ansamblul străzilor Teiuleanu şi Târgul din Vale.

Casa din str. Târgul din Vale nr. 6, existentă în aprilie 1982, prezintă un deosebit interes pentru programul mixt din zona comercială. Corpul spre stradă, cu dezvoltare neobişnuită în înălţime, are două nivele: parterul folosit pentru dughene şi etajul rezervat locuinţei. Spre curte, două aripi simetrice, pe parter, se dezvoltă pe laturile lungi. Arhitectura clasicistă a faţadei spre stradă aminteşte ansamblurile civile transilvănene, în timp ce faţada spre curte a corpului principal are la etaj un cerdac de tip muscelean, cu stâlpi de lemn cu arcade în forma mânerului de coş (fig. 86). În fundul curţii, malul de pământ dinspre strada Banu Mărăcine a permis amenajarea unei vaste pivniţe cu şapte travei boltite „a vela" pe dublouri. Casa – datând probabil din sec. al XVIII-lea – a fost cumpărată în 1862 de Ioan Stătescu de la Simion Zailer (probabil un transilvănean cu numele Seiler = ţesător, pânzar) şi a ajuns în 1880 în proprietatea lui Adolf Keller, lumânărar, care a folosit pivniţa ca atelier de fabricare a lumânărilor[39].

Hanul din str. Brâncoveanu nr. 25, semnalat de publicaţiile anterioare[40] întrucât prin tradiţie ar fi aparţinut lui Constantin Brâncoveanu, are faţada remodelată în spiritul clasicismului din primii ani ai sec. al XIX-lea (fig. 88). Cercetarea arheologică şi de parament va evidenţia succesiunea etapelor de

construcţie la un ansamblu de proporţii neobişnuite, remarcabil prin tratarea monumentală a curţii interioare cu geamlâcuri.

Casa din str. Gheorghe Lazăr nr. 40, dărâmată în 1976, a avut în plan forma unui dreptunghi alungit. Pivniţa adâncă, desfăşurată pe toată suprafaţa construcţiei, a fost acoperită cu bolţi „a vela" pe travei delimitate prin arce dublouri (fig. 89). Parterul a cuprins un şir de încăperi dublate de un portic de zidărie cu arce în mâner de coş (fig. 17). După modul cum este dezvoltată pivniţa, casa a fost construită probabil de un negustor de vinuri.

ARHITECTURA POPULARĂ

Păstrătoare a tradiţiilor străvechi ce depăşesc periodizările curentelor culte, aflându-şi rădăcinile în însăşi faza de formare a unui popor, arhitectura populară nu poate lipsi din prezentarea creaţiei constructive a oraşului medieval din întreaga ţară, chiar în lipsa unor elemente de datare anterioare anului 1800, întrucât, până în sec. al XIX-lea, majoritatea caselor de târgoveţi din afara centrului de schimb au respectat tipul de plan, sistemul de construcţie şi caracterul arhitecturii populare din zona respectivă, preluând doar unele aspecte formale, de reprezentare, din arhitectura cultă. În schimb, acest fond de arhitectură populară din mediul urban a exercitat o puternică influenţă asupra arhitecturii medievale culte, din punct de vedere al programului locuinţei, al concepţiei arhitecturale şi – uneori . chiar asupra sistemului de construcţie[41], influenţă care se regăseşte şi în arhitectura orientată către Apus a veacului al XIX-lea, pentru a reînvia în curentul romantic al şcolilor de forme naţionale.

O cercetare cât de sumară a oraşului şi a arhivelor arată că Piteştii au avut, până la începutul veacului nostru, un ansamblu de arhitectură populară tot atât de bogat ca şi cel care mai există la Câmpulung, de exemplu, dar care a fost rapid înlocuit cu construcţii de zid, rare exemplare păstrându-se încă doar în partea de nord–est a oraşului. O veche carte poştală consemnează imaginea casei din str. C. A. Rosetti nr. 1 care a aparţinut unui cizmar, Voicu, şi a cărei tindă către curte, închisă cu geamlâc, se păstrează înglobată în frumoasa locuinţă cu arhitectură eclectică realizată în 1902 de Dumitru Ghimpa, profesor de fizico– chimice şi apoi director al liceului Brătianu (fig. 90).

Tipul muscelean al casei cu pivniţă înaltă de zid şi locuinţă din lemn la etaj a fost consemnat de arhitectul Adrian Gheorghiu în schiţele făcute în 1943 pentru trei case, astăzi dispărute: una în str. Smeurei nr. 3, purtând anul 1848 (fig. 91a) şi două în plin centru al oraşului, respectiv în zona hotelului „Splendid" (fig. 91). Acest tip de casă este astăzi reprezentat în Piteşti de un singur exemplar: casa din str. Horia, Cloşca şi Crişan nr. 34, care a aparţinut primarului Coculescu, cel care a încercat – în jurul anului 1850 – o primă colectare a apelor de suprafaţă printr-un şanţ paralel cu terasa a IV-a[42]. Casa a fost ridicată înainte de 1840, întrucât Ion Coculescu, bunicul actualului proprietar, s-a născut în 1840 în clădirea existentă, pe care o ştia ca fiind mult mai veche.

Analiza planului confirmă vechimea casei prin evidenţierea unui nucleu iniţial, dovedit de răsuflătorile înzidite care apar pe zidul de vest (fig. 92). În prima sa formă, databilă probabil în sec. al XVIII-lea, casa cu două nivele a avut la parter pivniţa uşor adâncită, bucătăria şi casa scării cerdacului. Etajul cuprindea locuinţa cu tindă şi două încăperi dispuse simetric, pe faţada spre uliţă desfăşurându-se cerdacul cu stâlpi de lemn. În sec. al XIX-lea casa a fost mărită spre vest şi, probabil, cu aceeaşi ocazie o parte din zidurile perimetrale ale etajului, executate iniţial din lemn, au fost refăcute în zid. Faţada a avut un decor cu stucaturi tradiţionale, în care apar lizenele frecvente în epoca post brâncovenească, peste care s-au suprapus bosaje clasicis-

Figura 115 - Panoramă a zonei centrale a vechiului Piteşti, realizată din Foişorul de Foc.
Foto Al. Antoniu, "Album General al României", 1893.

te. Din etapa de amenajare ca locuinţă a primarului Coculescu datează şi „casa nouă", aşezată spre stradă, cu plan dreptunghiular alungit, dublat de un portic cu coloane de zidărie ce susţin o arhitravă de lemn, profilată şi tencuită în imitaţia zidăriei.

Gospodăria – atât de interesantă sub aspect artistic, dar mai ales istoric, întrucât ilustrează tipul de locuinţă a patriciatului românesc înainte de 1850 – este în prezent denaturată prin despărţirea curţii în două fâşii îngrădite separat, pentru amenajarea unui acces direct al blocurilor de pe terasa superioară, operaţie care a implicat desfiinţarea livezii şi a bătrânilor copaci din faţa casei vechi.

Tipul casei de lemn cu prispă pe latura lungă a fost reprezentat de casa Broşteanu din str. Craiovei nr. 50 (fig. 94), considerată drept una dintre cele mai vechi case din Piteşti[43]. Casa a avut pivniţă îngropată din zidărie, acoperită cu planşeu din grinzi de stejar. Pereţii locuinţei au fost realizaţi cu schelet de lemn şi umplutură din cărămidă in gustă, de 4 cm grosime. În 1975 casa putea fi uşor restaurată, păstrându-şi nealterate caracteristicile, inclusiv învelitoarea de şindrilă. A fost dărâmată în 1978, împreună cu tot ansamblul străzii Craiovei.

Prelucrări ale tipului de casă cu plan dreptunghiular alungit, prevăzut cu prispă pe una din laturile lungi, se întâlnesc în formule variate: cu stâlpi de lemn, la casele din str. Sf. Vineri nr. 74 şi 76, latura îngustă spre stradă fiind decorată cu modenatură clasicizantă, la prima – şi închisă cu geamlâc la nr. 76; cu stâlpi de zidărie, la casa din str. Ţepeş Vodă nr. 16, construită în 1860; cu coloane de zidărie la casa din str. 1 Mai nr. 34, construită la începutul sec. al XIX-lea şi cumpărată în 1895 de meşterul dulgher Heinrich Sattler (fig. 95).

Tipul casei cu prispă parţială se păstra in

Figura 116 - Vedere aeriană a zonei centrale a Piteştilor. Ilustrată din anii '60.

1975 la următoarele exemplare:

- Casa Racoviceanu – denumită impropriu casa Bălcescu –, situată la intersecţia străzilor Bălcescu şi Horia, Cloşca şi Crişan (fig. 96). Este construită înainte de 1848, întrucât aici au avut loc întâlniri conspirative, pregătind revoluţia de la 1848,la care au participat fraţii Golescu şi Nicolae Bălcescu. La începutul sec. al XIX-lea, casa aparţinea lui Ioniţă, proprietarul culei din Racoviţa, al cărui fiu, Grigore, s-a căsătorit în 1858 cu Ecaterina Brătianu[44]. Este încă un exemplu care dovedeşte folosirea arhitecturii populare, fără modificări de program, pentru locuinţa boierească. În afară de valoarea memorială, casa a avut o indiscutabilă valoare artistică, datorită pridvorului cu arcade în mâner de coş şi delicatelor stucaturi ce împodobeau chenarele ferestrelor.

- Casa din str. Crinului nr. 59 se aseamănă cu casa Racoviceanu, având însă arcade în acoladă şi pilastratură simplă cu bosaje. În 1975 se păstra acoperişul înalt şi un mic fronton decroşat, ce proteja intrarea, elemente pe care presupunem că le-a avut şi casa Racoviceanu (fig. 97).

Pridvorul decroşat şi acoperit independent a existat la casa Paraschiv Vlădescu din str. Craiovei nr. 31 (fig. 98), dărâmată în 1978[45], şi la casa din str. Egalităţii nr. 21, unde pridvorul se racorda la o tindă cu stâlpi de zidărie. În ambele cazuri pridvoarele erau închise cu geamlâc, introdus probabil într-o etapă mai nouă, dar un exemplu de prim interes pentru folosirea acestui element în arhitectura populară este dat de casa din str. Teilor nr. 2, cu geamlâc pe trei laturi, construcţie deosebit de originală prin adaptarea la terenul în pantă, care permite trecerea de la soclul înalt la o tindă cu stâlpi de zidărie corespunzând pivniţei[46] (fig. 99).

Influenţa covârşitoare a arhitecturii populare s-a exercitat până în preajma primului război mondial la toate tipurile de programe ale clădirilor din Piteşti, indiferent de dezvoltarea planului: hanuri, locuinţe din cartierele rezidenţiale, case cu dughene şi locuinţă din zona vadurilor comerciale. Ea se regăseşte în prispele şi cerdacele din curţi, care păstrează formulele tradiţionale, indiferent de arhitectura corpului principal, dominant spre stradă şi care a fost rezervat pentru manifestarea curentelor apusene eclectice. Concludente în acest sens erau faţadele frontului de est al străzii Şerban Vodă (fig. 43), a căror arhitectură eclectică, bogat decorată, pregătea surpriza unor încântătoare curţi tradiţionale (fig. 100), ce ar fi putut concura – în condiţiile unei atente restaurări şi asanări – cu vestitele hanuri engleze, atât de solicitate de turismul internaţional.

În variata şi ingenioasa desfăşurare a prispelor şi cerdacelor, geamlâcul a cunoscut la Piteşti o dezvoltare excepţională, cu rezolvări care au atins adesea un înalt nivel artistic. Participând la arhitectura curţilor şi chiar a faţadelor spre stradă (fig. 106) prin combinaţii mereu noi de ritmuri şi motive decorative, geamlâcurile au accentuat personalitatea fiecărei construcţii, dovedind încă odată măiestria dulgherilor şi tâmplarilor piteşteni, explicabilă printr-o îndelungată tradiţie meşteşugărească. Desconsiderate pe nedrept ca produse târzii, fără valoare istorică întrucât ar fi mai noi decât mijlocul sec. al XIX-lea şi fără valoare artistică întrucât apar în perioada pretinsului „hiatus stilistic” al eclectismului, geamlâcurile au fost distruse fără milă, ca şi de altfel tâmplăria, stucatura, feroneria, sobele şi decoraţia pictată a clădirilor din care făceau parte. Este meritul arhitectului Constantin Joja de a fi atras atenţia – pe lângă alte valori ale culturii urbane româneşti – şi asupra îmbinării de tradiţie şi inovaţie ce caracterizează geamlâcul[47], consemnând grafic schemele de compoziţie, uneori chiar în preajma sau în timpul dărâmării.

Este de dorit ca rarele exemplare ce se mai păstrează în Piteşti, la hanul Gabroveni, la hanul din str. Brâncoveanu nr. 25, la casele ce mai există încă pe frontul de sud al străzii Teiuleanu (fig. 61) şi la alte case de locuit din zonele încă nerestructurate (fig. 105) să fie ocrotite împreună cu clădirile cărora le aparţin.

Chiar şi în stadiul actual mai există străzi şi insule de construcţii vechi care pot dovedi temeinicia afirmaţiei făcută de Nicolae Iorga în 1904: „Piteştil, un oraş pe care l-ar fi putut dori cine ne-ar fi voit mai bine ... Strade drepte, case frumoase, cât se poate de bine întreţinute ... În cotro te uiţi, vezi hărnicie şi pricepere, însuşiri nedezlipite de rasa noastră, acolo unde e curată şi n-o împiedică nimeni în dezvoltarea ei ... Nici sărăcie şi nici risipă, ci o fericită stare de mijloc, harnică şi econoamă”[48].

NOTE

1. G.M. Cantacuzino, Oraşul Iaşi: un peisagiu, conferinţă ţinută la 21 martie 1958 la filiala Uniunii arhitecţilor din Iaşi, sub tipar în: „Hierasus", 1981.
2. Major D. Pappasoglu, Atlasu geograficu al României, Bucureşti, 1865, Noemvrie 10, planşa „Districtul Argeşu" gravată de H. Bahr în 1864. Vigneta este reprodusă în atlas la dimensiunile 20 x 10 mm. Mărirea a fost obţinută prin macrofotografiere realizată de Andrei Pănoiu.
3. Eclectismul este definit ca „hiat stilistic" de către Paul Constantin, Arta 1900 în România, Bucureşti, 1972, p. 45 – 46.
4. Conform datelor din arhiva parohiei.
5. R. Creţeanu, Date privind monumentele vechi din Piteşti şi punerea lor în valoare în cadrul acţiunii de sistematizare a oraşului, p. 68 – 70 şi fig. 17.
6. Grigore Ionescu, Istoria arhitecturii în România, vol. I, Bucureşti, 1963, p. 376 – 380; idem, Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor, Bucureşti, 1982, p. 94.
7. Conform datelor din arhiva parohiei.
8. Em. Costescu, Restaurarea bisericii Mihai Vodă din Bucureşti, în BCMI, XXXVI, 1943, p. 57 – 59.
9. Considerăm că tratarea diferenţiată a pastoforiilor, de la simple nişe la încăperi independente, accentuate uneori la exterior şi prin turle, nu poate rezulta dintr-un joc arbitrar al formelor.
10. În relatarea contemporană a incendiului, se spune limpede: „... În Sfântul Gheorghie n-a intrat focul şi nimic n-a vătămat, numai învelişul şi clopotniţa au ars ..." – vezi Gr. Tocilescu, Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri şi biserici .., p. 7.
11. Ştefan Balş, Biserica Sf. Gheorghe din Piteşti, în RMM, seria „Monumente istorice şi de artă", 1976, nr. 2, p. 62. Este vorba de o catagrafie din 1852, în care se spune că „biserica se află cu trei turle", şi de un sinodic din 1876, care cuprinde descrierea bisericii înainte de transformările din 1869, cu precizarea că cele două turle mici se aflau pe pronaos.
12. Demn de interes este faptul că amploarea dărâmării fără ezitări a construcţiilor de arhitectură eclectică a determinat în deceniul al şaselea al veacului nostru trezirea interesului pentru o creaţie arhitecturală care apare astăzi pe nedrept hulită – bineînţeles atunci când realizarea ei nu a implicat intervenţii brutale de genul celor efectuate la Sf. Gheorghe.
13. Şt. Balş, op. cit., p. 66.
14. Ibidem, p. 62.
15. La data începerii lucrărilor de la Sf. Gheorghe, arhitectul Ştefan Balş era autorul a aproape 40 de lucrări de restaurare, efectuate pe parcursul unei cariere începută în 1928 în cadrul serviciului tehnic al Comisiei Monumentelor Istorice, dintre care amintim doar biserica mănăstirii Snagov, biserica Creţulescu din Bucureşti, mănăstirile Neamţ şi Moldoviţa, cetatea Neamţ, cetatea din Câlnic jud. Alba şi ansamblul Bărăţiei din Câmpulung jud. Argeş.
16. Pentru variaţiile terminologiei „triconcului", vezi R. Greceanu, E. Greceanu, Din nou despre mănăstirea Cotmeana, în RMM, seria „Monumente istorice şi de artă", 1977, nr. 2, p. 46 – 48.
17. Şt. Balş, op. cit., p. 65.
18. Grigore Ionescu, Istoria arhitecturii în România, vol. II, Bucureşti, 1965, p. 108 – 110; Şt. Balş, op. cit., p. 63.
19. Şt. Balş, op. cit.
20. T. Bobancu, Bisericile din oraşul Piteşti, p. 28.
21. Ibidem.
22. Reproducerea neclară a ancadramentelor, însoţită de aprecieri neîntemeiate asupra calităţii lor artistice („forme bastarde, neînţelese, plate" – pentru un chenar cu baghete de reminiscenţă gotică) – se găseşte la Radu Voinaroschi, Ce se ştie despre biserica Sf. Treime – Beştelei din Piteşti, în RMM, seria „Monumente istorice şi de artă", 1976, nr. 2, p. 69 şi fig. 9.
23. Conform Marele dicţionar geografic al României, vol. I, Bucureşti, 1898, p. 396, transformarea a fost iniţiată de arhimandritul Policarp, egumenul mănăstirii Mihai Vodă din Bucureşti, căreia îi era închinat schitul. T. Bobancu, op. cit., p. 28, atribuie lui Petre Nicolau adăugirea pridvorului.
24. S-a considerat probabil că uşoarele denivelări care sporesc personalitatea decorului autentic denotă stângăcia executantului, opinie împărtăşită şi de autorul primului proiect de restaurare din 1974 – vezi R. Voinaroschi, op. cit., p. 68: „... ciubucele orizontale au o deviere substanţială faţă de Wagriss (sic), ceea ce pune un semn de întrebare asupra îndemânării zidarilor".
25. Proiect M 102 / 1974, şef proiect arh. R. Voinaroschi, arhiva DPCN.
26. Carta internaţională asupra conservării şi restaurării monumentelor, art. 11: „Contribuţiile valabile ale diverselor epoci la

ridicarea unui monument trebuie să fie respectate, scopul unei restaurări nefiind unitatea de stil. Când un edificiu comportă mai multe etape de construcţie suprapuse, degajarea unor elemente ascunse nu se justifică decât în mod excepţional şi cu condiţia ca cele îndepărtate să nu prezinte decât un interes minor, iar lucrarea scoasă la lumină să constituie o mărturie de înaltă valoare istorică, arheologică sau estetică şi ca starea ei de conservare să fie socotită satisfăcătoare. Aprecierea valorii elementelor în cauză şi hotărârea în ce priveşte eliminările ce ar trebui efectuate nu pot depinde exclusiv de proiectant" – vezi Grigore Ionescu, O nouă cartă internaţională privind conservarea şi restaurarea monumentelor istorice, în Monumente istorice. Studii şi lucrări de restaurare, Bucureşti, 1967, p. 11.

27. Dăm ca exemple: turlele de zidărie adăugate în sec. al XVIII-lea pe naosul şi pronaosul bisericii din Dobrovăţ, jud. Iaşi, a căror dărâmare – pentru revenirea la formele tabloului votiv din 1503 – 1504 – a periclitat aderenţa la ziduri a picturii din 1529 (vezi justificarea intervenţiei la V. Drăguţ, Dicţionar enciclopedic de artă medievală românească, Bucureşti, 1976, p. 129); pridvorul boltit al bisericii fostei mănăstiri Coşula, jud. Botoşani, dărâmat fără a se fi fotografiat, cel puţin, pictura din primele decenii ale sec. al XIX-lea; învelitorile de factură barocă ale mănăstirii Bistriţa, jud. Neamţ; turnul poligonal adăugat în sec. al XVIII-lea în colţul de nord – vest al mănăstirii Brâncoveni; pridvorul de veac XIX al bisericii Sf. Nicolae din Brâncoveni, jud. Olt, dărâmat pentru refacerea unui pridvor de la care nu se păstra decât o coloană angajată.

28. R. Voinaroschi, op. cit., p. 70.

29. D. Butculescu, Piteşti. Position géographique ... (lucrare în manuscris): „... Sa configuration extérieure est un parallélogramme dont l'abside est en hémicycle, Le porche este construit en brique et le plafond cintré appuye sur six pilliers en brique ..."

30. Gr. Tocilescu, op. cit., p. 5 – 6.

31. Ibidem, p. 5.

32. Ibidem, p. 6.

33. Credem totuşi că piatra de mormânt a lui Pătru Buliga, care s-a aflat la Sf. Nicolae (vezi cap.II nota 71), provenea de la schitul dărâmat. Faptul că Gr. Tocilescu a redat doar inscripţia pietrei de mormânt a lui Martin Buliga, arătând că alte două pietre de mormânt au inscripţiile şterse (op. cit., p. 5), poate fi atribuit şi ritmului grăbit al investigaţiei. Piatra de mormânt a tatălui ctitorului se află astăzi în clădirea Muzeului judeţean Argeş, al cărei amplasament a determinat dărâmarea schitului.

34. Actul de vânzare se afla în 1975 în posesia ultimului proprietar, Lucreţia Sevasta Săvulescu.

35. Informaţie transmisă de ultimul proprietar al casei. Din releveul comparat al parterului şi al etajului ar rezulta execuţia cu schelet de lemn a compartimentărilor interioare – vezi Maria Mulţescu, Alexandru Mulţescu, Monumente de arhitectură civilă medievală din oraşul Piteşti, în RMM, seria „Monumente istorice şi de artă", 1977, nr. 2, p. 65 – 68.

36. D. Udrescu, Date şi aspecte din trecutul oraşului Piteşti, 1965, lucrare în manuscris.

37. Informaţie dată de Maria Urluianu – Popescu (n. 1895).

38. M. Mulţescu, Al. Mulţescu, op. cit., p. 68.

39. Acte în posesia proprietarului casei, descendenţii lui Adolf Keller.

40. R. Creţeanu, op. cit., p. 65.

41. Pentru locuinţele patriciatului medieval al Botoşanilor, vezi E. Greceanu, Ansamblul urban medieval Botoşani, Bucureşti, 1981, p. 106 – 114. Remarcabil pentru folosirea la nivelul locuinţei a sistemului tradiţional cu schelet de lemn, chiar la construcţii domneşti, este documentul din 20 iulie 1642 prin care Vasile Lupu trimite înapoi la Bistriţa pe meşterii care lucraseră la o clădire comandată de domnitor, precizând: „Acum gata fiind bolţile clădirii de jos, casa de sus o voi face din lemn, cum am înţeles că se fac case şi în alte părţi" – vezi Şt. Olteanu, C. Şerban, Meşteşugurile ..., p. 166, nota 475.

42. D. Udrescu, Piteşti 580. Evoluţie topografică şi edilitară, în „Secera şi ciocanul", nr. 4374 / 5.VI.1968.

43. R. Creţeanu, op. cit., p. 67.

44. Conform scrisorii avocatului Grigore Racoviceanu din 11.XI.1973, în posesia lui Petre Vişoianu.

45. Aspectul originar al casei Vlădescu apare la R. Creţeanu, op. cit., fig. 14. În 1975, casa fusese modernizată şi denaturată.

46. Faţada spre stradă, pe un singur nivel, apare la R. Creţeanu, op. cit., fig. 16.

47. Constantin Joja, Sensuri şi valori regăsite, Bucureşti, 1981, p. 68 – 71 şi 142 – 157.

48. Nicolae Iorga, Drumuri şi oraşe din România, Bucureşti, 1904, p. 50, 52.

CAP. IV.
ÎN CĂUTAREA ORAŞULUI PIERDUT

Figura 117 - Str. Teiuleanu, privită spre biserica Mavrodolu. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 118 - Str. Teiuleanu, privi
spre biserica Sf. Gheorghe.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 119 - Str. Târgu din Vale,
frontul de sud.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 120 - Biserica Mavrodolu, văzută din str. Teiuleanu.
Foto E. Greceanu, 1975.

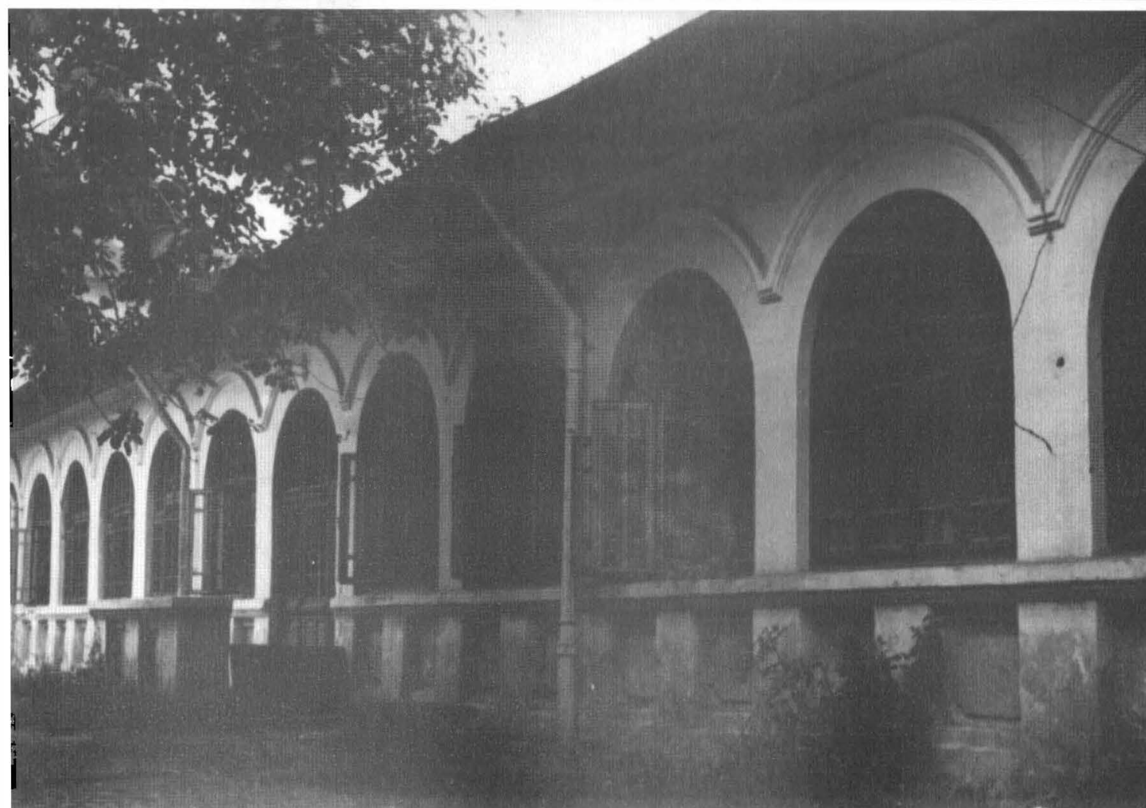

Figura 121 - Azilul de bătrâni "Ion Stănescu", str. Trivale, nr. 8.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 122 - Banca populară, str. Victoriei, nr 82, devenită **în 1956, Banca de Stat a R.P.R. şi "Cinema** Muncitoresc". După transformarea etajului în "Tehnic **Club", cinematograful de la parter a căpătat** numele de "Modern". Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 123 - Intersecţia străzilor Trivale şi Smeurei. Foto E. Greceanu, 1975.

ETAPELE DISPARIŢIEI CENTRULUI ISTORIC PITEŞTI *

Distrugerea centrelor istorice şi aşa-numita „reconstrucţie socialistă" a oraşelor din România a fost concepută unitar încă de la începutul anilor '50, după modelul desăvârşit în Uniunea Sovietică cu un dublu scop: zdrobirea psihologică a individului în faţa unor construcţii grandilocvente, concomitent cu abrutizarea colectivă în oraşe-dormitor. Realizarea acestui ţel presupune uitarea trecutului istoric concretizat în structuri urbane cu subtile nuanţări, din care urmează să se păstreze doar un număr infim de monumente arhitecturale, rupte de contextul în care s-au născut, adesea mutate din locul iniţial şi în orice caz degradate la rolul „elementelor de agrement" ale noilor ansambluri (după expresia lui Gheorghe Curinschi). Cel mai înfiorător exemplu al unei asemenea „realizări" rămâne Moscova, ţinând seama şi de excepţionala valoare a ansamblului dispărut, dar tot atât de lamentabilă, la scară redusă şi remediabilă, apărea în 1971 încadrarea cu mizerabile blocuri-tip a superbelor biserici de secol XII - XIII din Vladimir.

Programul sovietic în formula de apogeu a stalinismului a fost impus teoretic în toate ţările lagărului comunist, dar punerea în practică s-a efectuat la scară mare doar în Germania Democrată (Leipzig, Berlin, Potsdam, Halle) - şi aici, numai pe vremea lui Walter Ulbricht - , precum şi în ţara noastră, unde a

(*Comunicare prezentată la Sesiunea de istorie a urbanismului, cu tema „Distrugerea şi reconstrucţia oraşelor", organizată de C.I.O.R. - Comisia de istorie a oraşelor din România - şi Universitatea Tehnică Timişoara - Facultatea de Construcţii, 9-11 iunie 1995.)

Figura 124 - Str. Victoriei, nr.103, la intersecţia străzilor Victoriei şi Aurora. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 125 - Str. Egalităţ colţ cu str. Primăverii, Casa Mihăescu. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 126 - Intersecţia străzilor Primăverii şi Dealurilor.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 127 - Intersecţia str. Craiovei cu bd. Republicii.
Foto E. Greceanu, 1975.

atins în anii '80 forme delirante.

In această ultimă perioadă a dictaturii ceauşiste, orice clădire sau ansamblu, oricât de valoroase sau de perfect conservate, puteau să dispară în câteva zile, prin simpla hotărâre verbală a „primului arhitect al ţării", dar şi a „primilor arhitecţi" ai judeţelor, respectiv primii secretari, sfătuiţi adesea - din nefericire - de arhitecţi cu diplomă. Simulacrul formelor legale se putea îndeplini fără probleme după dărâmare.

Exilată de către Vasile Drăguţ cu începere din 1974 în spaţiul extra-carpatic, cu interdicţia de a mai lucra în Transilvania, am descoperit progresiv că şi aici există centre istorice şi structuri urbane de o deosebită complexitate, infinit mai vulnerabile în faţa imperativelor ideologice, a ignoranţei, releivoinţe sau a simplei prostii. Printre oraşele studiate, Piteştii oferă un semnificativ şi tragic exemplu de organizare a dărâmărilor, cu încălcarea progresivă a cerinţelor legale minimale privind cercetarea, proiectarea şi avizarea studiilor de sistematizare care ar trebui să fundamenteze deciziile de dărâmare. Procedura distrugerii ansamblului istoric Piteşti, inclusiv a intimidării localnicilor dispuşi să protesteze, a fost folosită la scară înzecită în cazul Bucureştilor, motiv pentru care prezintă interes urmărirea exacerbării arbitrarului în dauna bunului simt, în cadrul perimetrului restrâns al ansamblului istoric Piteşti, înainte de cutremurul din 1977 care a constituit pretextul denaturării Capitalei.

Faza I, 1952 - 1974

Primele studii de sistematizare pentru Piteşti au fost începute la Bucureşti, prin Institutul de cercetare pentru sistematizarea oraşelor şi regiunilor - I.C.S.O.R. -, direct dependent de C.S.C.A.S. -

Figura 128 - Str. 1 Mai, nr.4, faţada principală. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 129 - Str. M. Kogălniceanu, nr.16. Foto E. Greceanu, 1975.

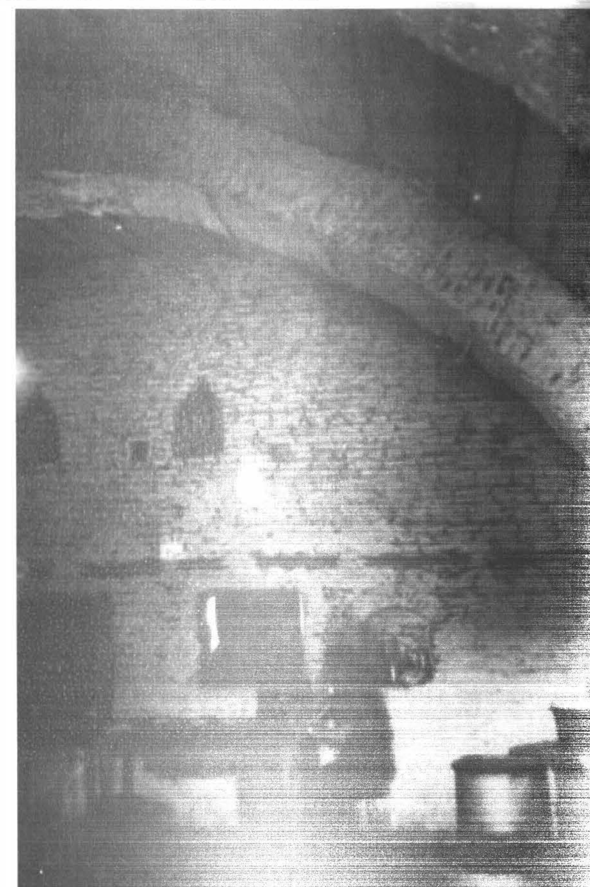

Figura 130 - Str. M. Kogălniceanu, nr.16, vedere a pivniţei mari, identică cu pivniţa casei din str. I. C. Brătianu (1 Mai), nr. 4, dărâmată în 1975.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 131 - Str. M. Kogălniceanu, nr.16, detaliu al balconului dinspre stradă. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 132 - Str. C-tin Brâncoveanu, nr.6. Foto E. Greceanu, 1975.

Comitetul de Stat pentru Construcţii, Arhitectură, Sistematizare. În afara cartierelor-satelit cu blocuri-tip, atenţia s-a concentrat iniţial asupra compoziţiei centrale, desfiinţându-se în întregime insula dens parcelată dintre străzile Şerban Vodă şi Doamna Bălaşa, inclusiv dărâmarea bisericii Sf. Nicolae, precum şi a fronturilor de est şi de vest ale străzilor amintite. Singurul element istoric conservat a rămas biserica domnească Sf. Gheorghe, salvată de la dărâmarea cerută de Nicolae Ceauşescu în 1963 prin intervenţia hotărâtă a C.S.C.A.S. (preşedinte arh. Nicolae Bădescu) care a dispus cercetarea şi restaurarea bisericii, efectuată în timp record prin Direcţia monumentelor istorice între 1964 - 1968.

Proiectarea ansamblului central, preluată ulterior de I.P.J. Argeş a fost însoţită de o atentă documentaţie fotografică, aflată în 1980 la I.C.S.O.R. - I.S.L.G.C. (filmele au dispărut în 1990), precum şi de excelente ridicări topografice la diferite scări, care suplinesc în măsură minimală absenţa releveelor pentru clădirile distruse. Se poate şi mai rău: transformarea Sucevei în oraş-dormitor s-a făcut fără ridicare topografică şi fără relevee, folosindu-se ridicări topografice austriece, de la sfârşitul secolului XIX. Fazele de proiectare ale sistematizării Piteştilor au fost avizate conform severelor condiţii legale impuse de C.S.C.A.S. şi au fost permanent discutate în cadrul Uniunii Arhitecţilor.

Dărâmarea ansamblului central s-a efectuat între 1959 - 1963. Noua compoziţie, care avea meritul de a nu închide perspectiva către dealul Ştefăneştilor, era practic încheiată în 1975 (fig. 45 şi 46).

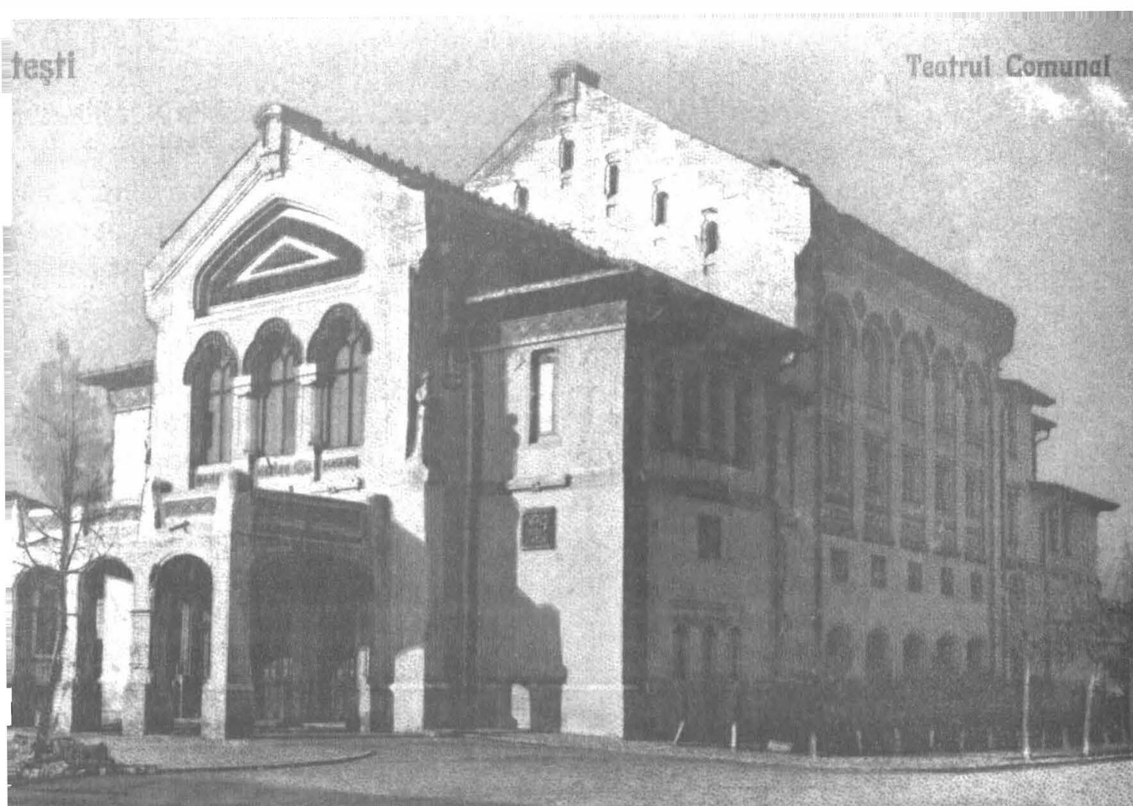
Figura 133 - Str. 1 Mai, nr.29.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 134 - Str. 1 Mai, nr.38.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 135 - Str. Teiuleanu, nr.6.
Foto E. Greceanu, 1975.

A

B

Figura 136 - Teatrul Comunal din Piteşti:
A - în forma iniţială proiectată de arhitectul Clavel. Vedere de epocă.
B - în forma redefinită după al doilea război mondial - realist-socialistă. Vedere de epocă.

Figura 137 - Teatrul Alexandru Davilla din Piteşti, după ultima intervenţie din anii '70. Ilustrată contemporană.

Faza a II-a, 1972 - 1976

Considerând că oraşul vechi, cu prea multe locuinţe individuale, nu mai cadrează cu afirmaţia socialismului în zona centrală, proiectantul-şef local, arhitectul Vladimir Perceac, susţinut de complexa autoritate a lui Cezar Lăzărescu, a convins conducerea politico-administrativă că nimic nu merită să fie păstrat din oraşul vechi. Ca atare, exproprierile au început pe vechea „Uliţă boierească" - strada 1 Mai, actuala I.C. Brătianu - în 1973, deşi aici se păstrau cele mai interesante case de zidărie din secolele XVIII - XIX, inclusiv casa de la numărul 4, cu pivniţă înaltă contemporană cu cea a conacului din Băjeşti (a doua jumătate a secolului al XVII-lea). La începutul anului 1975, când m-am prezentat la primărie pentru autorizarea cercetării, mi s-a arătat cu mândrie macheta noului oraş, care desfiinţa 90% din fondul construit existent, încadrându-se perfect în prevederile recent apărutei Legi a sistematizării din 1974.

În 1975 a apărut însă o bizară oscilaţie în directivele arhitectural-urbanistice ale „primului arhitect al ţării", devenit pe moment adeptul conservării clădirilor şi cartierelor vechi (vezi consultarea privind Calea Moşilor din Bucureşti, la începutul anului). Ca urmare, a apărut Legea drumurilor, care părea inspirată din recomandările UNESCO - ICOMOS pentru protecţia ansamblurilor istorice, iar conducerea Piteştilor a fost aspru admonestată pentru prevederea procentului de 90% al dărâmărilor. Între timp, am încheiat studiul Piteştilor în faza de uz intern şi, spre surprinderea mea, acesta a avut darul de a convinge pe Ion Dincă, primul secretar al judeţului, că nu tot ce a existat şi mai există în Piteşti este o adunătură de bordeie aşezate la în-

Figura 138 - Str. C-tin Brâncoveanu, nr.25. Foto E. Greceanu, 1975.

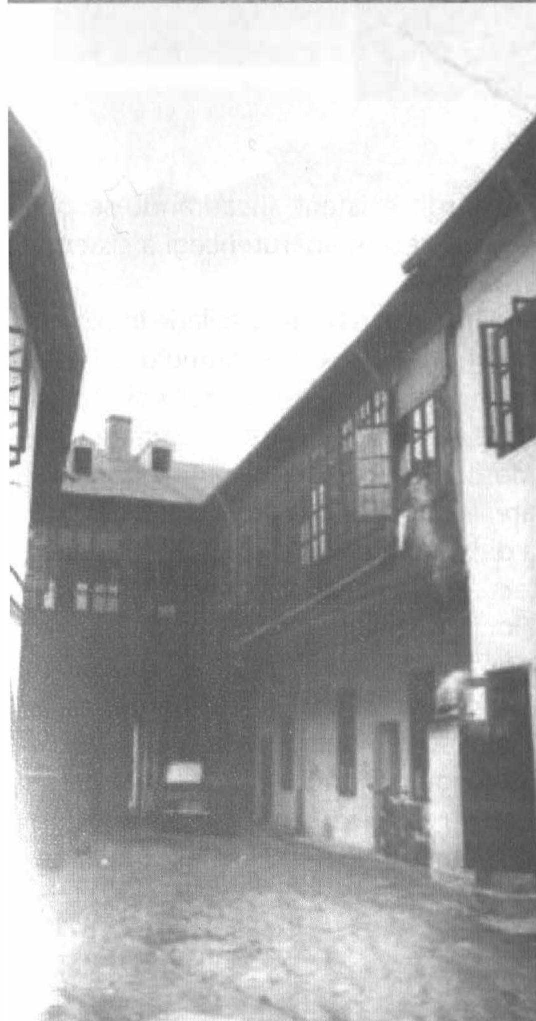

Figura 139 - Str. C-tin Brâncoveanu, nr.25, faţada spre curte.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 140 - Str. Armand Călinescu, nr. 11 (fostă Horia, Cloşca şi Crişan). Foto E. Greceanu, 1975.

tâmplare. Consemnarea pe studiu a faptului că a fost dezinformat a condus în presa locală la „descoperirea" valorilor existente, formulându-se chiar intenţia restaurării străzii Teiuleanu ca un Lipscani al Piteştilor.

Din nefericire pentru Piteşti, Ion Dincă a fost promovat în postul de prim secretar al Bucureştilor, locul fiind ocupat de un activist cu nume de familie Matei. Prins între adnotările fostului „prim", admonestarea primită de la C.P.C.P. şi textul Legii drumurilor, primarul Nicolescu a apelat la autoritatea supremă a lui Cezar Lăzărescu. Acesta a declarat clădirile vechi din centrul comercial şi de pe „uliţa boierească" drept aflate în stadiu de uzură morală. Ca urmare, dărâmările dinspre lunca Argeşului au continuat în ritm alert, ridicându-se un paravan de blocuri care ascund complet luminoasa privelişte a dealului Ştefăneştilor (fig. 46).

În 1976, primul secretar C. Matei, bolnav de cancer, a plecat la Paris pentru un consult medical. Impresionant de marile bulevarde pariziene, a declarat la întoarcere că toate uliţele comerciale din Piteşti sunt o ruşine pentru oraş şi a dispus pe proprie răspundere dărâmarea integrală a străzilor Teiuleanu şi Craiovei (cca. 2 km lungime), cu clădiri în perfectă stare, refăcute în zidărie după marele incendiu din 1848. În acest caz, chiar C.P.C.P. s-a formalizat cerând socoteală pentru dărâmarea masivă, fără decrete de expropriere, detaliu de sistematizare sau aviz. Sancţionarea primului secretar a constat în mutarea lui la Bucureşti, ca secretar al Academiei de ştiinţe sociale şi politice, funcţie în care şi-a dat obştescul sfârşit după scurt timp.

Dărâmarea străzilor Teiuleanu şi Craiovei s-a efectuat în două - trei luni şi nu a stârnit protestele întâmpinate de proiectul din 1974, respec-

Figura 141 - Str. 1 Mai, nr.21.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 142 - Str. C-tin Brâncoveanu, nr.8.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 143 - Str. Sf. Vine
nr.23. Hanul Gabroveni,
curtea interioară.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 144 - Str. Sf. Vine
nr.18, Casa lui Agate
Raiciu Vasiliu.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 145 - Str. Victoriei, nr.131, Hanul Spirescu.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 146 - Str. Târgu din Vale, nr.16.
Foto E. Greceanu, 1975.

tiv scrisoare cu peste 100 de semnături, adresată Comitetului Central şi trimisă spre analizare la Direcţia patrimoniului cultural naţional; şedinţe furibunde în 1975 la filiala Uniunii arhitecţilor din Piteşti pentru salvarea casei din str. 1 Mai, nr. 4; campanie de presă etc. Oamenii s-au convins că protestele sunt inutile şi pot deveni periculoase, în sensul pierderii unor avantaje personale minime. Prin aceasta, metodologia distrugerii s-a dovedit pusă la punct şi a fost aplicată din plin în Bucureşti, după cutremurul din 1977, care a constituit pretextul distrugerii reperelor istorice ale structurii urbane, respectiv reţeaua de străzi, parcelarea, regimul de înălţime, fondul construit moştenit şi "last but not least" - arhiva istorică reprezentată de subsolul cu stratificare seculară.

Faza a III-a, 1987 - 1988

S-ar fi putut spera că, odată îndeplinit rolul de cobai, Piteştii ar fi putut păstra un rudiment al vechiului centru comercial, strada Târgul din Vale, precum şi o valoroasă uliţă cu caracter rezidenţial, strada Brâncoveanu, cu numeroase elemente de secol XVIII. Din nefericire, Ceauşescu a dorit să înzestreze oraşul cu un complex comercial cu cupolă numit curent „templul foamei". Ca atare, primul secretar Zanfir a dispus evacuarea şi dărâmarea tuturor caselor de pe strada Brâncoveanu, precum şi a frontului de nord al străzii Târgul din Vale. Operaţia s-a efectuat în câteva săptămâni, în 1988, dar fondurile au întârziat până în decembrie 1989, un imens maidan amintind zelul şi eficienţa fostului prim-secretar Constantin Zanfir.

Figura 147 - Str. Târgu din Vale, nr.17. Foto E. Greceanu, 1975.

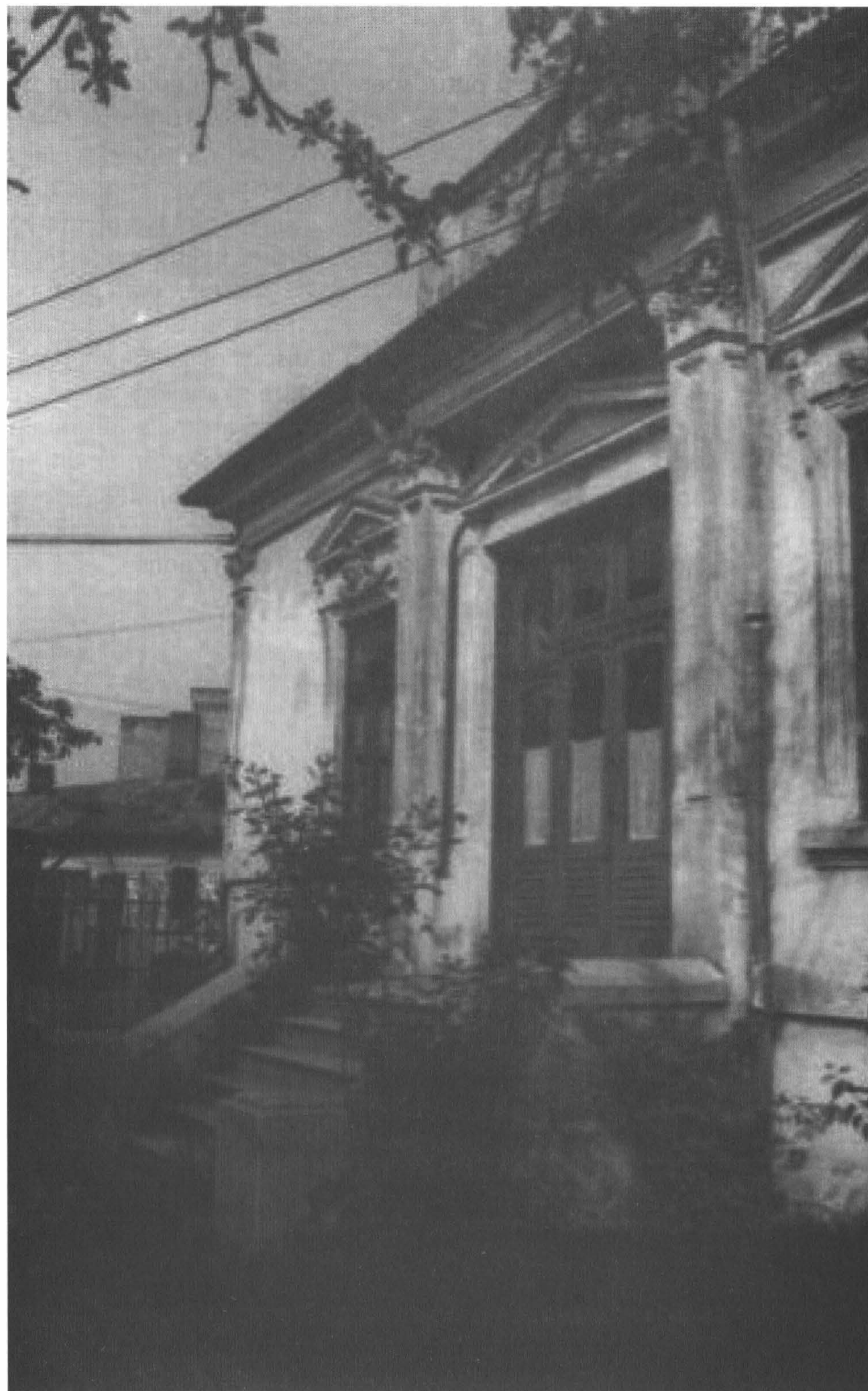

Figura 148 - Str. Teiuleanu, nr.18, fațada din curte.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 149 - Str. Teiuleanu, frontul de vest.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 150 - Str. Teiuleanu, frontul de est.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 151 - Str.Teiuleanu, nr.8, fațada spre stradă. Foto E. Greceanu, 1975.

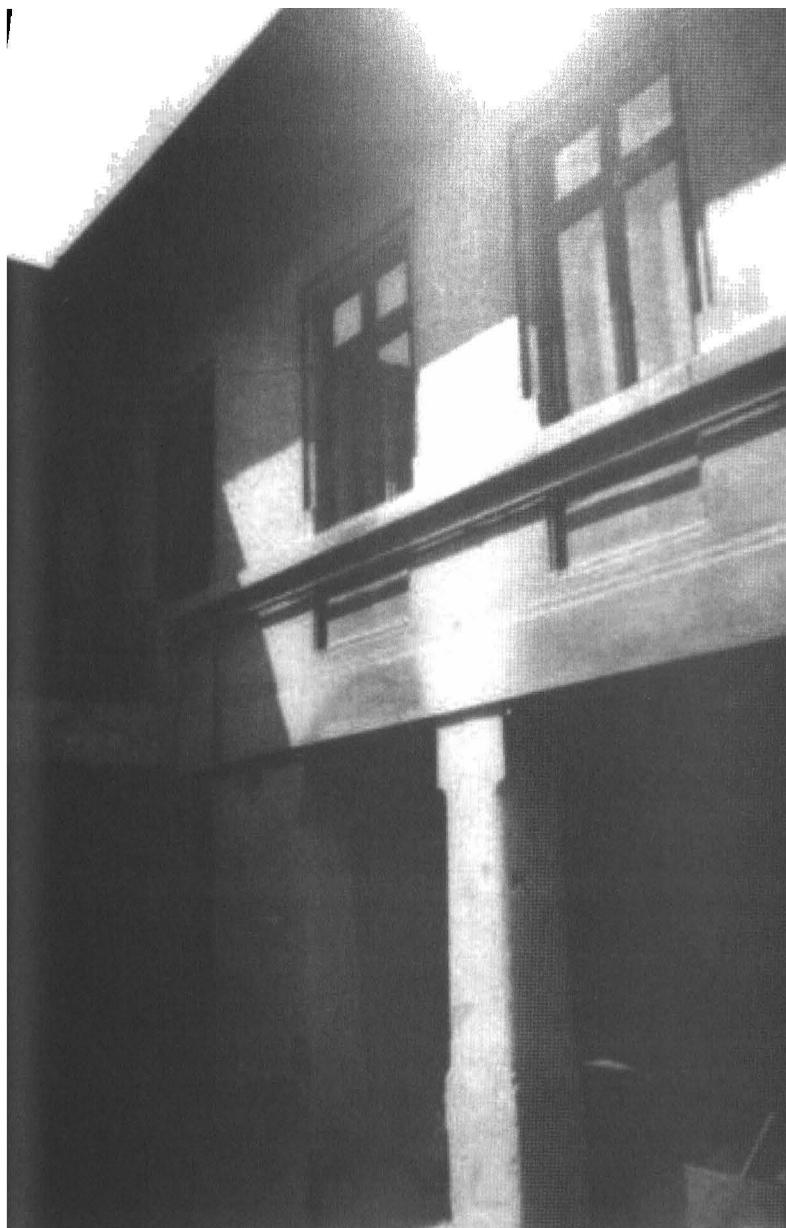

Figura 152 - Str. Teiuleanu, nr.8, curtea interioară. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 153 - Str. Teiuleanu, nr.8, curtea interioară. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 154 - Str. Teiuleanu, nr.10, fațada spre stradă. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 155 - Str. Teiuleanu, nr.10, curtea interioară.
Foto E. Greceanu, 1975.

*

În completarea textului din 1982, se prezintă documentaţia fotografică a clădirilor şi străzilor dispărute cu certitudine, indiferent de vechimea lor. Este posibil ca dărâmările să fi continuat în ritm alert după 1990, sub presiunea dorinţei de afirmare a noilor îmbogăţiţi. Un singur exemplu este concludent pentru inconştienţa comanditarului, a proiectantului şi a filierei autorizaţiilor de construcţie: pe Calea Trivalei, al cărei ansamblu de vile interbelice îmi era recomandat în 1975 de către primarul Nicolescu drept „centru istoric demn de studiu", un proaspăt capitalist a ridicat o vilă cu etaj, singularizat printr-un balcon cu unghi în ax, orientat perpendicular pe axul străzii. Pentru punerea în lumină a acestei inovaţii care sfidează bunul simt, au fost retezaţi cinci arbori plantaţi către 1900 de bravul primar Dumitrescu. Este un microcosmos în derivă, reflectând macrocosmosul proiectatei catastrofe de la Roşia Montană.

iunie 2006

Figura 156 - Str. Teiuleanu, nr.15. Foto E. Greceanu, 1975.

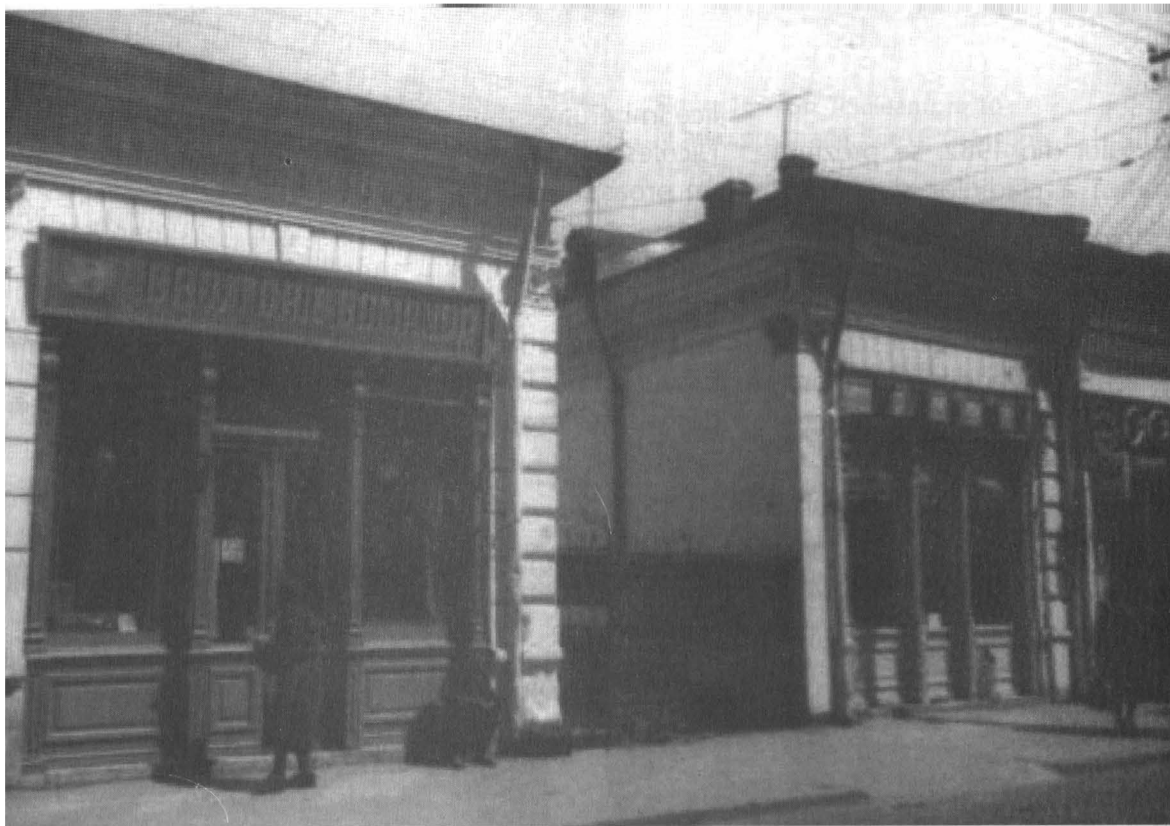

Figura 157 - Str.Teiuleanu, nr.3.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 158 - Str.Teiuleanu, nr.3, faţada spre curte.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 159 - Str. Teiuleanu, nr.9. Foto E. Greceanu, 1975

Figura 160 - Str. Teiuleanu, nr.9, aripa din curte. Foto E. Greceanu, 1975.

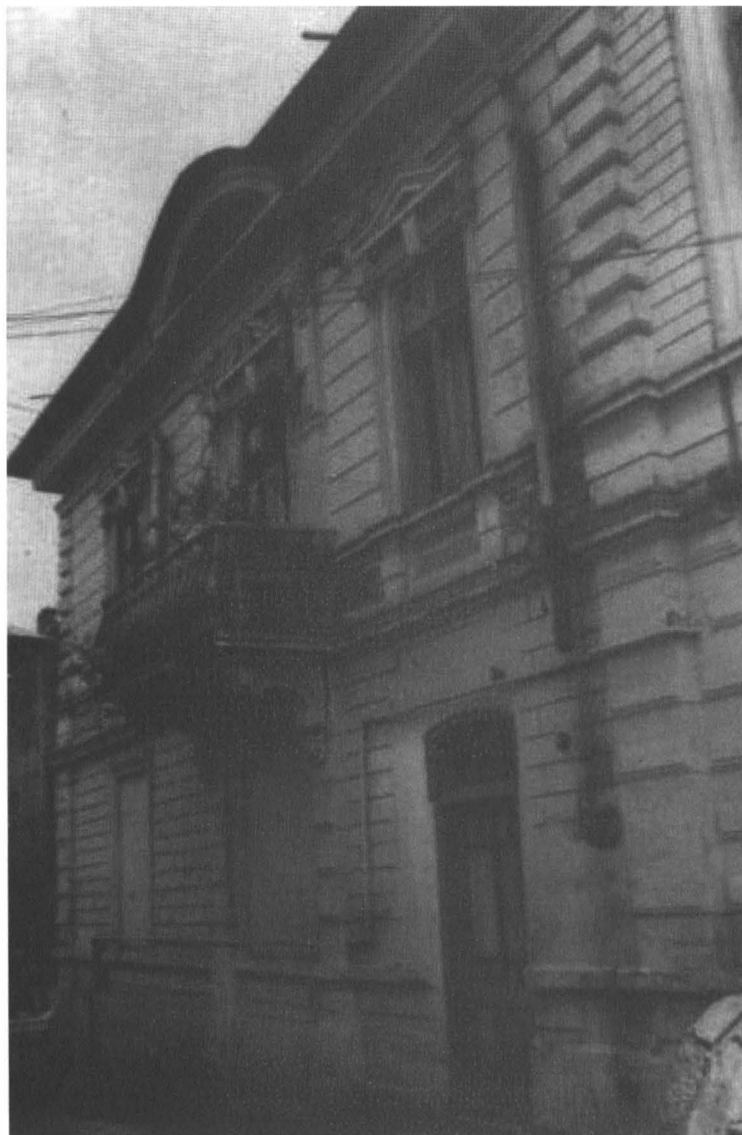

Figura 161 - Str. Teiuleanu, nr.14, faţada laterală. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 162 - Str. Teiuleanu, nr.14, detaliu de balcon. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 163 - Str. Teiuleanu, nr.11, faţada spre stradă.
Foto E. Greceanu, 1975.

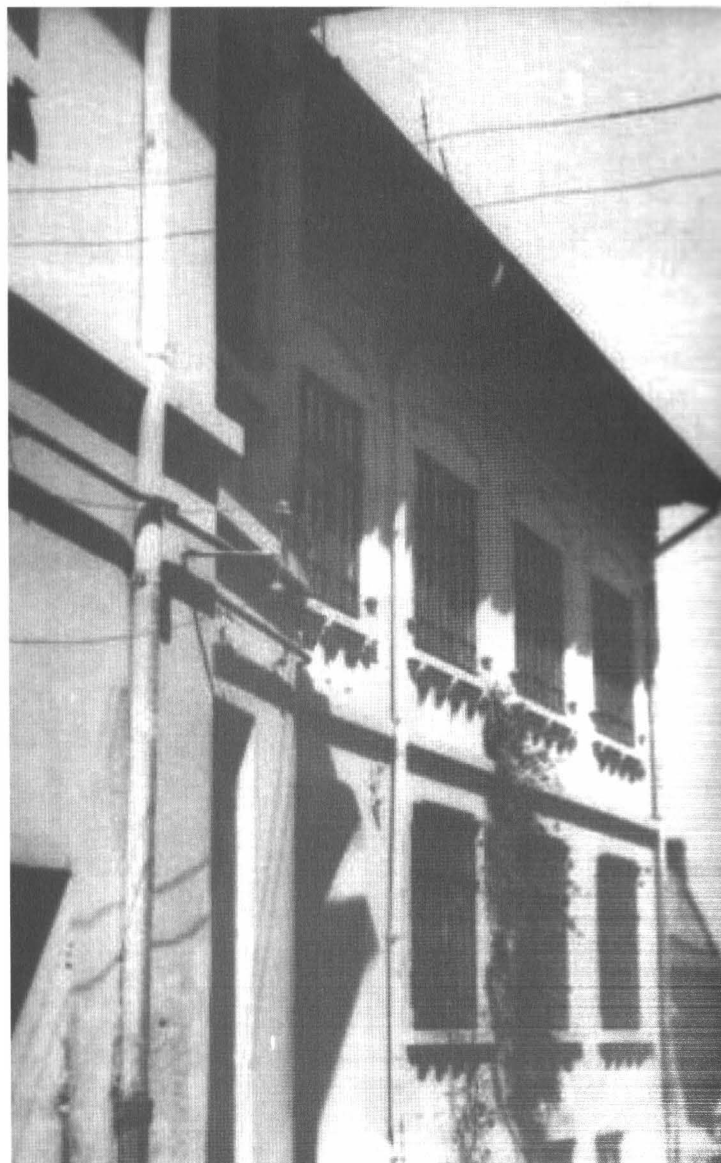

Figura 164 - Str. Teiuleanu, nr.11, faţada spre curte.
Foto E. Greceanu, 1975.

A

B

C

Figura 165 - Str. Teiuleanu, nr.13
A - fațada spre stradă;
B - detaliu de ușă;
C - detaliu al fațadei spre curte.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 166 - Str. Craiovei.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 167 - Str.
Craiovei, nr.15.
Foto E. Greceanu, 1975.

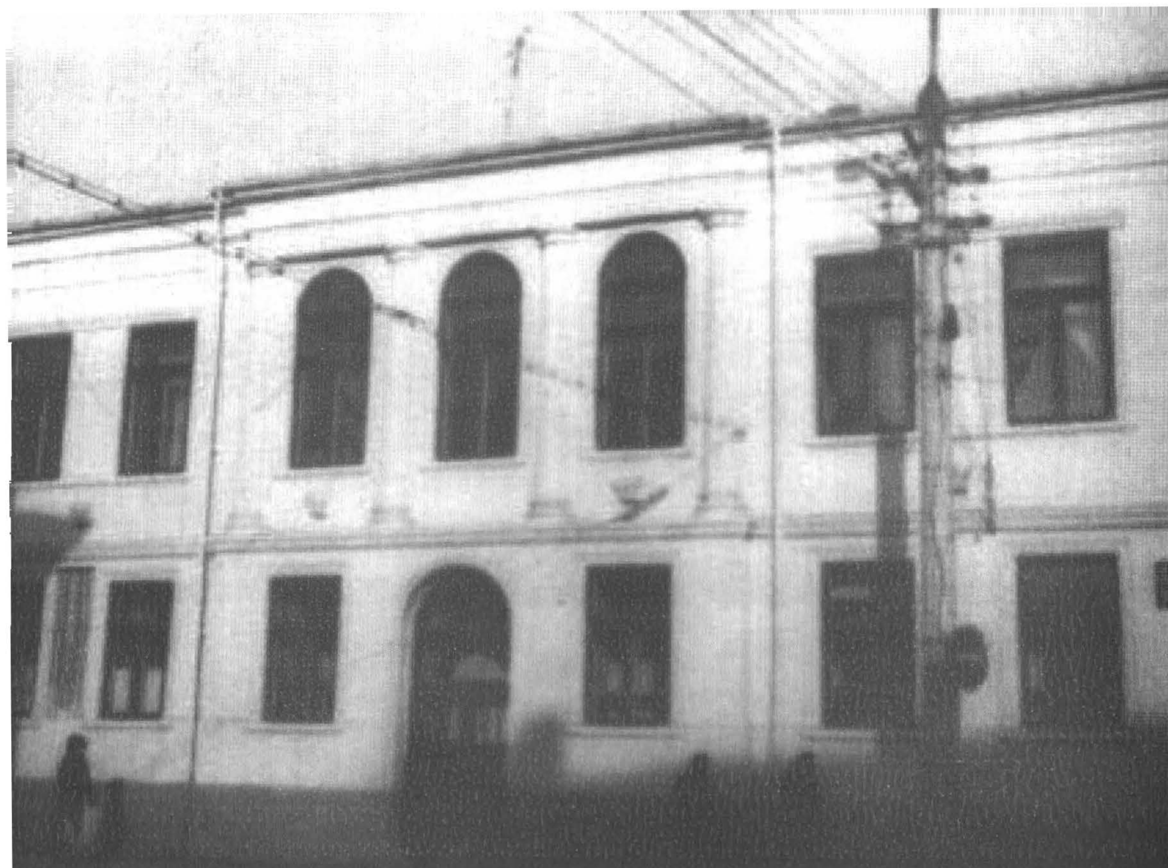

Figura 168 - Str. Craiovei, nr.19.
Foto E. Greceanu, 1975

Figura 169 - Str. Victoriei, nr.103, faţada spre str. Aurora.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 170 - Casa Tărtăşescu, str. Victoriei, nr.107. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 171 - Str. Victoriei, nr.111. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 172 - Str. Victoriei, nr.113, casa profesorului Al. Nanu. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 173 - Str. Victoriei, nr.115, faţada spre curte, cu elemente de arhitectură populară. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 174 - Str. Victoriei, nr.121, faţada posterioară Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 175 - Str. Victoriei, nr.121, detaliu al faţadei dinspre stradă. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 176 - Str. Victoriei, nr.106. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 177 - Str. Victoriei, nr.106, detaliu al fațadei dinspre str. Aurora. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 178 - Str. Victoriei, nr. 110 - 112. Foto E. Greceanu 1975.

Figura 179 - Str. Victoriei, nr.110, faţada spre curte. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 180 - Str. Victoriei, nr 112, curtea interioară. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 181 - Str. Victoriei, nr.126. Faţada spre curte, cu atelier de tăbăcar sau ţesător. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 182 - Str. Victoriei, nr.130, casa căpitanului Iov.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 183 - Str. C-tin Brâncoveanu, nr.12-14.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 184 - Str. C-tin Brâncoveanu, nr.29. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 185 - Str. C-tin Brâncoveanu, nr.34. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 186 - Str. C-tin Brâncoveanu, nr.47. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 187 - Str. Teiuleanu, nr.21, detaliu al intrării din curte. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 188 - Str. Trivale, nr.9.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 189 - Casă de pe str. Trivale.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 191 - Str. Victoriei, nr.114, detaliu de tâmplărie. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 190 - Str. Victoriei, nr.114, faţadă. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 192 - Str. Victoriei, nr.126. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 193 - Str. Ţepeş-Vodă, nr.12. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 194 - Str. 1 Mai, nr.28.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 195 - Str. Horia, Cloşca şi Crişan, nr.12.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 196 - Casa din curtea bisericii Mavrodolu. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 197 - Str. C-tin Brâncoveanu, nr.27. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 198 - Bd. Republicii, nr.52, casa lui Nicolae C. Dumitrescu. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 199 - Str. Victorie zona degajată din fața liceului. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 200 - Zonă degajată între str. Victoriei şi str. 1 Mai. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 201 - Vechea intersecţie dintre str. 1 Mai şi str. Griviţei. Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 202 - Str. 1 Mai, nr.1
Foto E. Greceanu, 1975.

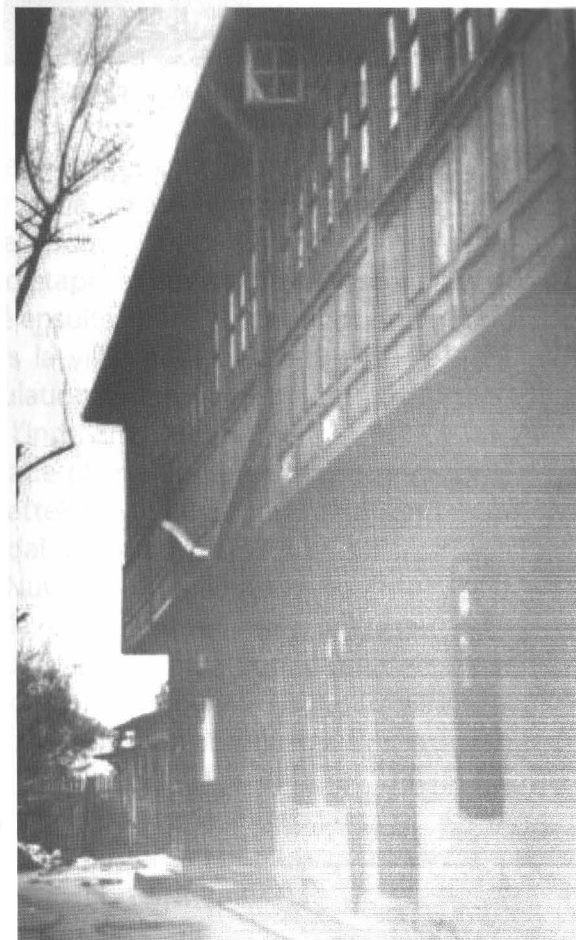

Figura 203 - Str. 1 Mai, nr.12.
Foto E. Greceanu, 1975.

Figura 204 - Str. 1 Mai, nr.8. Foto E. Greceanu, 1975.

L'ENSEMBLE URBAIN MÉDIEVAL DE PITEŞTI (RÉSUMÉ)

Piteşti est devenu de nos jours un des principaux centres industriels de Roumanie. Ses nouvelles fonctions économiques, politiques et sociales ont impliqué des transformations radicales à l'interieur de l'ancienne ville. Pour pouvoir reconstituer les traits essentiels de la structure mediévale disparue, on a recours à la topographie historique: sur les levers de 1960 – 1966, on a indiqué les données historiques disponibles, ainsi que les éléments d'architecture mediévale surpris surtout an niveau des caves.

Le premier chapitre est dédié à l'histoire de l'ensemble urbain mediéval. Le site de Piteşti a réuni toutes les conditions requises par le besoin d'échange: zone de contact entre la plaine et les collines, riche en vignobles, céréales et bétail; point de franchissement de la rivière Argeş par la grande route qui reliait la Transylvanie, via Braşov, avec les echelles danubiennes (Giurgiu, en premier lieu); zone de rencontre de 5 rivieres - voies de communication.

Bien qu'on n'ait pas executé encore des fouilles archéologiques systématiques, les travaux édilitaires ont permis d'identifier au centre de la ville des vestiges de culture materielle datables à partir de la seconde moitie du XIIIe siecle. C'est à cette epoque, vraisemblablement, que le village-gîte d'étape est devenu un centre marchand qui a évolué ensuite, grâce au développement des métiers, vers la ville-foire, c'est-à-dire la "localité dont la population se consacre à l'exercice du commerce et de l'industrie" (Henri Pirenne).

Le stade d'organisation urbaine a été probablement atteint par Piteşti avant la fondation de l'état féodal de Valachie (1330), ce qui explique le nom de "Nuwestad" - ville nouvelle - qui lui est donné dans la relation du voyage entrepris en 1385 par Peter Sparnau et Ulrich von Tennstadt, ainsi que le nom de "Nieuwemere" - nouveau marché - qui designe cette ville dans 1: "Itineraire de Bruges", rédigé entre 1380 - 1390. Le premier document de chancellerie qui mentionne Piteşti date de 1388,

ce qui n'est pas concluant pour l'ancienneté de la ville, étant donnée la destruction périodique des archives roumaines, en premier lieu des archives municipales antérieures au XIXe siècle, - au cours des innombrables guerres et invasions qui ont ravagé notre pays.

Grâce aux avantages du site, Piteşti est la seule ville du territoire compris entre les rivières Dîmboviţa et Olt qui ait enregistré une progression économique ininterrompue durant tout le Moyen Âge. Sa prosperité, ainsi que la liaison directe avec les capitales successives de la Valachie, ont déterminé le fonctionnement à Piteşti d'une cour princière locale, peut-être dès le XVe siècle, à coup sur aux XVIe - XVIIIe siècles. Ce facteur de croissance a eu pour conséquence l'apparition d'une structure sociale complexe, spécifique aux capitales des provinces historiques roumaines, dans lesquelles la présence de la cour a favorisé l'établissement d'un certain nombre de boyards dans la ville même, ce qui était interdit d'habitude par les statuts des villes medievales, tout au moins jusqu'au XVIIIe siècle. La communauté citadine de Piteşti a bénéficié pourtant du droit d'autonomie (mentionné seulement en 1582, mais reçu probablement dès le XIVe siècle), exercé par les 12 conseillers communaux et un maire, élus chaque année par l'assemblée des citoyens imposables.

La communauté était stratifiée selon la fortune des citoyens. La prosperité des métiers a evolué naturellement vers la constitution des corporations. Les prévôts (chefs des corporations) et les riches commerçants constituaient le patriciat, dont les membres pouvaient être élus dans le conseil municipal. L'importance du patriciat de Piteşti se rèflete dans le nombre et la qualité artistique des églises en maçonnerie, édifiées en rivalisant avec les princes régnants et les boyards.

L'aspect ethnique, si important pour la structure de la ville médievale, présente dans le cas de Piteşti une structure homogène roumaine, où, aprés l'instauration de la domination ottomane, se sont insérés les grecs - intermédiaires des échanges commerciaux avec la Porte -, ainsi qu'une infime minorité de commerçants allemands et hongrois.

Le second chapitre comprend l'évolution de l'ensemble médieval, a partir de l'analyse des levers topographiques contemporains, en correlation avec les représentations cartographiques du XVIIIe – XIXe siècle.

Developpée sur les terrasses de la rive droite de l'Argeş et limitée par des ruisseaux au regime torrentiel (Trivalea, au nord et Geamăna Mică, au sud), la ville s'est greffée sur le schéma des routes commerciales de transit qui définissent la structure urbaine. Les maisons à boutiques, les ateliers et les entrepôts, se sont pressés le long de ces routes, tandis que la place principale, indiquée par l'église princière, s'est organisée naturellement au carrefour des routes vers Curtea de Argeş - Sibiu, Câmpulung - Braşov et Craiova. Le centre d'échange permanent de la place St. Georges (ainsi nommée d'après l'église élevée en 1656 par le voiévode Constantin Şerban Basarab, à la place d'une autre église princière, beaucoup plus ancienne) a été doublé initialement par le Haut Marché (le Marché sur la colline), qui était probablement un marché aux bestiaux. Des le XVe siècle on déduit l'existence de deux autres centres d'échange périodiques (foires): le Bas Marché (le Marché de la vallée), dans la ville même, situé sur la rive droite de l'Argeş, dans le voisinage des moulins et des tanneries - et le Marché de la Colline, sur la rive gauche de l'Argeş, qui a joué un rôle très important pour le commerce du vin provenant de la "colline de Piteşti" (les collines de la rive gauche, celebres par les vignobles de Ştefănesti et Valea Mare) et qui assurait les echanges commerciaux entre les villages administrées par Piteşti, sans devoir traverser la riviere.

La zone de production et de vente deve-

loppée le long des volès de transit était parcellée d'apres un modele commun aux centrés de commérce médievaux, avec des lots etroits et allongès, perpendiculaires sur l'axe de la rue (fig. 10). Sur la direction principale de transit, des groupès compacts de boutiques se sont échelonnées entre deux rues paralléles (fig. 11), occupant probablement le céntre de la plus anciénne place, antérièure a l'organisation urbaine, qui avait la forme des places allongées qu'on trouve encore aujourd'hui à Arad, Târgu Mureş, Reghin. La structure et la silhouétte de l'axe principal de transit ont été soulignes par trois édifices cultuéles; l'église princiere au céntre, l'église St. Nicolas, fondée par les corporations, au nord - et l'église Mavrodolu, fondée par les commerçants, au sud.

Autour du céntre d'échange se sont groupe les quartiers résidentiels avec leurs églises et cimetiéres, paroisses differenciées selon leur activité économique. Sur la voie de Craiova, par éxemple, habitaient les pélletiers qui formaient la paroisse de l'église St. Elie, confiée a leur corporation. Etant donné qu'a Piteşti la population roumaine était prédominante, le critére ethnique n'a presque pas joue de rôle dans la constitution de ces quartiers. Une séule rue, celle "des grecs" indiqué un groupement allogene, mais sur cette même rue, nommée aussi "des boyards", parmi les habitations des artisans et commerçants se sont inserées a partir du XVIIe siècle des cours seigneuriales; la paroisse appartenait a l'église de l'Annonciation, fondée en 1564 par le grand logothete Ioan Norocea, beaufrére du voiévode Pierre le Jeune, ce qui pérmet de supposer que des le XVIe siècle, dans la phase d 'apogée de la cour princiére, il existait deja des propriétes seigneuriales dans la ville. A l'exception de l'eglise de l'Annonciation, toutes les églises des quartiers residentiels sont fondées par les corporation et les grands commerçants.

Le peu de possibilités d'extension offertés par le site a déterminé un parcellement des quartiers residentiels semblable a celui du centre d'échange, quoique moins sérre. La structure dénse de ce tissu urbain voisinait au sud avec le térritoire de la cour princiére et avec la proprieté accordée par Neagoe Basarab au monastére de Curtea de Argeş. Au nord se trouvaient les propriétes du monastere Trivalea (fig. 12). Le perimétre de la ville médievale est resté presque inchange jusqu'au XIXe siècle. L'accroissement de la population, d'énviron 1000 habitants en 1640, a énviron 4000 habitants en 1838, a impliqué la subdivision des lots disponibles, proprietés princiéres et seigneuriales y comprises.

C'est a peine en 1850 que les travaux de canalisation des ruisseaux ont supprimé les barriéres naturelles du céntre historique. L'éxplosion démographique provoquée par l'essor économique qui a suivi la construction des voles ferrées en 1872, a eu les conséquences suivantes: éxtension de la surface de la ville, triplée par rapport a celle du céntre médieval; modification partielle du réseau stradal; modification de l'aspect des anciennes habitations, qui ont été souvent englobées dans des batiments beaucoup plus amples, aux façades decorées selon les modes de la fin du XIXe siècle. Ni même les églises n'ont été epargnées par le desir de transformer l'anciénne villes: on a changé leur aspect, ou on les a demolies et rebaties selon les modes regnantes. La predominance apparénte des courants éclèctiques occidentaux, resultée de ce fait, a crée le préjuge que le fond construit, existant en 1960, hormis quelques églises, ne remontait pas avant le XIXe siècle. Ce préjuge est a l'origine de la solution de reaménagement urbain appliquée a Piteşti.

<u>Le troisième chapitre</u> analyse l'énsemble urbain médieval de Piteşti sous les aspects suivants;

- Valeurs historiques: réflet de l'activité economique du passe dans le régime de parcel-

lement intensif sur toute l'aire de la zone urbaine historique, ainsi que dans le développement tentaculaire de la zone commerciale, le long des anciénnes voies de transit; affirmation des corporations et du patriciat urbain par la construction des édifices religieux qui entourent l'église princiére; l'importance archéologique d'un sous-sol ou se supérposent les véstiges de plus de six siècles de civilisation urbaine médievale.

- Valeurs urbanistiques obténues par l'utilisation du rélief en terrasses, en gardant l'avantage de l'ouverture vèrs les collises a vignobles de sur la rive gauche de l'Argeş; régime de hauteurs hiérarchise, où les dominantes des églises affirmaient l'importance sociale des fondateurs individuels où collectifs; la personnalité architéctura-le de cértaines rues et le traitement différencié de leurs croisements.

- Valeurs d'architécture médievale: églises, dont quelques unes ont joué un rôle très important dans l'évolution de l'architécture roumaine (St. Georges, l'Annonciation); de nombreuses caves maçonnées et voutées, remontant aux XVIIe -XVIIIe siècles, surmontées des murs de l'habitation qui existent peut-être encore, englobées dans les structures du XIXe siècle; un nombre très important jadis (aujourd'hui beaucoup diminué) d'habitations réalisées dans la tradition de l'architécture populaire locale. L'influénce de cette architécture se retrouve dans tous les types de constructions du XIXe et de la prémiere moitie du XXe siecle, même dans ceux d'inspiration occidentale.

L'étude présente pourrait porter en sous-titre "À la réchèrche d'une ville perdue". Retrouver la ville médievale au centre d'une des plus modernes villes de Roumanie accroitra l'intéret de la création contemporaine, tout en soulignant l'impérieuse necessite des études pluridisciplinaires - en prémier lieu archéologiques - qui doivent precéder et accompagner le reaménagement urbain.

Le quatrième chapitre, ajouté après 35 ans à la première version, présente les destructions successives subies par l'ancienne ville, sous le nom de "systématisation", entre 1950 et 1989: étapes d'inspiration soviétique, soi-disant socialiste, entre 1952 - 1974 et 1972 - 1976, suivies d'une phase délirante du paranoiaque Ceauşescu, qui voulait remplacer les principaux centres urbains du pays par "des villes nouvelles, destinées aux hommes nouveaux".

L'interruption temporaire de démolitions, après les événiments de décembre 1989, a été suivie d'une marée de constructions chaotiques, qui continue jusqu'à nos jours. Malgrè la différence des destinations, elles expriment le dédain des nouveaux-riches pour l'héritage urbain et architectural de l'avant guerre.

Le texte de ce chapitre est accompagné par une partie de la documentation photographique, effectuée par l'auteur en 1975, pour un projet adressé par les Monuments Historiques aux authorités administratives du district Argeş, afin d'aborder en connaissance de cause la "systématisation" de Piteşti - Le projet à circuit interne n'a un qu'un effet partiél et temporaire, du temps du premier-secrétaire Ion Dinca, les destructions de rues entières étant reprises après lui, parfois avec l'acquiescement d'architectes en vue. Le projet a été repris approfondi par l'auteur dans le cadre du Musée National d'Histoire, qui l'a publié en 1982 dans des conditions modestes (photos remplacées par des dessins).

La plupart de photos du quatrième chapitre gardent la mémoire de bâtiments et de rues qui n'existent plus, ce qui explique son titre: "À la réchèrche d'une ville perdue".

EUGENIA GRECEANU
NOTĂ BIOGRAFICĂ

26 martie 1928 – se naşte la Bucureşti Eugenia Popescu. Tatăl, Mihail Popescu, ofiţer de carieră, mort pe front în august 1941; mama, Smaranda Panaiot – economistă. Urmează cursurile la Liceul „Carmen Sylva", din Capitală, pe care le absolvă în 1947.

1947-1952 – a urmat cursurile Facultăţii de Arhitectură din Bucureşti, (ulterior Institutul de Arhitectură „Ion Mincu") obţinând diploma de arhitect la 15.07.1953.

24 decembrie 1953 – se căsătoreşte cu istoricul arhivist, Radu Greceanu.

August 1953-iunie 1954 – face studii de sistematizare în cadrul ICSOR (Institutul central pentru sistematizarea oraşelor şi regiunilor), în atelierul condus de arh. Adrian Gheorghiu şi H. Stahl.

Iunie 1954-decembrie 1959 – lucrează la proiecte de restaurare în cadrul atelierului „Monumente istorice" din ICSOR-ISCAS, condus de arhitecţii Ştefan Balş şi Radu Udroiu.

Ianuarie 1960-octombrie 1972 – referent al Direcţiei „Monumentelor Istorice" pentru regiunile Braşov, Mureş şi Hunedoara, iar după 1968, pentru judeţele Braşov, Harghita, Covasna şi Sibiu. A iniţiat declararea rezervaţiilor de arhitectură. Între 1961 şi 1970, a participat la revizuirea şi completarea listei monumentelor istorice efectuată de serviciul de avizare al DMI (Direcţia Monumentelor Istorice).

Noiembrie 1972-ianuarie 1974 – a devenit şeful serviciului de avizare a DMI din CSCA (ulterior CCFS), îndeplinind concomitent funcţia pentru judeţele Braşov şi Sibiu.

Februarie 1974-noiembrie 1977 – transferată la grupa de proiectare a DPCN cu obligaţia studierii oraşelor extra-carpatice. A efectuat studii de delimitare a valorilor arhitecturale şi urbanistice din oraşele Piteşti, Roman şi Botoşani. A redactat normativul de proiectare şi proiectul de corectare a Legii patrimoniului naţional.

Decembrie 1977-martie 1978 – în urma desfiinţării DMI, are o fază de preaviz, după care, în final este transferată la Muzeul de Istorie al R.S.R., în nou înfiinţata secţie de evidenţă a siturilor arheologice.

Martie 1978-iulie 1983 – continuarea studiilor de istorie a oraşelor extra-carpatice la MIRSR cu definitivarea proiectului Botoşani. Redactarea pentru

publicare a studiilor pentru ansamblurile medievale din Piteşti şi Botoşani. Cercetarea preliminară a oraşului Câmpulung-Muscel; consultări acordate de MIRSR pentru determinarea valorilor arhitectural-urbanistice din Tulcea, a cetăţuii Braşovului; cercetare de teren în judeţele Arad şi Timiş. La 1 iulie a fost pensionată.

1983-1989 – activitate de cercetare şi publicare.

1990-2001 – preşedinte al Comitetului Naţional Român al ICOMOS. În această calitate participă la întâlnirile anuale a Comitetelor Naţionale de la Versailles (1994) şi Munchen (1998). După retragerea sa din această funcţie a fost numită preşedinte de onoare, însă în 2004 a demisionat din CNR – ICOMOS.

1990-2007 – activitate de cercetare, proiectare, studii, publicaţii. Începând cu 2001 este membră de onoare a Comisie Monumentelor Istorice.

Studii post-universitare:

1969 – participă la cursurile de vară a Universităţii din Poitiers – „Centres d`études superieurs de civilisation médiévale".

1971 – participare la cursurile de restaurare organizate de British Council la universităţile din York şi Newcastle.

1962-1974 – deplasări de scurtă durată (douăpatru săptămâni) în Bulgaria, R.D.G., Cehoslovacia; participare la două Adunări generale ICOMOS, în Ungaria (1971) şi R.D.G. (1974)

1974 – teza de doctorat cu subiectul „Arhitectura bisericilor româneşti de zid din Transilvania, secolele XIII-XVII". Susţinerea tezei are lor abia în 1977, după o susţinere în 1974, suspendată, cu publicul în sală, din cauza unui dublu aviz negativ al PCR.

Activitatea didactică

1970-1982 – prelegeri de istoria arhitecturii şi aspecte ale protecţiei monumentelor istorice, la cursurile de reciclare a cadrelor din muzee, organizat de Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă (ulterior CCFS).

1992-2001 – prelegeri privind istoria arhitecturii, studiul oraşelor medievale din România şi restaurarea monumentelor istorice, în calitate de profesor asociat la Catedra de Istoria arhitecturii din Institutul de arhitectură „Ion Mincu" (studenţii anilor V-VI, masterat).

Participare la manifestări ştiinţifice

Începând cu 1960 şi până în prezent, a participat la toate sesiunile de comunicări ale Direcţiei Monumentelor Istorice, precum şi la numeroase sesiuni organizate de institute de cercetare ale Academiei, muzee, Uniunea Arhitecţilor, Comisia de istorie etc. După 1978, o dată cu generalizarea dărâmării centrelor istorice, a criticat şi condamnat consecvent aceste acţiuni în cadrul sesiunilor de comunicări şi în şedinţele de lucru ale Uniunii Arhitecţilor, parte din lucrările sale de poziţie reuşind să fie acceptate spre publicare.

2006 – pentru întreaga sa activitate, Ordinul Arhitecţilor din România, Filiala Teritorială Bucureşti, i-a oferit premiul OPERA OMNIA.

CUPRINS

TABLE DES MATIÈRES

CONTENTS

ISBN 978-973-47-0246-6

